

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PETER ACHTON

**JEG
HAR BÅRET
LÆRKENS
VINGE...**

Johanne Hansens livseventyr

forlaget BULFS

Peter Achton

Jeg har båret
lærkens vinge

Johanne Hansens eventyrlige liv

BULFS

Bogen er sat med Times 10/12
hos J. Jørgensen's bogtrykkeri, KBH.,
der også har trykt den.
© Copyright 1975. Forlaget BULFS ApS.
ISBN 87-7329-000-9 (HFT).
ISBN 87-7329-002-5 (INDB).

Indhold

1. Barndom – Ungdom – Uddannelse	6
2. Als husholdningsskole	16
3. Fra landevejskro til vandrerhjem Forord af Robert Olsen	46
4. Johanne og grænselandet Forord af E. Haunstrup Clemmensen	64
5. Johanne og 2. verdenskrig Forord af Harald Sandbæk	78
6. Johanne som taler og foredragsholder Forord af Arne Sørensen	100
Bibliografi . . .	154
7. Epilog	162
Fra fotoalbum	167

Indledning

september 1975

peter achton

Efter 2½ års arbejde med denne bog er det med mærkelige og blandede følelser, jeg sidder og skriver denne indledning.

Mærkelige, fordi arbejdet nu er slut, en ting, som i den grad har været en del af min families og min hverdag ligger bag, og som kun vil genopstå i vore minders verden, og blandede, fordi indholdet beretter om et menneske, som endnu i dag lever og eksisterer i det selv samme øjeblik, som disse linjer skrives.

Det sidste skal ikke forstås derhen, at det virker hæmmende, jeg vil snarere sige tværtimod, for det er ubeskriveligt svært ikke at ende i den grøft, hvor indledningen bliver et hyldestskrift, som gerne kan virke højtragende og derved uvirkeligt.

For det er sådan med Johanne, når man har lært hende at kende, så bliver man meget let overbevist om, at det man indtil dato har anset for at være meget værdifuldt her i livet, egentlig ikke betyder ret meget, men derimod det som hele tiden har ligget snublende nær, og som har været overset, – det er det, der er det værdifulde.

Og da kan man ikke undgå at blive en smule skamfuld over sin »formåen« indtil nu, og man er tilbøjelig til at give op og sige til sig selv: – Når du ikke selv har fundet det, er der vist ikke meget håb for dig i fremtiden. –

Man bliver fattig – også på håb.

Men så kommer Johanne til hjælp (hun kommer altid til hjælp) og siger: – *hvor der er vilje, er der vej.* –

Og det er netop hemmeligheden ved hende. Johannes vilje til at gøre det rigtige, har gang på gang vist hende vejen – den rigtige!

Man kan bebrejde mig to ting. Først at jeg har sat billedet af Johanne op så og sige uden baggrund. Jeg mener det er den rigtigste disposition, for Johanne står mærkeligt isoleret. Hun er en ensom skikkelse. Yderligere er der det, selv om hun utvivlsomt er præget af den tid, hun voksede op i, noget ejendommeligt tidløst over hendes livs problemer og hendes virke. På den anden side er der en ganske klar udvikling hos hende, selv om man hele tiden går rundt med den opfattelse, at hun har været færdiggjort fra starten.

Det andet man kan bebrejde mig, er mangel på kritik.

Imidlertid mener jeg ikke, det kritiske blik mangler. Men jeg er af den opfattelse, at det ikke har tilkommet mig at stå som dommer, hverken overfor Johanne eller læserne, – men derimod at skildre denne kvinde og hendes livskamp så indtrængende, så omfattende, så sandt som muligt, og således give læseren de bedst mulige kort på hånden til selv at kunne tage stilling overfor denne sjældne personlighed og hendes livsgerning. For at man må tage stilling anser jeg for givet; man har ikke noget valg.

Den største kilde til denne bog har så ganske afgjort været Johanne selv. Hendes formidable hukommelse har været mig til uvurderlig hjælp i arbejdet, men en stor tak skal også rettes til de mange enkeltpersoner, foreninger og institutioner, der yderst beredvilligt har bidraget med oplysninger, facts og ikke mindst forord. Uden denne hjælp havde det ikke været muligt at fuldføre arbejdet med skildringen af den kvinde, der af den samlede danske presse efter II verdenskrig blev kaldt:

Danmarks Johanne

1. kapitel

Barndom – Ungdom – Uddannelse

Barndomshjemmet var fattigt på jordisk gods, et husmandssted i Hedenlund ved Fangel på Fyn. Der hørte ca. 30 tdr. land til bruget. Egnen var typisk fynsk – med levende hegn, spredte bakker og skove.

Den lille gård var meget spartansk indrettet, og det var tydeligt for besøgende at se, at dens beboere måtte slide hårdt for at få det hele til at løbe rundt.

Men et lykkeligt hjem var det, og med faderen som det helt naturlige midtpunkt. Han var en meget høj mand med kraftige øjenbryn og et busket overskæg. Dem der ikke kendte ham særlig godt, kunne meget vel få det indtryk, at han måtte være temmelig brysk; særlig talende var han heller ikke, – men hans øjne afslørede ham, som et varmt og kærligt menneske. Han var barneglad og som børnene senere udtalte: taknemmelig i modgang og ydmyg og stille i medgang.

Fra ganske tidligt fik søskende, – der var 8 ialt med Johanne som nr. 3 i rækken, – lov til at hjælpe til, hvor de kunne og faderen Niels Hansen sagde tit: – arbejdet kan ikke fornedre jer, men i kan fornedre arbejdet, ved at gøre det dårligt.

En dag kom nogle af dem sammen med ham forbi en nypløjet ager, hvor furerne ikke var helt lige, der gik et vemodigt drag over hans ansigt, idet han sagde: – at han ikke skammer sig, at aflevere et sådant arbejde. Man skulle vokse med arbejdet og gøre det bedre og bedre, så var det også på den måde karakteropdragende.

Moderen, Mette Kirstine Hansen, var en lille og altid glad og kærlig person, men skrøbelig, og de otte fødsler havde vel ikke gjort det bedre. En af Johannes brødre sagde i en tale ved Johannes 70-års fødselsdag bl.a.: – Mor med de foldede hænder kunne bogstavelig bede velsignelsen ned over os allesammen.

Som tidligere nævnt var det en stor børneflokk, der voksede op på Hedenlund, men de følte aldrig det tyngede deres forældre, men derimod at de var deres største rigdom. Det følte de i det daglige, og det følte de, når der

kom fremmede, for da gled forældrenes øjne stolt rundt på dem, idet de sagde: – og så er de alle sunde og raske, der er så meget at være taknemmelig for.

I den atmosfære fødtes den lille Johanne Hansen – den 12. juni 1890 – på en søndag.

Hun kom til verden i et hjem, hvor der åndelig talt var højt til loftet og vidt til væggene i de lavloftede stuer. Trods trange kår manglede det daglige brød aldrig. Og som Johanne senere har udtalt: – *aldrig hørte vi far og mor klage; aldrig gav de udtryk for selv den fjerneste antydning af misundelse, men tværtimod så ofte for tilfredshed med deres jævne kår; aldrig var de angst for fremtiden, altid tog de held og uheld med samme sind; aldrig var de hovmodige, når det gik godt; altid var de ydmyge, når noget gik galt.*

Denne ånd og tone i barndomshjemmet skabte en vidunderlig tryghed i børnenes sind. Men det var også før den fri opdragelse og »pædagogik« blev moderne.

Til gengæld blev der sunget meget i de små stuer. Begge forældre var ivrige »grundtvigianere«, meget nationale indstillet, og den sønderjydske grænseskamp var genstand for megen stor interesse. Og netop sangen kom senere hen til at hjælpe Johanne gennem svære prøvelser, ligesom den blev et naturligt led i de mange senere festligheder. Hun lærte, at sangen kunne forløse, og den, der nok bedst gav udtryk for ånden og tonen i barndomshjemmet, som den blev for hendes eget hjem, var Bjørnsons: »Jeg kører frem gennem strålefryd«, og særlig verset:

Trods alt det fine i fremmed duft
helt ren alene er hjemmets luft.

Der møder bare det barnesande
og synden kyskes i fra din pande.

Til hjemmet hist står åbne døre:
thi derfra kom det og did det føre!

Og mon ikke den blev hendes favoritsang, fordi den ligesom beskriver hendes eget hjemliv, det hjemliv som hun senere bragte videre til sine medmennesker?

Den lille Johanne voksede op og i hendes skolegang viste

hun at være en vågen og interesseret elev. Ikke kun, når det drejede sig om at suge kundskaber til sig, men også i det liv, der rørte sig omkring hende. Skolen var en typisk landsbyskole fra den tid med én lærer til samtlige elever. Han var ikke længe om at opdage, at han stod over for en pige, der var gudsbenådet og udstyret med ualmindelige menneskelige egenskaber. Tidligt blev hun fremhævet som et af de bedstbegavede børn i skolen, hvilket også senere kom frem i hans standpunktbedømmelse:

»Jeg ved sandelig ikke, hvad jeg skal stille op med vor lille Johanne fra Heden. Hun er nu 10 år og har været igennem alt det, jeg som almindelig landsbylærer kan give hende, og der er jo endnu fire år til, at hun skal konfirmeres.«

Han spåede, at hun med sine rige evner ville nå langt på det godes vej, og hans spådom blev da heller ikke gjort til skamme.

Flid – nøjsomhed – skaberglæde og kærlighed til folk og fædreland – det blev Johannes livsgrundlag. Stor sjælestyrke og moderlig omsorg for alt og alle, beviste den tidlige påstandts rigtighed fra hendes gamle lærer.

En oplevelse fra barndomsårene gjorde et stærkt indtryk på hendes følsomme sind, og den blev en styrkekilde for hende gennem hele livet, især i de strenge måneder nede i Rawensbrück koncentrationslejr, ca. 35 år senere.

Det var underet om Bethel, og Johanne fortalte mig derom en lun sommeraften:

– I min barndom lå der i nogle år en lille nitte, rund trækirke, der blev kaldt Bethel, kun ca 1/4 km. fra mit hjem.

Den var rejst af metodister, og menigheden var næsten udelukkende teglværksarbejdere fra den anden side mosekkellet, hvortil vi altid før i tiden så over mod med en vis uhygge, fordi druk og slagsmål dér, tidligere hørte til dagens orden.

Men så en aften, og det skete herefter hver tirsdag, så vi, at de gik pyntede, pæne og glade med hinanden i hånden, hele familien, store og små, til Bethel. Vor sognepræst talte

ikke godt dette, og far og mor holdt sig til sognekirken. Sådan var det nu engang skik.

Men farmor, som var meget selvstændig og tillige myndig, gik i Bethel, og det skete, at hun tog os børn med. Glæde og fest bandt de mennesker så dejligt sammen, og det gjorde et stærkt indtryk på os. Bethel blev en del af vor barndom.

Da vi kom ud i verden, lagde vi knapt mærke til, at Bethel-kirken blev brudt ned og flyttet til en anden egn, hvor der nu var mere brug for den.

En sommeraften kom en veninde og jeg fra fest i Fruens Bøge, og vi kom forbi stedet, hvor kirken i sin tid havde stået. Men hvad var det? Vi kunne ikke gå videre – for gyden og især der, hvor Bethel havde ligget, var fuld af lys, sang og musik, så overjordisk dejligt strålende. Vi sagde intet til hinanden, men gik tilbage, grebne af det sete.

Dette jublende lys har jeg siden altid kunnet mærke i sindet. Det kan ikke forklares. Engang fortalte jeg nogle elever om det, og en af dem, fra samme egn, sagde: – Far har oplevet noget lignende på det samme sted.

Mon det er de frelste sjæle? Alle de døde teglværksarbejdere, der jubler deres tak ud fra dette sted, hvor de fandt ind til Gud? Jeg ved det ikke!!

Men nede i Rawensbrück, i Tyskland, i begyndelsen, da jeg syntes, at nu lukkede mørket sig helt om mig, da hjalp dette minde mig. Jeg så rundt på alle de tusinde lige så ulykkelige, som jeg selv, og da syntes jeg ikke, at jeg kunne ulejlige Gud med mig alene. Da dukkede der en forestilling op om millioner, ja legioner af engleskarer. Og nu mente jeg, at jeg vist godt kunne bede Vorherre om at sende en engel til hver af os ulykkelige, og endda blev der nok til de andre lejre og til slagmarkerne.

Straks var det, som blev jeg løftet op over mørket, der var lys, og det holdt sig hele tiden gennem det altsammen. Og når de ulykkelige blev lagt hen for at strides den sidste strid, bad jeg Gud sende en engel, som kunne holde den famlende hånd og hviske, at nu gik det hjem til paradiset.

Og jeg tror engelen kom, og den døende kunne mærke det.

Næst efter takken til Gud, gik for mig, takken til jer, i kvinder og mænd fra Bethel i min barndom. En tak fordi I vidnede om, at Gud lever; han der er vor højeste autoritet. Og Bethel, det kunne bære, da det for alvor gjaldt, bogstaveligt og legemligt.

Det var min største rigdom dernede i det jordiske helvede.

Dette er meget betegnende for Johannes syn på livet og døden. For hende er døden ikke en tilintetgørelse; døden er ikke noget negativt. Derimod har den en positiv betydning, som den stadige trussel mod livet, og den kaldte livets bedste kræfter frem og indbød til kamp. Det var ensbetydende med, at hun ad denne vej aldrig forsonede sig med døden på noget tidspunkt. Som sand livselsker, hader hun døden, men når den nu engang er der, må hun tage dens udfordring op, ligesom enhver fjende er der for at bekæmpes. En ven kan den aldrig blive hende, men nok en modstander, som er respekt værd; en frygtelig modstander, som bestandig synes til sidst at stå med palmerne i hænderne, som en sejr, men med en meget paradoksål karakter. — »der er i virkeligheden det afgørende nederlag, thi livet frem af graven går,« — som det hedder med et salmeord!)

Hun accepterede ikke døden som et nederlag, men besjrede fjenden med at stille det gode op imod det onde, fuldt overbevist om, at det gode ville sejre.

I hendes ungdomsår herskede der et stærkt, åndeligt røre rundt om på landets højskoler. Mænd som Thøger Dissing på Vejstrup, Alfred og hans bror Karl på Ryslinge, Lars Bækhøj fra Ollerup og forfatteren Rasmus Nielsen, der var forstander på Særslev højskole fik tændt glød i de mange unge sind. De fik hjerterne til at banke en smule

hurtigere, og der blev sat skub i mange, så de aldrig gik i stå.

Både fra hendes hjem og gennem tidens strømninger blev hun gjort bekendt med den »grundtvigske« tankegang og ånd, men grundtvigianer blev hun alligevel aldrig. At mangt og meget hos Grundtvig kunne fængsle den unge Johanne ligger klart. Digterens salmer, hans udsyn over Norden og levendegørelsen af fortiden, var strømninger og toner Johanne havde sans for. Men hun mente også, at der var for megen snak og for lidt handling i den brede grundtvigianisme, og da Danmark skulle stå sin prøve, havde højskolen efter hendes mening svigtet sin opgave. Hun havde søgt en offensiv og trodsigt fægtende kristendom, men havde ikke fundet den i højskolen. For hende var livet en kamp mellem det gode og det onde. Gud krydsede konstant klinger med djævelen og denne søgte evindeligt at narre Gud ved at forfalske værdierne for os mennesker. Derfor søgte hun handling, og derfor kunne hun ikke slå sig til tåls med Grundtvig.

Som tidligere omtalt kom Sønderjylland tit på tale i barndomshjemmet. Hendes morfar havde været med i 3-års krigen og farfaderen i 1864. Morfaderen havde været dragon, bl.a. ordonans i Grejsdalen. I hans soldaterbog stod, at han var en villig og glad soldat, der i fritiden udmærkede sig som forsanger, når der ellers var stunder dertil. En dag under Fredericias belejring, da fire ordonanser allerede havde mistet livet, blev der spurgt, om nogen ville melde sig frivilligt, da generalen ikke gerne ville tvinge nogen til posten.

Morfaderen meldte sig til dette job, der var tale om, og da han blev spurgt, om han ikke var bange, svarede han trøstigt: — Det job skal »Brune« og jeg nok klare. Og de klarede det begge, og han fik Brune med hjem som hædersgave.

I hjemmet blev der ofte fortalt om, da bedsteforældrene var i krig. Derfor var det ikke underligt, at de begge og an-

1) — Og når de ulykkelige blev lagt hen for at stride den sidste strid, bad jeg Gud sende en engel, som kunne holde den famlende hånd og hviske, at nu gik det hjem til paradiset.

dre i familien med dem, var begejstrede deltagere i skyttebevægelsen.

»En dag måtte der jo blive mulighed for at få Sønderjylland tilbage«, troede de på.

Tiden gik for den lille Johanne, der havde vokset sig skelsår til. En dag under én af vore mange samtaler i 1973 sagde hun smilende til mig:

– alle skulle bare vide, hvor rige vi i grunden var der. Og det var vel fordi vi aldrig hørte mor eller far klage, men derimod tog de hvert lille fremskridt, som var det en stor gave.

Vi havde f.eks. gerne, når vi gik til skole, en kande d.v.s. en af de store grønne 2 liters flasker med sødmælk med op til de gamle ensomme koner eller mænd i Fangel, eller i slagtetiden lidt slagtemad eller i frugttiden forskellig frugt. Mors særlige valgsprog var: »den er for alvor fattig, som ikke har noget at give bort af.« Hun lærte os på den måde, glæden ved at give andre. Fars var med en håndsrækning, det lærte vi meget hurtigt.

Se penge, det havde vi heldigvis ikke dengang. Jeg siger heldigvis, for vi oplever jo det nu, som en stor engelsk digter dengang sagde og advarede mod: »Lad jer aldrig trælbinde af penge, for de kan binde så hårdt, at man ikke kan høre livets pulsslag, men kun den hårde metalklang.«

Så heldigvis havde vi ingen penge. Men håndsrækninger og tjenester, det var altså det, at når nogen trængte til hjælp, skulle vi være parate. Det var ligesom, at far altid tænkte på, hvem der nu trængte til hjælp, og det kunne bevirke, at vi voksede ind og blev samfundsmennesker. Der var en egen højhed over dagene, tryghed og livsglæde. Nabolaget var dengang som mellem en flok søskende, man vælger ikke selv, men bliver plantet ned mellem hinanden, og så må man selv sørge for at få det godt sammen. Og derfor kan man vokse videre ud i folket.

Hendes far var ikke snæversynet, som så mange andre på den tid. Avisen blev læst mange gange og grundigt debatteret. Han var politisk interesseret, men på sin egen måde. Et særpræg i hjemmet var, at der aldrig blev moraliseret. Der blev derimod brugt få, men fyndige ord, og var der et eller andet, der skulle retledes om, blev der oftest brugt udtryk eller citater fra Holberg, H.C. Andersen eller Grundtvig, og det kunne være nok så rammende. Selv om der ikke blev læst mange bøger, havde forældrene fået fat i det egentlige, det der lå i sindet. Faderens samfundssind kom stærkt til udtryk under I. verdenskrig. Sønnerne var voksne og hjalp til derhjemme. Der skulle dyrkes brødkorn for at være selvforsynende. Men hendes brødre havde fundet ud af, at det var rent indtægtsmæssigt bedre med foderkorn. Da kom faderens stille, men alligevel bestemte ord: »Vi der dyrker Danmarks jord, har ansvar for, at der er brødkorn til alle!!«

Johannes skolegang endte, og hun fløj fra hjemmet, medbringende en god ballast. Grundlaget for hendes livssyn var blevet lagt ned i hende i dybe rødder. Med sig førte hun også et væld af minder om to kærlige forældre, en stor søskendeflok og et meget harmonisk familieliv, der havde skabt et sammenhold og en slægtsfølelse for resten af livet.

Først kom hun i huset hos præsten i Allested, siden i Nr. Broby præstegård. Derpå var hun fra 1912-1915 på realskolen i Nykøbing Sj. Tanken om at blive lærerinde modnede i hende og efter at beslutningen var taget, kom hun på Ankerhus husholdningsseminarium²⁾ i Sorø under Magdalene Lauridsen. Johannes glæde for madlavning og det praktiske huslige arbejde og ikke mindst forståelsen for madlavningens store betydning for den menneskelige sundhed og velvære, blev afgørende for, at det blev husholdningslærerinde, hun ville være, og frk. Lauridsen på Ankerhus var en meget fin leder og læremester.³⁾

Hendes første plads som nybagt lærerinde blev på hus-

²⁾ I 1915 var Johanne med til at plante KVINDERNES EG på Ankershus.

³⁾ »Pas på de store ord, for de skal dække over noget, og så blænder de, men det går kun til en dag:« sagde Magdalene Lauridsen til sine elever.

holdningsskolen i Erritsø. Her lærte hun vigtigheden i at tilpasse sig en skoles ånd og ledelse. Og det er ikke helt utænkeligt, at det har været svært for den unge pige. Hendes kollegaer fra dengang oplevede hende som en meget selvstændig »dame«, men på den anden side også som en god kammerat. Hun sled virkelig med sig selv, og omformede skolelærdom til personlighed og praktisk undervisning. At det *måtte* læres, vidste hun, inden lærerinden blev sin plads voksen.

Tre år forløb på Erritsø, da så Johanne en annonce fra Ry Husholdningsskole, hvori man søgte en ung lærerinde, hun lagde billet ind og fik pladsen. Nu startede 8 rige år hos det afholdte forstanderpar Elise og Karl Skaftø, der forstod at lade hendes mange evner få rige muligheder for udfoldelse, og det modnede hende, både som menneske og som underviser.

Den ånd, der herskede i Ry, kom til at gavne hende meget i starten og i driften af hendes egen skole senere, i det sønderjydske. Parret havde også en finger med i spillet, da valget senere faldt netop på Als, som stedet for hendes selvstændige virke.

De følte ligesom Johanne meget for denne del af landet. Både Elise som Karl Skaftø kom fra Lolland, og fra barndommen havde Sønderjylland været med til at præge deres sind, som et klenodie, der var bortkommet, og som fædrelandet, Danmark, så inderligt længtes efter, atter at kunne favne ind til sig. De havde en naturlig broderskabsfølelse overfor bl.a. Als, som én af »sydhavsøerne«.

Medens Johanne var i Ry, kom der en stor sorg til hende. Gennem forældrenes gamle læge, dr. Hansen, Verringe, fik hun besked om, at hendes mor havde fået galoperende tuberkulose, og det var dengang det samme som en hurtig død. Omgående rejste hun hjem, og efter en nats forløb, ankom hun til Hedenlund, kl. 6 om morgenen.

Om dette fortæller hun:

– *Far kom mig i møde og fortalte, at han i en uge hver nat havde gået på gulvet og sunget for mor, for kun når han*

sang. »Her kommer Jesus dine små«, blev hun rolig. Nu overtog jeg nattevagten, og da var det så forunderligt, når mor hen på morgenstunden blev rolig og klar, sagde hun gerne med næsten glad stemme: – Nu skal vi bede Fader-vor, og bagefter skal vi bede den lille bøn, jeg gennem mange år har bedt for jer.

Og så så hun op på et lille billede over hendes seng, et lille og uanseligt billede, men der strålede en kærlighed og varme ud af det. Det var billedet af Kristus, der med de foldede hænder og seende op i den åbne himmel, siger: – Fader, jeg vil, at de, som du har mig givet, skal være hos mig altid.

Mor lå bevidstløs de sidste dage, og da vi mærkede, det bar mod slutningen, var vi alle samlede om hendes seng. Vi så da, at mor fra bevidstløsheden pludselig rejste sig op, næsten ung og glad, og så sagde hun med klar stemme: – Nu går porten op for mig, og seende rundt på os alle siger hun videre: – og den går op for dig far og dig Johanne, og så nævnede hun os alle ved navn, lagde sig stille ned, næsten med et smil og et lille suk og – var død.

Mors sidste dage blev lige så stærke, om end smertefyldte, og rige, som hendes liv havde været.

Moderens død viste nok Johanne, at det var afslutningen, men også at livets indsats aldrig kan tilintetgøres. Døden var der for at blive besejret og den blev besejret.

– Nu går porten op for dig far og dig Johanne og for mig. –

Det er troen på, at døden er overvundet på forhånd, troen på opstandelsen, der ligger bag det hele. Kampen afsvækkes ikke af, at bag døden ligger livet. Men kampens udfald er afgjort på forhånd, fordi det ligger der.

Mange år senere, i 1950, skrev Johanne et stykke i skolens julehilsen under titlen:

– *Glem ikke din mors formaning og forlad aldrig din fars lov. –*

Nu er vi blevet det sidste slægtsled, — disse ord sagde min svoger fra Assens, da vi havde fulgt far til hans sidste hvilested.

Min svoger havde altid, som værende gift med min ældste søster, følt sig som familiens overhoved for søskendeflokken, og vi betragtede ham også som sådan. Men nu følte han vist ansvaret dobbelt.

Snart skulle han følge til »landet bag hav«, men i sine sidste år udrettede han meget for os. Det var ham, der fik pakken igennem til mig, helt ud til gaskammeret i Jugendlager i Rawensbrück, og som reddede mig fra døden dengang. Og han skrev brev, og i hvert fald den tomme kuvert med hans håndskrift nåede mig. Jeg tog den daglig frem og læste den, som man læser et godt, langt brev.

— Jeg ville tude, hvis det var mig, de bæster havde taget brevet fra, sagde en af mine kammerater i lejren. Jeg fældede også tårer, men det var glædestårer, over, at nogen tænkte på mig, arbejdede for mig og det gav mig nyt mod. Om vi mennesker oftere kunne tænke på, hvor lidt, der som regel skal til, for at rejse det faldne mod.

Nu er vi blevet det ældste slægtled, og så har vi ligesom den inderligste føling med det slægtled, der var før os. Vi forstår livet, alt som vi lever det.

Og nu da vi ved mere end nogensinde, at livsangsten er vor værste fjende, og vi ved, at vi har ansvaret, som vi skal give videre til de andre, især de unge og børnene — vort eksempel — da spørger vi os selv om, hvordan det forrige slægtled bar deres livsangst, for den har ligget i hvert slægtled.

Hvad vi børn altid beundrede mest, var mors urokkelige tro og visdom. At så megen styrke kunne findes i så lille og svageligt et legeme, var helt utroligt. Det var ikke mange formaninger, der kom fra mor. Hun levede bare med os og viste os, at hun troede på, at vi ville det rette. Men hvordan kunne mor, der var så følsom, at hun sagde (og vi vidste, at det var sandhed): — om nogen af jer børn dør, jeg overlever det ikke! Hvordan kunne hun være så rolig, når vi som

voksne færdedes rundt i den verden, hun nok kendte?

Jo, det kom frem lige så stille ind imellem, for det var nemlig mors hemmelighed. Som dengang, da min bror kørte løbsk, lige forbi mor. Far rev resolut en hest ud af stalden og red efter. — Men mor!! — Ja, hvad kunne jeg svage menneske gøre andet, end folde hænderne og lægge det altsammen i Vorherres hånd, sagde mor senere.

Og nu ved vi, at alle sorger og bekymringer og al livsangst, det blev en hemmelighed mellem mor og Vorherre. Hvor hun var, dér var lønkammer. Det så vi fra hendes dybe blik, så fuldt af livsvisdom. Hun kunne sige: — I skal se, det er godt for noget, selv om vi ikke kan se det nu. Hun lærte os, at man kunne tage livsangst og byrder, når vi havde Vorherre til hjælp. Hun gav os troens vished og styrke. Men kan vi bringe den videre til næste slægtled?

Det forrige forstod ligesom mere at leve og dø med værdighed. De blev voksne i ordets åndelige betydning. De tog et ansvar op, ansvaret for at leve et menneskeliv, og de regnede døden lige så naturligt som livet.

Og fars lov.

Den kan udtrykkes i: — Hvad vil du, at andre skal gøre mod dig, det skal du gøre mod dem. Og hvis du på nogen måde kan gøre andre en tjeneste, give en håndsækning, så er det det, der mere end noget andet bringer solskin og livsglæde på din vej. — Hans lov var også: — Pas på dig selv, følg altid din samvittighed. Det kommer ikke dig så meget ved, hvad de andre gør, som hvad du selv gør.«

Johanne tænkte virkelig på det næste slægtled, og i hendes virke med det, fulgte hun uden vaklen sin mors formaning, og hun forlod aldrig sin fars lov. I sit liv og arbejde med sine medmennesker så hun eventyrets glans stråle, men også ansvarets store forpligtelse. Hun vidste, at kampen for sandhed og ret, kunne man ikke unddrage sig. Hver måtte finde sin plads. Denne bog er ikke på nogen måde en forherligelse af Johanne og heller ikke et forsøg på at sætte hende op på en trone, (hvor hun iøvrigt også ville føle sig

rigtig dårlig tilpas), men den skal fremhæve sandheden om hende. Den sandhed, som mange kender, men som endnu flere bør kende, og den skal være efterslægtten til eksempel, og vise det hun var, godhedens, hjælpsomhedens, troens og håbets lille menneske, et instrument, som mesteren spillede på.

Efter otte år i Ry, og et år efter moderens død, fik hun tilbud om at overtage Als Husholdningsskole i Vollerup på Als. Den havde været ude af drift i et par år, så der skulle faktisk startes helt forfra. Men det var noget, der tiltalte hendes pionerånd. I starten af forhandlingerne gjaldt tilbudet kun forpagtning, men forstanderparret i Ry har fortalt om det videre forløb, det var nemlig dem, der i første omgang tog ned for at se på lokaliteterne:

– Det var med varme følelser i sindet, at vi passerede den gamle Kongeågrænse. Ved et besøg hos Margrethe og Olav Fink indsugede vi for første gang stemninger og følelser fra et sønderjydsk hjem af den slags, hvorfra trofasthed og kærlighed til Danmark var med til at bevare den levende strøm i det sønderjydske folkesind, der siden førte til den lykkelige genforening i 1920.

Vi fortsatte ned gennem det sønderjydske land og kom til broen, der førte over Alssund til Sønderborg, og det forjættede land.

Vort mål var Als Husholdningsskole, der var til salg, og som vor daværende gode medhjælper i Ry, Johanne Hansen, ønskede at købe. Kun 4 km. fra Sønderborg, ved den skønne Mommark-landevej fandt vi stedet, og efter de stærke indtryk, vi allerede havde modtaget på turen, var vi sikkert meget velvilligt indstillet – ikke som købere – så dog, som den eventuelle købers »åndelige forældre«, om man vil.

Efter at have beset stedet, kom vi tilbage til Ry og fortalte til Johanne om vore oplevelser, og øjensynlig på en sådan måde, at hun straks blev begejstret.⁴⁾ Hun måtte

⁴⁾ hvad hun igrønt let bliver, også den gang.

⁵⁾ set med 70-ernes øjne

omgående af sted. Handelen kom i stand i løbet af efteråret, dog først efter forskellige vanskeligheder, for det blev nemlig ikke til forpagtning, men til et ret så mærkeligt køb.⁵⁾ Hun skulle overtage bygninger og jord mod at vedgå arv og gæld og et kontant tilskud på kr. 1.500,-.

Da hun drog til Vollerup for at overtage sit eget, efterlod hun et mørke efter sig i Ry. Nogle dage senere kom hendes klædeskab retur, og straks, da jeg så det, blev jeg som forstenet, og en tanke flimrede gennem mig: Mon Johanne sidder inde i skabet?

Men sagen var, at nede på Als var der overflod af skabe og den slags, og hun vidste, at vi i Ry havde så lidt. Hendes stærke følelser havde bevirket, at hun gerne ville sende en ting hjem til sit gamle hjem; der hvor hun havde oplevet så meget sammen med sine kollegaer, gennem otte år.

Tiden var nu kommet, hvor hun skulle starte sin gerning i det genvundne land. I flere år havde hun været besjælet af det brændende ønske, at komme med i genforeningsarbejdet og leve blandt de hjemvendte landsmænd, og nu var ønsket blevet opfyldt. Johanne var kommet til Sønderjylland.

Hun startede forhåbningsfuld og med glad sind og stærke kræfter. Modtagelsen var hjertelig, en række glade alsingere tog hende billedligt i deres favn. Navne som gårdmandsparret Stine og Peter Kaad, der af forstander Therkelsen, Danebod Højskole, blev udnævnt til skolens »bedsteforældre«, skal nævnes, tillige med dem var der mange, brave sønderjyder, der trofast og tillidsfuldt slog kreds om skolen, og gjorde derved så ganske afgjort det lettere for Johanne at fæstne rod og føre sin skole frem til det den blev, en folkets og hjemmets skole, under Dybbøl Bankes stærke minder.

Fra Ry skrev forstander Bording uopfordret til flere af den tids kendte og ledende mænd på Als, og lagde et godt ord ind for hende, ligesom han udbad sig deres støtte til

hende. Navne som Rasmus Overgaard, Nordborg, Fr. Therkelsen, Dannebod, Peter Grau, Pøl, Nis Nissen, Nordborg, Chr. Nielsen, Vollerup, Peter Petersen, Hestehave, Godtfred Hansen, Dannebod og senere Rens Efterskole, og Hans Eriksen, Almsted, er blot nogle af den herlige garde af stoute mænd, der sluttede op bag Johanne, og mindet om dem lever stadig i varm erindring hos mange.

Den 3. oktober 1927 ankom hun til Vollerup, og startede med det samme forberedelserne til skolens start. Den første tid gik med organisering, planlægning, restaurering og ikke mindst tilpasning.

Men den 8. januar 1928 var hun klar til at begynde, og hun indbød til sin første fest, der var blevet arrangeret i samarbejde med fru Anna Therkelsen, Dannebod.

Det første elevhold stod rede til at tage fat, det talte otte piger. Men først skulle der festes, og det skulle være en rigtig sønderjydsk fest med det traditionelle kaffebord.

Johanne fortæller:

– Jeg husker tydeligt, at jeg den aften ved 19.30 tiden havde siddet stille ovenpå i kontoret og havde været borte i minderne om mors stuer, da far kom op og sagde, at nu måtte jeg komme ned, for alle menneskene fra Als var kommet, alle stuer var fyldte.

Jeg kom ned til et festbrus. Det var stormvejr udenfor, og det elektriske lys var gået sig en tur, men gæsterne havde sørget for mængder af julelys.

Forstander Therkelsen fra Dannebod og forstander Overgaard fra Nordborg Efterskole var der også, og rakte mig venne- og broderhånd og bød mig velkommen ind i skolekredsen, som deres »lillesøster«. Efter sangen »lærkens vinge«, bød jeg velkommen og berørte i min tale, den udvikling ethvert menneske legemlig som sjælelig, gennemgår, og som jo gerne skulle føre til den modning, der er

forudsætningen for, at man selv kan tage stilling, kan stå på sit eget, og siden blive blandt de ydende. Alt det man til den tid har at give er nok ens eget, men de er dog det, man i de første år har modtaget, fra sit eget hjem, hvis offervilje og kærlighed man dengang tog som en selvfølge, men dog senere lærte at takke for. Det var det jeg ville holde skole på. Det var det, der skulle være grundlaget for skolen på Als. Og jeg lovede, at bestræbe mig på, at give den »glød og ild«, at give det, jeg havde fået fra barndomshjemmet videre. Alle vennerne slog kreds om mig og gav mig venskab og støtte, og det vil jeg sige: når sønderjyder giver deres venskab, så er det fuldt og helt og ærligt, og så varer det hele livet.

Siden knyttedes venskabsbånd også med mange andre. Stærkest blev nok de bånd, som under den tyske besættelse blev knyttet med de mange nær og fjern.

Hun fik en række arbejdsrige, men ofte også vanskelige år. Den økonomiske krise fik hendes skole også at mærke. Men Johanne var uforknyt og optimistisk, og hun tog andre grene op, bl.a. vandre- og lejrskolehjem, vævestue, husmoderafløserkursus m.m. som skal berettes om på de følgende sider; og den dag der blev kaldt på hende til kamp mod de tyske trykkere, var hun rede, og viste her, som ved hele sin færden, at hun var gjort af det rette stof. Hun var til stor hjælp og opmuntring, hun opildnede de forknytte, hjalp de svage, og var med til at bære byrder, hvor hun kunne. Hun glemte aldrig sit fynske fødeland, men hun blev sønderjyde med hud og hår.

Skolen i Vollerup var startet, og den skulle først nedlægges efter 42 år i 1970.

2. kapitel

Als husholdningskole

Da Johanne kom til Vollerup, kom hun som en fremmed fugl til en hellig jord.

Hun kom til den landsdel, der vel nok flest gange havde været brændpunktet i Danmarkshistorien. Det havde selvfølgelig også givet indbyggerne et særpræg, der vel ikke var Johanne fremmed, men alligevel gjorde, at hun måtte tænke på og i praksis rette sig efter det gamle ord: Stik fingeren i jorden og føl, hvor du står.

For nok var hun blevet modtaget med åbne arme af de mere skolemindedede sønderjyder, der også var mere eller mindre kosmopolitiske, men i hverdagen var det den almindelige befolkning, naboerne, de handlende, myndighederne, det drejede sig om. Og naboskabet, som betyder så uendeligt meget i små samfund, er noget man bliver plantet ned i, og så må man selv sørge for at få det godt sammen.

Naboerne og for den sags skyld det meste af Vollerups beboere bestod af bønder, så umiddelbart skulle man ikke synes, at det ville blive svært for Johanne at falde til på det nye sted. Da hun selv kom fra en bondeslægt, forstod hun også bondens særlige karakter.

Eivind Berggrav har i en afhandling om »bondens sjæl« givet en sikker karakteristik af de væsentlige træk i bondens karakter, når man ser på ham som type. Bonde betyder den »boende«. Gennem generationer har han boet på jorden og dyrket den, og på den måde blevet ét med et bestemt sted og et bestemt arbejde. Det betyder, at bonden er præget i allerhøjeste grad af tradition, som derved har udviklet hans selvstændighedstrang. Det har også gjort ham stolt og rethaverisk, men på den anden side så sandelig også uhyre gæstfri og storladen. Han fremstår over for fremmede, som en selvhjulpne mand, en mand, som er sig selv og klarer sig selv på sit eget lille kongerige. Og fordi hans arbejde er bundet til et bestemt område, er han stærkt afhængig af en række ydre faktorer, som han ingen indflydelse har på: af sol og regn og storm, afhængig i det hele af

naturen. Derfor er han på vagt, lever så at sige i en slags væbnet våbentilstand.

Ovor fremmede lukker han sig ikke gerne op, sådan lige med det samme, men er tværtimod særdeles iagttagende, og den fremmede kan godt få den følelse, at han bliver pumpet af bonden, som på sin side ikke giver noget af sig selv.

Det ville være helt forkert ikke at tro, at Johanne besad en hel del af disse karakteregenskaber, men hvor bonden i kraft af sin tradition var blevet en social type, var Johanne af den individualistiske type, og som sådan afveg hun fra sine nye sognemedborgere. Det vidste hun, og derfor erkendte hun det som en nødvendighed at »stikke fingeren i jorden og føle sig frem«.

Ydermere spillede følelserne uhyre meget ind i Sønderjylland. Tysk- og dansksindede levede side om side og havde gjort det i flere generationer. I de fleste tilfælde herskede der et godt naboskab, men derfor var kampen ikke bilagt. Forskellig sprog og kultur, der gang på gang slog igennem i hverdagen, ja, det var her kampen stod.

Den skole hun nu startede op, skulle være en fagskole, først og fremmest, men da den lå på den yderste forpost i det danske rige, i en egn, som så tit havde måttet bære de tungeste byrder, blandt mennesker, der så tit havde kæmpet for deres danske sindelag, og til dels gjorde det endnu, bevirkede også, at hendes skole skulle komme til at blive et stort, dansk hjem, hvor folkeslægtens bedste egenskaber kom til rig udfoldelse. Og Johanne besad disse egenskaber, hendes arv fra hendes barndomshjem, og de var blevet styrket gennem hendes uddannelse, og hun forstod at knytte de rigtige medarbejdere til sig, så de i fællesskab kunne skabe denne særegne hjemmets ånd og arne – lige fra begyndelsen.

Skolen, der havde været nedlagt i de sidste tre år, da Johanne overtog den, havde til huse i bygninger, der oprindeligt havde været landevejskro. Derfor var de placeret på begge sider af vejen. På højre side, når man kommer fra

Sønderborg lå en to-etagers bygning, der i krotidens æra havde været rejsestald, men som hun senere omdannede til lejrskolehjem. Og på venstre side ligger hovedbygningen. Den er også i to etager. Selve komplekset på venstre side, danner et U, med beboelsesafdelingen i midten og to vinkelrette placeret bygninger, som blev til skolekøkken, vævestue, festsale og havestuer.

Foran hovedbygningen er der en lille have, hvor afgrænsningen ud mod landevejen bestod af meterhøje lathyrusplanter, der dog i 1974 blev fjernet af de nye ejere.

Bagsiden af huset støder op til en meget stor have, omkranset af gamle, høje træer med forskellige buske imellem, og midt i denne have står der en høj, vidunderlig gammel blodbøg, hvis kraftige krone om sommeren giver behagelig skygge for dem, der indtager eftermiddagskaffen i det fri.

Når man træder ind af hoveddøren er det som at træde ind i et eventyrland, fuldt op af minder fra 43 års virke.

Jeg vil gerne forsøge så detaljeret det er mig muligt at fortælle om de forskellige rum, om indretningen, de ting der er placeret deri, og historierne bag disse – af to grunde: for det første er det med til at give læseren et så klart billede af Johanne som vel muligt, men også fordi man vel ikke kan forvente af de nye ejere, der overtog bygningerne i slutningen af 1973, vil bevare tingene og indretningen, som den var i Johannes tid.

Allerede nu, hvor disse linier bliver skrevet, er der sket mange forandringer på stedet, og derved forsvinder et stykke dansk kulturhistorie lidt efter lidt. En kulturhistorie, der var resultatet af Johannes skaberglæde, fine sans for enkeltheder, sprudlende inspiration, opfindsomhed og ikke mindst stor handlekraft.

Lad os starte vor rundtur i huset, og jeg må bede dem træde an ved hoveddøren igen.

Vi står nu i hallen, entreen eller forstuen om de vil. Gulvet er flisebelagt, vinduer, gerichter og andet træværk, skabe og lign. med undtagelse af loftsbjælkerne, er holdt i

en kølig, rosa farve. Gardinerne er varme, gule, og de er forøvrigt som alle gardiner i huset og desuden også gulvtæpperne, vævet på skolens vævestue af de skiftende elevhold.

Loftsbjælkerne er malet blå og udsmykket ligesom skabene med forskellige blomstermotiver og symboler. Alt sammen malet med sikre hænder og stor talent.

En af bjælkerne er dog anderledes end de andre. På den står der kun to datoer: 6. oktober 1944 og 17. maj 1945. De refererer til to meget vigtige dage i Johannes liv. Den 6. okt. 44 var den dag, Gestapo arresterede hende på skolen, og den 17. maj 45 vendte hun hjem efter sit påtvungne ophold i Rawensbrück koncentrationslejr, men herom senere.

En anden bjælke bærer følgende indskription, der meget rammende betegner Johannes livsholdning: **fremtid gror af dybe minder**. På væggen ved den store trappe, der fører op til 1. salen er en anden lille tise anbragt, som hun har medbragt fra sit barndomshjem, fra sin mor: **Har man ikke det ene – har man det andet – der er altid noget godt**.

Skabenes yderdøre er alle smykket med tegninger af folkedragterne fra Als. Hele udsmykningen i hallen skyldes en enkelt person, én af Johannes fangekammerater fra Rawensbrück, Astrid Blumensaadt, der flere gange gæstede Johanne i årene 1947-48.

I en niche til højre i hallen står et meget stort møbel: nationalskabet, bliver det kaldt, og grunden dertil er, at der opbevares bl.a. de seks nordiske flag.

Det er håndgjort og der er bestemt ikke sparet på træet under fremstillingen. Det består af to fløjskabe, ca. 2.5 m høje og et lavere, ca. 1.5 m bredt, anbragt imellem fløjene. Disse holdes sammen med en tung plade, hvorpå det sydslesvigske våben, de to løver, sirligt vævet, er anbragt. Desuden findes husordenen i glas og ramme. Den lyder:

Gud hjælper os

Hver dag er påny en gave,

kun ved retsind og dygtighed vindes den.
Vær god og hjælpsom mod hinanden.
Vær præcis – det sparer tid.
Tid er mere end penge.
Orden skaber respekt.
Orden skaber hygge og tryghed.
Hjælp os at holde dette hjemms skrevne
og uskrevne love.
Absolut ro mellem kl. 22.30 og 6.30
er nødvendig for nerver og hufred.

Så mangler jeg kun at fortælle, at i hallen sidder også den for Johanne så uundværlige gong-gong, med hvilken hun kalder alle til samling på de forskellige spisetider.

Åh, jo, også dette. I vindueskarmen ligger en lille sten. Flad på undersiden og med fordybninger hist og her, frembragt af mange års ophold i vandet. Og selvfølgelig har stenen også en indskription: Oversiden bærer følgende:

Et mønster blev vævet på dette sted
Et livsmønster som aldrig får ende
alle de hænder fortsætter dermed
hvor Guds husholdning den haver hjemme.

Og undersiden:

Jeg er en del af øen Als,
har ligget og lyttet til havets sang,
til folkelivets virke og liv
til Johanne Hansens »holdning« og gang.

Så smukt og såre enkelt er Johannes virke blevet beskrevet af en tidligere elev.

Vi forlader nu hallen og bevæger os ind i den store opholdsstue. Tidligere tjente den til samlingsstue for skolens elever, og efter den blev nedlagt i 1970, rykkede lejrskolernes lærere, de private feriegæster og tv-narkomanerne ind.

Håndvævede tæpper ligger spredt over hele gulvet. Der er pejs, som stadig benyttes flittigt, møblerne er blandingsgods af alm. købemøbler og håndlavede. Men alt fremtræ-

der i en dejlig harmoni, og Johannes hånd kan mærkes over det hele.

Væggenes tapet kan godt være vanskeligt at få øje på, da billeder og malerier hænger overalt, og grønne planter banner sig vej mellem dem. Vindueskarmene er fuldt optaget af potteplanter, og på bordene står buketter og pynter op. Haven har igennem årene måttet holde for, men den har vist sig at være sin opgave voksen.

Fra den store stue kommer man ind i den lille kaffestue. Det er Johannes »modtagelsessalon«, her har hun sin plads ved kaffebordet, og kaffe er der blevet drukket oceaner af gennem årene.

Over sofabordet hænger en uro. Den er fremstillet af halve valnøddeskaller og papir og fremtræder som en armada af små sejlskibe på konstant togt. Det er sønderjydsk håndarbejde.

Nu kunne man jo godt blive forledt til at tro, at stuerne ville bugne af særprægede ting og sager, af kunstgenstande og antikviteter, kort sagt, at de skulle bære præg af et museum. Men det er ikke tilfældet. Johanne har altid haft en meget stram økonomi, og der har ikke været råd til dyre antikviteter. Desuden har det været hendes opfattelse, at det ikke var de ydre rammer, der er afgørende, om et hjem er hyggeligt, varmt og indbydende. Men derimod at det udelukkende var menneskene, der kunne frembringe disse indtryk. Men på den anden side *har* der stået små klenodier i hendes stuer, men hendes store hjerte, og hendes vægring ved at sige nej, når nogen spurgte hende om en eller anden ting, har resulteret i, at de ting, der er tilbage, er helt almindelige ting. Og så er der desværre den kendsgerning, at flere ting er blevet fjernet uden hendes vidende, efter at hun var blevet blind. Personlig har jeg overværet, at genstande er blevet fjernet, endda af mennesker, som hun troede stod hende nær. Og den eneste grund til, at jeg ikke har sagt det til hende, er, at jeg ikke ville ødelægge hendes illusioner om sine medmennesker.

Et så åbent og troskyldigt menneske som hende, vil altid

drage svage sjæle til sig, mennesker, der forstår at udnytte situationen. Og det skulle ikke undre mig spor, om der står flere ting i hjem rundt om i Danmark, end dem jeg allerede er bekendt med, som ikke er blevet erhvervet på ærlig vis, og derfor ikke hører hjemme, hvor de er nu. Hun har aldrig samlet på døde ting, men derimod har hun samlet på mennesker, hun har samlet på godt humør, på livsglæde og på menneskekærlighed, og det har bevirket, at hendes stuer – almindeligheden til trods – altid har haft en ganske speciel atmosfære.

Jeg er helt klar over, at denne udtalelse vil blive opfattet som subjektiv, og det er den selvfølgelig også, den kan ikke være andet. Men, jeg kan forsikre om, at mange andre mennesker i dette land, ja Norden med, deler min opfattelse heri.

Jeg kan huske første gang jeg trådte ind i hendes stuer, slog det mig, at alt var som givet. Det var som, jeg havde kendt stolene, bordene, malerierne og nipsgenstandene altid. Hvorfor og hvorledes kunne jeg dengang ikke forklare; men senere gik det op for mig, og grunden var så nærliggende, men derfor ikke mindre betagende. Det var, fordi Johanne var i stuerne hele tiden, hun ligesom krøb ind i det hele, ligesom hun krøb ind i én. Og man følte sig opløftet og glad. Og siden, hvorom de forskellige ting, der havde foregået i hjemmet, blev mig fortalt, blev jeg rigtig klar over, hvad minder og tradition betyder for et hjemms »indre stemme«.

Og dette her hjem, det var et stort, dansk hjem. Et hjem, der havde gennemgået svære og trange tider, men også festlige højdepunkter. Her havde foregået hemmelige modstandsmøder, hvor hjemmelavede bomber var blevet fremstillet på spisebordene, hvor våben var blevet rensset og gjort klar til brug i indsats mod de tyske undertrykkere, men samtidig hængte tonerne fra Grundtvig, Brorson og andre store digteres salmer og sange i rummet, det var et hjem, der havde været ramme for diskussioner om tidens vigtige samfundsspørgsmål, men også ramme for oplæs-

ning af Kaj Munks, Selma Lagerlöffs, Henrik Ibsens og mange andre store digteres værker.

Det er et hjem, hvor unge pigers latter og fnisen endnu ligesom sidder i gardinerne og på stolenes betræk. Her er blevet skrevet mangt et brev hjem af en længselsfuld ungdom til en ligeså længselsfuld gut. Her har gutter fra den norske brigade sunget deres sange, her er blevet grædt og leet, ja alle livets afskygninger og facetter er kommet til udfoldelse her, og de har haft en værdig ramme, skabt af en stor, lille kvinde fra Fyn.

Her i disse stuer har hun haft sit dronningerige, og regeret både strengt, men også mildt, men altid retfærdigt over sine undersåtter. Thi for mange af de mennesker, der kom i kontakt med hende, betød det »underkastelse«. Ikke af personlighed, men snarere en revision af øjeblikkelige meninger. Og revisionen startede helt fra nedden, alle gængse opfattelser kastedes over bord, fordomme var noget man godt kunne slå ud af hovedet med det samme.

Når man så stod helt fri og åben, kunne man godt begynde at oplygge et livsgrundlag, som vel var ens eget, og det kunne også meget vel forekomme, at det var i strid med Johannes, men det vigtigste var, at det var et, man selv havde opbygget.

Dette arbejde med én selv, anså Johanne for at være det vigtigste for det enkelte menneskes sjælefred. Og før den var til stede, kunne man ikke stille sig til rådighed for andre.

Men der er flere stuer.

Fra den lille opholdsstue går turen ind i spisestuen, der brugtes til de daglige måltider. Mange møbler er der ikke. Et enormt spisebord med rigelig plads til 25 personer, et chatol, en sekretær, og en kommode udgør hele møblementet. Men det er ikke disse ting, øjet først falder på. Derimod er det et maleri, der hænger på den ene væg. Det forestiller Johanne, og er udført af den kendte sønderjydske portrætmaler Viggo Kragh-Hansen. Maleriets oprindelse har sin egen historie, som jeg vil berette senere om.

To døre fører os ud af spisestuen, den ene til køkkenet, og den anden ind i den næste stue med det eventyrklingen-
de navn: H.C. Andersen-stuen. Grunden til, at den har fået
dette navn er vel ikke så svær at få øje på, når man tager
Johannes herkomst i betragtning. Og herinde er der virke-
lig tale om et museum. Her gemmer Johanne de ting og
minder, der fortæller om hendes højdepunkter, hendes sej-
re og nederlag.

Men den store fynbo og digter, som har givet stuen navn
fornemmes overalt. Puderne og lysedugene er broderet
med motiver fra hans eventyr, ligesom et chatol er dekore-
ret med små vignetter fra »svinedrengen«, »fyrtøjet« og
mange andre af den store fynbos produktion.

Sønderjydernes »rigtige« kongepar, Christian X og
dronning Alexandrine ser på én fra en af væggene, og ved
siden af dem hænger det officielle diplom, der fortæller,
at den norske konge Olav hædrede hende i 1959 med Skt.
Olav-medaljen. Desuden hænger de andre diplomer for
dekorationer som, det danske Ridderkors, den finske me-
dalje for humanitær virksomhed og Dansk Røde Kors,
Æreskors. Fotografier af to unge mænd: Anker Hansen og
Karl Laursen har fået en særplacering over bogreolen.

En vinternat 1944 cyklede de bort fra deres skjulested
på skolen, den lange vej ned til Kollund ved grænsen for
her at yde heroisk og udholdende kamp mod det tyske
politi.

Johanne havde skjult dem i mange dage og nætter, indtil
timen kom, hvor de måtte afsted. Og disse to var de eneste
af de mange, som Johanne og hendes trofaste medhjælper
gennem mange år, Cille, gemte for tyskerne, der mistede
livet i kampen, efter de havde forladt deres sikre »logi«. ⁶⁾

På væggen ved siden af billederne af de to unge friheds-

kæmpere, her er nævnt, og som ved deres kamp og død var
med til at tænde lys i mørket, hænger indrammet, »Flan-
dernes røde valmue« med røde og hvide bånd, en gave fra
»De Allierede danske Våbenfæller 1914-18 og 1939-45«,
på vis vegne Johanne kort før jul 1964 ved en gribende høj-
tidelighed i Ryvangen nedlagde en krans ved det store,
skønne monument, der er fælles for de mange tapre fri-
hedskæmpere, som hviler her.

Desuden ses billeder af Kaj Munk, Catchpool (vandre-
hjemmets »fader«) og så selvfølgelig et billede af digteren
selv. H.C. Andersen omgivet af børn og ældre, der lytter
til hans røst om sit livs eventyr. Ved siden af hænger en
tekst med nogle ord fra en af hans sange:

Det hele er så bitte småt
en vrang har hver side —
der sker så meget stort og godt,
som verden knapt får vide.
Enhver kun tænker på sig selv
den sandhed er os givet —
Der går en kærlighedens elv
igennem jordelivet

Johanne har hele sit liv været som et sprudlende væld
fra kærlighedens og godhedens elv her på jorden.

Og så er der, ikke at forglemme bøgerne, og det er et
broget billede, spændende fra klassikere til moderne for-
fattere.

H.C. Andersen-stuen, som ved skolens start rummede
vaskeriet, danner det ene ben i det U, som hovedbyg-
ningerne består af.

Det andet ben, modsat, var festsalen, som ved flere lej-
ligheder var ramme for flere hundrede gæster, og Volle-
rups indbyggere har igennem årene lånt den til deres bryl-

⁶⁾ den første, der fandt ud til Johanne var mærkeligt nok tysker. Hans forældre var danske og boede i Sydslesvig, men sønnen havde ikke fået dansk statsborgerskab og havde været med som soldat på Balkan. Han flygtede til Haderslev og blev derfra sendt til Vollerup, indtil han kunne komme videre til Sverige.

Ellers var det mest unge jernbanesabotører, hun havde boende. En af dem smuttede fra tyskerne en morgen, da de stillede i hans hjem. Nogle CBUer skafede ham en uniform og bragte ham i udrykningsvogn til Tønder, derfra kom han til Johanne, hvor han var i 14 dage for derefter at blive hjulpet til Sverrig.

lupper, konfirmationer og andre private festdage. Bagved festsalen havde vævestuen sin placering.

Så meget om stueetagen, og vi iler op ad trappen til 1. salen.

Alle værelser har navne. De første fire bærer maritime betegnelser: henholdsvis **I – II – III – IV kahyt**. Det næste på samme side af gangen er Johannes kontor, og det hedder simpelt hen: **Kontoret**, i forbindelse til det, hendes soveværelse, der hedder: **Hulen**. Derpå kommer Cilles privatværelse: **Ensomheden**. For enden af gangen er der et ret stort værelse, der prydes af det flotte navn: **Højenloft**. Går vi nu tilbage, ser vi en lem, bag hvilken en trappe fører op til pulterloftet, der bliver kaldt: **den ottende himmel**, og må ikke forveksles med det berømte: **den syvende himmel**, som kan læses om i kapitlet om vandrebevægelsen. Dette sidste loft ligger i den anden ende af huset, den del, der nu hører til de nye ejeres domæne. Her findes også værelser, hvis navne mange vandrere og elever gennem årene vil nikke genkendende til: **Trekroner – Gladhjem – Solstrålen og Gimle**.

Men nu til selve skolens historie.

Den blev startet i 1928 med et elevhold på 8 piger, og hvilken målsætning havde Johanne for sin undervisning?

En tidlig brochure fortæller, at skolens formål var at oplære unge kvinder til at blive dygtige i al husgerning, således at de kunne blive hjemmene en god hjælp, og senere som husmødre, fylde et hjem. Derfor undervistes der i alle de arbejder, som forefalder i et hjem, både i praksis og teori. Foruden alt det praktiske arbejde i stuer, køkken, vaskerhus og strygestue blev der givet en grundig forklaring og oftest en forevisning. Der blev lagt vægt på en grundig undervisning og betydningen af godt planlagt og veludført, økonomisk husholdning.

Videre i brochuren følger derefter en meget udførlig beskrivelse og uddybning af de forskellige fag og den slutter med at oplyse, at der én aften om ugen i kursustiden er foredrag eller oplæsning.

Alt dette skulle pigerne i 1938 betale den »uhyrlige« sum af 75,-kr. for, – men – så var det også incl. kost og logi, og med i programmet var der desuden cykelture og udflugter i bil til egnens historiske steder og til Slesvig og Dannevirke.

Men Johanne ville mere end videregive madlavningens og husgerningens mysterier, hun ville også have sine piger til at forstå selve demokratiets livsnerve.

Hun fortalte om menneskers ansvar og pligter, om den kærlighed, man skulle nære ved hjemmets arne og de værdier, der knytter sig til fællesskabet om fædrelandet. Hun lærte dem, at demokratiet ikke blot skal være en ramme om menneskers liv – men være det væsentlige ved dets indhold, dets stræben, dets vilje. At det går tilbage til noget åndeligt, til nogle elementære livsforhold, som demokratiet må holde i hævd, fordi de er ét med dets væsen.

Disse elementære livsforhold, fortalte hun, udgår fra demokratiets hovedord: **Friheden**. Heraf følger tolerance, respekt for andres meninger, som er noget meget væsentligt i »vor kommen hinanden ved«. Og det går dybere – til frihedens pris: evnen og viljen til at tjene, til at yde sin første indsats, til at lyde, ikke som en slave lystre sin herre, men til i frihed og i selvdisciplin at føle sig forpligtet over for sine vedtagelser, over for lov og orden.

Kort og godt, de skulle leve som mennesker.

Det er klart, at dette synspunkt gjorde hende både rummelig og altfavnende menneskelig. Men det kunne også til tider virke som lidt af en spændetrøje på hende. Hun havde en ubændig trang til at leve »hæmningsløst«, d.v.s. ikke at lade sig hæmme i sine livsyringer, og derved kom hun i konflikt med en anden side af sig selv, sin borgerlige livsindstilling. Hun ville ikke være som de andre. Hun ville være individualist. Hun var småborger, men rummede samtidig et revolutionært element. Hun var dyb religiøs, men hadede lunken kristendom. Hun var et udpræget følelsesmenneske, men også skarp intellektuel. Hun var hele sit liv tilhænger af demokratiet, men i sit forhold til Gud,

havde hun brug for en diktator, der kunne holde sammen på hende selv.

I sin omgang med mennesker kunne hun til tider være folkelig, hjertelig, ja endda jovial. Og så kunne det folkelige få et let strøg af moderlighed, der kunne virke som fra oven af. Men hun kunne også være stejl og afvisende. Disse modsætninger lå ganske givet i hendes svingende humør og oplagthed; hun var yderst følsom over for andre mennesker. Enten føjede hun sig helt ind i deres stemning og blev et spejlbillede af dem, eller hun reagerede *mod* dem, blev stik modsat af, hvordan de var, blev stejl, sær og kværlantisk. Men begge former for reaktion kom jo af hendes store følsomhed.

Til tider kunne hun virke meget selvoptaget, men hun havde også den evne, at kunne befri sig fuldstændigt for sig selv og komplet og aldeles gå op i andre.

Skønt lille af vækst var hun bomstærk og kunne byde sig selv voldsomme anstrengelser, som man ofte ser hos åndeligt indstillede mennesker. Hun var et åndsmenneske, men elskede også livets goder og livets fysiske ytringer.

Inspirationen til at udføre arbejdet med sine piger og nærme sig de mål hun havde sat sig med sin skole, hentede hun dels fra minderne fra sit barndomshjem, fra sin far, der efter moderens død, stod ved hendes side i mange år, og hun hentede den fra litteratur og anden kunst.

Da hun fik depressionen og de trange tider at mærke i 30'erne, beklagede hun sig ikke, og bange for fremtiden var hun aldrig. Elevtallet steg støt hvert år, og det varede ikke længe før egnens husholdningsforeninger også begyndte at komme til forelæsninger på skolen, og det førte til, at flere og flere udefra fremkom med ønsker om undervisning.

I begyndelsen af 30'erne sammenkaldte amtskonsulenten til et møde, hvor han opfordrede Johanne til at rekonstruere aftenskolerne. Dette job påtog hun sig – og på sin egen uselviske måde.

Hun udarbejdede undervisningsplaner for en ugentlig

undervisning, og for egne penge købte hun undervisningsmaterialer til et beløb af 3.000.- kr. Sammen med sine hjælpere på skolen, der sideordnet med dette kørte videre, indrettede hun 10 kasser med ens indhold: gryder, potter, pander, bøger og hæfter og primusapparater, alt sammen blev vederlagsfrit stillet til rådighed for foreningerne.

Mange kvinder vil sikkert huske, hvordan Johanne og hendes medarbejdere – selv i de mørkeste vinteraftener i sne og kulde – kom cyklende rundt til foreningerne, for at delagtiggøre husmødrene i koge- og stegekunsten. Hun var utrættelig i sine bestræbelser for at viderebringe sin viden om disse ting.

Kassen blev stablet op på bagagebæreren med primusapparatet ragende op som en skorsten, og så var det bare at »kile på«, som hun udtrykte sig.

Dette udtryk »kile på« har sin egen historie:

Johanne var bedt om at holde foredrag i Holstebro, det var sent på året, og der blæste en kraftig blæst. Hun startede fra Vollerup to dage i forvejen, da turen skulle foregå på cykel. Første nat overnattede hun i Vejle og næste nat på vandrehjemmet ved Herning. Sidstedagen var hun noget forsinket, vist nok fordi hun havde sovet over sig, så tiden var knap. Foredraget skulle holdes kl. 14.00. På et tidspunkt, mens hun asede afsted på den jyske landevej i den stride modvind, synes hun det hele så håbløst ud, og hun stod af og spurgte to koner, der gik på landevejen:

– Hvornår går det næste tog til Holstebro?

– Det går først i morgen.

– Jamen, hvornår går så rutebilen?

– Der går ingen rutebiler her!!

– Jamen, hvad skal jeg så gøre, jeg skal være i Holstebro i dag kl. 14.00 for at holde foredrag, og modvinden er meget streng?

– Så er der ikke andet at gøre end »kile på«, lød det lakoniske svar.

Johanne sprang på cyklen og fortsatte. Lidt efter blev

hun overhalet af en yngre, mandlig person, – også på cykel.

– Skal De til Holstebro? spurgte hun.

– Ja, det skal jeg.

– Kan De ikke lige køre omkring hotellet og sige, at Johanne Hansen er på vej, men hun bliver nok lidt forsinket?

Det skulle han nok, og kørte videre. Da hun kom frem, viste det sig, at den foredragsholder, der skulle tale før hende, endnu ikke var færdig, og uden nogen bemærkede noget, fik hun skiftet tøj og stod på talerstolen, veloplagt og i tide og holdt det lovede foredrag. Det skal lige nævnes, da hun var færdig, cyklede hun hjem igen, og foredraget blev holdt vederlagsfrit.

Og der blev »kilet på« i det sønderjydske. Selv om vinteren rasede udenfor, blev der varmt i de stuer, hun besøgte. Sang og latter lød, hvor hun befandt sig. Hendes personlighed tillod ikke blot at skabe en virkningsfuld og faglig undervisning, men også et samvær, hvor de åndelige værdier var i højsædet. *»et mønster blev vævet på dette sted, et livsmønster, som aldrig får ende, og alle de hænder fortsætter dermed, hvor Guds husholdning den haver hjemme.«*

Men hun havde også sine indre kampe, som hun ikke lagde skjul på over for sine elever, og i skolens julehilsen fra 1937 beretter hun om nogle af disse kampe, samtidig med at hun svarer igen på den kritik, som aktive mennesker altid møder:

Kære Piger!

Jeg ville så gerne, I skulle forstå mig, så gør det ikke så meget, om ikke alle andre kan. Vi kvinder er vist egentlig kun bange for én ting: Tomhed. Sult, kulde, modgang, alt ydre kan vi tåle bedre end mændene, men ikke den indre tomhed. Sådan har jeg følt det og gruet imellem – også for årene. Ærgerrigheden kan drive et menneske frem, men ikke fylde; derfor står så mange på toppen med – tomhed. Et arbejde, selv det kæreste, kan ikke fylde én helt. Jørgen Buckdal har ret: vi må have interesser, der kun vedrører os selv og vor egen personlige vækst. Personlig vækst? – Det

er så let at slynge et ord ud. Jo, vi vokser op eller ned ved de daglige små og store valg og afgørelser. Det er disse, der giver den nødvendige spænding. Vi er enten glade eller mismodige, eftersom vi klarede dem til vor samvittigheds tilfredsstillelse. Ofte lægger vi skylden på noget andet; men her er vi individer: Det kommer os ikke ved, hvad andre gør, men hvad vi selv gør.

Og så går vi ud fra denne individualisme med styrken eller svagheden lige ud i fællesskabet. – Det er den eneste individualisme og fællesskab, der er berettiget. Og så har jeg kæmpet en indre tomheds kamp i mange år; for den fællesskabets verden, jeg kom ud i, passede ikke til den, jeg kom fra. En ener var jeg, ulykkelig indvendig, indtil jeg traf Arne Sørensen og hans folk. De kunne med få ord kortlægge og klarlægge det, jeg ikke kunne få til at gå op. Og det mærkelige var, at de samtidig havde et lyssyn og en tro og en kærlighed til mennesker, dem alle, både dem på lyssiden og dem på skyggesiden. Det, de rullede op, var et virkeligt samlet folk og en kultur, der bestemtes af forholdet til ondt og godt. Gud og lysets verden eller det onde og mørkets verden. Alt, hvad de sagde, var et ekko af det, jeg havde tumlet med. Og bare det at træffe ét menneske, der ser som én, er en stor rigdom. Ingen af os, der gik med, kunne vel sådan tro på det straks, det var det for stort og vidunderligt til. Ernst Ibsen sagde: »Om det går, kan jeg ikke nu helt tro på; men jeg ved, at det kan aldrig skade, kun gavne.« Og jeg vidste, at det bare gjaldt om at holde ud, bare tro. Der var intet at tabe, men alt at vinde. Og året har fortalt os noget om tålmod og tro – også om fejhed, men mest dog om positive, menneskelige egenskaber. Nej, jeg er ikke bange for ansvaret for »splittelse«, som det lyder til os. Heller ikke for kampe og brydninger. I gamle dage var der noget, der hed, at mennesket skulle »slås« sammen, så holdt det først rigtigt. Det er min erfaring fra kampene, helst de stille, menneske og menneske imellem, at altid kom vi hinanden så nær som aldrig før; der var skabt fællesskab, ofte på tværs af meninger. Vi kan nemlig godt tåle, at

mennesker har en mening, når denne er åben og ærlig, men aldrig lunkenhed og fejhed.

Individualismens tidsalder har gjort, at mennesker næsten intet virkeligt fællesskab har mere, kun oftest fællesskab om det negative, det tør man. Men det positive, hvor man har en mening som et voksent menneske og tør beholde den, det er en sjælden vare i dag. Derfor tør vi så godt slå dette negative fællesskab i stykker og prøve at skabe et nyt gennem det at slås for noget virkeligt, menneskeligt, ærligt og værdigt.

Jeg skriver dette til jer, gamle elever og venner, som jeg synes, jeg har ansvar overfor, for at I skal vide, hvor jeg står; I hører så meget om, at nu driver jeg politik på min skole o.s.v. I ved, at jeg var meget bange for at påtvinge jer meninger. Det er vandalisme: I skal være unge og glade og fri til den dag, I er voksne; det vil sige, til kravene og budene banker på jeres dør. Sådan vil det bestandig blive her på skolen. – Men kravene har banket på min dør, og jeg ved, jeg skal med, kan slet ikke andet, ellers ville jeg føle det, som om jeg svigtede, da livet krævede tag, og ellers ville jeg blive tom og sur de sidste leveår. – Men jeg vil love jer, at jeg med forstærket dygtighed, godhed, retfærdighed skal gøre alt for at holde stillingen her, for jeres skyld, for min egen skyld, for skolens skyld. Om det lykkes, bliver Guds og ikke menneskers sag. Det er nåde over nåde, at jeg sidder her i denne velsignede gerning midt i mit folk, i Sønderjylland.

Er det ikke smukt? Og for dårligt af hendes samtid, at hun blev nødt til at undskylde, at hun havde en mening, og

turde stå fast ved den? Og ordene er jo lige aktuelle i dag og vil vel altid være det...

Om årene på skolen 1937-40 fortæller en tidligere lærerinde:

Husholdningsforeningerne på Als og Sundeved havde bedt frk. Hansen arrangere kurser rundt omkring. Flere hold af omegnens unge kom en eftermiddag eller aften om ugen på skolen til kursus i husholdning, vævning og husflid.

»De små«, som vi kaldte dem, kom med lærelyst og livsglæde, så det lyste ud af dem. Frk. Hansen og Cille kørte rundt i deres lille bil og holdt foredrag og kursus. Vor norske vævelærerinde havde vævekurser forskellige steder og jeg selv holdt enkelte madlavningskurser, men underviste mest i kjolesyning og håndarbejde.

Det var andre tider end nu, hvor fine skolekøkkener og lokaler står til rådighed, men hvor var det hyggeligt. Jeg tror, der var mere arbejdsglæde og taknemmelighed, når vi kom til en skolestue eller en sal i et forsamlingshus eller en kro, hvor der blev stillet et par borde op på bukke, end nu om dage i de moderne indrettede, sterile lokaler. Ikke sådan at forstå, at jeg er imod fremskridtet, men det er som om det indre, stemningen, fællesskabet ikke er fulgt med.

Køkkeninventaret havde vi med os i en stor kasse, samt primusapparater og ovne.

Pigerne lærte snart at indrette sig under de primitive forhold, så bordene tjente først til madlavning, borddækning og siden til opvask. Foruden madlavning lærte de unge piger daglig borddækning, men ind imellem vovede vi os ud i det helt vilde med en fin middag eller frokost med dertil hørende galla-borddækning og servering.⁸⁾

⁸⁾ Uden gnidninger gik det dog ikke. I Guderup var der en tysk lærerinde, som gjorde, hvad hun kunne for at ødelægge den danske aftenskole. I et rum, hvor danskerne opbevarede deres forskellige rekvisitter, lå det hele spredt for alle vinde, da de ville hente dem. »Hvad har I lavet!« sagde Johanne til eleverne. Men de bedyrede deres uskyld. Og så blev det opklaret, at det var lærerinden, der havde været på spil.

Ved en anden lejlighed optrådte hun på et husholdningsmøde, hvor kredslægen talte om skolebørns ernæring. Lærerinden rejste sig nede i salen og med tydelig adresse til Johanne spurgte hun kredslægen: Er det ikke usundt for børnene, at der lugter af mad i klasseværelserne indtil tre dage efter, at der har været skolekøkken? Men kredslægen var klar over damens hensigt, så han svarede: Usundt? Bestemt nej, så ville alle Danmarks husmødre forlængst være blevet ramt af madforgiftning.

Vi havde også mange kjolesyningskurser, nogle steder både om eftermiddagen og aften. Det foregik i skolestuer, krosale, ja en gang endog i en sløjdsal. Blot vi fik rigelig plads til at klippe på, kunne vi sagtens indrette resten efter hinanden. Eleverne lærte at tegne mønstre, klippe og sy; der var noget der hed teori, der skulle skrives, og det var nødvendigt for at få tilskud, men pigerne var mindre glade for det, men så kom »madam blå« på bordet, hver især havde deres kop og madpakke med, og da blev stemningen atter høj.

I disse år syntes jeg også, der var mange flere forskellige faconer på kjolerne og mere syning på dem, og det lærte de virkelig noget ved. Den ene blev mere opfindsom end den anden. Det sås også tydeligt, da vi afsluttede vores kurser med en udstilling. Det bedste var, at det meste af tøjet var syet om af noget gammelt. Så blev det ikke så dyrt, og det havde meget stor betydning i de år. Da vi så, hvor meget pænt eleverne lavede, besluttede frk. Hansen, at det hele skulle samles i én stor udstilling, så alle i omegnen kunne få lejlighed til at stifte bekendtskab med, hvad vi arbejdede med, og det blev den første udstilling fra Als Husholdningsskole. Den blev afholdt på Colosseum, Sønderborg i dagene 24.-25. sept. 1938, og den havde titlen:

Vi vil...

I ét lokale blev vist ting indenfor husholdningsafdelingen, og der var dækket festlige borde:

Fortidsbord — Nutidsbord — Jagtbord — fem the-borde — barnedåbsbord o.s.v. med dertil svarende retter, bagværk, henkogte og syltede frugter, samt et væld af havens frugter og grøntsager.

Kostserien: **Vor kost fra vugge til grav**, vakte megen interesse. For neden i den store sal var skolen med have opført i miniature, samt **Klosterhaven**, der viste fortidens urter i nutids brug.

Et andet lokale var viet håndarbejderne. Eleverne havde syet prøveklude for at lære de forskellige sting, desuden havde de strikket baby-udstyr, broderet forskellige ting,

servietter, forklæder, puder, større og mindre duge med hulsøm, hardanger og korssting, der ud over havde hver elev syet en bluse eller en nederdel, og dem med den helt store arbejdsiver havde lagt sig ud med nattøj, kitler, sommerkjoler, spencere og vinterkjoler.

Væveudstillingen for en sådan var der også, var noget helt for sig. Vor norske lærerinde var kommet med dejlige mønstre, der blev anvendt på forklæder, puder, løbere, duge, gardiner, ja endog herretøj blev præsenteret. Hver time var der demonstration i madlavning, mostfremstilling, rensning af garderoben, vævning og farvning. Eleverne skiftedes til at vise, hvordan de fremstillede smørrebrød, is desserter og bagværk.

Udstillingen blev en forrygende succes, og den blev da også gentaget året efter, med besøgende fra det meste af Jylland.

Hvad der ellers foregik indenfor det rent faglige på skolen i de 43 år Johanne havde kommandoen, er jeg vist ikke den rigtige til at fremstille, endsige bedømme, for det kan kun blive gengivelse af andres meninger og indtryk. Derfor mener jeg, at det der kan have den almene interesse er, hvilken ånd der herskede på skolen, og under hvilke forhold den gennemlevede sin tid. Og da Johanne jo alle dage har været en yderst aktiv natur, der ikke kunne lade være med at blande sig i en masse forskellige ting (heldigvis da), kunne det jo heller ikke undgås, at skolen og dens elever blev blandet med op i det. Derfor vil vandrebevægelse, modstandskampen under II verdenskrig, grænseforeningen og meget andet gå op i en højere enhed, når man behandler emnet Als Husholdningsskole. Det er måske grunden til, at hendes elever, på en række punkter var bedre rustet til deres senere liv, end så mange andre. Johanne gjorde hvad hun kunne for at skille de forskellige ting fra hinanden, men selv for hende var det en uoverkommelig opgave.

Da krigen kom til Danmark, var hun ikke i landet, hun fortæller selv herom:

Jeg rejste den 7. april til Sverige, jeg skulle op til en væveskole ved Früggesøen i Värmland og være der april måned ud, for at sætte mig indgående ind i vævekunsten.

Jeg ankom kl. 1.00 om natten. Tøbruddet var lige begyndt. Chaufføren og jeg måtte gå en god halv times tid igennem det, inden vi kom til skolen. Jeg sov godt den nat, lige til kl. 9.00 næste morgen, da forstanderinden kom og sagde, at der var noget, hun måtte fortælle mig. Det, der var sket, var, at tyskerne var rykket ind i Danmark og havde besat det, og nu var på vej til Norge. Det hele var begyndt kl. 4.00 samme morgen. Jeg sagde, at det vidste jeg nok, og så troede hun, at jeg var flygtet, men det var ikke sådan, jeg havde bare haft mine bange anelser. Men nu kom jeg til at græde, og da jeg havde gjort det en timestid, begyndte jeg at tænke på, om mine værter måske troede, jeg var bange, og derfor ville jeg fortælle dem, at det var jeg ikke, jeg græd, fordi jeg skammede mig. I radioen havde det lydt, som vi havde sagt til tyskerne: vær så god at komme indenfor. Sådan lød det for mig, det var som, vi havde ventet dem.

Derfor sænkede der sig en skam over mig, og jeg vidste, jeg måtte hjem og dele denne skam med mit folk.

De sagde til mig, at hjem kunne jeg ikke komme. Alle havne var lukkede.

– Lad mig sove på det, og når jeg har gjort det, ved jeg, hvad jeg vil.

Næste morgen var jeg klar over, hvad jeg skulle gøre. Samme aften rejste jeg, så jeg kunne være ved Øresund næste morgen kl. 6.00, og så skulle jeg nok komme over.

– Der går ingen skibe, sagde de.

Men jeg vidste med mig selv, at jeg nok skulle komme hjem. Da jeg næste morgen ankom til sundet, var der selvfølgelig ingen forbindelse over til Danmark. Jeg fik lidt morgenmad på hotellet, dejlig sort kaffe, og der hører jeg nogen, der taler dansk. Det viste sig at være landsmænd,

der kom fra Norge; og de var ligesom jeg på vej hjem. Det forlød, at der et stykke nede af kysten skulle ligge en fiskekutter fra Ærøskøbing. De havde været hos den danske konsul, der havde lovet at sørge for en rutebil, så vi kunne køre til Karlskrona, hvor kutteren lå. Vi blev stuvet ind i bilen og kom godt derved. Her må jeg lige indskyde, da jeg forlod væveskolen dagen før, var der på døren til mit værelse anbragt et lille dannebrogflag. Jeg stod et øjeblik og betragtede det og tænkte ved mig selv: »Nu varer det vist længe, før du ser Dannebrog igen.«

Men da vi kom til havnen og skulle ombord i fiskekutteren, ser jeg det danske flag vaje fra masten og jeg udbryder: – Næh, nu ser jeg Dannebrog igen.

Uf, det kan være det samme, siger de andre.

– Nej, lad os nu ikke skabe os, når vi kommer til Danmark, må vi stikke piben ind, her behøver vi det ikke!

Jeg satte mig lidt for mig selv, humøret var langt nede, jeg tænkte på de udtalelser, der lige var faldet, og bestemte, hvis mine landsmænd og Danmark ser sådan ud, når du kommer hjem, så rejser du til Amerika.

Før vi kom til København, sad vi et stykke tid fast i isen, og måtte have hjælp af »Lillebjørn«. Da vi nærmede os havnen, fik vi lods ombord, og spørgsmålene begyndte at hagle ned over ham.

– Hvordan ser det ud i København? Hvad siger danskerne? o.s.v.

Jeg husker den stoute lods, da han rettede sig op og sagde:

– Desværre havde ikke alle forstand på, hvordan de skulle opføre sig. Der var var nogle tyskere, der ville række mig hånden, men jeg stak min om bag ryggen, jeg ville ikke have snavsede hænder.

Da blev jeg glad igen, og jeg gik hen til ham og sagde: – Tak skal De have lods, nu tror jeg, jeg er kommet hjem til mit fædreland, og nu ved jeg, at når der findes folk som Dem, skal vi nok klare det.

Jeg tog over Fyn, til mit barndomshjem, på vej til Volle-

rup. *Min Far, der endnu levede, hørte jeg sige til en nabo:*
– *At vi også skulle opleve dette!!*

Jeg tog ham med til skolen, og det første jeg gjorde efter ankomsten, var at gå i kirke; det var søndag, og biskop Høgsbro talte i Mariekirken i Sønderborg.

Jeg husker, han talte om de tusinde år, hvor Danmark var frit, og nu havde vi sat det over styr.

Da vi kom hjem, var det som om sorgen havde lammet os alle, der var meget stille i stuerne den dag. Men vi skulle jo gøre vor daglige gerning, og livet begyndte da også så småt at komme i gang igen.

Johanne var hurtigt klar over, der forestod en kamp, og at den meget vel kunne blive både hård og langvarig. Derfor satte hun ind på at ruste sine elever og vel nok også sig selv til denne kamp.

Som hun selv siger: – *Det var nu ikke mere et kapløb om varmt og koldt og rindende vand og drivhustemperatur og bløde fjedre overalt. Nej, nu var det – bort fra det – hen mod hårdførhed, nøjsomhed, arbejdsomhed, livsglæde.*

Og midlerne fandt hun, og så i den forbindelse ganske rigtigt, i historien, litteraturen, sangen, etikken kædet sammen med syge- barne- og samfundspleje som praktiske fag. Hun fik uvurderlig hjælp af en række personligheder, der villigt stillede sig til rådighed, her skal nævnes: Fru overlæge Ipsen, Statshospitalet, redaktør Larsen, Dybbølposten, Arne Sørensen, og en ung lærer ved navn Lampe. Hun gav sig også et valgsprog, som: *for at have ét fast holddepunkt for at kunne gøre dagens gerning. Aldrig give op – bare holde ud.*

Den 12. juni fyldte Johanne år, og eleverne havde foreslået at hun skulle slå sin fødselsdagsfest sammen med sin fars, der også var på den dag, og under alle omstændigheder skulle festes, mente de. Hun beretter selv.

Den 12. juni oprandt, – jeg fyldte 50 år og far 84. I år skulle der rigtig festes, selv om jeg godt vil indømme, at

det kunne knibe lidt med lysten. Men jeg tænkte på, at jeg ikke vidste, hvor længe jeg måtte beholde Far, så for hans skyld skulle der festes.

Desuden havde vi i sommerens løb ombygget den bygning, der ligger modsat skolen på den anden side af landevejen, til lejrskolehjem, og vi har den skik at feste, når vi havde skabt noget nyt.

Hele familien fra Fyn kom samt en masse gode venner.

*Bygningen skulle have et navn; det er en skik, vi har her nede. Den kom til at hedde **Norden**, og det har sin ganske særlige historie: Tyskerne var jo bestemt ikke glade for, at vi danskere talte om Nordens samhörighed, (hvad vi jo derfor gjorde), og det blev da også på et tidspunkt helt forbudt. Derfor besluttede jeg, at bygningen skulle bære navnet Norden. Jeg sagde til mig selv, det er mit hus, og så vil jeg også selv bestemme, hvad det skal hedde. Der lå vel en smule trods i beslutningen.*

*I dag står navnet med store bogstaver på den facade, der vender ud mod vejen, men det gjorde det ikke dengang. Jeg kan godt indrømme, at jeg dengang ikke havde mod til sådan åbent at skilte med det, derfor blev det (navnet) malet **under** trappen, der førte op til bygningens I. sal, og der stod det lige til kapitulationen.*

Huset var blevet indrettet med pladser til 75 senge i underetagen og med spisestue på I. sal. Alle værelserne foruden havde navne efter de nordiske lande, Danmark, Norge, Sverige og Finland. Køkkenskabet hed Island, og det mægtige og klodsede komfur i køkkenet blev kaldt Stau-ning.

Gæsterne ankom og havde medbragt de nordiske flag, som blev ophængt i loftet i spisestuen, og små bordflag med Dannebrog blev stillet i alle vindueskarme. Og så festede vi.

Jeg husker, det var dejligt solskinsvejr. Som jeg sagde til min 70-årsdag (det var også en søndag), at det var altid, som det var søndag, når Far og jeg holdt fødselsdag. Solskin fra morgen til aften.

Midt under gildet hører jeg pludselig skoleinspektør Bernhard Hansens røst forneden fra salen: – Lund og jeg sidder her og drikker vin af kopper (service manglede vi altid!!)

– Det er storartet, svarede jeg – og det var godt I kom.

– Jeg mødte Adler Lund inde i Sønderborg, fortsatte Bernhard Hansen – med en stor buket blomster, og så spurgte jeg: Hvor skal du hen?

– Ud til Vollerup, til Johanne, der er nemlig fest i dag, og så ville jeg med, for her kan man komme ind, selv med træsko på, og nu sidder vi altså her!!

Sent på aftenen, da gæsterne begyndte at tage hjem, sagde samme Adler Lund til mig: – Kom ind til Sønderborg på fredag (det var Valdemarsdag), da marcherer den danske garnison gennem byen.

Og jeg svarede omgående ja.

Dagen, den 15. juni oprandt, og på skolen herskede der stor travlhed. Jeg havde fået en mængde blomster til fødselsdagen, og dem bandt vi nu i buketter. Alle elever og lærere cyklede til Sønderborg, hvor vi tog opstilling uden for politistationen. Det var, som vi fik lidt rygstød af at stå på denne plads. Arne Sørensen, den senere kirkeminister i befrielsesregeringen var med os. Han havde holdt foredrag for gæsterne ved min fødselsdag, og var blevet hos os, for at være med på denne dag.

Nu begyndte soldaterne at komme marcherende, tavse og alvorlige med garnisonskommandanten oberst H.E. Christensen, oberstløjtnant E.T.C. von Freiesleben, og battalionskommandøren, oberstløjtnant Hemmingsen ridende i spidsen. En af pigerne overrakte oberst Christensen den største buket, der var smykket med rød-hvide bånd, og vi andre kastede resten af buketterne til soldaterne. Officererne smykkede hestenes hovedtøj, og de menige satte blomster i huerne og i bøssepiberne.

På et tidspunkt slap blomsterne op, men der blev ved at komme soldater. Folk tømte deres urtepotter og kastede blomsterne ud fra vinduerne, ned over soldaterne, men de

slap også op, og der stod vi nu og havde ikke noget at give de sidste. Pludselig udbryder Arne Sørensen med tordenrøst: **Syng**, og som drevet af en indre magt, istemte vi:

I alle de riger og lande,
hvorhen jeg i verden for,
jeg fægted med åben pande
for hvad, jeg for alvor tror.

Her blev pludselig helt spontant tændt lys i mørket, i det dybe mulm. Bedøvelsen fra slaget den 9. april veg nok hos dem, der oplevede dette dejlige øjeblik. Alsangens tid var inde, begyndt af pigerne fra Als Husholdningsskole. Alsangen, der blev forløberen for den senere aktive modstandskamp. Alsangen, der fik os til at føle, at vi hørte sammen og vi måtte stå fast.

Og sangen tonede ud over soldaternes hoveder og trængte ind i selv den mindste gade i Sønderborg. Vi havde noget at give vores gutter. Vi gav dem sangen. Gaden var efterhånden blevet sort af mennesker og alle sang med.

En politibetjent sagde til mig: at strengt taget skulle han arrestere hele den syngende skare, eftersom det var forbudt at stimle sammen og synge på åben gade, men han synes, at det var sådan en charmerende frækhed, så han sang selv med.

På den anden side af gaden, hvor vi stod, lå løveapoteket, og i døren stod læge Løwschall og lo befriende højt og sang. Apotekeren Johs. Juhl havde den morgen, tyskerne kom, straks hejst Dannebrog, ligesom garnisonskommandanten havde ladet det hejse på kasernen, visende de indtrængende, at her var Danmark, begge i fuld tro på vort folks kraft. En næsten håndgribelig, varm sympati strømmede de før så gravalvorlige, men nu synligt glade soldater i møde. Det glimtede i deres øjne. Der trillede tårer ned over den brave, pensionerede kaptajn, postmester M.O. Ræders kinder, da 18. batallions gamle, hæderkronede fane passerede forbi, og han stod ret og gjorde honnør.

Da soldaterne kom hjem til kasernen, var de nok ikke de samme, som da de marcherede ud. Den fælles oplevelse

med civilbefolkningen blev sikkert for mange af dem og os, en indvielse til den forestående kamp.

Næste formiddag ringede obersten til mig og spurgte om han og hans næstkommanderende måtte komme ud på skolen og hilse på mig og pigerne.

Om eftermiddagen kom de to officerer ridende til Volterup og vi modtog dem ved havelågen med sangen: Danmark i tusinde år.

De gjorde honnør under sangen og var kendeligt bevægede. Bagefter sagde obersten: – Da man hånedes os og spyttede på os fra tysk side den 9. april, kunne vi bære det, med lidt trods. Men da I i går gav os blomster og sang så kønt, da smeltede der noget inden i vort sind, og tårerne begyndte at trille. Godt vi havde hagerem på.

Han sluttede med at bringe en hilsen og tak fra hele garnisonen, der havde festet om aftenen, hvad den ikke havde gjort siden 9. april.⁷⁾

Sommeren gik, og historien vil fortælle om, hvordan det danske folk rundt om i landet begyndte at synge alsang og gå algang. Nogle vil måske nu smile af det, men man skal forstå, at vi havde valget mellem at synke ned i mismod, helt ned i kælderens og blive der, eller rette os op og sige: »Livet er dejligt, og vi skal kæmpe for det.«

Og det begyndte hos os, det begyndte spontant den dag i Sønderborg. Det var aldrig før sket i historien, at et land var blevet overfaldet sådan, inden man mandigt havde afgivet en krigserklæring, og derved fortalt, at nu kom man, Men dette i mulm og mørke, da var det, at mismodet begyndte at brede sig.

Men da folket begyndte at synge, begyndte det at synge sig livsmod og livsglæde og livskraft til – det kan man nemlig.

De første krigsår var trange, også for skolen i grænselandet. Økonomien var meget anstrengt, og flere gange tænkte Johanne på at lukke og helt hellige sig sin foredragsvirksomhed og sine kronikker. Men hver gang de mørke skyer synes at omslynge hende, ihukom hun det motto, hun havde sat sig ved krigens start: **Aldrig give – bare holde ud.** I 1942 kom der to personer dumpende så at sige ind på skolen, og for en tid satte de deres præg på pigernes og særlig Cilles og Johannes hverdag.

Den ene hed Raimonn, en nordisk viking med sans for realiteter, en god mellemad og et godt regulært slagsmål, den anden, Ehro, en drømmernatur, meget klog og tænkende og af en egen fin samvittighedsstøbning. Fælles for dem begge var, at de længtes meget efter Finland, og at de var meget unge.

Cille og Johanne havde taget to finnegutter i pleje. Og særlig Cille tog sit »moderskab« meget alvorligt; da den 21. sept. 43 rejste, efter et pludseligt bud, at de skulle hjem, var det svært for alle fire. De havde været til så megen glæde, men deres øjne strålede med en glans, som man ikke havde set hos dem før. De var finnedrenge med liv og sjæl og forlod skolen klædt på fra inderst til yderst med splinternyt tøj og hver med et flunkende nyt ur.

Det var også året, hvor C.B. udrykningskolonnen rykkede ind på vandrehjemmet, og derved undgik Johanne at skulle have tyske soldater indkvarteret.

En dag blev hun opfordret til at oprette husholdforeninger og med ét var alle tvivl med hensyn til evt. lukning af skolen glemt. En opgave lå forude, hun havde brug for den, og hun tog den:

– Jeg blev meget glad for det samarbejde, der opstod med de husholdforeninger, jeg var blevet bedt om at oprette. Det at begynde et nyt arbejde er vist nemmere og festligere, end

⁷⁾ Gennemførelsen af parademarchen gennem Sønderborg blev oberst Christensens sidste »officielle« handling i byen. Den har uden tvivl været, i hvert fald de lokale tyskere, en torn i øjet; og den gjorde sit til, at de satte en aktion igang, som til slut på et usandfærdigt grundlag, gennemtvang, at han blev forsat fra byen.

at holde noget i gang og stadig finde på nyt. Men medlemmerne hjalp mig umådelig meget, måske allermest ved, at stille krav til mig på den måde, at de sendte bud om, at jeg skulle komme og lære dem nogle præciserede ting.

Jeg synes, det er bedre end nu, hvor man har den store centraliserede styrelse, der samles én gang om året og udarbejder planer over næste års undervisningsarbejde og derefter sender disse skemaer ud og på den måde bestemmer, hvad den jævne befolkning skal lære.

Foruden denne udemokratiske fremgangsmåde, er der også den ulempe og fastlåsen for nye ting, der måske dukker op i årets løb, og som der så ikke bliver plads til.

Jeg husker således, da man i begyndelsen sendte bud fra Bovlund, at man der gerne ville lære pletaftagning. Jeg havde mine obligatoriske pletter med, men de tog det, som de senere gjorde med hønseslagtning, yderst alvorligt og realistisk, idet hver og én havde en virkelig snavset ting med, f.eks. kjoler, jumber, nederdel eller hatte. Nu var gode råd dyre for mig, min hjerne arbejdede under højtryk, for jeg ville ikke skuffe dem. Derfor begyndte jeg at placere pletterne i protein- fedt- og kulhydratpletter ved at spørge dem ud om pletternes årsag; og sandelig om ikke det lykkedes at finde ud af, hvordan de skulle fjernes. – Men der var én, der svedte!!

Senere sendte Broager husholdningsforening bud, først ville de gerne vide noget om de nyopdukkede éngangs-gryderetter. I starten sagde jeg nej, for det var jo Hitler, der opererede med dem. Men så besindede jeg mig og indvilligede, og det kom mig til gavn senere hen på vandrehjemmet. Retterne opdagede og fremstillede vi i fællesskab.

Noget senere sendte samme forening bud om, at nu ville de lære moderne vask. – Det ville jeg også gerne.

Jeg så mig om i landet og fandt ud af, at foreningerne under husmandsbevægelsen på Fyn var nået længst der. De havde arbejdet ihærdigt med vask, vand og behandling af tøj. Jeg fik pjecerne tilsendt, lagde hovedet i »blød« og fandt grundtrækkene frem, som især var, at man brugte for

meget sæbe og for meget brændsel, så tøjet derved kogte for længe.

Nu kom der bud fra Skovby: Vi vil gerne lære den nye råsyltningsmetode. Den kendte jeg heller ikke, så jeg fik fat i alverdens pjecer og drog frejdigt afsted til Skovby.

Husmødrene kom med deres frugter og så råsyltede vi af livets lyst efter pjecerne. Jeg stod lidt tvivlende over for alt det vand, der ifølge dem skulle i, men det stod jo på tryk!! Der gik otte dage, da ringede fru lærer Ravn fra Skovby og sagde: – det gærer alt sammen.

Jeg svarede: – det tænkte jeg nok, men nu skulle vi jo snart mødes igen, og så måtte vi se at finde ud af det.

Da jeg kom næste gang, måtte jeg erkende eksperternes nederlag, og jeg sagde: – I har ganske givet kendt råsyltning før. – Jeg vidste, at deres madlavning var i pagt med de bedste gamle traditioner. De havde ikke sådan kastet det gamle overbord for det nye, men derimod forstået, at ikke alt gammelt er dårligt og ikke alt nyt er godt. Jeg mindede dem om, at de sikkert ved henkogning af frugt, havde benyttet råsyltning og én af eleverne udbrød: – Vi har altid fået hybensuppe én gang om ugen og rå hybenmarmelade, men jeg råsylter solbær.

– Nå, hvordan behandler du så det?

– Jeg bruger lige dele sukker og bær, og så er det røringen, der kommer an på, for det er den, der får sukker og saft til at blandes gennem skallen, uden at den brister; og så skal den stå på et koldt sted, for ikke at gære, inden sukkerprocenten er høj nok i saften.

Fra nu af råsyltede vi på gammeldaws maner, og se, syltetøjet holdt sig godt, og vi blandede tilsmeltet parafin i vandbadet, det holdt også på C-vitaminerne. Så den »nye« råsyltningsmetode blev der ikke meget af. Men af det fine sammenspil mellem lærer og elever lærte vi alle.

Pølsefremstillingen skal også omtales, det er noget der kan betale sig, når man vel og mærket har lyst til det, det sagde frk. Newald fra Fyn altid.

I dag har næsten alle jo køleskabe og dybfrysere, men vi

må ikke glemme henkogningen, ej heller at man kan gemme hen i syrnet mælk, ligesom vi ikke må glemme fedt-smeltningen af kødvarer. Det sidste benyttede vi i stor udstrækning på vore bus-teltture over Alperne, hvor vi måtte have mad med til 12-13 dage. Man må lære det, da vi jo meget nemt kan komme i situationer, hvor teknikken kan svigte.

Jeg ved, at spege-, cervelat-, lever- og malakoffpølser kan laves billigere end de købte, og vi har jo vore maskiner for at bruge dem, ikke?

Det kan undertiden virke uforståeligt, at hjemmene skal have alle de sidste nye maskiner, og så samtidig købes der færdiglavede ting hos de handlende, som aldrig før. Det er inkonsekvent. Nu da vi lever i teknikkens tidsalder, må tingene også fungere og ikke bare stå til pynt og gøre veninden misundelig.

Økonomien har altid været et meget vigtigt fag på skolen. Økonomi er jo et pengespørgsmål først og fremmest; dernæst bliver det i høj grad et tidsspørgsmål. Derfor må vi lære, at det mere end nogensinde er nødvendigt at gøre det fornuftige med tilpas store indkøb. Vi må vide at klatkøb og småkøb er dyrere.

Da krigen brød ud i 1940 satte vi på skolen øjeblikkelig ind med selvrationer. Madvarerne måtte i hvert fald rationeres, vidste vi ældre, der havde oplevet 1. verdenskrig, for at alle kunne få noget.

Det var selvfølgelig svært i begyndelsen, men efterhånden vænnede vi os alle til det, og så syntes vi ikke, det kunne være anderledes. Jeg kan huske i begyndelsen af krigen, udkom en lille bog, en kagebog, der på første side havde et motto: »har man ikke det ene, der skal bruges, må man bruge det, man har.«

Jeg har sikkert flettet dette motto ind i mine køkkenforklaringer, for da min gode veninde, Astrid Blumensadt i slutningen af fyrrerne, under besøg på skolen, dekorerede hallen spurgte hun mig til sidst, om jeg ikke havde et motto. Jeg lod spørgsmålet gå videre til eleverne, der sva-

rede: – Dusiger gerne: »har man ikke det ene, så har man det andet – man har altid noget godt.«

Og det skrev Astrid på væggen op til 1. sal ved trappen, og det resulterede i, når landevejens børn kom ind for at få et måltid mad og fik øje på det, da smilede de indforstående, når de blev bænket ved det runde bord i forstuen, hvor pigerne serverede noget godt for dem.

Hvad jeg især husker fra rationeringens tid, var den sommer, da vi slet ingen hvedemel fik, fordi det var frosset bort om foråret.

Nu måtte vi til at bage al brød og kage af rug- og bygmel. Det var vor husholdningslærerinde, frk. Bylling, der den sommer stod for køkkenet, og jeg husker hendes sorg, når kagen som regel endte med at blive en fast, klæg og helt igennem uspiselig masse, og oplysningskontorerne fortalte os kun, at vi skulle tilsætte lidt citronsyre for at få dejen til at hæve.

Igen måtte vi til at lære af de ældre, erfarne husmødre, der fortalte os, at vi skulle tilsætte syre i form af kærnemælk eller sur fløde. Derefter gik det nogenlunde. Først hen på efteråret kom disse gammelprøvede oplysninger fra møllerne.

Tja, også den gang kom oplysningerne en postgang for sent.

Som krigen skred frem blev det mere og mere vanskeligt at være husmor og huslig pige, men mad skulle der jo på bordet, og den skulle også være så nærende som overhovedet muligt og også helst se indbydende ud.

Johanne gik i tænkeboks, og nedkom nogen tid efter med en række gode råd og ideer om madlavning i krisesituationer. Ved gennemgang af dem i dag, finder vi en hel række punkter, som videnskaben og de kloge hoveder nu slår til lyd for som værende nødvendige for folkesundheden. Det ville være for meget at bringe alle Johannes ideer

her i denne bog, og jeg kan derfor henvise til skolens julehilsen fra 1941, hvor de alle er med. Jeg har her kun medtaget en brøkdæl, mest for at illustrere hendes lune på den måde hun serverer dem på, og en smagsprøve på hendes iverigdom.

Spar på fedt og smør ved stegningen ved at varme panden med lidt salt og derefter gnide den blank ved hjælp af et stykke hvidt papir. På den måde går der næsten ingen fedt til, og retterne bliver både bedre og sundere.

Det fine mel! Ja, langt strækker de små uskyldige mærker jo ikke. At tænke sig, at vi skal nøjes med en lap, der giver lov til indkøb af 250 gr., hvor vi før rask væk bestilte 100 pund. Men vi skal have det til at slå til. Sigtebrødet af sigtemel alene gled ind i stedet for franskrød, og det er en vinding, også smagsmæssigt. Man skal blot have lidt sur vædske, ca 1/3 kærnemælk og rigeligt gær. Det skal æltes godt og endelig bages ved undervarme.

Til sovs, fars, leverpostej og supper af alle slags, hvor vi før brugte fint mel, bruger vi havregryn, der er malet gennem kødmaskinen, og husk her at bruge samme kvantum, som hvis det var fint mel. I kringle og andet bagværk tager vi 1/3 til 11/4 havregryn, enten malet eller sat i blød i mælk. I finere kager kan vi bruge 1/2 kartoffelmel. Og gør vi det sidste, får vi endda mel til overs til et kaffegilde nu og da. Hvis vi da har bønnerne!!

Sukker! Kniber det måske mest med, især hvor der er mange børn, unge og mænd. Vi har sødepulver, og vi må bruge dem, selv om det ville være meget bedre, hvis vi vænnede os til ikke at søde slet så stærkt. Kærnemælk kan blandes op med mælk, så skal der ikke så meget sukker til.

Kød er grusomt dyrt, men ih' så dejligt. Fars er jo den billigste måde at give kød på. Vi kan yderligere drøje farsen med lidt udblødt franskrød eller kogte kartofler, eller hvorfor ikke begge dele? Men der skal helst lidt æg eller hvide til at holde sammen på det hele.

Indmad skal vi bruge meget mere. Ikke alene lever og hjerte, men også nyrerne. Til postej er de, sammen med 1/5

svinehjerter lige så gode som lever, og så er det meget, meget billigere. Men nyrer kan også bruges til middagsretter: Både bøf – gullasch – kyllinger – and og som frikadeller. Hjerter er mere almindeligt anvendt. De kan med stort held og lidt fantasi forvandles til forloren hare – vilde fugle – gullasch-vildt – and og kylling.

Frugt og grøntsager må vi bruge mere end nogensinde.

Ikke sandt, har man ikke det ene, har man det andet, man har altid noget godt!!!

Men det var ikke kun gode råd om de daglige kostfornødenheder, hun øste ud af, hun gik også videre, og i taler og artikler øste hun ud af sit sinds store rigdomme og gav håb og tro i en håbløs tid, som hun ikke ville acceptere skulle være håbløs. Hun fortalte, at det **kunne** nytte, og hvis vi lagde viljen til ville Vorherre give kræfterne.

I samme julehilsen, altså 1941 skrev hun en artikel under overskriften:

Kvinderne – Hjemmet

Det er sagt i denne tid: »Med hjem skal man land bygge«. Og der bliver gjort meget for hjemmene og hjemmets arbejde, og dog synes vi, at vi er ude i den yderste fattigdom i så henseende.

Men, mulig skal vi, måske netop helt ned i den største fattigdom, ned i dette: intet at kunne selv, hverken i den ene eller den anden retning. Jeg aner noget om det!!

Men kan vi få sind og vilje til at lade alle ydre virkemidler falde, alt det, som trælbindere og magthjælper os, og så bare stille os i Guds tjeneste og hente fra ham, den ydre, som den indre kraft? Hvis vi kan det, da bliver det gudstjeneste ...

Jeg stod for kort tid siden i København over for en skare mennesker. Mennesker jeg aldrig før havde mødt. De havde noget smertefuldt over sig, noget der tog én om hjertet og gjorde ondt, noget der talte til ens samvittighed, stærkere end alverdens propaganda.

De var pæne og rene i tøj, rare af væsen, men over dem alle lå håbløsheden. Dette, ikke rigtigt at høre til et folk, det at være rangeret ud på et sidespor og glemt.

De var alle arbejdsløse, havde lidt til i dag, men intet til i morgen. Jeg var ulykkelig, for hvad skulle jeg sige til dem? Jeg havde intet, for jeg var jo i den gruppe, der havde ladet dem passe sig selv. Jeg havde ladet dem glide ud af brødres og søstres kreds, med en almisse henkastet. Der var ikke plads til dem, vi havde ofret dem. Jeg så anklagen i deres øjne, og jeg var bange for at forarge dem, med ord.

Jeg gav dem Kaj Munk, det sted, hvor han fortæller om sin mor og sit hjem og om en god kvindes betydning. Og jeg gav dem en smule af Fridells kulturhistorie, der hvor han fortæller om kvindernes særlige betydning. Den, som man har profeteret vil komme, i den tid vi går i møde. Og netop de forstod det vist. For dem, der har skoen på, ved hvor den trykker.

Fridell siger om religion og kvinden bl.a.: Vi står foran en vigtig historisk kendsgerning, som vi endnu oftere vil støde på, nemlig det faktum, at store, åndelige bevægelser, store sjælelige fornyelser, meget ofte udgår fra kvinderne. De ejer et naturligt instinkt for alt, som er i spire – i hemmelighedsfuld vorden – for alt det, der hører mere til fremtiden end til nuet. Denne til en vis grad telepatiske sans er hos hende, stærkere udviklet end hos manden. Hun er også mindre konservativ og meget mindre ensidig end ham.

Manden er i sig selv en afsluttet, skarptegnet enhed, han er det fødte kaldsmenneske og fagmand. Medens kvinden er et slags univers, hendes sjæl er åben for alle muligheder. Hun ejer evnen til at være alt og forvandle sig til alt. En evne, der blandt mænd, kun genierne har. Hvorfor man

også ofte siger og med rette, at ethvert mandlig geni har noget kvindeligt i sig.

Alle tiders religiøse fænomener er skabte af en stor fælles vilje. Viljen til at finde tilbage til Gud; ikke kirkens Gud, der i dag fjæler sig bagved tusinde ydre ceremonier, og som derved fordunkles af et virvar af spidsfindige syllogismer, men til den dybe, rene og lyse kilde selv, hvorfra alt liv flyder.

Den aften var der også en præst til stede, hvor jeg talte til de arbejdsløse. Han var endda præst ved den kirke, de hørte til, og han sagde: – Ja, hertil kan vi få dem, men i kirken kommer de ikke.– Hvad er grunden, måtte jeg spørge.

– Fordi vi alle, også kirken, roligt så på, at de blev arbejdsløse, blev rangeret ud af folket, og så måtte vore og kirkens gode ord, bare forarge.

Vi kvinder må gøre vore fæstninger, hjemmene, stærke, som de var tidligere. Vi må skabe den grobund, der fører ind i kirken. Den står der, høj, hvid og kaldende. Den var vore fædres samlingsmærke i lyst og i nød, og den må også blive vor.

Det er ikke bare et spørgsmål om mad, hus, klæder, – nej, det går langt dybere. Det er et spørgsmål om mennesket skabt i Guds billede.

Jeg gav dem noget mere, ellers kunne jeg ikke have talt til dem. Jeg gav dem et stille løfte om, ikke at glemme dem. Jeg kan det heller ikke, siden jeg nu har set dem.

Og vi – ingen af os – kan bede for Danmark, for folket, uden at tage disse udskudte med. Men det er ikke nok at bede, vi må også arbejde for dem.

Vil I være med?

Skal vi tro, at når vi er allerfattigst, så først er der grobund til at begynde helt rigtigt. Jeg ved, at I kæmper rundt omkring med det samme, som vi her på skolen: en knugende fattigdom overfor vore unge. Vi kan næsten ikke råbe hinanden op. Og dog skal vi stå som vejledere. Vi kan ikke bare lade dem gå deres egne veje, især ikke de helt unge, de 14-18-årige. Det er som Estrid Ott skriver et sted: det er

som at slippe et 2-års barn ud på kørebanen. Vi slipper dem ikke ud i friheden, men ud til undergang. For de kender ikke farerne og kan ikke tage sig i agt.

Giver vi ikke op, og det må vi ikke, og jeg er sikker på, at vi ikke gør det, så er der kun én vej tilbage at gå: bede Vorherre om at gøre det hele, eller som min gamle tante altid sagde: Når jeg lægger vilje til, giver han kræfterne.

I en bog om Johanne, om hendes liv og virke, om de mennesker, hun kom i kontakt med, og som kom til at betyde noget for hende, er der en person, der om nogen fortjener en særskilt behandling, en placering i Johannes virke i grænselandet, som hun så ærligt kan gøre krav på, men som hun aldrig har gjort, da det ligger hende så fjernt at trænge sig på.

Jeg tænker, som vel mange læsere allerede har gættet på: **CILLE**: Cecilie Kock, som der står skrevet på hendes dåbsattest, blev født i 1904. Ægte sønderjyde med hud og hår. Hendes vugge stod i Kragesand, Skelde, hvorfra hun flyttede teltpælene i 1936 for at slå dem grundigt fast i Vollerup. Nu kan det godt være, at det dengang ikke var hendes mening, at hun skulle leve resten af sit liv blandt husholdningselever, vandrere, modstandsfolk og andet godtfolk. Men én ting står fast: hun kom til skolen for at gennemgå et kursus for husholdningselever, og efter endt uddannelse blev hun på skolen og blev meget hurtigt Johannes sikreste støtte.

Hvad hun igennem årene overkom af arbejde og opgaver vil det her være helt umuligt at beskrive; det er ikke kun et kapitel for sig, men kunne fylde en hel bog. Men jeg siger ikke for meget, når jeg gør vitterligt, at hvis Johanne ikke havde haft Cille ved sin side, tror jeg ikke, det havde været muligt for hende at kunne udrette så meget som hun gjorde. Cilles personlighed rummede på ingen måde nogen førertype, hvad heller ikke kunne have gået i spænd sam-

men med Johannes. Men hendes væsen udstrålede stille, jævn og reel hjælpsomhed. Hun var skolens og ikke mindst vandrehjemmets faste aksel, hvorom det meste af livet der, drejede sig. Ingen fik lov til at gå forgæves til hende. Hård kunne hun være i sin bedømmelse af situationen, men altid retfærdig, og med den gnist af kærlighed for sine medmennesker, der desværre er blevet en yderst sjælden vare i dag, ja, det er jo slet ikke moderne mere!!

Hun var det indgroede begreb af »never give up«, hendes stående udtryk var: »a ka' sel'«, og det var ikke nogen kliche', hun kunne selv. Og så var det ligegyldigt, hvor håbløs opgaven så ud. Johanne har trukket store vekslere på hendes ydeevne gennem årene, men jeg er overbevist om, at Cille syntes om det.

Da Johanne var blevet arresteret og ført til Tyskland, var det Cille, der som en selvfølgelighed drev skolen videre. I det illegale arbejde, der havde gået forud, var det hende, der stivede Johanne af, og tyskerne blev aldrig klog på hende. Det sidste illustreres på bedste vis i en sang, der blev fremført ved hendes 50-årige fødselsdag. To af versene lyder som følger:

De tysker de blev jo på Cille ej klog,
med snildhed og klogskab hun dem tit bedrog
Hun gik som et skrog, der intet forstod,
venner tro I kun mig
på hende hver dansker sig trygt forlod.

Hun smuglede pakker til dem der led ondt,
og gik så stille og passed sin dont.
Hun roed den skude så ikkert i land,
venner tro I mig kun
på penge den pige har god forstand.

Hun fandt frem til Johanne i koncentrationslejren med pakker hjemmefra. To gange reddede disse pakker Johannes liv. Den ene gang, hvor hun havde opgivet det hele på grund af sygdom, den anden gang, da hun stod på tærse-

len til gaskammeret (se kap. om II verdenskrig). I pakken lå en lille seddel, der var blevet oversat af den ellers så strenge censur: »vi beder for dig«.

Og senere, da økonomiske storme truede med at lukke skolen, var det også Cille, der trådte til og gav sin gode veninde, sin arbejdsgiver, og vel nok også sit ideal her i livet, den hjælpende hånd, der bevirkede at stormen blev reddet af.

Som »vandrethjemsmor« blev hun kendt af tusinder danske og udenlandske vandrere, af utallige skolebørn og en mængde feriegæster. Ligesom de mange store og små fester, som Johanne har afholdt igennem årene dårligt kunne have set dagens lys, hvis ikke Cille ved trofast arbejde i kullisserne havde båret dem frem. Og disse fester betød ekstra arbejde for den trofaste pige, for skolen og vandre hjemmet kørte jo uhindret videre på samme tid. Følgende lille ordveksling giver et udmærket billede af, hvad man som Johannes næstkommanderende kunne komme ud for.

Da Johanne fyldte 60 år blev hun som det sig hør og bør fejret, gratulanterne væltede ind dagen igennem, og om aftenen var der fest i Ulkebøl forsamlingshus med lidt over 350 deltagere. Hele den praktiske del af festen stod Cille, selvfølgelig for. Tidlig næste morgen efter få timers søvn (for gæsterne) var man rejseklar. Flok eller flok blev beværtet med styrkende kaffe i stuen af Cille og bagefter fulgt til toget af Johanne. Der var »lidt« opvask tilbage den morgen. Og heldigvis havde Johanne ikke budt hele forsamlingshuset til morgenkaffe, hvad Cille et øjeblik havde frygtet midt under festen. Og nu kommer ordvekslingen: – Nå, Cille – hvornår kan I få en rolig stund ovenpå alt dette her?

– Åh, det får vi itt' hele sommer. For om to timer kommer der 70 skolebørn.

Det enestående opofrende arbejde hun har udført for Als

Husholdningsskole og vandrehjemmet »Abildgården« har da heller ikke gået sporeløst hen over hende. Hun blev gammel før tiden, selv om hun ikke ville erkende det over for sig selv, men i dag lever hun stille og roligt sammen med sit livs medkæmper. Da skolens bygninger i 1973 blev solgt, blev der som en selvfølge indført en pasus i skødet, at ligesom Johanne skulle blive boende på stedet resten af sit liv, skulle Cille også. Og godt for det. Det var hårdt for Johanne, den dag, da der ikke var mere at udrette på det sted, hvor hun havde udkæmpet så mange slag, men jeg tror af min bedste overbevisning, at det var hårdere for Cille. Det, at der pludselig ikke mere var brug for hendes aktive indsats i alle de praktiske spørgsmål afstedkom et tomrum, der må have været svært for hende at overvinde. Men glemt vil hun aldrig blive, Cilles navn er skrevet med flammeskrift over hendes virke for dansk skoleungdom, vandrebevægelsen og navnet er til evig tid forbundet og lig med medmenneskelighed.

Efter krigen drog C.B.U.'erne af, og eleverne begyndte at strømme ind, d.v.s. den første tid havde man både C.B.U. og elever. Der var selvfølgelig ikke plads til alle, men så trådte naboer og gode venner til. De stillede værelser til rådighed, og det kom til lidt kontrovers med huslejenævnet, men Johanne skar klart igennem alle problemer og købte en jernbanevogn, der blev indrettet til beboelse, og derved var man klar til at begynde. 1946 var også det år, hvor man startede udveksling med den svenske husholdnings- og havebrugsskole »Appelryd« ved Båstad. Et samarbejde, der blev yderligere befæstet fremover.

Johanne havde lige fra starten hun holdt skole taget sine elever med på rejser. En fast tradition for hvert hold var en tur til Sydslesvig, hvor de historiske steder blev nøje gennemgået. Sådanne ture foregik i mange år enten til fods eller på cykel. I parentes skal bemærkes, at overnatningerne

foregik i telt, og maden blev tilberedt på feltfod. Efter krigen begyndte udlandsturene. Rejserne til Sydslesvig anså hun ikke for at være til udlandet, for det var jo gammelt dansk land, og vil altid være det for hende.

I 1947 var sommerholdet i Norge, hvor de var gæster hos sanitets-foreningen i Skien.

I 1948 begyndte busrejserne sydpå, og dette år gennemtrawede de Holland, og overnattede selvfølgelig i telt.

Fra 1949 og nogle år frem blev busturene henlagt til at foregå omkring pinse, og dette år var det Schweiz, der var rejsemålet. Al mad til hele turen medbragtes hjemmefra.

I 1950 begyndte et nyt afsnit i skolens historie. Johanne var blevet anmodet om at oprette kursus for husmoderafløserne. Primusmotoren var fru Lauridsen, Ankerhus, der bestemt sagde til en lidt tvivlende Johanne: – Det skal De have, det kan særlig De magte.

At det blev en oplevelse for Johanne at skulle undervise disse ældre og yngre (mest det første) har hun selv udtalt med ordene: – *Aldrig før og vist aldrig mere skal jeg opleve det, som I gav mig, hele jeres fortrolighed og tillid og barnlige glæde over småtingene. En livsglæde, der var så tryk, fordi den har været båret gennem livskampe. Men at det tilsvarende blev en uforglemmelig oplevelse for kursisterne vidner følgende udtalelse fra en af deltagerne på første hold om:*

»Vi ankom i forrygende snestorm (det var i februar, forft.) forfrosne og med lidt betænkelighed i sindet ved som voksne mennesker at skulle på skole. Men den varme og hjertelighed, som udstrålede fra frk. Hansen, da hun på sin måde bød os velkommen, fik straks de første betænkeligheder til at forsvinde.

Vi var alle i en »sat« alder, havde hver især prøvet lidt af livets med- og modgang, og pludselig skulle vi på skolebænk; det var en stor overgang. Men med hjælp fra statens

tilsynsførende, fru Appel og frk. Hansens uselviske personlighed gik det fint. Vore daglige små bekymringer kunne vi altid få klaret hos Cille.«

Og det blev til flere kurser med mange husmoderafløserne fra det ganske land, og det er meget karakteristisk, at forbindelsen fra disse elever med deres gamle »skole« blev stærk og vedvarende.

1950 blev også rejsemæssigt anderledes end tidligere. Eleverne kørte stadig i busser, men dette år havde Johanne valgt at køre i sin egen bil til rejsens mål.

Det vakte vild jubel gennem hele Tyskland ned til Oberammergau, at se hende i den 2-personers lille sorte, med 3 passagerer, 2 i »kassen« bagest. Og selvfølgelig skete det uundgåelige, at hun blev borte fra det øvrige rejsehold. Busserne fulgte én rute, og hun en anden. Hendes passagerer måtte prøve, hvordan det var at overnatte på en losseplads udenfor Karlsruhe. Humøret siges at have været højt, men det berettes også, at det kneb alligevel lidt, da Cille resolut begyndte at rede op for natten af bilhynderne under åben himmel.. Mad havde man ikke, kun hele ekspeditionens formue på 2.000 mark. Men Cille stak svedsker i munden på dem som godnatbolcher. Senere fandt de busserne og sammen kunne hele selskabet nyde passionsspille-

1953 var jubilæumsår, der selvsagt ikke fik lov at gå stille af, alle mand kom af hus, og byen fejrede deres skole på bedste måde, det var det sidste år, hvor Johanne modtog norske brigadegutter på week-end besøg. Siden 1949 havde det været en fast tradition, at skolen tog imod et større eller mindre antal norske soldater på lørdags-søndagsvisitter. De unge norske mænd var stationeret i Sydslesvig, som led i den allierede forsvarsaftale. På Als Husholdningsskole fandt de et hyggeligt reservehjem, og hvis der skulle være enkelte, der i sit stille sind engang imellem kunne tvivle på nytten af deres udstationering, blev den i hvert fald fjernet på bedste måde af Johanne. Hun viste dem, at der stod respekt om værneviljen, hvis frihed til at

tale og skrive og gøre, hvad vi ville, skulle bestå, fordrede det voksne, ansvarsbevidste mennesker, der var klar til at stå vagt om disse spørgsmål. På den anden side følte hun også, at det var en måde for hende at sige tak for godt norsk kammeratskab fra den svære tid i Rawensbrück, hvor netop norske kvinder hjalp hende gennem mange svære stunder.

Ferieturen med eleverne gik i 1951 til Holland, og i 1952 igen langt sydpå, nærmere betegnet til Schweiz og Italien. 1954 blev munden taget grundigt fuld, da hun arrangerede en 13 dages busrejse gennem Holland, Belgien, Frankrig, Schweiz og Tyskland.

1957 igen til Holland, men nu indstillede hun for en tid rejseaktiviteterne, da der fra dette år begyndte en ny side i hendes virke.

Johanne tog i sommeren 1957 imod private feriegæster, der for en kortere eller længere tid hvilte ud i de fredfyldte stuer og i herligt samvær med Johanne og hendes personale. Nu var det ikke sådan, at det for hende kun drejede sig om at få huset fyldt med betalende gæster, der så ellers måtte finde ud af, hvordan de tilbragte deres tid. Dette kan også ses på den pris, man skulle betale for et ferieophold i Vollerup, den stod bestemt ikke i forhold til, hvad man skulle betale andre steder, men det kan allerbedst belyses ved at lade en taknemmelig feriegæst fra 1967 give udtryk for, hvordan han oplevede ferieopholdet hos den nu 77-årige evigtunge skolefrøken.

»Midt i en vidunderlig skøn juni måned åbnede du dørene for dine sommergæster og stod rede til at tage imod alle os, der med længsel havde set hen til den dag, ferien skulle begynde. Mange af os var vel kørt trætte i hverdagens jag, og håbede på hos dig at vinde nye kræfter og nyt mod. Alle forventninger gik i opfyldelse — ja mere end det, og når netop denne ferie for alle dine gæster blev en helt anden og bedre end ventet, er der mange årsager. En grund er nok den befriende venlige og hjælpsomme omsorg, vi altid mødte hos jer, en anden grund er den enestående evne

og vilje, du lagde for dagen til at få så mange og forskellige mennesker af enhver aldersklasse, norske som danske, til at hygge sig sammen, når vi tre gange om dagen mødtes ved det festlige og veldækkede bord. Dagene gik ellers med store og små ture i det smukke Sønderjylland, begunstiget af et tilsyneladende uopslideligt solskinsvejr, eller man nød simpelt hen bare tilværelsen ved at slappe af i den store have. Men dagen skulle begynde på den bedst tænkelige måde, først den højtidelige flaghejsning og så efter det sunde og mejerigtige morgenbord, den stilfældige andagt, du samlede os alle om, og som vist ingen ville undvære.

Derefter spredtes vi som sagt i alle retninger, nogle med en solid frokostpakke til en heldagsudflugt; men ved midt dagen kl. halvsyv sad vi igen bænket i spisestuen, og nu fulgte altid et par fornøjelige timer, hvor dagens forskellige oplevelser blev berettet — og så var det vi sang, ja som vi sang den sommer, og som vi nød det, store og små, uden undtagelse!«

Sådan gik feriedagene hurtigt — alt for hurtigt. Glade og udhvilede gæster rejste hjem, nye kom i stedet, men hele tiden havde vi det rart sammen, og alle trivedes godt i den særlige stemning, som hvilede over dette ferie hjem. Du skabte hjemmet, frk. Hansen, overalt, også hos dine gode hjælpere, mærkes dit kærlige og medfølelsesind; din vilje til at hjælpe og opmuntre var en af dine største gaver til dine gæster.

1961 og -63 tog Johanne sine elever til Harzen og i 1964 sluttede hun sine elevrejser af for evigt med noget helt nyt og meget spændende: en flyvetur til Mallorca. Det skete med undervisningsministeriets tilladelse, efter at de havde fået at vide, at det virkelig var en lejrskole der forestod, hvor der under sydens palmer skulle undervises i fag som: samfundslære, boliglære, økonomilære, sundhedslære, varekundskab, gymnastik og håndgerning. Da det var det første tilfælde af denne art, skulle det konfirmeres på højeste sted, hvad det også blev, men man udbad sig elev-

dagbøgerne efter hjemkomsten. Man var vist mere end spændte på, hvordan det ville spænde af.

Den 26. november startede man belæsset med skolebøger, personligt grej, højskolesangbogen og elevforeningsfanen, der var blevet skænket skolen i 1947 og siden har fulgt hvert hold på deres rejser.

Så vidt efterretningerne lyder blev turen en drønende succes; jeg har særlig hæftet mig ved en lille episode, der udspillede, og som viser Johannes initiativ, medmenneskelighed og samtidig hendes nationalitetsfølelse på en dejlig måde.

På det hotel, hvor Volleruppigerne var indlogeret, boede der bl.a. to unge, danske mænd. Det gav ikke anledning til nogen problemer med lejrskolen; der var bare det, at de som de fleste skandinaver, der bliver sluppet løs i det skattefrie alkoholeldorado, drak temmelig hæmningsløst.

Johanne havde et par gange haft dem i alvorlig skole, og fortalte dem lige ud af posen, hvad hun mente om deres opførsel. Det så nu ikke ud til, at røflerne blev taget særligt alvorligt, og nu skete det tragiske, at en morgen var den ene af de unge mænd død. Om dødsårsagen var der ingen tvivl. Hele hotellet var i stærkt oprør, men Johanne beholdt hovedet koldt, og resolut fik hun arrangeret en begravelse, efter at have været i forbindelse med konsulatet. Man kunne nu opleve et vist nok, kan man roligt sige, yderst sjældent syn i Palmas gader: en rustvogn, efterfulgt af en flok unge lyshårede piger, alle klædt i hvidt, anført af en lille, hvidhåret dame. Da de kom til kirkegården blev kisten sænket i graven; et Dannebrog smykkede den, og tonerne af en dansk salme lød, sunget af unge danske piger. Som Johanne senere udtalte: »Nok var han en idiot, men han var dansk, og det var vi også.«

Denne tur blev den sidste, Johanne tog ud på med sine elever. En stærkt fremadskridende øjenssygdom, grøn og grå stær på begge øjne, tvang hende tre gange til at gennemgå operationer, som desværre ikke førte til nogen helbredelse, og i dag må hun vandre rundt i mørke, næsten da,

men sit sprudlende humør, sin klare livsholdning og knusende ro, ting som har været med til at forme hendes liv, har hun i behold.

Helt fra de unge år har det været en hjertesag for Johanne at få den bedst mulige kontakt med de øvrige nordiske lande, og Færøerne og Sydslesvig. Hvad angår det sidste, har der været en bestandig vekselvirkning, dels ved gensidige besøg, dels med flere årlige ture til Dannevirke og andre minderige steder, sydslesvigske feriebyer og andre har ofte haft gæstfrit ophold på skolen i Vollerup, og en del sydslesvigske unge har da også været elever hos hende.

Som tidligere omtalt har tusinder af norske gutter været på week-end ophold på Als Husholdningsskole under deres brigadetid i Tyskland, og deres chef, generalmajor Odd Lindbäck-Larsen, tolkede en Sankt Hans-aften ved bålet, sine gutters og hele det norske folks taknemmelighed og fremhævede bl.a., at næst gutterne ville deres mødre aldrig glemme, hvad dengang skete. Officielt gav Norge udtryk for sin anerkendelse og taknemmelighed ved den 19. november 1959 at hædre Johanne med Sct. Olav-medaljen.

Glemmes bør bestemt heller ikke Johannes levende kontakt med norske sanitetskvinder og lotter. Da hun en af de første somre efter befrielsen sammen med sine elever gæstede Porsgrunn og nabobyen Skien, tilbød hun ved afrejsen 2 fripladser hvert halve år til sanitetsforeningen fra hver af de to byer. Dette tilbud blev udnyttet til stor glæde for begge parter. På rekreationshjemmet Solhögda vil man ligeledes altid tænke på Johanne med de varmeste følelser. Hun gik meget intensivt ind i arbejdet med oprettelsen af dette hjem, hvor norske tidl. koncentrationsfanger skulle samle kræfter, ved som den naturligste ting i verden at væve alle gardinerne og alt stof til møblerne på hjemmet.

I »nordisk« forbindelse må også nævnes, at henvend

1500 færøbbørn gennem godt 15 år har været på lejrskole hos hende. Foruden de mange norske pigers og brigadegutters og færøbbørns besøg, som allerede er omtalt, bør særlig nævnes, at et ret betydeligt antal unge, islandske, enkelte svenske, færøske og grønlandske piger har været elever på skolen. En enkelt sommer var der såmænd tilmeldt over 30 fra Island; men antallet måtte begrænses til ca. en trediedel.

Kontakten til Finland har jeg tidligere været inde på i forbindelse med Cilles og Johannes to små finnegutter, men yderligere synes jeg skal anføres, at i de samme år tog hun imod finske krigsinvalidere, og det blev et bevæget kapitel for sig.

De forholdsvis mange krigsinvalidere, som dengang i hold på 30 opholdt sig på de sønderjydske krigsinvaliders hjem i Sønderhav ved Flensborg Fjord, var alle på et tidspunkt gæster i Vollerup. Krigsblinde eller på anden måde hærgede af krigen, var de ret hjælpeløse, men altid tilfredse og taknemmelige. Johanne hjalp, hvor hun kunne; da hun til velkomst rakte de blinde, rosenbuketter, de ikke kunne se, men hvis duft de indsugede, fornåm de alle tillige den kærlighed, hvormed blomsterne blev rakt dem. De græd af bevægelse og knugede blomsterne. Finland hædrede senere Johanne med medalje for humanitær virksomhed.

Den 2. december 1964 fik hun og hendes skole en for-tjent anerkendelse. Et stipendium på kr. 3.000 blev overrakt til en elev, Anne Kirstine Lunden af Dronning Ingrid ved en højtidelighed på Gråsten Slot. Som stipendieuddelingen var et smukt udtryk for Dronningens varme interesse og omsorg for grænselandets ungdom, følte de unge det sammen med Johanne som en forpligtende udmærkelse.

Hendes venner havde i adskillige år drøftet, hvordan man bedst kunne hædre hende for det arbejde hun havde

udført i grænselandet, og en dag blev spørgsmålet løst på en lykkelig måde.

I 1963 blev hun forevigt af sønderjydernes kendte portrætmaler, Viggo Kragh-Hansen. For at skaffe midler til køb af maleriet, foreslog overlærer Johannes Fink, Vester Sottrup, at man oprettede et legat, der skulle bære hendes navn og virke i overensstemmelse med hendes livssyn.

Stillet over for dette forslag skænkede Viggo Kragh-Hansen simpelt hen maleriet til legatet.

Den 12. juni 1965 på Johannes 75-årige fødselsdag, hvor legatet blev uddelt første gang, gjorde maleren i en tale rede for, hvordan det havde været at have Johanne som model:

– Du har selv flere gange fortalt, hvordan det gik, dengang jeg malede dig, men jeg vil gerne fortælle, hvordan det tog sig ud fra den anden side af staffeliet.

Jeg vil med det samme bekræfte dine udsagn, at vi havde det vældigt godt sammen. Dag efter dag kom, selv om det var svært i begyndelsen, men med min kones gode overtalelsesevne, fik vi dig til at lade dig afbilde på et maleri.

Jeg husker tydeligt den dag, Johannes Fink kom ind i mit atelier, jeg stod og malede og tænkte som sædvanlig, når man bliver forstyrret: »nu kommer der igen en af disse her, der ikke forstår et klap af, hvad det drejer sig om«, men det var jo et kært ansigt, så penslerne blev lagt væk, og vi fik en sludder og en cigar. Efterhånden kom vi frem til det med legatet.

Fink sagde: – Du skal male Johanne.

– Det er klart.

– Jamen vi kan ikke skaffe midler, så hvis du vil vente til vi finder ud af, hvordan vi klarer det, så ...

– Ja, bare jeg får lov til at male hende, vi kan jo lave et legat, for det ud af mig.

Nu sprang Fink i luften. Fra min side var det bare en ide, jeg havde grebet ud af luften. Og nu greb Fink den, og på den måde fødtes tanken.

Når jeg siger, at jeg har kendt Johanne længe, så er det på sin vis rigtigt. For første gang jeg kom her på skolen, var jeg malerlærling i Ulkebøl, og jeg gik og malede vinduer her. Jeg blev budt ind til middag og var meget genert over for alle de unge piger. Anden gang kom jeg under krig og fik demonstreret, hvordan man sætter en maskinpistol sammen, og tredje gang, var, da jeg blev pisket af min mester til at rådføre ham, da han havde fået til opgave at male fordøren hos dig. Jeg var en ung ukendt kunstner, og vi snakkede om, at der skulle være et blåt felt der, o.s.v.

— Blå det er en god farve, og den passer til Johanne, sagde jeg.

Da jeg siden skulle til at male hende, så var spørgsmålet jo, hvordan hun skulle se ud. Og minsandten om pigerne ikke havde sendt hende til frisør, og det var ikke sådan den rigtige Johanne syntes jeg. Det billede, jeg skulle male, skulle være dagligdags, af et menneske, der står midt i det hele.

Vi valgte den blå farve, ja det vil sige, det gjorde jeg, og det var vel, fordi jeg gerne ville male et blåt billede. Og så er det jo troens farve. Der skulle også være noget sort i det og noget hvidt, og så mente jeg, at der skulle noget rødt i. Og hvis man ser rigtigt på resultatet, selv om det er et blåt, sort og hvidt billede, så er det ligesom det lyser rødt, og se det er personen, det er kærligheden. Hvordan det gik så til, at billedet blev malet. Ja, der var jo det med kaffen. Vi fik kaffe ustandseligt, og det var ikke så sært, for du kom med 1/2 pund hver morgen, vi svømmede i kaffe i lange tider, længe efter.

Men, altså jeg lagde ikke mærke til, at billedet blev malet, og du gjorde det vist heller ikke, for det er rigtigt, som du har sagt, vi sad og talte sammen.

Jeg vil sige, at jeg tror bare, jeg var et redskab, én der blev brugt til denne opgave, og det var mærkeligt, som det gik for sig.

Jeg ved jo, hvor svært det er at male et menneske. Normalt er det en kamp fra ende til anden, for at få det hele til

at gå op. Komposition, farve, form, og man skal finde frem til, hvad modellen indeholder. Og med hensyn til det sidste, skal modellen jo fortælle om sig selv. Men dette her billede, det var som om, at det var dig selv, der malede det. Jeg var bare et redskab, og som parantes, vil jeg sige dig, Johanne, at noget af det, vi talte om, og som du ved lå mig stærkt på sinde, det kom i orden på en vidunderlig måde. Så jeg tror, at mens du har siddet model, har du også været et redskab, sådan som du i grunden altid er det. Jeg tror, Vorherre, han bruger dig, hvor han vil, og hvor han har brug for dig. Du er åndens redskab. Og det store ved dig er, at du altid har kunnet sige: »Ja, det vil jeg gerne«, selv om det har været svært mange gange, vil jeg tro.

Det at lade sig bruge, at være et redskab i Guds hånd, det er dit adelsmærke.«

— — — —

Maleriet hænger i dag i Johannes spisestue, og er testamenteret til Sønderborg Slot, til museet, hvor det til sin tid vil få plads ved siden af andre ting, der har tilhørt Johanne. Næmlig hendes fangedragt fra Rawensbrück, en rosenkrans, som en ung polsk jøde knugede i hendes hånd, inden polakken forsvandt til gaskammeret. Disse ting hænger allerede i frihedsafdelingen på museet.

Legatet blev altså en realitet og fik navnet: **Johanne Hansens legat**. Efter hendes eget ønske skulle legatportionerne anvendes til uddeling til personer, som havde ydet en indsats for det frie, folkelige arbejde i de nordiske lande, for et arbejde til mellemfolkelig forståelse eller for et udført arbejde for nødlidende.

Legatet kan ikke søges, men personen bliver udvalgt af en legatbestyrelse. Kapitalen man råder over er på 60.000 kr., og der foretages overrækkelser hvert andet år, på Johannes fødselsdag.

Første portion gik til vandrelærerinden Solvej Refslund fra Oksbøl i Sydslesvig, for hendes indsats for det frie, folkelige arbejde i Sønderjylland.

I 1967 gik legatet til fru Astrid Brinck fra Kongsvinger i

Norge, som påskønnelse for hendes enestående indsats for norske krigsinvalider.

På Johannes 80-årsdag i 1970 var det hende en særlig stor glæde at kunne overrække legatet på 4.000 kr. til englænderen E.St. John Catchpool som en anerkendelse for hans opofrende arbejde for den internationale vandrebævegelse og hans indsats for nødlidende folkeslag verden over.

I 1974 fik formanden for grønslænderforeningen, Angmalortok Olsen, legatet for hans humanitære indsats blandt nord- og syddanskere.

1970 lukkede hun sin skole i Vollerup. 43 år indenfor uddannelsen af unge piger i husførelse var slut. De forventninger, som var stillet til hende for mange år tilbage, var til fulde blevet indfriet.

Hun bar lærkens vinge gennem sit nationale, medmenneskelige og med kærlighed opfyldte arbejde med ungdommen.

Hver morgen startede hun dagen ved morgenbordet ved at synge de to første vers af sangen **Jeg har båret lærkens vinge**, den sang, der ikke er med i den nyeste udgave af højskolesangbogen, fordi redaktørerne mener, at ordene i den intet har med virkeligheden at gøre.

For Johanne, for tusindvis af elever, lige så mange tusindvis af skolebørn og vandrere og en lang række andre, har denne sang været en dejlig virkelighed, der er blevet tilbragt sammen med et helt igennem fint og kærligt og forstående menneske.

Jeg har båret lærkens vinge
jeg har sunget højt dens sang
jeg har følt, jeg skal mig svinge
ind i paradiset engang.

Jeg har følt, jeg har kun hjemme
der, hvor sang og glæde bor.
Genlyd af min ungdoms stemme
altid følger mig på jord.

Forord af

Robert Olsen

Johanne Hansen hører til pionererne indenfor den danske vandrebevægelse. Ud fra hendes livssyn og hendes interesse for mennesker var det for hende en ganske naturlig sag at give de vejfarende med små midler et gæstfrit ophold. For Johanne Hansen har det gamle mundheld: »Hvor der er hjerterum, er der også husrum« altid haft fuld værdi for sit pålydende.

Historien om hvorledes den tidligere landevejskro i Vollerup blev til husholdningsskole og vandrerhjem er fortalt i denne bog, og ligeledes den eventyrlige historie om de mange forskellige aktiviteter og begivenheder der er knyttet til stedet, alt sammen inspireret af Johanne Hansen og præget af hendes personlighed.

Johanne Hansen og hendes vandrerhjem har gennemlevet hele den danske vandrebevægelses udvikling gennem mere end 40 år.

Som så meget andet må den danske vandrebevægelses opståen for en stor del tilskrives påvirkning fra vor og fra vor store nabo mod syd – Tyskland, hvor det første vandrerhjem blev oprettet i 1909. Det er vanskeligt helt nøjagtigt at fastslå, hvornår vandrebevægelsen begyndte i Danmark. Det er imidlertid en kendsgerning, at adskillige danskere havde stiftet bekendtskab med de tyske vandrerhjem i årene efter den 1. verdenskrig. Spontant åbnede idealistiske og gæstfrie mennesker dørene for den eventyrlystne ungdom.

Det skelsættende år for den danske vandrebevægelse blev imidlertid 1930, da først Herbergs-Ringen, som er en sammenslutning af foreninger, stiftedes i april 1930 og kort tid efter Dansk Vandrelaug.

De eksisterende overnatningssteder dannede et godt grundlag for vandrebevægelsens videre udvikling. Ungdommen greb med begejstring de muligheder som vandrerhjemmene frembød for at komme ud at se sig om på en billig måde og ikke mindst at møde andre unge. Landet var imidlertid langt fra dækket med vandrerhjem og der måtte

en yderligere indsats til for at tilfredsstille det hastigt voksende behov.

Det resulterede i en appel til private og offentligheden om at medvirke til oprettelse af vandrerhjem. Denne appel gav hurtigt resultat og endnu flere private stillede værelser til rådighed; præstegårde, forsamlingshuse og forskellige foreningsbygninger, f.eks. KFUM og KFUK, tog imod vandrere.

Det var og er vandrerhjemmene, der er kernen i vandrebevægelsen. De økonomiske muligheder i 30'erne var imidlertid små; der var stor arbejdsløshed og valutarestriktioner vanskeliggjorde rejser landene imellem. Det hindrede imidlertid ikke vandrebevægelsens hurtige vækst, måske snarere tværtimod – pengene kunne strækkes langt, når man benyttede vandrerhjemmene.

Idealisme er et stort ord, men det er fuldt berettiget at anvende det om det pionerarbejde, der blev udført indenfor vandrebevægelsen. Johanne Hansen var blandt de første, der åbnede sit hjem for den vide- og rejselystne ungdom, der ville ud at se sig om, og hendes vandrerhjem blev meget besøgt. De oprindelige vandrerhjemforhold blev hurtigt for små; nye bygninger kom til, delvis opført ved frivillig arbejdskraft.

For et par år siden overdrog Johanne Hansen vandrerhjemmet til yngre kræfter, og der er således stadig mulighed for at besøge den tidligere landevejskro, et af de første endnu eksisterende vandrerhjem.

Beretningen om landevejskroen, der blev vandrerhjem, er et tilbageblik over vandrebevægelsens udvikling og et vidnesbyrd om Johanne Hansens personlige indsats.

Der står stor respekt om Johanne Hansens navn. Jeg er glad for at have fået denne lejlighed til at give udtryk for hvad Johanne Hansen har betydet for vandrebevægelsen, og jeg vil slutte med en personlig tak for den hjertevarme gæstfrihed, som også jeg har nydt hos Johanne Hansen.

Robert Olsen

Juli 1975

Kontorchef i Herbergs-Ringen

3. kapitel

Fra landevejskro til vandrerhjem

De fleste mennesker har vel i sig en trang til at komme ud og se sig om i verden, men i gamle dage var det kun de få, det blev beskåret. En undtagelse danner pilgrimmene, der vandrede til det hellige land og på vejen fik husly i klostrene, som derved blev verdens første vandrerhjem; og håndværkersvendene, der når læretiden var forbi, snørede randslen og greb knortekæppen og drog mod syd for dér, hos udlandets mestre at lære nye arbejdsmetoder at kende, vinde erfaringer, som den danske håndværkerstand endnu står i gæld til.

Efter I verdenskrig kom arbejdsløsheden og de mange restriktioner, og det standsede efterhånden de fleste håndværkeres vandringer, og tiden efter II verdenskrig med mekaniseringen indenfor de forskellige fag gjorde sit til at slå de sidste rester ihjel.

Men trangen til at drage afsted, ud i naturen, var ikke blevet mindre, og de moderne samfærdselsmidler og de lange ferier, ikke at forglemme, var stærkt medvirkende til at vække lysten til for en kortere tid at drage bort fra hjemmet, ud at lære andre egne og andre folk at kende.

De voksne havde før krigen sjældent råd og endnu sjældnere tid dertil, og det var derfor ikke spor underligt at det blev ungdommen, der kom ud at vandre. I begyndelsen overnattede de på pensionater rundt omkring, men tanken om at oprette deciderede vandrerhjem lå snublende nær, og disse skød da også hurtigt op, ja i starten så hurtigt, at man lystede sig med at sige, at det fandtes ligeså mange vandrerhjem som vandrere. Det er jo bestemt ganske anderledes i dag.

Det er jo klart, at der i begyndelsen eksisterede en hel del, der figurerede som vandrerhjem, men som aldrig skulle have haft lov til at smykke sig med en sådan titel. Og da vandrebevægelsen blev organiseret med regler og minimumskrav, forsvandt da også mange af disse dårlige »vandrerhjem«. Men dem der blev, og de nye der kom til senere blev steder, hvor ungdommen kunne mødes under fuldt betryggende forhold, og udveksle synspunkter og give ud-

tryk for livsglæde og i det hele taget blive rystet sammen.

Og netop vandrebevægelsen i den organiserede form, blev et udtryk for fællesskab udover alle grænser, skranke og fordomme.

Den var ungdommens forsøg på samling og forenkling i tilværelsen, dens umiddelbare livsglæde over en køje, enkel mad og masser af frisk luft.

Bevægelsens ledere og vandrerhjemmenes værter var klar over, at et vandrerhjem godt kunne være primitivt (f.eks. madrasser på gulvet) og alligevel være godt. Det beroede ene og alene på de mennesker, der havde den daglige ledelse. Hurtigt fandt man frem til visse regler, der nødvendigvis måtte overholdes, for at bevægelsen kunne blive en helhed. Een af de helt grundlæggende ting i reglerne var at vandrerne selv skulle sørge for rengøringen på overnatningsstedet og desuden et fast klokkeslet om aftenen, hvor der skulle være absolut ro. Nu kunne nogen måske tro, at der kan opstilles rammer for, hvordan et mønstervandrerhjem skulle se ud, men det lader sig ikke gøre.

I Danmark findes der ikke to vandrerhjem, der er ens, ja, der findes vel ikke noget, der i den grad er præget af uensartethed. Man kan komme ud for et funklende nyt og moderne vandrerhjem med alle moderne bekvemmeligheder, men man kan også komme til et, der er indrettet i en gammel skole, et blokhus, et bindingsværkshus o.s.v. og desuden betyder det ligeledes meget, i hvilken landsdel hjemmet ligger. Men tonen og atmosfæren de forskellige steder er derimod praktisk talt ens. Og det skyldes i første omgang værterne, der bygger deres vandrerhjem op på vandrebevægelsens målsætning: at virke for udbredelse af sund vandre- og cyklesport i Danmark og støtte de unge i deres bestræbelser for at rejse billigt, – at: gennem god påvirkning at skabe en sund, vågen ungdom, – at: hjælpe udlandets ungdom på deres rejser i Danmark for derved at fremme internationalt venskab.

Men vandrebevægelsen kunne aldrig fortsat bestå uden

de mange idealistiske, fremsynede og i særdeleshed menneskeglade ledere og værter, der er villigt gør deres job, som på ingen måde kan klares indenfor en bestemt tidsramme, og tit med ikke en hel ringe økonomisk risiko forbundet derved.

Der er ingen tvivl om, at det såvel samfundsmæssigt som kulturelt har stor betydning for Danmarks ungdom og dermed Danmarks fremtid, at vandrebevægelsen eksisterer.

Men den må som alt andet i et moderne samfund følge med tiden og tilfredsstille de skiftende krav.

I de senere år er der således indrettet de såkaldte »familierum« på de fleste af Danmarks vandrerhjem, og det har spillet en stor rolle i bestræbelserne for at få forældre og børn til sammen, at tage på ferie i deres eget land, og undervejs benytte vandrerhjemmene som overnatningssteder.

Vandrebevægelsen, både den internationale som den danske har megen tak at sige til Johanne.

Den og hende er stærkt forbunden med hverandre, og der er en klar parallel mellem hendes husholdningsskole og hendes vandrerhjem »Abildgården«, der blev et af Danmarks første.

Inden Dansk Vandrelaug blev stiftet i 1930, havde flere af »landevejens løse fugle« fundet vej til Vollerup – til Als Husholdningsskole.

Her fandt de altid en dør åben, og et måltid varmt mad. På hendes havelåge har der sikkert været anbragt et »tegn«, der fortalte, at her var man velkommen. Og hos Johanne betød stand, klædning og position intet. Når man ser i Herbergs-Ringens første fortegnelse over vandrerhjem, udgivet i 1930, finder man bl.a. følgende oplysninger i registeret under bogstavet V:

Vollerup – Als Husholdningsskole:

20 – 25 S.u.T. – M.u.T. for kvinder.

20 – 25 halm. for mænd.

Opv. kogt: 1. kr. pr. seng. 50 øre for Mdr. – Halm: gratis.

Henvendelse: Forstanderinde Johanne Hansen. – 8 dage forud.

For »gamle« vandrerere vil teksten utvivlsomt vække et væld af minder frem. De mærkelige benævnelser: S.u.T. står for senge uden tæpper, og M.u.T. for madrasser uden tæpper. Halm. siger vel heller ikke så mange udenforstående eller nutidens vandrerhjemsgæster ret meget, men det betød simpelt hen: halmlejer. I øvrigt lægger man mærke til, at der skulle ske henvendelse 8 dage forud, og det gjaldt formentlig også for halmlejer. Allerede næste år var anmeldelsesfristen skåret ned til 4 dage.

Johannes vandrerhjem var et glimrende eksempel for fremtidige gode hjem af slagsen. Det havde særpræg, med meget hjemlige forhold. Der var rige muligheder for kammeratlig samvær og personlig udfoldelse, og værten spillede en meget central rolle. Desuden lå det i en egn med mange historiske minder.

Besøget det første år er ifølge vandrerhjemsbogen, 91 gæster, hvoraf de 77 var danskere. I de følgende år indførtes gradvise forbedringer, hvor bl.a. der på loftet »den syvende himmel« blev indlagt el. og opsat kakkelovne.

Men 1937 tog begivenhederne fart med en nærmest eksplosionsagtig hastighed, og tempoet holdtes i mange år frem.

den bygning, der skulle komme til at give vandrerhjemmet dets senere berømte og velkendte navn: Abildgården, blev opført.

Og starten på eventyret var original.

Der er ét navn man ikke kan komme udenom, når talen falder på Abildgården og det er: E. St. John Catchpool. En nærmere redegørelse over denne store englænders virke følger senere i kapitlet, men det blev ham, der indirekte fik startskuddet til at lyde i Vollerup.

I 1937 sendte han nemlig engelske vandrerere til Danmark, for at de skulle medvirke til udbyggelsen af bevægelsen der. Johanne har selv beskrevet det således:

Jeg er så hjerteglad for at Catchpool's navn er knyttet til os, ja til alt det, der er vokset op på den anden side af vejen. Dette, der i egentligste forstand er vort eget værk, for det er vokset frem som et krav, nej, jeg vil hellere sige, som en bøn udefra.

Historien begynder med, at kommunelærer Stig Hansen kom en sommer dag i 1937 og spurgte om jeg ikke havde nogle gamle brædder og blikplader og den slags, til at bygge et vandrerhjem af, for nu var der kommet nogle engelske vandrere til landet, som gerne ville yde gratis arbejdstjeneste til dette formål.

Jeg følte jeg skulle svare ja. Stig Hansen og jeg husker endnu vore skruper, der gjaldt det økonomiske. Jeg husker også fars bekymringer, der nærmere gjaldt dette: hvordan skal vi få urtehytten flyttet. Den lå nemlig der, hvor Abildgården skulle ligge.

Det sidste klarede naboerne flot ved simpelt hen at bære den hen i den anden side af haven. Sådan står jeg i stor gæld til så mange naboer og venner, der bogstaveligt har båret byrderne for mig.

Jeg husker endnu fars ord: »Ja, hvis den kan flyttes, så kan alt ske.« Så der er altså først og fremmest naboerne, jeg står i taknemmelighedsgæld til. Jeg kan endnu se jer alle 16 bære hytten over hækken.

Men den egentlige historie, den der gør, at alt på den anden side af vejen er næsten helligt for mig, har Stig Hansen fortalt om skolens julehilsen fra 1962:

Als Eventyret – »Abildgården«.

Med sit vældige initiativ inspirerede Catchpool i 1937 de engelske vandrere til at drage til andre lande for at bygge med på vandrerhjemmene. Dansk Vandrerlaug modtog hans tilbud om hjælp med stor begejstring, og 4 arbejds hold blev under ledelse af danske lærere sendt til Sønderjylland. Først byggede de et cykelskur på grænsehjemmet, derpå et dige ved Rønshoved Højskole og de to sidste hold blev sendt på havearbejde i Vollerup.

På vej til et foredrag i Jylland besøgte jeg der englænderne, og jeg foreslog frk. Johanne Hansen, at vi gik i gang med at bygge en sovebygning af, som jeg sagde: gamle brædder, bliktage og lign.

Aldrig er et forslag blevet så prompte modtaget og accepteret. Ti minutter efter var man i færd med at tegne et hus, svært hjulpet af Johanne Hansens nevø, Karl Hansen, dengang 18 år og tømrelærling, og som tilfældigvis besøgte sin tante. Imens vi tegnede, fældede englænderne buske og træer på det sted, hvor huset skulle ligge. Det hele endte med at blive til en vinkelbygning med plads til 27 personer, med opholdsstue med pejs, toiletter og bad, samt et lederværelse.

Efter min hjemkomst til København var det med stor bekymring, jeg modtog rapporter om indforskrivning af håndværkere fra Fyn, nye materialer o.s.v. Johanne Hansen måtte da mindst være blevet bragt til fallittens rand med mit kendskab til skolernes datidige økonomi, for ikke mindre end 5.000 kr. havde det hele kostet.

På indvielsesdagen, hvor hendes 81-årige far højeste Dannebrog foran den nye bygning, oplystes det imidlertid, at ikke alene havde han deltaget i det daglige arbejde, men desuden kunne en stor del af æren for at den finansielle katastrofe udeblev, tilskrives ham. Han havde nemlig optrådt som mellemmand for fynboerne og sin datter, og meget tydeligt gjort dem forståeligt, hvilke gode formål, det hele var til. Johanne vidste intet derom, og da hun vendte hjem fra Tyskland efter krigen, fik hun besked om, at pengene som disse gæve håndværksmestre havde tænkt sig, egentlig skulle have været et lån, nu hermed var slettet og eftergivet.

Efter Abildgårdens opførelse disponeredes nu over 49 sengepladser og besøgsantallet i 1938 steg til 891 overnatninger, i 1939 til 1.619. De ganske unge udgjorde langt

den største gruppe gæster, idet mere end 80% af dem var under 20 år. Det er ikke noget, der kan forbydes, når tidspunktet tages i betragtning. Det er først senere, endda et godt stykke tid efter II verdenskrig at den tidligere generation får øjnene op for vandrerhjemmene.

Udlændingenes tal var ikke særlig store, kun 57, hvoraf størsteparten kom fra England, Norge og Sverige. Tyskernes besættelse af Danmark i 1940 satte efterhånden vandrebevægelsen helt i stå. »Den syvende himmel« i Vollerup blev nu taget i brug af en hel anden slags »vandrere«, nemlig danske modstandsfolk og tyske desertører.

I 1943 »indtager« CB-kolonnen fra Sønderborg hele hjemmet og derved undgår Johanne lykkeligvis tysk indkvartering. I 1944 måtte hun vandre den tunge vej til koncentrationslejren nord for Berlin, men den 17. maj 1945 vendte hun tilbage og tog straks fat, trods tydelig svækkelse, hvor hun slap med sit arbejde på husholdningsskolen og vandrerhjemmet.

De fredelige tilstande, der fulgte efter krigen, satte nyt liv i bevægelsen. Den kunne notere øget tilgang i de næste år. Den ulykkelige krig, der lige var afsluttet havde været den ældre generations krig, ungdommen ville nu på tværs af landegrænser, tro og kultur sætte sig ved samme bord og vise verden at deres idealer, deres opfattelse af vigtige spørgsmål, deres livssyn, ville bevirke, at der aldrig mere skulle blive krig.

Dette opsving, som vandrebevægelsen fik, måtte jo uvægerligt føre til udvidelser og forbedringer rundt om på overnatningsstederne under Herbergsringen. Og i den forbindelse kom det nyopdagede fænomen: tipsmidlerne til at spille en væsentlig rolle.

Den danske folkeskole var også begyndt for alvor at benytte vandrerhjemmene, ikke alene til spredte ophold, men til deciderede lejrskole-ophold, af som regel en uges

varighed. På og omkring »Abildgården« fandt man forhold, der helt svarede til dette nye led i undervisningen. Sønderjylland, hvor størstedelen af Danmarks historien havde udspillet sig, lå jo lige udenfor døren, og rummede et væld af minder, som kaldte på inspirationen både fra lærernes og børnenes side.

Johannes stærke tro på ungdommen og hendes helt abnorme store hjerte, gjorde, at alle straks følte sig hjemme hos hende. I en julehilsen fra 1968 fortæller hun følgende:

Lejrskolerne bringer sit særlige liv her. Det begyndte, da en lærer i 1939 bad mig give mulighed for en slags lejrskole. Han havde som ung rejst en del omkring hernede i grænselandet, og nu ville han vise sine elever, både Nord- og Sydslesvig.

Der kom flere skoler den sommer og ca. 3-4000 børn besøgte Sydslesvig, og det var jeg meget glad for. Men den 9. april blev grænsen lukket hårdt i. Jeg vil altid tænke tilbage på denne første sommer med en særlig glæde. Der skete så mange ting, der gjorde, at netop den, havde noget særligt over sig. Der var sengeplads nok, men vi havde ingen spisestuer. Derfor foregik spisningen ude i haven bagved skolen. Men trods de skiftende vejrguder tog alle det i stiv arm, og jeg havde en masse gode hjælpere; det hele gik med sang og godt humør dagen lang. Madpakkerne til den næste dag blev smurt sent om aftenen, mens hjemmelavede sodavand, den såkaldte »Vollerup-limonade«, blev hældt på små flasker. Vi nød livet i fulde drag, og ingen tænkte på at klage over de primitive forhold.

Nu har lejrskolerne fundet sine faste rammer og former. Vi har efterhånden fået mange gode soverum med tidssvarende vaskemuligheder og toiletrum. Skolestuer har vi også indrettet, nogle endda med pejs. Så nu behøver ingen benytte spisestuerne som skolestuer. Den store plads forneden af haven, hvor den gamle jernbane tidligere gik, er omdannet til sports- og legeplads; der er så megen plads, at vi ikke kommer til at træde hinanden over tærerne. Der er en fast bålplads og heldigvis bliver den benyttet flittigt.

Så alt i alt mener jeg godt at kunne sige, at lejrskolerne trives her hos os. Og den har sin store berettigelse som led i undervisningen. Det at flytte skolen lige ud midt i historien, betyder så umådeligt meget, samtidig med at det er en fornyelse af skolelivet.

Vi har daglig lejlighed til at opleve folkeskolelivet på nært hold, og jeg har til min store glæde konstateret, at til trods for de vældige strukturændringer med her følgende vanskeligheder, måske netop indenfor folkeskolen, så har vi her i landet en virkelig dygtig stab af lærere. De formår virkelig at følge med og ligesom til stadighed, forstå at være over det hele og beherske det.

Der er altid ro og orden i timerne, ved spisningen, og på turene ud; og netop jeg tror at forstå at vurdere dette, ligeledes kan de holde ro om aftenen og om natten. Der er sagt: »at den regerer bedst, der regerer mindst!« vi hører sjældent lærerne hæve røsten eller skælde ud. Det hele går ganske stille og gnidningsløst. Det kommer måske af, at alt er planlagt meget nøje hjemmefra, og at de forstår det gamle ord: »at børn skal man opdrage hjemme og ikke ude«.

De få gange der har været lidt vanskeligheder med børnene, kunne grunden findes i mangelfuld tilrettelæggelse fra lærernes side.

En anden ting jeg også er betaget af, er, når børnene slippes ud fra skoletimerne henad kl. 21 så er der en god timestids liv og munterhed, for så pludselig at blive muse-stille omkring kl. 22.

Og det sker selv om vi sommetider har 150 børn fra 5-6 skoler på én gang. Et led i lejrskolen er oprydningen og renholdelsen af sovestuerne, og her har jeg bemærket, at f.eks. Ranum Seminarium i høj grad har dette med, fordi disse elever snart skal ud som lejrskolelærere. Men så sandelig også de mindre børn får dette med, som et led i undervisningen og karaktertræningen. Jeg vil tro, at det glider mere og mere ind i lejrskoleundervisningen rundt om i landet. Hele vor ungdomsskoleundervisning går ud på hen-

syntagen og hjælpsomhed, alle vegne, hvor man kommer, og især nu, hvor vi bliver flere og flere.

I 1939 blev den gamle lade på den anden side af vejen indrettet til lejrskolehjem. Den fik navnet »Norden« og de forskellige tildragelser, der skete i forbindelse dermed kan læses om i kapitel 2.

Efter denne ombygning rådede Johanne nu over følgende lokaliteter:

Abildgården den syvende himmel og Norden.

Men tiden efter krigen stillede igen krav om mere plads. 1947 blev den næste bygning i rækken opført og behørigt indviet. Det var en træbygning, ligesom Abildgården, og den kom til at stå i den østlige ende af den 5 tdr. store grund.

Navnet blev: »Yrkegården«. I kælderen blev der indrettet moderne vaskeri. I begyndelsen var tanken med opførelsen af denne bygning, at den skulle være et soveopholdssted for husholdningsskolens elever, da der til tider ikke tilnærmelsesvis var plads nok på den anden side af vejen. Desuden havde man i flere år haft vævning på undervisningsplanen, og det var begyndt at knibe med plads til de store krabater af væve. Egentlig krævede de en hel bygning for sig selv. Snart blev de indstalleret i Yrkegården, alle 24, og hver dag hamrede de deres takt i gulvene, men der gik ikke lang tid, før man blev nødt til at flytte dem tilbage på skolens område, for antallet af vandrere steg, og det blev nødvendigt at indrette værelser til gæsterne.

Yrkegården blev nomineret til 25 køjepladser og blev hurtigt fuldt belagt. Jeg husker selv, at man i sommeren var oppe på at indkvartere 34 vandrere i huset i højsæsonen, men det skal dog anføres, at flere lå på luftmadrasser eller drømmesenge, men det gik godt.

Efterhånden gik skolen og vandrerhjemmet op i en højere enhed, så integreret, at det, der skete det ene sted fik på en eller anden måde betydning på den anden gren af Johannes virksomhed.

Således i 1950, hvor der oprandt et nyt afsnit i skolens historie, men som senere blev til gavn for vandrerhjemmet. I februar måned begyndte Johanne som omtalt i kapitel 2 (om husholdningsskolen) at afholde kurser for husmoder-afløserne. De skulle jo have et sted at bo, og derfor besluttede Johanne at opføre et helt nyt hus til dette formål. Det blev en stenbygning og den blev placeret imellem Abildgården og Norden. Den højere form for teknik holdt ved den lejlighed sit indtog i Vollerup, idet et oliecentralfyur blev indstalleret i kælderens under den nye bygning, der fik navnet »Færøerne«. Den fik 18 køjepladser fordelt i 4 og 2 sengstuer og alle værelserne bærer navne efter øerne deroppe. Ved bygningens placering opstod der en lille plads mellem Abildgården og Færøerne, og den blev meget populært kaldt: »Nytorv«.

Tæt derved står også et lille bitte træskur med plads til 3 personer, det bærer det romantiske navn: **Hyldehuset**, og pladsen, der bestemt ikke er ret stor, imellem dette og Færøerne, bliver nok så flot kaldt: **Dyrehavsbakken**. Opmærksomme læsere vil have bemærket at en hel række navne flourer, og jeg kan afsløre at flere vil komme til. Dette med at give alle de forskellige lokaliteter navne var så ganske afgjort et særkende ved Johanne. Alt skulle hedde noget, og ideen viste sig også at være helt rigtig, for netop ved at kalde husene og værelserne ved navn, kom de til at betyde noget helt andet for elever, gæster og besøgende, end hvis de bare var nummererede.

Personlig gjorde jeg den erfaring, da jeg i sommeren 73 gav et nap med på vandrerhjemmet, at der kom bestillingskort fra vandrerne, hvorpå de havde påført deres ønsker om: at komme til at bo i det og det hus og i det og det værelse. Her var tale i de fleste tilfælde om stamgæster, men også om førstegangsbesøgende, der gennem samtaler med andre

vandrere, var blevet anbefalet stedet, og desuden også et bestemt værelse. Jeg tror ikke, det er noget man er vant til på de danske vandrerhjem!

I 1956 syntes hun, at Norden ikke rigtig mere opfyldte de krav, man med rette kunne kræve af et lejrskolehjem. Derfor tog hun fat på at bygge det om. På øverste etage blev der nu indrettet værelser og bad, og underetagen blev omdannet til spisestuer, der kunne rumme op til 150 personer på én gang, desuden blev køkkenet gjort mere tidsvarende med moderne, tekniske hjælpemidler. Den 17. juni stod det hele færdigt, og selvfølgelig blev der fest, men på sin vis fik den et højtideligt anstrøg. Men lige forhistorien:

Skolens trofaste arkitekt gennem flere år, hr. Pedersen fra Åbenrå og hans håndværkere havde for 43.000 skabt meget ideelle forhold for vandrerne og lejrskoler; foruden ombygningen af Norden havde de også rejst et cykelskur med plads til 70 af disse tohjulede køretøjer, og det havde manglet længe. Muligheden for at det hele kunne klares, rent økonomisk var, at Johanne fik del i tipsmidlerne.

I overværelse af 400 mennesker, heraf en del vandrerne, plantede Herbergsringens tilsynsførende for Sønderjylland, adjunkt Willy Buch, Haderslev med hjælp fra en vandrer – et lindetræ – Danmarks gamle borgtræ, på pladsen mellem Abildgården og Norden. Denne lind har siden vokset sig stor og høj, og pladsen omkring den er i dag et yndet opholdssted for gæster fra mange lande. Under dens tætte krone er der svalt og fredfyldt, og kunne dens stamme eller dens blade tale, ville vi få meget at vide om dansk og udenlandsk ungdom. Denne lind har overværet sange på forskellige tungemål, og lyttet til utallige synspunkter, der er blevet udvekslet i dens skygge. Den er et samlingssted for ungdommen på Abildgården.

Det har jo ikke kunnet undgås, at det har været en broget skare, der har gæstet vandrerhjemmet i Vollerup gennem tiderne. Den store berøringsflade, som Johanne havde, gjorde at alle afskygninger lod sig repræsentere. Og årene

kan da også berette om en række milepæle, særlige arrangementer, tildragelser og oplevelser, der alle vidner om hendes ihærdighed og foretagsomhed for ungdommen. Som jeg tidligere har været inde på, har det ikke kunnet undgås, at husholdningsskolens og vandrerhjemmets virke greb ind i hinanden. Derfor synes jeg det kunne være ret så interessant at foretage et strejftog gennem den tid, hvor Johanne på bedste vis gav sig selv og en række mennesker dejlige oplevelser på den gamle ombyggede, tidligere landevejskro.

- 1935** 200 vandrere som gæster i den »syvende himmel« i juli måned alene. I efteråret bliver der indlagt lys og opsat kakkelovn, og foruden som overnatningssted bliver himlen brugt til aftenskole og vævestue. 90 husmødre fra Sydslesvigs Kvindeforening besøgte skolen en sommersøndag.
- 1936** Arne Sørensen skriver under et ophold på skolen sin seneste bog: **Danmarks Fremtid** – på 4 måneder.
- 1937** Skolen kan fejre 10 års jubilæum. »Abildgården« bliver indviet den 26. september.
- 1938** Livet og dagligdagen med vandrere begynder for alvor. Sangen »jo mere vi er sammen« lyder ustandseligt ved den tændte pejs.
- 1939** »Norden« ombygges, og der anlægges sports- og bålplads. I vinterens løb er 16 børn fra Sydslesvig i alderen fra 2 1/2 til 6 år på ferie en måned.
- 1940** Et knugende år. Johanne fremsætter sit motto: »blot aldrig give op – men bare holde ud«. Rund fødselsdag med mange gæster og alsang i Sønderborg ved garnisionens marsch gennem byen.
- 1941** Økonomien er på nulpunktet, men hjulene bliver holdt i gang, så længe der er gummi på fælgene. Heldigvis vokser grøntsagerne frodigt og der holdes udstilling.
- 1942** Hemmelige kurser for partiet »Dansk Samling«

med over 100 deltagere. Sabotører fundet et fristed på skolen og pastor Sandbæks gruppe begynder at operere derfra.

- 1943** Omfattende tøjindsamling. 19 husmødre fra Flensborg, der har mistet deres børn ved bombeangreb på et 3-ugers ophold.
- 1944** Hemmelig højskole 1.-3. august. Johanne arresteres den 6. oktober og føres bort. CBU-er indkvarteres på Abildgården (det var nødvendigt at låne senge hos naboer og venner).
- 1945** Stadig CBU-er indkvarteret. Johanne vender hjem den 17. maj.
Storstilet elevmøde i juni. Mange elever på efterårsholdet og besøg af 44 husholdningselever fra Sverige.
- 1946** Vandrerhjemmet kommer i gang igen efter CBU-ernes afgang.
- 1947** Unglotterne holder landskursus. 5 politimestre på besøg sammen med hollandske kolleger.
- 1948** Dansk Røde Kors – kursus.
- 1949** Dette år er vandrerhjemmet ved at sprænge alle rammer. Willy Buch kommer med et kontingent på 11 amerikanere. 25 ferie børn fra Færøerne på besøg med deres værter, også 25.
- 1950** Husmoderafløser-kursus 1. og 2. hold. Norske brigadesoldater på week-endophold. Desuden besøg af fangekammerater fra Rawensbrück.
- 1951** Flere norske soldater og husmoderafløserne. Derudover besøg af 100 sydslesvigere.
- 1952** Lejrskolerne begynder igen. Johanne fremsætter ideen om en folkebarnehave til stor rædsel for sine omgivelser. Masser af norske soldater på week-end. Husmoderafløserne og udveksling med Norske kvinders Sanitetsforening.
- 1953** En broget skare af vandrere fra mange lande. Lejrskoler hele sommeren. Husmandsforeninger på besøg og selvfølgelig sydslesvigere. 7 telte må rej-

ses i haven for at give ekstra plads og både Johanne og Cille må i længere tid afgive deres egne senge til samme formål.

- 1954** Lejrskoler fra 3. maj til 3. oktober. Livgarden af 1919 holder deres 35 års jubilæum på skolen med kammerherre Lüttichau i spidsen.
- 1955** Indvielse af »Forsøgsgården«.
- 1956** Husmoderafløserne — og »fugleunger« fra børnehaven på Gottorpskolen i Slesvig.
- 1957** 190 liggende gæster konstant hele sommeren bl.a. sportsfolk fra Göteborg, landmænd fra Schweiz, friisiske ditto fra Holland, englændere, skotter, amerikanere, australiere og østrigere. Udlændingenes overnatninger i alt 1.899. De danskes antal androg 6.219, altså i alt 8.118 personer på ét år. Efterhånden var bygningernes antal på vandrerhjemmets område sneget sig op til 12.
- 1958** Frode Jacobsen kommer med nye flag. Ved elevmødet spillede et norsk gutteorkester.
- 1959** De private feriegæster giver skolen og vandrerhjemmet et nyt islæt.
- 1960** 173 folkepensionister fra Gladsaxe på 8 dages ophold. Den ældste: 89 år. På samme tid 59 feriegæster og i september 20 børn fra børnehaven i Kappeln — den yngste 3 år.
- 1962** Besøg af Catschpool. Over 9.000 skolebørn om sommeren og efteråret.
- 1963** Pejsestuen ombygges til skolestue. »De blå piger« d.v.s. piger fra 8-9 klasser ser på husholdningsskole i 8 dage.
- 1964** Kursus-center for Åbenrå og Sønderborg Amtssundsnævn. Besøg af foreningen »de allierede danske våbenfæller«, der bor i det nyindviede »Caritas«.
- 1966** 200 scooter-kørere fra hele verden, overnatter. Studerende fra landbohøjskolen og nordiske studenter afholder møder på vandrerhjemmet.

1967 Folkevirke afholder møder og masser af lejrskoler.

1968 Svagbørnskoloni fra Måløv.

1970 Århus-studenter afholder møder med taler af bl.a. redaktør Karl Otto Meyer, Flensborg Avis ... Skolen lukker.

1973 100 børn fra børneværnsforeningen i Storestrømsamtet på et 2 x 14 dages ophold. Lejrskoler hele sommeren og efteråret. Den sidste i midten af november. Derudover ca. 6.000 vandrere.

Dette blev Johannes sidste sæson som vandrerhjemsvært. Den 1. december overdrager hun »Abildgården« til de nye ejere.

Men for at fuldstændiggøre det samlede billede skal oplyses, at i de år, hvor hun tog imod lejrskoler, besøgte i alt 120.000 skolebørn, »Abildgården« derudover fandt ca. 130.000 vandrere frem til Vollerup i tidsrummet 1928 - 1973.

Mon man egentlig kan gøre sig nogen forestilling om, hvad det har krævet af organisation — idérigdom — arbejde — improvisationsevne og fremfor alt smidighed af leder og personale. Man skal jo huske på, at ved siden af dette arbejde, opbyggede Johanne en husholdningsskole, der vist, kan man roligt sige, blev én af landets fineste i kvalitetsmæssig henseende, ved siden af sagde hun sjældent nej til de mange opfordringer til at holde foredrag og taler rundt om i landet. Hun tog aktivt del i modstandskampen, i stiftelsen af partiet »Dansk Samling« det nordiske samarbejde, og derudover (hvor hun så har skrabet den tid sammen fra) tog hun sig tid til at tale med et hav af mennesker, der kom til hende med deres store og små problemer, og ikke nok med det, hun gjorde alt, hvad der stod i hendes magt for at hjælpe dem.

Som jeg tidligere har anført, er det klart, at det havde ikke været muligt for hende, hvis hun ikke havde haft helt uvurderlige hjælpere, og særlig »Cille«. Tyve minutters frist til at stable et kaffebord til 200 personer på benene, blev hverdagskost for sidstnævnte. Johanne og Cille var et

makkerpar af rang. Men selvom hjælperne stod trofaste ved hendes side, er og blev det et spørgsmål om lyst, vilje og »never give up« fra Johannes side. Heldigvis indeholdt hun disse egenskaber.

— — —

Desuden var hendes grundopfattelse af vandrebevægelsen fast og rigtig. I 1939 fremkommer hun med en slags erklæring, der udmærket kan stå som en målsætning for hendes idé om vandrebevægelsen:

Vi mennesker er så slemme til at lade være med at slappe af og bliver ved med at arbejde i stedet for rigtig at bestille noget i arbejdstiden og så være færdige og fri, kunne vi blot gennemføre dette, mødte vi dobbelt friske til arbejdet, der ville gå som en leg.

Derfor er vandrebevægelsen en udmærket idé til at få de unge, ja også ældre, fra deres mørke kroge, ud at se sig om og opleve gode timer sammen med glade mennesker, i den dejlige, danske natur.

En bygning, der egentlig ikke havde noget med vandrerhjemmet at gøre, udover at den efter skolens ophør blev anvendt som TV-stue for gæsterne synes jeg skal nævnes her, hvor vi jo beskæftiger os med de forskellige former for byggeri, som hun i tidens løb udførte.

Den 26. september 1956 blev **Forsøgsgården** indviet, og som sædvanlig var der fest i gaden i den anledning. Bygningen var på 180 kvm., placeret mellem Abildgården og Yrkegården og var blevet indrettet med de nyeste maskiner på det husholdningsmæssige område. Det blev den anden demonstrationshal af sin art her i landet; den første blev taget i brug et år før på Borriss husholdningsskole, så for en enkelt gangs skyld kom hun ikke først med en idé. Gennem et snævert samarbejde med el-værker og fabrikanter af husholdningsmaskiner og med økonomisk bistand fra Marchall-hjælpen blev det gjort muligt at

kunne fremvise og demonstrere de nyeste tekniske vidundere for eleverne.

Den 4. maj 1958 skete der igen noget specielt hos Johanne. Hun havde altid haft den evne at få en masse ting til at ske, men denne begivenhed skal hun nu alligevel ikke have æren af, da det kom som en overraskelse for hende. Den 4. maj fik hun besøg fra København.

Fhv. minister Frode Jacobsen kom til Vollerup i en ganske bestemt anledning. Han havde fået til opgave, som repræsentant for Danmarkssamfundet, at overrække Johanne, fem nordiske flag, plus et Dannebrog. Cille var godt informeret, og dagene forinden havde hun været travlt beskæftiget med at rejse seks flagstænger foran Forsøgsgården. De fem blev placeret i en bue udenom den sjette og største, den der skulle bære Dannebrog.

Johanne var netop kommet hjem fra et hospitalsophold i København, hvor hun havde gennemgået en øjenoperation; i øvrigt rømte hun fra hospitalet, endnu med forbindingerne på, for at opfylde et løfte om, at tale ved en frihedsfest ved grænsen.

Da Frode Jacobsen ankom, havde eleverne taget opstilling med deres lærere og en lejrskole fra Bornholm, der tilfældigvis var på besøg, ved havelågen. Alle sang: »En lærke lettede« og lidt betuttet, men alligevel fattet, bød Johanne Frode Jacobsen velkommen.

Efter det uundgåelige kaffebord med de bugnende fade med alskens bagværk, samledes alle foran de 6 flagstænger. I en kort tale hædrede Frode Jacobsen, Johanne for hendes indsats i modstandskampen. Derefter hejste han Dannebrog, og samtidig gled de andre fem nordiske flag til tops. Johanne hejste selv det svenske flag, og hun begrundede det med, at hun til evig tid ville stå i taknemmelighedsgæld til greve Folke Bernadotte og hans »hvide busser«, der bragte hende hjem fra Rawensbrück. Derefter karakteriserede hun hvert enkelt af de nordiske lande.

Flaghejsning betød noget ganske særligt for Johanne, og den kom til at gøre det for de, der overværede det. Det var

ikke bare et nationalt symbol, der blev hejst op i toppen af en træstang; snarere blev det en slags indgang til noget nyt hver gang. Den foregik jo om morgenen, og det uanset, hvordan vejret var. Det blev en højtidelighed, der begyndte dagen, og hvor de deltagende personer fornemmede samhørigheden og broderskabet. Personligt har jeg det meste af året 1973 oplevet og følt dette i selskab med skiftende hold af skolebørn fra alle egne af Danmark. Børn, der i de fleste tilfælde overhovedet på ingen måde, i starten fandt noget som helst naturligt i det, men som inden længe af sig selv kom hen til mig, og med deres egne ord og uden generthed fortalte, at de vældig godt kunne lide at være med til flaghejsning. Selvfølgelig deltog Johanne selv hver gang, og var det naturlige midtpunkt som forsanger ved af-syngelsen af nationalmelodierne.

I 1962 skrev Stig Hansen til Johanne, at Catchpool var kommet til landet, og han gerne ville besøge hende. Det blev et møde, der kom til at stå stærkt i hendes erindring og hun beretter selv:

Så så jeg for første gang denne stilfærdige, milde, glade og først og fremmest humørfyldte englænder. Ved ligefrem at udspørge ham, fik jeg hans historie, der sandelig ikke var kedelig. Og jeg forstod, hvorfor han altid var glad og så fuld af humør. Han var kvæker, og så ved man, at det er dem, der har stillet sig i menneskehedens tjeneste, drevet af Guds kærlighed.

Vor ven Catchpool havde været med den store nordmand Nansen i hans hjælpearbejde, vist nok det største i Norden; og hans søn var på det tidspunkt, hvor faderen besøgte os, lægemedhjælper hos Albert Schweitzer i urskoven nede i Afrika. Catchpool og jeg var lige gamle, så i sommeren 62, var han 72 år.

Da den II verdenskrig sluttede, rejste han til Cairo sammen med en gruppe vandrere fra henholdsvis Frankrig og England og genopbyggede de udbombede vandrerhjem der. Senere tog han til Hamburg og Køln med andre unge fra de samme to lande og opbyggede sammen med tyske vandrere,

nye tyske vandrerhjem. Ligeledes byggede de tidligere »modstandere« et fransk slot op igen. Med samarbejde ydede han støtte over alt. Således var han initiativtager til vandrerhjemmet i Arnheim og blev for denne indsats dekoreret af den hollandske dronning. På vandrerhjemmet i Cairo mindes hans navn med en plade i muren.

Efter at have taget sin afsked fra det engelske underhus, byggede han vandrerhjem i Indien og Sydafrika. På det tidspunkt, hvor han besøgte mig, havde han travlt med at organisere hjælpearbejdet for de hjem- og arbejdsløse arabere, der var drevet ud i ørkenen. Kvækere spørger aldrig om hvem eller hvor, om skyld eller ikke skyld, de spørger blot om, hvor der er nogen, der trænger til hjælp – moralsk, fysisk, psykisk, eller materielt. Hans plan var at få startet marmeladefabrikker for at skaffe beskæftigelse til disse mennesker, der var drevet ud i lediggang og til undergang.

Vi er nu kommet frem til året 1963, og man kunne med al rimelighed antage, at Johanne med sine 73 år havde sat tempoet ned i arbejdet med sin skole og vandrerhjem. Og det var vel også sket, men foretagsomheden og initiativet havde hun ikke mistet af syne. Dette år blev en murstensbygning opført i forbindelse med den gamle hæderkronede »Abildgård« vandrerhjemmets første bygning. Den kom til at fungere som skolestue for lejrskolerne. Der kom en pejs i stuen, der blev et hyggeligt samlingssted for en masse børn. Det blev også der, Johanne hver uge, sammen med de skiftende lejrskoler øste ud af sine oplevelser og optog diskussioner med børnene til megen glæde for begge parter.

Året efter blev der bygget igen, og som sædvanlig på rekordtid. Det var jo sådan med Danmarks ældste vandrerhjemsvært, at der var ikke lang vej fra ord til handling, fra ideens oprindelse til dens udførelse. Og det at bygge et hus – »det var bare noget man gjorde«.

Det nyeste skud blev placeret i den sydligste del af grunden i umiddelbar nærhed af den enorme køkkenhave. Der blev plads til 30 køjer og bad og toilet.

Navnet blev: **Caritas**, hvilket betyder barmhjertighed.

Hvert værelse har, som sædvanlig navne, og i Caritas er navnene til forskel fra de andre på skolen og vandrerhjemmet, personnavne, der alle refererer til personer, der har arbejdet for barmhjertighed, vist opofrelse og stort menneskeligt mod.

Det er følgende navne, man kan finde over dørene i Caritas:

Kai Hammerich – Kaj Munk – Folke Bernadotte – Henri Dunant – Florence Nightingale. Over de to lederværelser er der anbragt tre navne. På den ene dør står navnet: Audhild Gauslå og på den anden, to navne: Sylvia Salvesen og Gerda Schröder. Det er tre af Johannes fangekammerater fra Rawensbrück, og som en lille ting kan nævnes, at alle tre har besøgt Johanne og overnattet i disse værelser.

Endnu et skilt skal med i sammenhængen, det er placeret ved vinduet for enden af gangen. På det står:

Hånden fuld af arbejde,
hjertet fuld af kærlighed.

Et af Johannes mange mottoer for hendes arbejde med den danske skoleungdom og vandrebevægelse.

De første gæster i Caritas var **Foreningen af allierede danske våbenfæller**, der i foråret 1964 overnattede hos Johanne. Anledningen af deres tilstedeværelse var 100 års dagen for krigen 1864, og i den forbindelse afholdtes festligheder på bl.a. Dybbøl.

Under opholdet på Johannes vandrerhjem udspillede der et intermezzo, som jeg synes skal med her, for det beskriver på en ganske dejlig måde, Johannes lune, gode humør og ikke mindst rige menneskekundskab. Disse veteraner i alle aldre, kunne være ret så barske i deres udtalel-

ser og én ting var helt sikkert, de kendte ikke til Johannes baggrund, men det tør svagt antydes, at det gjorde de, da de tog derfra.

Om aftenen var krigerne samlet i en af opholdsstuerne til kammeratsskabsaften, snakken gik højt, men humøret var ikke på samme stadi. Der var endda en hel del af sel-skabet, der var meget utilfreds med at de ikke måtte nyde øl og spiritus på vandrerhjemmet, og flere drøje hug faldt med adresse til Johanne. Hun blev karakteriseret som både gal, gammeldags og endnu stærkere udtryk, som jeg skal skåne læserne for.

En lejrskole fra Ålborg opholdt sig på samme tid på stedet og deres lærer, der havde kendt Johanne i mange år, hørte bemærkningerne, og synes ikke, han kunne sidde dem overhørig. Han henvendte sig derfor til veteranerne med ordene: – Mens I har kæmpet derude på slagmarkerne, en indsats som ingen på nogen måde underkender, kan jeg fortælle jer, at denne »gale og gammeldags« kvinde så sandelig har kæmpet sin kamp herhjemme og for den samme sag. Nu fortalte han i store træk om hendes virke i modstandsbevægelsen, om »den syvende himmel« og om opholdet i Rawensbrück. Ikke uden grund blev der stille i stuen, da han sluttede sin beretning.

Noget senere bankede det på døren til Johannes opholdsstue på skolen, og ind trådte lederne af veteranforeningen.

De undskyldte mange gange kammeraternes og deres egen opførelse og bad hende modtage foreningens mærke i sølv som tegn på medlemskab. Samtidig beklagede han, at det ikke var i guld (det havde de ikke med på turen). – Men, fortsatte han, – jeg skal på mine kammeraters vegne bede dem om at nedlægge vores krans ved den årlige højtidelighed i Mindelunden, den 11. november som foreningens repræsentant, og dér vil vi gerne have lov at overrække dem guldmærket, som tegn på vores påskønnelse af deres indsats under II verdenskrig.

Ved afrejsen dagen efter var tre busser kørt op foran

hovedindgangen til skolen og Johanne stod sammen med sine piger for at ønske farvel. I en afskedstale til de forhenværende soldater sagde hun:

– Kære kammerater! Det har måske undret jer, at jeg er imod udskænkning af øl og stærke drikke på mit vandrerhjem. Det er min opfattelse, at disse ting ikke er absolut nødvendige for et festligt og hyggeligt samvær. På den anden side er det også i følge bestemmelserne for vandrerhjem, forbudt. Det har alle, der hidtil har besøgt vandrerhjemmet respekteret, og jeg er meget glad for, at i også har gjort.⁹⁾

– Men, nu skal i ikke tro, at jeg ikke udmærket godt ved, at man kan gå hen og blive tørstig engang imellem, og vel i især, når man er gamle sodater som jer. Derfor har jeg indkøbt tre kasser pilsnere, som i vil finde hos chaufførerne, og så vil jeg håbe, at disse flasker med deres indhold vil være medvirkende til at slukke jeres tørst på turen til København. Samtidig vil jeg takke for jeres anmodning, om at jeg skal foretage kransenedlæggelsen i Mindelunden til november. Jeg kan sige hertil, at jeg glæder mig meget til at udføre dette hverv.

Og selvfølgelig skal det med, at hun holdt sit løfte, og siden har været et populært medlem af foreningen af allierede danske våbenfæller.

Når man kigger på nogle tal over overnatningstallene for »Abildgården«, vil man se, at de ved udgangen af halvtredserne var steget til lidt over 8.000 pr. år, hvor skolebørnene tegnede sig for næsten halvdelen. Dermed var Johannes vandrerhjem nået op på et tal, der gjorde, at det nu rangerede mellem de 12 mest benyttede i Danmark. Kapaciteten var officielt 136 sengepladser, men når hver eneste madras og drømmeseng blev taget i brug, kunne der skaffes plads til 200 liggende gæster pr. døgn.

I 60'erne indledtes en ny periode, hvor hun omdannede de sovesale, der endnu var tilbage til de i vandresproget benævnte »familierum«, hermed svarede hun på velfærdssamfundets og myndighedernes nye krav til danske vandrerhjem.

Imidlertid kunne hun på grund af hastigt svigtende syn, ikke i så stor udstrækning som tidligere, tage del i det daglige arbejde, men interessen for vandrebvægelsen og hendes tro på ungdommen, bevarede hun usvækket, og endelig var hun heller ikke færdig med at bygge endnu. 1968 opførte hun sin sidste bygning. Den kom til at stå i umiddelbar nærhed af Caritas. Det var en træbygning, indeholdende to festsale med plads til 300 personer. I de senere år er den blevet meget benyttet af sønderjydske folkedansere.

Bygningen fik navnet: **Heimdal** efter den nordiske Gud, der kunne høre græsset gro. Den store endevæg er dekoreret af en på det tidspunkt helt ukendt avantgarde kunstner. Vægmalерiet forestiller Freia og Heimdal.

På hendes 80-årsdag besøgte Catchpool hende endnu engang, men nu for at modtage hendes legat. Dybt bevæget var de begge og i sin takketale afslørede han, at pengene han havde modtaget af Johannes hånd skulle bruges til indkøb af en udrangeret londonbus og på begge sider af den skulle med store hvide bogstaver males det navn, som han altid tænkte på med særlig glæde: **Johanni Hansen** (sådan kaldte han hende altid). Bussen skulle bruges til at bringe forsyninger frem til de fattige mennesker i Armenien, måske jordens mest fattigste folkeslag.

To måneder senere i august fik Johanne meddelelsen om hans død.

De sidste år på vandrerhjemmet, hvor hendes praktiske arbejde bestod i bestillinger til de forskellige handlende og

fastsættelse af menuen, helligede hun sig i særlig grad de mange skolebørn, der kom på lejrskoleophold. Det gjorde hun ved at fortælle dem om sit begivenhedsrige liv, om vandrebevægelsen, om spejderbevægelsen, om husholdningsskolen og desuden ved at give udtryk for sine meninger og synspunkter om en række forskellige ting, som hun vidste, optog børnene. Og hun ejede en særlig evne til at holde dem fast, og så var det ligemeget om det var børn fra en 4. klasse eller fra 3. real. Hun fik dem til at løse sig op og frit og ubesværet fortælle om deres syn på skolen, forholdet til forældrene, og kammeraterne imellem. Og der kom en særlig forståelse mellem børnene og hende; flere af dem har udtalt over for mig, at de følte det som om de havde kendt hende meget længe. Det var simpelt hen en oplevelse for dem og så sandelig også for Johanne. Hun besvarede alle deres spørgsmål med sin lune, og hun sang med dem, og der var altid to sange, der var faste på programmet: I alle de riger og lande – og Als-sangen.

En folkeskolelærer fra Ålborg (for resten den samme, som »belærte« de danske veteraner om hende nogle år før) overbragte som repræsentant for danske skolebørn deres tak for mange dejlige ophold på hendes vandrerhjem. Det skete ved Johannes 75-årige fødselsdag. I den tale får han sagt netop de ting, som en masse børn har følt og han gør det på en dejlig naturlig måde, derfor synes jeg hans tale skal danne afslutningen på dette kapitel om hendes eventyr med den danske og internationale vandrebevægelse og med den danske skoleungdom.

Et eventyr, der startede i 1930 og som fik sin værdige afslutning den 1. december 1973, hvor hun overdrog sit elskede »Abildgården« til de nye ejere.

Med 44 vandrerhjemssæsoner bag sig, er hun den vandrerhjemsvært, der længst har været aktiv i bevægelsen. Den 1. december hyldede mange kendte personer hende for det store og værdifulde arbejde, hun havde udført for ungdommen, en helt fortjent hyldest, der ydermere fik en

ekstra glans ved Dronning Ingrids besøg i Vollerup den 3. december.

Så længe Johanne lever vil hun være at finde i sine vante omgivelser på Als, og jeg ved at hun med stor glæde vil hilse på de vandrere og skolebørn, der vil »smutte« en tur ind til hende.

Men nu lærer Oluf Hansens tale:

– Den tak jeg i dag bringer dig, Johanne, er en tak fra alle de børn, der gennem årene har været på lejrskoleophold hernede. Jeg sad og talte efter for lidt siden, da én spurgte, og jeg kom til det resultat, at jeg selv har haft mellem 5-600 unger hernede i løbet af de forgangne år og på landsbasis overstiger det 100.000.

Jeg vil godt indrømme, at egentlig var det for din skyld, jeg kom her de første gange, for jeg kendte dig ikke rigtig, kun periferisk.

Første gang jeg så dig, var i 1942. Jeg lå som soldat i Sønderborg og jeg glemmer det aldrig, det har siddet i mig lige siden.

Vort kompagni var på marchtur, og der var nogle landeveje, der skulle gås igennem, og de var jo også dengang temmelig støvede, det er sådanne landeveje, som soldater går på altid. Da vi kom forbi husholdningsskolen blev vi standset udenfor af dig og dine piger. I stod ved havelågen og vor officer lod kompagniet gøre holdt og vende front mod jer. Da spurgte du, om vi kunne gøre dig en tjeneste. Det var befalingsmændene meget villige til, og vi andre ville gerne have et hvil, for der var jo mange søde piger!

Nu fortalte du, at der var kommet alt for mange jordbær i dine bede. Og så kunne det nok være, at der blev kommanderet i dækning i jordbærbedene. Det var første gang, jeg oplevede dig.

Nogle år senere kom jeg herved med en kollega og et hold skolebørn, og vi var meget forventningsfulde. Jeg ville gerne have børnene herved; det er jo sådan i dag, at de fleste børn har været i Tyskland, Paris, Sverige og Norge o.s.v., men det er de færreste, der har stået på Dyb-

bøl, og det syntes jeg de trængte til, de trængte til at komme ud på skanse 2.

Og da jeg havde lært dig at kende, så var der to ting, de skulle opleve. Dybbøl, skanse 2 og dig Johanne.

Jeg skal hilse dig fra en bunke unger og deres forældre, både nuværende og gamle elever og fra alle kollegaerne, der har været hernede. Vi har haft børn med, der havde forskellige indstillinger over for den sønderjydske grænseskamp, over for forsvarsproblemerne og meget andet. Vi har haft antiatomfolk med og også nogle mere krigeriske. Jeg fik dem til at lytte i skanse 2, men helt stille blev der først, da du kom ind til os om aftenen, og enten du talte om den illegale tid, eller du talte om noget andet, så kunne man høre den berømte knappenål falde til jorden.

Og mange af mine elever, ved jeg, har senere været hernede som vandrere. Personlig har jeg også været hernede, sådan »civil« med min kone og børn, og vi mener ikke at det har været en rigtig sommerferie uden et besøg hos dig. Nu kan man stille sig det spørgsmål: »Hvad er det, der får én til at vende tilbage, som den rettroende muhamedaner?« Hvad får man ud af disse timer og dage hernede? Bortset fra man bliver passet på alle leder og kanter. Men der er altså det, der sker med én selv, herinde i brystet, i hjertet, den følelse man har der, efter en sludder med dig.

Så har man, det føler jeg, fået impulser til noget mere, til noget større. Det er som om man er blevet et bedre menneske, og det kan man i aller højeste grad trænge til en gang imellem. Det er det jeg vil slutte med, i stor taknemmelighed at konstatere, at du er én af de få personer, det er blevet forundt, at gå rundt på denne jord og gøre dine medmennesker til bedre mennesker.

Der er en sang, som Johanne sætter meget højt. En sang, der ligesom har været hendes ledetråd i arbejdet med vandrerebevægelsen. Den er ikke ret kendt, men dens ordlyd

fortæller en lille smule om den ild, der har brændt i Johanne, en flamme, der altid har lyst op og vist vej i mørket.

Lad mig bo i et hus ved den alfare vej...

Der er sjæle, lig sneglen, som trækker sig ind i sig selv for at blive forglemt, der er andre, lig stjerner, som skinner så spredt på et venneløst stort firmament.

Der er vejbryder-sjæle, som sprænger sig sti ind i tankens forjættede land, men lad *mig* bo ved vejen, hvor folk går forbi, være ven med hver eneste mand!

Lad mig bo i et hus ved den alfare vej, der hvor mennesker vandrer forbi, både de som er stærke, og svage som jeg, både de som er trælle og fri.

Ej til nogen, som bér, vil jeg sige et nej eller kaste den første af sten. Lad mig bo i et hus tæt ved alfarevej, være ven med hver eneste én.

Fra mit hus tæt ved livets den alfare vej ser jeg mennesker drage afsted, både de som er glade, og de som kan ej ud af træthed og savn følge med.

Men jeg vender ej ryggen i selvisk foragt koldt til tårer og savn og besvær: for jeg bygged ved vejen mit hus i den agt at jeg vil være ven med enhver.

Forord af

E. Haunstrup Clemmensen

Det var en sommeraften i 1940, jeg første gang oplevede Johanne Hansen. Et hold af københavnske studenter var på cykeltur i grænselandet og skulle overnatte i Vollerup, og som noget helt selvfølgelig, indbød Johanne Hansen os til at deltage i et aftenarrangement, hvor redaktør Chr. Refslund og Johanne Hansen var talere.

Selv om de fleste af os, der den aften var Johanne Hansens gæster, i forvejen havde læst en del om grænselandets historie, forstod vi alligevel langt stærkere, end det skrevne ord kunne berette, hvorfor danskheden i Sønderjylland havde kunnet hævde sig trods overgreb fra tysk side i udlændighedsårene.

Der var over forstanderinden for Als Husholdningsskole ikke blot en fysisk rankhed, men personligheden udstrålede trods sin elskværdige mildhed en national rankhed og en frygtløshed, så man skulle være gjort af sten for ikke at blive inspireret deraf.

Der var ingen svulstige ord og ingen verdensfjern romantik, men vi mødte en idealist, der også havde handlekraft. Kombinationen er ikke så udbredt, som det var ønskeligt. Der er mange idealister, men de har ikke alle den praktiske handlekraft, som Johanne Hansen så udpræget er forlenet med, og der er også mange, der har handlekraft, men ikke just bruger den i et arbejde for idealer. Netop derfor er der grund til at glæde sig, hver gang man møder et menneske, der ikke blot har høje idealer, men også åbenlyse forudsætninger for at gøre et resultatrigt arbejde til fordel for idealerne.

Jeg er overbevist om, at ingen kunne udgå fra Als Husholdningsskole eller blot fra et besøg hos Johanne Hansen i Vollerup uden at blive stærkt påvirket af hele den grænse-

landsatmosfære, som hun levede og arbejdede i. Det var hver gang, man deltog i arrangementer på hendes skole, en glæde at se, hvor afgørende vægt hun lagde også på samværet med egnens befolkning, hvoraf husmand Chr. Nielsen vel var den, der kom til at stå særligt stærkt i billedet.

Det har årene igennem været meget forstemmende at se, hvor megen uvidenhed man i det øvrige Danmark lægger for dagen, når talen er om grænselandet, og vi er derfor mange, der har arbejdet for, at flest muligt unge fra »det gamle land« skulle sikres et kortere eller længere ophold i grænselandet. Johanne Hansen var ofte i vore tanker, når vi argumenterede for de værdier, der derved kunne ydes de unge. Jeg kan vanskeligt forestille mig nogen, der bedre end Johanne Hansen – i kraft af livsholdning, personlighed og engagement – har kunnet skabe forståelse og respekt for dansk folkeliv i grænselandets nutid, der er langt vigtigere end et mere eller mindre tørt skolebogenspensum om fortidens dynastiske forviklinger i vort omstridte grænseland.

Sønderjyllands historie har ofte været fortalt på basis af den indsats, mænd i forreste linie har udøvet i nationalitetskampen med en tilføjelse af, at der bag dem i de enkelte hjem også stod hustruer, der fuldtud støttede dem. Det er velgørende, at der i grænselandets nyere historie også fremtræder kvinder, der helt selvstændigt har gjort en indsats af høj karat.

Johanne Hansen har i mange årtier og vel stærkest i besættelsestiden personificeret en dansk demokratisk livsholdning. Vi er mange, der beundrer hende og skylder hende tak.

E. Haunstrup Clemmensen.

4. kapitel

Johanne og grænselandet

Sønderjylland er det mest danske land i Danmarks rige og man kan navnlig fremdrage to grunde hertil. Befolkningen i landsdelen har mere end noget andet sted i riget levet historisk og folkeligt. Livet dér har i en årrække været en kamp for bevarelse af lokal og dansk kultur, og dette har bevirket, at danskheden er mere ægte og oprindelig her end noget andet sted. Vi må aldrig glemme, at grænselandet altid har været karakteriseret ved skiftende situationer, og at disse situationer som regel har haft indgribende betydning for det danske samfund. Og vi kan håbe, men ikke helt tro, at grænselandets problematik helt er afskrevet, selv om fremtiden i den henseende vel aldrig har set så lys ud, som i øjeblikket, men vi må være klar over, at problematikken har skiftet karakter og kan skifte igen.

Derfor er det også fuldkommen forfejlet, når danske fra andre egne af landet, og særlig i tiden efter genforeningen drog til Sønderjylland for at virke som opdragere og førere. Mange af dem gjorde også deres bitre erfaringer, og vendte i bogstaveligste forstand grædende tilbage til de hjemlige egne. Men dog langt hellere vende tilbage, end blive i kampen som en »klynkepotte«, thi er der noget sønderjyderne ringeagter, så er det en klynkende dansker.

Der er gennem tiderne talt meget om Danmarks enhed; om, at det sønderjydske skulle gå op i det danske. Men man taler ikke om, at det danske skal gå op i det sønderjydske, eller at det jyske skal gå op i en højere enhed med det fynske. Ej heller, at det sjællandske skal fornægte sig selv, for at blive jydsk, for slet ikke at tale om lollikkernes eller falstringernes særkende. Og godt for det, for os alle, at disse bestræbelser hver gang har lidt skibbrud; hvor var vores kulturarv ellers blevet af?

Alsingerne har også deres egenart, som de har forstået at bevare trods skiftende tider.

En gammel krønike fortæller, at til at begynde med lå de nede i den fynske øgruppe og skvulpede rundt i vand til bæltstedet. Men så fik de udlængsel. De gik ombord i

»østersøens vove, ankred' op ved Jyllands kyst«, og var lige ved at gå i land på det europæiske fastland.

Men så fik de en lykkelig indskydelse: De betænkte sig og blev liggende. De forblev øboer, med øboernes lyse og lette sind, og det passer godt til den lyse og lette ynde, der præger Als.

Deres forhold til den regerende magt har været noget skiftende. De har hørt under kongen, og gør det igen, de har været hertugdømme, ja, de har endog, for en kort tid ganske vist, været republik, hvad de er temmelig alene om i Danmark. Men én ting har hele tiden været sikker, de forblev øboer. Og de kunne feste, som ingen andre; og gjorde det hver gang en lejlighed blev givet. Selv om de sled sig gennem tidernes kriser, gennem den yderste fattigdom, havde de tid og kræfter til at feste, og havde man ikke råd til det, hjalp man hinanden med, hvad der skulle til. Helt op til vore dage er alsingerne berømte for den udholdenhed, hvormed de fejrer bryllup. Tidligere krævede en sådan fest betydeligt mere af deltagerne end nu, for da kunne et bryllup uden besvær vare en uge. Ofte var der indbudt 2-300, og det må have kostet mægtige forberedelser at tage imod så mange. Efterhånden blev disse gigantbryllupper dog for meget for brudens forældre, da selve festligheden blev holdt hjemme, og man gik over til at holde dem på kroer eller forsamlingshuse. En overgang blev der fra myndighedernes side gjort et forsøg på at indskrænke dem.

I »Bogen om Als«, som danskerens forlag udsendte i 1956 står bl.a.: Den 4. marts 1822 udgik der fra herredsfogeden i Nordborg følgende bekendtgørelse:

Fra nu af skal det i overensstemmelse med den allerhøjeste givne forordning ikke være ustraffet, når der ved forlovelser, foruden brudeparret, er mere end 8 personer, giftne voksne, ikke voksne og venner tilstede. Ved bryllupper, ikke mere end 20 personer. Til betjening ved samme, foruden gårdens folk, seks personer.

Når det er mere end én-dags bryllup, kun ét måltid mad,

og ved gildet dagen i forvejen, ikke flere end forældrene på begge sider og de fire personer, som skal med de unge til kirke.

Sande- og synsmændene skal gøre offentligheden bekendt med, at ved forlovelse, bryllup og andre gilder, at anmelde samme – mindst 3 dage i forvejen. »Vrøgerne« (kontrollanter) skal ved enhver lejlighed være til stede ved optælling af gæster, samt give indberetning til politimesteren eller hans stedfortræder så snart de er ankomne, og da at give et nøje tal på de deltagende gæster.

Det var vel ikke uden grund at myndigheder var blevet betænkelige ved alle disse gilder, for der var en mængde foruden netop bryllupperne.

Fra gammel tid var et af de vigtigste: **St. Vitus-gildet**«, eller »fiddesgild«. Det havde sin rod langt tilbage i den katolske tid. St. Vitusdag er den 15. juni. Det kan vist bedst betegnes som en festlighed der afsluttede nogle dage, hvor landsbyens indbyggere, hver især havde gjort noget for fællesskabets skyld. Der var blevet strøet rent grus på bygaden. Bagefter var der et let traktement på den gård, hvor gildet blev afholdt. Det var et sammenskudsgilde i reneste forstand, og der blev spist og drukket og danset hele aftenen og natten med, og ingen måtte forlade gildesgården, før solen stod op den næste dag.

En gammel regel var også, at til St. Vitusdag skulle alt bindingsværk være malet, husene kalket og alle hække være klippet.

Majgildet var også af gammel oprindelse. Folk blev beværtet og »majglasset« gik på omgang blandt gæsterne. Alt var pyntet med blomster og grønt som tegn på forårets komme.

Et gilde, hvor der var en vis værdighed var **Tolvmandsgildet**. Tolvmandene bestod af ældre agtværdige folk i sognet og dannede en slags menighedsråd med præsten i spidsen.

I gammel tid afholdtes også et **Kragegilde**. Det foregik efter jagten på rovfugle, hvis kløer skulle fremvises, var af-

sluttet. Ligeledes fremvistes resultatet af indsamlingen af krageæg.

Fåreklipningen var en meget vigtig begivenhed, da ulden var uundværlig til så godt som al beklædning. Den skulle straks sorteres og vaskes. Når den var blevet grundigt tør, skulle den kartes, og nu blev alle landsbyens unge piger indbudt til **Kartegilde**. Beværtningen bestod af boghvedegrød med most til. Det var et livligt selskab, der sad i rundkreds omkring ulden. De sang og drillede hinanden, fortalte historier, der som regel var skrappe spøgelseshistorier, der fik det til at løbe dem koldt ned af ryggen. De turde knapt gå hjem, men så var det godt, at byens unge karle havde holdt sig i nærheden, og når tiden nærmede sig, kunne de tilbyde at følge pigerne hjem.

I mange sogne var det en skik Mortensaften (d. 10. november), at holde afregning mellem smeden og de bønder, der havde del i smedelandet. Det gav anledning til et rigtig **mandfolkegilde**. Man samledes om punchbowlen, og den dag havde man lov til at sige lige ud, hvad man mente, uden at nogen havde lov til at blive fornærmet.

En fest, som har holdt sig længe og sandsynligvis vil holde sig lige så længe, der er heste på Als er **Ringridningen**. Den har sikkert sit udspring fra de gamle ridderturneringer i middelalderen, senere blev den et middel fra godsejernes side til at interessere bønderne for hesteavl. I vore dage er ringridningen gået over til at blive en offentlig sportsfest og har derved tabt sit oprindelige præg, da den nu er en turistattraktion, der samler store masser af tilskuere og derfor en god indtægtskilde for den lokale befolkning.

Foruden disse gilder var der **høstgilderne**, som på Als nogenlunde har den samme karakter, som andre steder i landet.

Alle disse gilder afspejler jo en mangfoldighed i sindet, og øens rige natur har en ikke ringe skyld deri. Her er en ø med mange skiftende landskaber, hvor man bor lunt bag hegn og skov. Der er den vide udsigt – det siges, der er ste-

der så flade, at man kan stå på hovedet og se over syv sogne. Den vide udsigt giver måske et større udsyn og den store fare en større inderlighed.

Men det var ikke kun ved festerne, at Alsingerne viste deres fællesskab, hvis det kun havde været der, kunne det ikke have stået sin prøve i alvorlige stunder. De stod fast og sammen i skolespørgsmål, i kirkelige, sportslige og erhvervslige spørgsmål, og de stod fast på det nationale, og altid var de klar til at ofre det individuelle på fællesskabets alter. Og oven over det hele lå danskheden som et stort underfuldt begreb.

I 1920'erne og tiden tæt efter tjente man danskheden bedst »ved at gå stille med dørene og ikke træde for hårdt i gulvet«, som de jyske husmænd udtrykte sig.

Det var noget, der stod Johanne ganske klart lige fra begyndelsen. Ikke desto mindre må hendes far have haft sine tvivl, for han udtalte i 1927, da han fik bud fra hende om, at hun havde købt skolen: »Bare Johanne nu vil forstå, at Sønderjylland ikke trænger til en hersker, men en tjener. Må hun helt oprigtigt føle det som et kald, så det bliver til velsignelse«. Tiden viste, at hans bekymringer havde været aldeles unødvendige. Hun har været en tro og midld tjenerinde både for de danske nord som syd for grænsen. Gennem sin daglige gerning og i kraft af sit store hjerte blev hun en god, sønderjydsk kvinde, som nogen, og det uden at glemme sin fynske fødeø, og da slet ikke det jævne, men åndeligt rige barndomshjem i Fangel. Hun blev til velsignelse for mange.

At hun var klar over de fejl, der blev begået i tiden efter genforeningen, viser tydeligt de udtalelser, hun kom med senere, hvor hun gav udtryk for sin misbilligelse om de – desværre mange – der oversvømmede Nordslesvig efter afstemningen.

Hun siger her bl.a.:

– *Meget af det, man kalder moderne kunst kan sammenlignes med det, som skete i grænselandet efter I verdenskrig, da Nordslesvig kom tilbage til Danmark.*

Under sidste verdenskrig, da vi kæmpede og arbejdede for at få Sydslesvig tilbage, når kapitulationen engang kom, sagde vi til hinanden: Det første vi gør, er at lukke grænsen absolut og censurere de folk, der vil derned, i første omgang. Ellers får vi, som ved I verdenskrigs afslutning – alle forretningsmændene og alle dem med de fine »næser« – dem, der kun har sans for penge. Og det er samme slags som dem, der snød Nordslesvigerne så forføreligt. Disse troede jo på alt, hvad der kom fra gamle Danmark, at det var noget godt, og derved var det dobbelt synd. Det der skete dengang kom Sønderjyderne til at lide under i den senere udvikling, og det hjalp bestemt ikke på forholdet til moderlandet.

Man kan godt få den tanke, at det der kommer først i det vi kalder kunstens verden – litteraturen, malerkunsten og alt det, der hører kunsten til – er det samme!

Det er dem med de fine næser, forretningsmændene med pengespørgsmål som nummer ét. Man er så let ved at blive overbevist om, at det der foregår i den såkaldte »kulturdebat«, at det også er forretningsmændene, de fine næser, der har fået placeret sig i sådanne positioner, at de kan sidde og uddele penge til hinanden.

Men det er ganske givet, at efterhånden – bagefter, så kommer de rigtige – de tavse, de besindige, dem der virkelig har noget på hjertet, sådan skete det i Sønderjylland, og sådan vil det vel altid ske. Det er sagt, at ånden kan ikke fastgøres i bogstaver og skrift og derved gives i arv på den måde. Det er kun gennem det levende ord, det sker; ligesom man heller ikke kan lovgive om sindelag. Man troede det dengang og derfor fik vi så meget faglitteratur, hvor man prøvede at lægge det ind.

Men man glemte helt, at ånden, det levende, den er i menneskeordet.

Hvad angår Johannes relationer til landsmændene syd for grænsen, blev de meget hurtige til faste bånd, der op

gennem årene blev stærkere og stærkere knyttet. Forbindelserne blev til bestandige vekselvirkninger, dels ved gensidige besøg, dels ved skolens halvårlige ture til Dannevirke og andre minderige steder, faste traditionsture, som hvert elevhold var på, og dels ved, at sydslesvigske børn og elever fik fripladser på skolen.

I begyndelsen af 30'erne startede hun arbejdet op med husholdnings-aftenskolerne, som skulle vise sig at få umådelig betydning ikke mindst for den almene folkesundhed, men også for sammenholdet. Og hun gjorde det med en iver og energi, som tog pusten fra de fleste, men samtidig virkede det uhyre smittende på deltagerne. Hun viste sit store organisationstalent, og skånede hverken sig selv eller sine medarbejdere.

Forholdene var selv sagt meget primitive, men hun lærte deltagerne, at selv den fattigste skolestue, med selv det mest primitive materiel, kunne blive en festlig ramme om et stykke arbejde, når det vel at mærke blev gjort lystbetonet og humørfyldt for deltagerne.

Og det var ikke kun håndgerning og madlavning, hun bragte med sig ud i aftenskolerne, nej – med i rygsækken havde hun også dansk kultur, poesi og finfølelse, national stolthed og kærlighed. Det var god gammel dansk sindelag, hun gav videre, samtidig med at hun gang på gang betonedede, at undervisningen nødvendigvis måtte bygges op på det praktiske, daglige arbejde som grundvold.¹⁰⁾

Tanken var utvivlsom hel rigtig. Det er nemlig sådan, at mange mennesker først synes at leve deres egentlige liv i fritiden. Glæden ved arbejdet havde også vanskelige kår dengang. Derfor var det netop arbejdsglæden, hun bestræbte sig på at fremelske, ved at hjælpe til forståelse for det daglige slid, både for manden som for kvinden.

Johanne har alle dage været ukuelig i sit livssyn.

Mange vil sikkert huske hendes: »**hvor der er vilje, der er vej**«. Hun har bestandig set det gode og det smukke i det, der fyldte hendes liv. Selv i hendes mørkeste stunder fandt hun lys og tegn på medmenneskelighed. Til tider rimede livssynet ikke altid med virkeligheden. Men verden har brug for mennesker, der har visioner, og som kan give os andre, som ser alt for realistisk og jordbunden på tingene – impulser – der derved kan føde ideer og bevirke, at der sker fremskridt. Hun har ikke gjort opfindelser eller været med til tekniske fremskridt, men hun har fået andre til at se ting, som de ikke selv kunne få øje på, hun gjorde dem seende og indgød dem at tro på sig selv.

Undertiden blev hun bremset, og vel også somme tider skuffet, men hendes sprudlende gå-på-mod, der simpelt hen er hendes livsform sejrede hver gang. Hun er en ener, en original i ordets bedste forstand. Bestemt ingen helgen eller halvgud eller trekvartgud. Hun ved til fulde, at der kun er én Gud og kun han skal tilbedes. Hun har altid krævet umådeligt af sine omgivelser, drevet dem frem til deres yderste, et punkt der lå længere fremme end de selv vidste, men har et menneske, der kan give det væk, det ikke kan undvære, ikke det?

Hun har bevist, at hun har omløb i hjertet, og dermed viste hun det væsentligste om sig selv. Vi ved alle sammen, hvad der menes med at have omløb i hovedet, og det er en egenskab, der bestemt ikke skal underkendes. Men det at have omløb i hjertet, er en egenskab, der desværre er mere sjældnen og desuden mere upåagtet, og dog er det den aller vigtigste drivkraft i al menneskelig virken og i alt fællesskab menneske og menneske imellem.

Winston Churchill udtalte i en af hans mange taler under II verdenskrig disse berømte ord: »Aldrig har så mange, haft så få, at takke så meget for.«

Ved hans død blev disse ord omformuleret til hans ære:

¹⁰⁾ Johanne er med i en dejlig ungdomstids billede af tredivernes Als, og hun er med i den voksne alders virke syd for grænsen. Hvor meget hun har præget os, ved ingen, men jeg vil ønske, at mine egne børn må møde lige så mange særprægede personligheder, som vi har mødt. Det er måske det, vi skal frygte mest, at vor egen generation ikke levner stunder til at skabe stærke personligheder. Karen Svendsen, husmoder på Als.

»Aldrig har så mange, haft så meget, at sige en enkelt tak for.«

Johanne har aldrig været nogen statsmand, end sige nogen god diplomat. Hun førte heller ikke nogen hær til sejr og alligevel synes jeg, at netop de ord, der kom til udtryk ved den store statsmands begravelse, passer præcist på den lille danske pige, der et helt liv igennem har stået rank og stærk, midt blandt de mennesker, der i så høj grad trængte til en skikkelse, der kunne samles om og stole på.

Vi ved alle, at uhyre kræfter er bunden i solens stråler, og da den ikke skelner mellem høj og lav, god eller dårlig, race og religion, men tværtimod skinner lige meget på os alle, har vi altså alle lige gode betingelser for at udnytte denne skjulte kraft. Det er altså et spørgsmål om at forstå at udnytte den.

Jeg vil gerne fortælle en lille historie om en solstråle:

— Der var engang en lille solstråle, der havde hørt tale om noget, der blev kaldt mørket. Solstrålen, der var umådelig nysgerrig, begyndte at lede efter mørket. Den ledte i de trangeste kroge, trængte ind gennem de mindste sprækker, var oppe og nede, ude og inde, kort sagt alle vegne i sin søgen efter mørket kom den. Men hvor den end kom hen, forsvandt mørket for solstrålens lys.

Sådan er der mennesker, der er som solstråler, hvor de kommer bliver der lys ...

Johanne bragte solen til grænselandet. Hun har altid haft en »dårlig« næse for, hvad der var godt for hende selv, men derimod forstod hun at fortrænge mørket i sine medmenneskers sind og fik dem til at føle sig styrket i hverdagen — i sliddet — og ikke mindst, hun fik dem til at feste igen

Festdage har der været mange af i Johannes liv. Selv om hun var et naturligt midtpunkt ved dem, færdedes hun stille blandt sine mange gæster. Hun, der altid har levet sit liv alene, forstod at samle en »børneflokk«, og hun evnede at give dem det indtryk, at når de tog afsted, havde de fået mange søskende.

Sammen med forstanderparret på Danebod Højskole afholdte hun i mange år, medens hun havde skole — fætreballer. Danebod Højskoles elever var alle mandlige, og ballerne var kulminationen på et års samarbejde på det kulturelle område, hvor foredrag, diskussioner, fællesture og også bare hyggeligt samvær havde præget forbindelsen mellem de to skoler.

Og hvert år — den tredie søndag i juni måned — indkaldte hun til elevmøde i Vollerup. I begyndelsen var det små hyggelige sammenkomster, med de sædvanlige udvekslinger af minder, men det varede ikke længe før elevmøderne antog store dimensioner.

De var selvfølgelig først og fremmest for tidligere elever, der medbragte deres familie. Men efterhånden udstrakte de sig til også at omfatte venner og fjernere familie. Det eneste gæsterne behøvede at medbringe (foruden deres bedste humør) var lagner og håndklæder. Resten sørgede skolen for. Disse møder blev til veritable folkefester, der kunne strække sig over både to og tre dage. Forbindelsen tilbage til de gamle historiske fester, som tidligere omtalt i dette kapitel, er ikke svær at få øje på.

Selvfølgelig var det i begyndelsen mere eller mindre af romantiske årsager, at de gamle elever mødte op, men det blev til (fortalt mig af utallige gamle elever), at disse ikke kunne undvære disse dage hvert år, at komme ned til deres gamle forstanderinde og gode ven og reservemor, for, som flere udtrykte sig: »ligesom at blive ladet op«.

At de tog deres børn med var en helt naturlig sag, og Johanne elskede at se livet gro omkring sig. Sådan var det dengang, og sådan er det nu.

At hendes syn er reduceret til absolut intet, har intet ændret. Hun ejer sjælens spejl, og det er som altid, fint, rent og klart.

Hendes runde fødselsdage kom i sagens natur ikke til at gå stille af. 50-årsdagen er allerede omtalt, og den fik jo det nationale efterspil med garnisionen i Sønderborg.

Da hun fyldte 60 år indfrie hun et løfte, hun havde

givet i krigens år: »Når krigen ender skal vi feste, danse på asfalt til den lyse morgen, selv om der må trille en tåre over dem, der ikke nåede frem.«

Og sådan gik det. Efter en storstilet aftenfest i forsamlingshuset med deltagelse af omkring 400 personer, samlede man hen under midnat på skolen til orkestermusik. I haven var der bål og dans. Den gik lystigt til den lyse morgen og man afsluttede med et solidt morgenmåltid og en andagt. Til dagen havde skoledirektør Godfred Hansen, Sønderborg skrevet en sang, der sluttede med følgende vers:

Som sædekvinde, hun går endnu
iblandt os, skønt håret gråner.
Enhver af os kommer klart i hu,
hvorfra hun styrke til vandring låner.
Din færd – Johanne – var åben favn,
vi lægger guldneg omkring dit navn.

(Fødselsdagen var arrangeret af venner fra hele egnen).

Da hun fyldte 70 år – i 1960 – ønskede hun selv at indbyde. Den traditionelle festmiddag var berammet til kl. 12 middag. Men allerede kl. 8 mødte naboer og en række venner op og sang for fødselsdagsbarnet, og flagene gik til tops på skolen. Hele formiddagen strømmede gæsterne til, fra hele landet, ja fra hele Norden. Under middagen sagde hendes bror, Anders Hansen i en tale bl.a.:

– Vi to fik mest hjemmefra. Du fik fars nationale, folkelige og frie holdning, og du fik mors rige, åndelige liv. Jeg fik – det vedgår jeg gerne – det økonomiske. Da vi skrev papirerne om fødegården, sagde sagføreren til mig: – det er fuldstændig rigtigt, hvad der står, men det ser ud til, at De næsten har fået gården gratis.

I sin takketale sagde Johanne bl.a.: »Alle vi søskende var indforstået. Vort hjem var ikke blot et hus, jord og penge.

Det var noget mere. Det var et sted på denne jord, hvor vi havde fået lov til at vokse op med vore længsler og drømme, skærmet af fars og mors kærlige livsvisdom. Her var det materielle helt underordnet. Det gjaldt for os alle, at bevare hjemmet som det trygge ståsted.«

Programmet ved middagen var stort og omfattende. Bl.a. holdt den svenske forfatterinde Rütlinøf et foredrag, bygget over hendes arbejde hos Albert Schweitzer i Afrika. Det blev også til aftensmad inden man rejste sig, men så fik alle også travlt, for aftenfesten i Ulkebøl Forsamlingshus begyndte kl. 20.00.

Omkring 1000 gæster var mødt op for at hylde Johanne. 30 kom uanmeldt, men vakte vild jubel og fik glædestårer frem hos Johanne.

Det var mødre fra Porsgrunn og Skien i Norge, der kom i bus den lange vej, for at lykønske et populært fødselsdagsbarn, men også for at overbringe 100 norske pigers tak for en minderig elevtid hos Johanne. Desuden medbragte de varme hilsener fra over 1000 norske soldater, der under den norske brigadetid i Sydslesvig i årene 1948-54, havde haft deres andet hjem hos hende.

Ved aftenfesten opførtes et tableau om hendes levnedsløb. Man så skolepigen fra Fangel, højskolepigen og den nybagte lærerinde og den vordende forstanderinde. Teksten var skrevet af Johannes nabo og gode veninde, Gunhild Schmidt, og slutningen lød:

Johanne Hansen, dit virke er stort,
din skole er faglig,
men du forstår at præge den med højskoleånd.
Sydslesvig og Norden hager du til dit hjerte,
dine venner er mange, dit liv har du viet,
din gerning.
Gid din livsaften må blive rig og lys, som
din arbejdsdag var det.

Den 8. januar 1968 blev der igen festet kraftigt i Vollerup. Skolen kunne fylde 40 år under Johannes ledelse, og meget var jo unægteligt sket siden, hun åbnede med otte elever på første hold i 1928.

Den nyeste bygning på vandrerhjemmet var netop færdigbygget, og havde fået navnet: »Heimdal«.

Festens hovedmåltid var det berømte sønderjydske kaffebord. Johanne havde en ganske bestemt mening med, at det netop skulle være kaffebord. Hun huskede, hvad *det* havde betydet for Sønderjyderne i udlændingstiden. Biskop Olesen, Ribe sagde: — I den strenge tid havde Sønderjyderne tre sakremitter: Dåben — Nadveren og kaffebordet.

Det var ikke engang ironisk, for han vidste hvilket samlingsmærke, det havde været.

Men dagen, den 8. januar oprandt i et Herrens vejr. Vejene rundt om i landet stoppedes på grund af det kraftigste snefald med efterfølgende fygning i mands minde. Alligevel trodsede mange mennesker vejrguderne, overvandt besværlighederne og mødte op i Vollerup for at bringe deres lykønskning til Johanne.

Ca. 200 kom igennem til de festlige og opvarmede rum på skolen. Ved kaffebordet holdtes mange taler, men særlig én påkaldte sig særlig opmærksomhed. Forhistorien var den, at Johanne havde bedt sin gamle ven, den tidligere kirkeminister Arne Sørensen, at tale om fremtiden og han påtog sig opgaven. Mange af de tilstedeværende havde sikkert ventet en festlig og morsom tale, da Arne Sørensen var kendt som en yderst vittig taler og i den retning blev de fleste nok lidt skuffet. Det kom ikke bag på Johanne, for det år syntes for hende at være yderst betænkelig for landet, og hun vidste at Arne Sørensen så på det på samme måde.

Men døm selv, kære læser, for her kommer, hvad Arne Sørensen sagde til jubilæumsgæsterne den vinterdag i 1968:

¹¹⁾ (A.S. peger på vægmalerierne med Freia og Heimdal)

— Jeg er blevet bedt om at tale om fremtiden, og jeg har besluttet, at lave titlen en smule om. Jeg vil tale om fremtiden i flertal! Jeg vil tale om fremtider, jeg vil tale om forskellige fremtider. Man er nemlig nødt til at beskrive fremtider i flertal, for at menneskene har noget at vælge imellem. Det, der har været vanskeligt i nogen tid og stadig væk er det, er netop dette, at vi føler os bundet af en fremtid, og så er der ikke noget valg. Og den — fremtiden — beskriver vi naturligvis på forskellig måde, men mand og mand imellem, så er det nok sådan, at de fleste beskriver den på denne måde, at de siger: — der kommer så mange store forandringer ind over os udefra, at enten vi kan lide dem eller ej, så må vi tilpasse os dem — fordi de er for store til, at vi kan have nogen indflydelse på dem. Endvidere er der mange, der siger, at det hele er så indviklet, at man i virkeligheden ikke selv kan finde ud af det, og derfor glider det mere og mere over i hænderne på dem, vi kalder eksperterne.

For nu straks at gøre det ord en lille smule til grin, vil jeg citere en meget genial amerikaner, som for nylig var i Paris, han har sagt: — Eksperterne, det er dem, der altid sidst finder ud af, hvad der er sket, ligesom den bedragne ægte mand. Dermed strejfer vi noget, som jeg gerne vil gøre til en hovedsag i denne tale. Og jeg vil nu til glæde for de malere, som har sat disse billeder op¹¹⁾ her og delvis holde den som et mytologisk foredrag.

Hvis folk ikke kan huske den nordiske mytologi ret godt, så vil de have en fornemmelse af, at det der med aserne og med jætterne, det passer egentlig rigtig godt til vor nuværende situation her i landet. Men det er altså, når de ikke husker mytologien ret godt, og også har misforstået den en lille smule. Og de vil forestille sig, at jætterne, de var vanvittige smarte og de kunne alting. Dem faldt aserne i hænderne på, fordi de — aserne — de var store, smukke og ikke ret kloge. Så hver gang de skulle have lavet noget, måtte de bede jætterne om at gøre det, og efterhånden blev de

afhængige af dem. Sådan vil folk huske det, hvis de husker mytologien dårligt.

Hvis de derimod husker den godt, vil de erindre, at Heimdal, som vi ser derhenne, det var ham, der kunne høre græsset gro, og han vidste noget om det, der ikke var. Og de ville vide, at Odin var den, der havde købt visdommen for en dyr pris. Og det er det mest besynderlige i vore dage, at man ligesom kan træffe tre lag af meninger oven over hinanden. Først er der dem, der er så beskedne, at de mener, at de minder om den misforståede slags aser, de er smukke, store og gode mennesker, lidt dumme, men de har et godt hjerte. Oven over dem ligger der et lag af bogholdere og kontorchefer, som er de jætter, der har taget samfundet fra dem, og som kører det som en maskine. Men så er der det ejendommelige, at oven over jætterne igen, der står Heimdal på denne bro, og han kan se, det som ikke er endnu, og her findes også denne Odin, som har købt visdommen for en dyr pris. Og det vil sige oversat til almindelig moderne tale: at hvis man går til toppen af dem, der i dag kan tænke, går til toppen af dem, der har syner i Europa og USA, til dem der kan mere matematik end jætterne, da vil vi finde dem, der for alvor bekymrer sig for menneskenes frihed. Men de er ikke til at se, fordi de fleste mener at leve under et skydække af jætter og andre bogholdere og tror at *de* er det øverste lag.

Det der er ved at tage form i øjeblikket i USA og Europa, hvor der findes mennesker, der hører til den nye retning, er at de siger:

– Det er helt rigtigt at vi kan bruge vor matematik, vi kan bruge vore datamaskiner til langt større og langt hurtigere regnestykker end nogen sinde før, og vi kan, og det er også nødvendigt, fordi alle enheder lige fra mejerier til kommuneskoler og bilfabrikker bliver større og større, klare den. Men – siger disse folk videre – det det drejer sig om med disse regnestykker, er ikke, at man binder menneskene til det man i gåseøjne siger: »sker af sig selv«, og som de bare skal finde sig i. Men det er et spørgsmål om

man kan beskrive forskellige fremtider, således at folk kan vælge, og stort mere er der ikke at sige om den ting. Men det er sikkert, at disse folk nok skal komme til at syne mere og mere, både i aviserne og på anden måde – jeg vil blot her understrege – at der findes folk á la Heimdal, der kan høre græsset gro, og som er optaget af at beskrive forskellige løsninger på de problemer en kultur og et samfund har, og derved stille folk over for et valg.

Det kunne være fristende at sammenstille dette med det folketingsvalg, vi skal til om kort tid, og uden at det er nogen bebrejdelse til overbelastede politikere, så kunne man sige, at vi befinder os i en situation, hvor de mener at det er mere bundne opgaver, og at mange af dem egentlig ikke har andet råd, end at grave gamle slagord fra 1860 frem, for at se om dragonhestene er gamle nok til at løbe efter signaler, der har liggen i graven i flere slægtsled. Det er ikke nogen bebrejdelse, for alle tingene er kommet så hurtige ind over os alle sammen. Men jeg vil mene, at denne anden måde at se tingene på vil bryde igennem – det at man vil sige til folk: »Tjah, hvis man gør det sådan og sådan, så driver man Danmarks udvikling i dén retning, og gør man sådan, driver man den i dén retning, I må selv bestemme.

Der var en gal mand – en virkelig gal og skør mand – som for nogle år siden i dagbladet Politiken skældte ud på landbruget og naturligvis blev han straks tilrettesat af en landbrugskandidat, der vidste »alt« om landbruget. Men se denne mand kom ufortrødent igen og sagde: – Dette arme landbrug, der er sådan i klemme, det kunne reddes på mange måder. F.eks. kunne man finde en god og sund stamme af krokodiller nede i Afrika – indføre dem her til landet og holde dem på gårdene rundt omkring – de kunne fodres med kaniner, som man selv skaffede foderet til og det krokodilleskind, der kom ud af det hele, kunne man sælge til meget dyre tasker, der blev eksporteret til rige mennesker over hele verden.

Det er klart, at sådan en mand er gal, det er jo meget sik-

rere at lytte til Anders Andersen, som ved, hvordan man plejer at gøre. Men midt i galskaben, så ligger det altså sådan, at denne mand er beslægtet med disse »heimdalere«, der kan høre græsset gro. Og for nylig fik vi undervisning af én af dem her i Danmark, hvor flere af vore aviser var meget optaget af en bog, der fornylig er udgivet i Frankrig – den hed: Den amerikanske udfordring, og var skrevet af en parisisk redaktør ved navn Chervac Cherbair.

Han skrev bl.a., at de store amerikanske firmaer, der for de flestes vedkommende har et budget, der er lige så stort som den danske stats, opretter det ene datterselskab efter det andet i Frankrig. Og han siger videre, det besynderlige er, at amerikanerne blot behøver at komme med 10% af aktiekapitalen selv, for alle de franske forretningsmænd, der til daglig hader amerikanerne, kommer rendende for at købe de resterende 90% af den grund, at de stoler mere på de amerikanske firmaer, end deres egne. Og så siger han: – Hvorfor gør de det? Jo for amerikanerne har nemlig opfundet dette, at opdrage unge begavede mennesker til at *opfinde opfindelser*.

Dette, at man ikke bare får et indfald og så har man opfundet barbermaskinen og så lever man i 60 år uden at opfinde noget.

Amerikanerne har opfundet dette, at sætte folk til at opfinde – at opfinde ... Omsat til almindelig tale vil det sige, at man bruger en lang række nye metoder, hvori der indgår datamaskiner og hvori der indgår matematik, og så siger man: – her har vi et problem. Nu tager vi fat på det fra den ene side af det og behandler det på alle tænkelige måder. Det vil for det første sige, at man er nødt til at opgive at have patentmeninger, man sætter sig simpelt hen ud at svømme, og så opdager man det mærkelige, at man selvfølgelig finder en vej, som man går ned af. Ganske vist kender man den i forvejen, og man ved at løsningen man kommer til, er absolut tåbelig; der er intet at hente der, men ikke desto mindre går man ned af den alligevel og tager en lang drøftelse af den, til sidst er man så tvungent

helt ned i bunden og simpelt hen endt i en blindgyde og dér finder man, ja man nærmest snubler over den – en lille låge, som man ikke har set før – og inde bag den ligger den næste opfindelse gemt.

Dette er noget, vi alle kender fra vore mange småspekulationer over, hvordan vi skal klare det ene eller det andet. Med et kendt ord er det det, man kalder: forskning. Og det er i og for sig en meget vanskelig ting at have med at gøre, for der er stor forskel på de forskellige lande i, hvor meget man anser for at være nødvendigt at investere i forskning. Men det er sikkert, at der ligger en frihed oven i det moderne samfund, og der står nogle mennesker som ham Heimdal der, der ser hen imod en frihed, der ligger forbi det, vi ser i dag.

Eet af disse mennesker i København, beskæftiger sig med datamaskiner, og engang imellem gør han grundigt nar af folk og siger:

– I har alle disse elendige romanforfattere, men det er ligegyldigt alt sammen, det er som om alle ideer til en handling i en roman er sluppet op. Jeg vil påtage mig at fodre en datamaskine med det dertil nødvendige materiale sådan, at den kan spytte formularerne ud til, skal vi sige 370 trillioner forskellige, udmærkede romaner.

Det vil altså sige 370 millioner, millioner og jeg tror han kan have ret deri. Det hører med til den sorte tale, men der er håb i den! Min slutning af denne tale bliver en hilsen til Johanne og den vil falde i to dele. Den første lyder:

– Uanset hvilket samfund og uanset hvilken kultur, menneskene har lavet sig fra tid til anden, og uanset hvilket nyt slags samfund og hvilken ny slags kultur, vi bevæger os hen i, vil det altid forholde sig sådan med os: – at vi har et stort behov for kærlighed – at vi er i stand til kærlighed nu og da – for det er vi nemlig indrettet til. Og da kan det være til stor hjælp, at der går nogle mennesker rundt og giver os kærlighed. Derfor er det til stor hjælp for os, at der fra tid til anden eksisterer mennesker som Johanne, fordi vi på den måde kan se, hvordan man gør sådan noget.

Den anden del og lad os blive i billedet med denne data-maskinemand, så kunne vi tænke os, at når vi nu har fået alle disse 370 millioner, millioner formularer spytet ud, så ville vi jo forlængst have fået formlerne på Ibsen, Pontoppidan, Johs. V. Jensen, Holberg, H.C. Andersen, Tolstoj, Sommerset Maugham, Dostojevskij og alle de andre store navne. Lidt senere ville vi have fået alle provoerne, de langhårede, blomsterbørnene og hvad som helst — også Søren Kierkegaard sågar — ja der ville simpelt hen ikke den, vi ikke ville få.

Jo, det vil sige til aller sidst, når maskinen havde nået til 370 trillioner, ville den gå i stå, begynde at hoste og spytte og helt stoppe. Så ville vi gå om på den anden side af den og der finde en lille låge, som vi naturligvis lukker op, og så kunne vi hjælpe Johanne ud.

Johanne har aldrig bedt om tak for det hun har gjort, det har ikke engang ligget hende i baghovedet, alligevel er der fire datoer i hendes liv, som hun altid mindes med stor glæde.

Det der skete på disse datoer, var den officielle tak, der blev rettet hende for hendes store arbejde for grænselandet, for Norden, ja for menneskeheden.

Den 13. november 1959 fik hun overrakt **Sankt Olav Medaljen** — den 29. marts 1965 tildelte Finland hende **Medaljen for humanitær virksomhed** — den 24. november 1965 vågnede Danmark endelig op og slog hende til **Ridder af Dannebrogordenen** og den 19. november 1968 fik hun overrakt **Dansk Røde Kors Æreskors**.

Den første og den sidste medalje blev overrakt hende under festivitas og jeg synes, at Johannes egne ord udtrykker allerbedst, på hvilken måde:

Den 13. november 1959 blev den mærkeligste og samtidig vidunderligste dag i mit liv, en dag jeg aldrig kan glemme. I nogen tid forud havde jeg gået og puslet med tan-

ken om at lukke skolen og stikke af fra det hele. Jeg syntes myndighederne på alle områder ville det stik modsatte af, hvad jeg ville. Ansøgninger blev syltet for endelig at vise sig som et afslag, alle initiativer blev kuert, og jeg var efterhånden godt træt af det alt sammen. Men dagen blev et vendepunkt i mit liv. Der hvor jeg ikke så lys forude, der kom nu lys og klarhed strømmende, ja det væltede frem på én gang.

Hen på eftermiddagen mærkede jeg huset stod på gloende pæle. Jeg måtte intet vide, blev dirigeret op for at hvile, det eneste jeg fik oplyst var, at der forestod en fest.

Nå, jeg vidste at Cille stod ved roret for det praktiske, så jeg var rolig. Kl. 19.30 om aftenen mærkede jeg, at huset fyldtes med glade mennesker. Endelig fik jeg lov til at komme ud af mit »fængsel« og komme nedenunder; det var til et festpyntet kaffebord og så sprang bomben: Vor skoles tilsynsførende, fru redaktør Refslund, Sønderborg, overrakte mig den norske fortjenstmedalje samt et diplom underskrevet af Kong Olav. Jeg kan stadig ikke fatte det. Aldrig har noget været mig kærere end denne norske hilsen, jeg følte det som et håndslag.

Den 24. november 1968 vajede alle de nordiske flag på Als husholdningsskole. På foranledning af Dansk Røde Kors, hvis afdeling i Søllerød havde indstillet Johanne til deres højeste udmærkelse: Æreskorset.

Afdelingens formand, inspektør Poul Frederiksen, Skodsborg, bragte Jhanne en varm tak fra foreningen for hendes idealistiske stræben og store offervilje gennem et langt livs virke. Det var helt i DRK's ånd.

En bevæget Johanne fik hæftet æreskorset på brystet af fru W.- Roos, Abenrå. På medaljen stod Dansk Røde Kors's nye motto:

gennem medmenneskelighed til fred.

Men det største ridderslag hun har fået, var ikke i form af en medalje eller andet hæderstegn, der kunne bæres uden på kjolen. Det var en kærlighedserklæring fra det folk, hun i sin ungdom havde valgt at tjene. Et folk, hvis

sind, på grund af den geografiske beliggenhed, er blevet påvirket af, at det fra egne marker ser et fremmed land. Grænselandets hædersbevisning til den fremmede, som Johanne var da hun ankom i 1927, var den udmærkelse, som de bedste af den flok, der efter genforeningen tog over

Kongeåen, fik at mærke; det var ikke noget, der blev sagt eller skrevet, men det var noget man kunne føle i dagligdagen, i modgangen og i medgangen, ved fest; det var den følelse, der strømmede hende i møde i samværet med Alsingerne – det at de mente:

Du er en af vore.

Forord af

Harald Sandbæk

Jeg er blevet bedt om at forsøge at skildre Johanne Hansen, som vi kender og holder af hende, og der er næppe mange, som vil nægte, at der er ubeskriveligt meget godt at sige.

Og når man så skal til det, viser det sig, at det slet ikke er så let. Det hænger nok sammen med den generthed, som vi er mange i dette land, der har – overfor store ord.

Vi snakker ikke gerne alt for store ord om fædreland og kærlighed til Danmark og flaget o.s.v. Selv om vi ikke ville lyve ved at erklære vort land vor kærlighed, så kan vi ikke finde ord, vi kan lide at bruge.

Det samme gælder det kristelige. Vi ynder ikke store ord om tro og om forholdet til Vorherre og kirken. De fleste af os har jo heller ikke god grund til det. Det ved vi. Men ikke en gang det, der ville være sandt, ynder man at sige.

Og hvad i alverden skal man dog skirve om Johanne Hansen, hvis man er lidt genert ved de store ord.?

Det er sandheden, at Johanne Hansen ikke er som de fle-

ste af os. Og at hun kan skildres med ord, vi ellers ikke bruger om hinanden.

Hun er nemlig en af de få, som er ægte og som *virkelig* er knyttet til tilværelsen og til medmennesket. Og hvis jeg siger mere, bliver jeg nok uvenner med hende, og det vil jeg ikke gerne være. Den gang, løgn og vold gjorde vort land til et helvede, da vidste hun, hvor hun hørte hjemme, og hun tog følgerne af at have en mening. Vi er mange, der bevarer mindet om én, der frygtløs var parat til at hjælpe – én som aldrig bebrejdede os, at vi blev skyldige i, at hun blev trukket med, da vi blev fanget. Johannes oplevelser hos Gestapo fortæller denne bog om.

Vi er mange, der gerne vil hylde hende for hendes kammeratskab og hendes hjælp.

Og fordi hun simpelt hen er, som hun er!

For det er jo faktisk det allerbedste – ved Johanne Hansen.

Harald Sandbæk
tdl. Holmens provst

5. kapitel

Johanne og 2. verdenskrig

Hos de fleste danskere indtraf en lammelse, da de første tyske soldater dukkede op i det danske bybillede. Det var en nedværdigelse, men vi kunne ikke komme udenom, at det også var en fuldbyrdet kendsgerning.

Og det var vel også for de flestes vedkommende også en overraskelse, for vi troede vel ikke rigtigt på, at det trods alt kunne gå så galt.

Da den 9. april oprandt var der ikke den samme overraskelse at spore i grænselandet, som i den øvrige del af Danmark.

Dernede havde befolkningen i flere år, set hvor det bar hen. Den tysksindede del af befolkningen havde gennem længere tid rørt meget stærkt på sig, og den var stadig blevet mere og mere provokerende overfor sine »landsmænd«.

Nu ligger det ikke til sønderjyderne at blive særlig opskræmte, der ligner de alle andre grænseboere, — og dertil havde generationer efter generationer, oplevet alt for meget af den slags. Men på den anden side rustede de sig til den kamp, der forestod, og som alle i landsdelen var overbevist om ville komme.

Propagandamaskineriet havde i flere år arbejdet på højtryk i Tyskland, og dens storm mod grænsen i 40-erne havde et dobbelt sigte: et fra slesvig-holstenske kredse udgået grænsepolitisk, og et fra Berlin inspireret udenrigspolitisk.

Det afgørende for Berlin måtte være, at få Danmark, med sin strategisk vigtige beliggenhed, inddraget i et »europæisk« (tysk) politisk og militært sikkerhedssystem, og hvad var, — set fra Berlins standpunkt, — naturligere, end ved hjælp af den tyske folkegruppe og hele det slesvig-holstenske røre, at søge Danmark gjort »forhandlingsmodent«.

Den slesvig-holstenske propaganda skulle tjene til at bane vej for tysk indblanding og dermed for tysk indflydelse og tyske interesser i Danmark, hvorfra der så kunne lægges pres på det øvrige Norden. Denne propaganda

da imødegik sønderjyderne omgående og det første store modstød fra den nordslesvigske befolkning og i særdeleshed dens ungdom, var de store stævner, der i 1933 blev arrangeret af Sønderjydsk Idrætsforening i Tønder og af sønderjydske ungdomsforeninger i fællesskab på Dybbøl den 11. juni, — i det sidstnævnte deltog 40.000. Alle bestræbelser fra dansk side gik ud på at skabet et permanent samarbejds- og organisationsorgan til imødegåelse af tysk propaganda og trussel. En trussel, der var direkte rettet mod Nordslesvig. Resultatet af disse bestræbelser endte med oprettelsen af »Det unge grænseværn«, den 20. september 1933.

En af dens vigtigste opgaver blev at bringe ny kampkraft til den danske stilling, hvor den var svagest og derfor mest truet.

Med andre ord: at tilføre det danske, folkelige og kulturelle arbejde i selve grænseområdet nye kræfter, nye impulser, nyt perspektiv over arbejdet og nyt mod, samt, at give de bedst mulige arbejdsforhold og økonomiske midler til at udnytte dem, — som der stod i programudtalelsen.

Opgaven blev i det væsentligste løst. Det unge grænseværns indsats bidrog i høj grad til at hjemføre den ærefulde sejr ved folketingsvalget den 3. april 1939. Og senere da man gik over til den mere fysiske modstand efter besættelsen af Danmark, var grænseværnets medlemmer at finde i den første modstandsbevægelse og mange af dem, taltes også som medlemmer af partiet »Dansk Samling«.

Men som helhed, var indtrykket over hele landet, overvældende, da tyskerne strømmede ind sydfra. Og det var det også på Johanne. Men lammende var det ikke på hende. Dels var hun ikke uforberedt, det var hendes onde drømme, der var gået i opfyldelse, og dels var hun ikke af dem, hvem modgang og tunge overraskelser lammer, men tværtimod af dem, hos hvem skæbnens slag rejser al modstandsevne og trods, udløser handling og blæser vind i livsviljens bål.

Da nøden i de onde år øgedes fra vinter til vinter, traf Johanne den aftale med sin bank i Sønderborg, at alle anvísninger på hendes navn, der indgik eller udsendtes fra banken, skulle belægges med en afgift på 2%, der samtidig på hendes regning skulle krediteres grænseforeningens konto, til fordel for vore børns legemlige pleje. Det var oms og moms, før den blev vor pengeverdens trædemølle. Og hun rustede sig til kamp, for at der blev kamp, vidste hun øjeblikkelig. At denne hendes våbenløse kamp ville blive alt andet end ufarlig, var hun fra begyndelsen klar over, men hun talte ikke derom. Jeg er ovebevist om, at det ikke var for spændingens skyld, hun senere aktivt tog del i modstandskampen, det var for sagens skyld, — spændingen kom af sig selv.

Dødens risiko tvang hende til at lade tanken om alt andet ligge. Men lige så sikkert er det også, at hun gik ind i kampen med den tro, at døden var overvundet på forhånd, — troen på opstandelsen altså. På den måde var hun fast forankret i evigheder.

Julehæfterne, som udsendtes fra skolen hvert år blev hendes talerør, her fik hun luft for sine tanker og nationale følelser. I hæftet fra 1940 skriver hun om Nordens samhörighed og kalder til kamp under korsbanneret, — det rigtige korsbanner. Denne handling var meget modig, da tyskerne allerede fra besættelsens start, satte meget ind på at ødelægge netop denne samhörighed.

En sælsom smerteblandet fryd går gennem os, når vi nævner navnene: Norge, — Sverrig, — Finland.

Smerte, fordi vi nu er skilte; fryd, fordi vi nu for alvor føler, vi hører sammen på tværs af alt, og at intet i fremtiden kan skille os.

Norge! — *vi beundrer din natur, men kom til at holde af dig, gennem dine mennesker, stolte og stejle var de, som du, men de var hele, ægte, personlige, de var vore. En Bjørnson, en Ibsen, en Sigrid Undset har de delt med os. Og så længe en biskop Berggrav er lods for kirkeskibet, styrer det ret kurs.*

Sverrig! Stil er der først og sidst over dit land og dine mennesker. Meget kunne vi lære her, som var os tiltrængt, om hårde tider sætter ind; nemlig dette, at vi aldrig bliver så fattige, at vi mister skønhedssansen og skønhedsglæden. Men der er mere. Der er en Selma Lagerløf, der fortalte sit folk, hvordan det egentlig var. Man rejste sig først i harme, for det kunne godt være, det var sandt, men det måtte andre mennesker ikke så gerne vide.

Men hun vandt dog sine landsmænds hjerter, da de opdagede, at hun ville dem det godt. Er det Sverrigs nære forbindelse med Finland, der gør, at vi synes, de er forud for os?

Det Finland, hvis skobånd, vi føler, at vi ikke er værdige til at løse!!

Men Danmark da! *Vi ligger på det stude, hvor vi endnu er som fornærmede børn; fordi vore digtere, — de få, — der fortjener den titel, fortæller os både på prosa og vers, hvor vi står og hvad kurs vi skal tage. Vi har en Kaj Munk, der er ligeså redelig og ærlig som Selma Lagerløf, og han fortæller os, om os selv. Han rejser mennesket op over det menneskelige. Derop, hvor kampen på liv og død føres ind i den tidløse sandhed. Han bruger styrke, — undertiden platte, — ord. Men det er nødvendigt at stille modsætningerne stærkt op, og ærligt også, fordi sådan er de i verden hos os mennesker. Lyst og mørkt, — ondt og godt, — blandet med hinanden.*

Danmark, — om du nu i dag, for alvor kendte din besøgelsestid. Sammen med de andre nordiske lande fik du korsbanneret. — Kristi mærke. — Nej, Danmark, du fik mere end de andre lande, for ingen fik et korsbanner som dig. Derfor har du større arv og større ansvar.

Under dette tegn skal du sejre. Men også kun under det

Hverdagen hos Johanne begyndte efterhånden at ændre sig, — ikke hvad de faste klokkesletter ved spisetiderne angår, men der begyndte at dukke forskellige fremmede per-

soner op. Og det skete som regel om aftenen. De kunne blive en dag eller to, nogle en uge eller så, men ligeså pludselig som de kom, lige så pludselig forsvandt de igen.

Eleverne blev præsenteret for dem, og de spiste sammen, men det var en regel blandt pigerne, at de ikke stillede nogen spørgsmål, og at intet slap ud om hvad der ellers foregik i lokalerne.

Tyskerne havde tilstået Danmark den nåde, at vi måtte afholde valg til folketinget i 1943. De stillede dog som en betingelse, at udfaldet ingen indflydelse måtte få på regeringens sammensætning.

De gamle partier gjorde da valget til et valg for eller imod folkestyret, – og ikke for eller imod regeringen eller en bestemt partipolitik.

Dansk Samling, der blev ledet af Arne Sørensen, valgte en anden og mere direkte fremgangsmåde, idet man netop ønskede at få folk til at stemme for eller imod Scavenius' politik.

Johanne, der i mange år havde været en ivrig venstretilhænger, stillede straks ved det nye partis start op i rækkerne og gav det sin hele og fulde støtte. Hun blev personlig ven med Arne Sørensen og hans kone, Nina. Og hun stillede sit hjem og sin skole til rådighed for partiets ugehøjskole i august 1943, hvor over 100 deltagere oplevede begivenhedsrige dage med foredrag og især forhandlinger fra morgen til aften. Det der oftest diskuteredes var, – hvad med Sydslesvig efter krigen? At den blev vundet, var ingen i tvivl om, og at vi fik Sydslesvig hjem, det var deltagerne også sikre på, men det drejede sig om var, at man skulle være på det rene med, hvad der skulle gøres i det gamle land.

En af dagene kom en oberst Lund og holdt skydeøvelser med geværer. Det foregik ved Johannes spisebord på skolen, og imens gik hun vagt ved vinduerne. Efterhånden så hun spioner alle vegne.

Ugehøjskolen sluttede søndag morgen, og umiddelbart efter den var rykket ud, – rykkede Statens civile luftværn

ind. Og derved lykkedes det Johanne at undgå tysk tvangsinkvartering.

Nogle dage efter troppede Gestapo op og ville tale med Johanne om de møder, som de vidste at Dansk Samling havde afholdt på skolen, og de var desuden blevet ret så mistænksomme med, hvad der i det hele taget foregik på stedet, for de var efterhånden blevet klar over, at det mere og andet end husholdningsskole og vandrerrhjem.

Johanne begyndte nu en taktik, som hun senere udviklede mesterligt, når hun kom i forhør hos tyskerne. Hun besvarede spørgsmål med modspørgsmål, og i mange tilfælde lykkedes det hende at bluffe sig igennem endda meget nærgående forhør. Hun klarede denne første gang frisag, men snart begyndte tyskerne at arrestere de overordnede indenfor partiet, – og Arne Sørensen var en af de første. Han havde senere held til at flygte og gik straks under jorden og han og hans familie slap over til Sverrig. Han vendte dog tilbage og under sin illegale tid i landet op til freden deltog han aktivt i frihedsrådets arbejde.

Efterhånden da det blev kendt, at flere af de arresterede blev skudt uden dom, voksede modstandsviljen. Hen på efteråret i 1943 blev Johanne opsøgt af nogle mænd, der spurgte hende, om hun ville tage mod flygtninge, – danske modstandsfolk og tyske desertører:

:Jeg husker, at jeg rystede lidt og jeg forstod, at det var et ja eller et nej. Det jeg var mest bange for, var om jeg havde mod til at gøre det rigtige. For faren var jeg godt klar over, og mit svar blev da også ja.

Egentlig var det overvejet gennem længere tid, – og mit ja, – var efterfulgt af et: selvfølgelig. På det tidspunkt var der endnu ikke etableret en fast flugtrute til Sverrig, så vi vidste ikke noget om, hvorlænge vi skulle huse flygtningene, og hvor vi skulle sende dem videre hen. I begyndelsen af december kom den første, han var fra Åbenrå, og på et tidspunkt mens han var hos os, var han ved at blive bange. En dag synes jeg, at han så så mærkeligt på mig, men jeg tænkte: dem der er på flugt, ser jo farer alle vegne.

Op mod jul kom en god dansk mand, Peter Segart; han havde til opgave, at fortælle at nu skulle der sættes ind med modstand. Mit job blev at; tromme de bedste mænd fra Als sammen, og vi samlede dem i dagligstuen på skolen.

Peter Segart stod med ryggen til vinduet og fortalte om modstand og sabotage. Pludselig greb jeg mig selv i at tænke: Jamen du er jo gal. Jeg havde som de andre heller ikke megen forstand på det sidste, eller rettere, jeg havde slet ingen forstand på det.

Jeg så rundt på mændene, på deres ansigter, og jeg så, hvordan de nikkede alvorligt til Peter Segart og svarede ja. Da blev jeg klar over, at de havde sagt ja, – indvendig – inden de kom.

Efter mødet tog Peter Segart vor lille flygtning med, og senere fik vi at vide, at han var nået velbeholdt til Sverrig.

En af de mænd, som Johanne husede under krigen og sendte videre til det frelsende Sverrig var en ung mand, Bent Muxoll, der her beskriver, hvordan den første dag formede sig under hans illegale ophold i Vollerup, – og denne beretning kan glimrende stå som eksponent for alle dem, der fandt et fristed hos Johanne Hansen i en for dem meget alvorlig stund i deres liv:

I 1944, nærmere tidsbestemt i dagene efter invasionen i Frankrig, var jeg på valsen, efter at Gestapo havde aflagt besøg i mit hjem, – heldigvis uden resultat. Fra Sønderjylland skulle jeg via København til Sverige, og en af rasteplasserne på vejen var Johanne Hansens landlige »pensionat« i Vollerup. Modtagelsen hos hende var ikke bare hjertelig og særdeles tillidsvækkende, den var som en nervepille, tiltrængt efter en uges flakken om med alskens fornemmelser i ryggen. I Vollerup var man ligesom udenfor al larm og gny i kraft af hende.

Men, – så kom det første måltid på skolen.

– Bent, vi skal spise, kom med mig, – lød det fra hende. Jeg fulgte efter Johanne fra værelset, hvor jeg var installeret og stod pludselig i spisesalen, – overfor, synes jeg, et

helt forsamlingshus fyldt med elever. Håret rejste sig bogstaveligt talt på mit hoved. Kunne det gå godt? Johanne mærkede tydeligvis min skrækreaktion, men sagde ganske roligt: – Sig du bare goddag til dem allesammen, fra pigerne her kommer der intet ud.

Det var imponerende, storslået og modigt. Hun tog det fulde ansvar.

Det var fantastisk og beundringsværdigt og jeg har ingenlunde kunne glemme, hvad hun dér præsterede.

I mit liv ejer jeg et træ, som er sejt, blidt og spændstigt. Det hedder Johanne Hansen. Det står udenfor min dør. Det *kan* ikke flyttes, *lader* sig ikke flytte. Træet har ingen ideologiske befængte blade, kun de almindelige menneskelige og varme, som de udfolder sig bedst, ubegribeligt og rigtigt.

Men træet gror og gror, for altid!

Da den danske garnison blev tvunget bort fra Sønderborg i efteråret 1942, og skjult af mørket, sendt med Mømark-færgen til internering på Fyn, cyklede Johanne sammen med sine elever, de 12 km. ud til færgen, medbringende en blomsterbuket (for resten indkøbt for deres sidste penge), og på det rød/hvide bånd stod skrevet: **End kommer dag**. Disse ord blev tydeligt fremsagt af hende, da hun overrakte buketten til den øverste officer.

I sommeren 1943 kastede døden et stykke af sin kappe hen over husholdningsskolen. En af Johannes mangeårige venner, skoledirektør Bernhard Hansen fortæller:

»En søndag formiddag i sommeren -43 havde jeg anmeldt mit besøg hos Johanne Hansen i Vollerup. Hos hende har jeg i snesevis af gange holdt ind, når jeg på mine cykelture ud over Als kom dér forbi. Hvorfor så højtidelig denne gang, med anmeldelse forud?

Når jeg tidligere kom til Als Husholdningsskole, var jeg

som en farende svend, der frejdigt og glad har givet sig landevejen i vold og finder venner og solskin, hvor han kommer frem.

Cykleturen var såmænd kun ca. 5-6 km, da jeg aftenen i forvejen havde overnattet på herregården »Rønhave«. Og dog var den en af disse tunge stier, der synes ustandseligt at gå opad og aldrig synes at få ende. Jeg skulle ikke, som jeg plejede, møde en flok smilende, hvidklædte, unge piger på skolen denne gang! Nej, midt i strålende solskin og dejlig sommerluftning over det frugtbare Als, cyklede jeg døden i møde. Mødrene til vore 15 børnehvebørn, der var blevet vort smertelige tab ved flyangrebet på Flensborg den 19. maj -43, boede på Als Husholdningsskole på rekreationsophold. Det var dem, jeg skulle besøge. Disse hårdtprøvede, sortklædte, denne sørgende flok.

Ansigt til ansigt stod jeg med dem i deres til dels ødelagte stuer i Flensborg, da jeg hin ulykkelige majdag måtte sige dem, hvad der var blevet »Ingridhjemmets« skæbne. Da, græd vi med hinanden, da talte vi uden ord, ikke fordi gråden kvalte røsten, for det gjorde den også, men fordi livets største stunder ikke spørger efter ord.

Få dage efter redte vi de små, deres sidste leje på Fredshøjens kirkegård. Gud gav os lykke til at løfte uhyggen fra den 19. op i en stille gribende højtidelig stund. Men så var kræfterne også brugt op, og det var velgørende og meget opmuntrende, at det lykkedes så hurtigt efter, at få vor sørgende mødre sendt til Als, op til Johanne, hvor jeg nu atter skulle møde dem.

Sorgen havde været hård at brydes med, og om der er trøst i fælles sorg i et tilfælde som dette, er vel ikke let at sige, måske var byrden i stedet blevet dobbelt tung. Alt dette og meget mere gled gennem mine tanker, da jeg var på vej til Johannes skole den formiddag. Men jeg kunne have sparet mig min ængstende uro.

»Abildgården«, hvor vore mødre boede, mødte mig med et smil, et stille vemodigt smil, der for en stund synes at have drevet sorgen og savnet på afstand. Det gav mig mod

til at åbne min mappe og vise mødrene, billederne, jeg havde med, at deres kære små, sådan som Wanda, børnehavens hjælper, havde fotograferet dem i haven den 19. maj om formiddagen, deres sidste hilsen, deres sidste smil til mor og søskende derhjemme og til far i værnemagtens trøje.

Hvad hun gjorde i et lykkeligt øjeblik indskydelse, anede hun ikke. Nu hviler hun side om side med de 15 små derude på kirkegården. Men hun gav os i sine billeder, en sjælden dagbog om et sælsomt møde mellem liv og død. Billederne gik fra hånd til hånd, øjnene duggedes, men smilet sejrede. Taknemmelighedens stille smil.

Danske, sydslesvigske mødre bar sorgen ind på Als husholdningsskole i sommeren 1943, de havde intet andet at give. Og skolen tog imod dem, som de var, stille og inderligt, og forvandlede deres sorg til et venligt, vemodigt smil. Johanne – et barn af Danmark – smilte til os i vor sorg og død. Hun tog ikke sorgen fra os, det er mere end selv hun magtede, men hun gav os lindring og lise i trængsel og hjemsøgelse.«

Hendes hjem blev efterhånden centrum for illegale skirfter, for betydningsfulde sammenkomster og udbygning af kontakter, samtidig med at skolens elevtal dalede i takt med disse begivenheder. Men det var nu ikke de lokale begivenheder der var skyld i at eleverne følte sig utrygge, men derimod de store krigsbegivenheder rundt om i Europa. Johanne holdt tappert ud og fortsatte undervisningen med de få, og det siger sig selv at rent økonomisk så det meget sort ud for hende. Antallet af »vandre« der opholdt sig hos Johanne en tid blev stadig større og større, og uden at tænke på sit eget liv, hjalp hun dem alle. Ja, endog foretog hun lange og besværlige rejser for at hjælpe disse mænd videre frem på deres farefulde færd. Og nu tog begivenhederne også fart med indsmugling af våben og sprængstoffer.

En dag rystedes Hørup Sogn af kraftige eksplosioner, og om disse fortæller ophavsmanden til »drønene«, Holmens tidl. provst Harald Sandbæk, følgende:

»Vi kom i sommeren 1944, tre mand til Als, Fra hovedkvarteret i Århus havde vi fået til opgave at afbryde den elektriske strøm til den hemmelige fabrik i Høruphav og holde den afbrudt, så vidt jeg husker i 24 timer. Nogle ting¹²⁾ der foregik der, netop på det tidspunkt, ville en afbrydelse af strømmen være katastrofal for.

Det var svært at finde nogen, der ville gemme os og ellers være os til hjælp. Det blev hos Johanne Hansen, vi endte, og det blev hende, der måtte træde hjælpende til, da første sabotageforsøg nok lykkedes, men da det var udført sådan, at tyskerne meget hurtigt fik strømmen igang igen, måtte udføres igen. Der var faktisk kun ét at gøre, hvis opgaven skulle fuldføres. For liste ud til de store højspændningsledninger næste nat igen, når tyskerne vidste, at der var folk på øen, som ville tage strømmen fra dem, ville være selvmord.

Nej, skulle det ske, måtte det ske ved list, og det lykkedes næste dag. Midt om dagen, forklædt som elektrikere, at gøre arbejdet færdig og gøre det, så det holdt den befalede tid. Indpakningen til sprængstoffet leverede Johanne, logiet også. Kontakten til gode landsmænd på øen og i Sønderborg fik vi også gennem hende.

Det vil fylde for meget at skildre den lidt vanskelige »afrejse« fra øen, lige efter anden sprængning, men ét skete, som skabte en bitter oplevelse for mange, nemlig dette, da vi kort efter igen havde 3 nye folk i Sønderborg og Johanne igen var kontaktmand til en ny opgave (denne gang en likvidering) og vor gruppe blev »taget« ved deres hjemkomst, blev et kort over Sønderborg og Als, fundet på en af deltagerne. Et kort med nogle alvorlige mærker på. Det kostede nogle af os, en række hårde oplevelser i fængslet i Århus, og Johanne og andre gode landsmænd, koste-

de det, at de som vi, endte hos Gestapo. Jeg bevarer min- det om en, der frygtløs var parat til at hjælpe, én som aldrig bebrejdede os, at vi blev skyldige i, at hun blev tryk- ket med, da vi blev fanget. Hun vidste, hvor hun hørte hjemme, dengang løgn og vold gjorde vort land til et helve- de, og hun tog følgerne af at have en mening.«

I løbet af 1944 skærpedes tyskernes modforanstaltninger mod den danske modstandsbevægelse, og flere gange i løbet af dette år bankede de på Johannes dør og stillede meget nærgående spørgsmål, men ved bl.a. modspørgsmål, benægtelser og diplomatisk snilde bluffede hun sig igen- nem besværlighederne.

Men en dag sprængtes kæden og den møjsommeligt op- byggede organisation blev rullet op. Snart skulle hun også lære frihedsberøvelsens tunge lod at kende. Men hermed føjedes også et nyt kapitel til hendes livs saga. Et kapitel, der skulle blive strålende i al sin menneskelige fornødrel- se, for gennem den mørke tids ydmygelser og lidelser, lyste hendes næstekærlighed, som den reneste flamme og kaste- de et skær af medynk over de usle bødler.

Den 6. oktober 1944 hamrede Gestapo på døren hos de- res næste offer. De havde omringet husholdningsskolen og denne gang lykkedes det ikke for hende at slippe. Hårdt og brutalt blev hun revet fra sit hjem og sin gerning.

I flere artikler og interwiews har Johanne fortalt om sine oplevelser i tyske fængsler og ikke mindst om opholdet i Rawensbrück. Jeg har samlet det hele i en kronologisk beretning, der skulle belyse de frygtelige måneder:

»En mørk aften, den 6. oktober 1944, kom de mands- stærke med maskinpistoler og hunde (mindre kunne vel ikke gøre det). Huset var omringet i ét nu. De (gestapo) fór rundt i hele huset, ja selv i spisekammeret og køkkenet.

Selvfølgelig tændte Cille ikke lys for dem, og hver gang de fandt en kontakt, slukkede hun igen på en anden. Det har de godt af, tænkte jeg, vi har jo ikke sendt bud efter dem.

Til sidst fandt de mig oppe på mit kontor, for Cille »anede selvfølgelig ikke« hvor jeg befandt mig. Jeg havde siddet den aften med det værste jeg ved, regnskaber. På en eller anden måde, havde jeg i flere dage haft den forudanelse, at de snart kom; det havde gået så godt, så længe, og det kunne ikke blive ved!

For et stykke tid siden havde jeg pakket en kuffert med de mest nødvendige ting, og hver aften lagde jeg alle de bøger frem, jeg ejede, der var skrevet af Kaj Munk og Arne Sørensen; sådan »helt tilfældigt« opslået på bordene i mit kontor. Jeg ville vise dem, at jeg selv bestemte, hvad jeg ville læse, og jeg følte også, at med dem havde jeg to gode venner med mig i farens stund.

Jeg vil slå fast, at *ingen* i sognet på nogen måde var skyld i arrestationen, selv om alle vidste, hvad der foregik på skolen, både pigerne, selvfølgelig, men også befolkningen i Vollerup, og det både den dansk- som den tysksindede del. Deres munde var lukkede.

Den første nat i cellen var vel nok den værste. Det var i kulkælderen i Bocks villa i Åbenrå. Små tudser sad langs væggene. Tudser er det eneste jeg er bange for, men jeg kom til at holde af dem med.

Fangevogteren var virkelig menneskelig. Han var ulykkelig over, at jeg ikke kunne få morgenmaden til at glide ned. Da han kom med middagen, viste den sig at bestå af en dejlig tallerken oksefilét med stuvet spinat og brunede kartofler. Jeg spekulerer stadig på, hvor han havde snuppet den fra; for fangekost var det i hvert fald ikke. Glad og stolt var han, da jeg spiste det hele.

— Smächen sie gut? — spurgte han. Ja det var vist. Så kom han med en bot af Bjørnson: »på Guds veje«.

— Men put den, hvis han kommer. —

— Ja, det skulle jeg nok. — Da han var gået, fik tårerne frit løb for første gang, og også for sidste, indtil Berna-

dottes mænd hentede os i Tyskland den 8. april 1945. Hvorfor prøver vi »kloge« mennesker dog stadig med hårdhed og ondskab?? Bare nogen ville fortælle om solens lysets og godhedens magt!

Men på ret køl og fortrolig med den trange celle med jernstænger og halvmørke, den låsede dør med kik hul, træbriksen uden madras og tudserne og alt det andet, nej det kom først senere.

Pludselig var det som tante Stine var nærværende med sit myndige og smilende: — den der dør af skræk, skal begravnes i rendestenen. Og jeg så hende for mig, som hun var i sine sidste dage i sin lillebitte lavloftede stue på Dømmestrup Mark, hvor hun sidst af alt, trængte til medlidenhed. Men stolt sagde hun til veninden, da denne støttede hovedet mod den lave karm: — Kan du da heller aldrig lære at bøje din stive nakke, her er Guds hus og himlens port.

Jeg glemte jerngitter og slå for en tid. Men det var tyskernes princip, at så snart man var blevet fortrolig med én tilstand, ét sted, så straks at føre én, andre steder hen. Og **Frøslev interneringslejr**, hed den.

»Frøslev hvile- og rekreationshjem«, kaldte jeg den.

— Jeg har ikke holdt ferie i 17 år, så nu tager jeg revanche. — sagde jeg og sov 16 timer i døgnet, og nød det, der kunne nydes og lukkede af for alt, der kunne lukkes af for. Hvor var den danske køkkenforvaltning og de danske fængselsbetjente dog enestående, især mod os kvinder.

Lejren mindede mig om en guldgraverlejr, især i solnedgangsskæret, når vore mænd vendte hjem fra arbejde. Der kunne være en vis charme over den.

Men, lediggang er roden til alt ondt, det er menneskets værste forbandelse, fandens hovedpude. Dog ihukom jeg det gamle ord: når man sover, synder man ikke!

Den 11. december kom budet: — 10 kvinder skal løslades — jeg var der imellem. Tro det ikke, sagde den danske lejrchef, kaptajn Digman, dette her, det er sådan noget som kan få én til at gå ud at myrde, sagde vor gode ven Peder

Akselbo. Vi andre undrede os over de ophidsede »mæner«, men senere forstod vi.

Akselbo stak en 100 kr. seddel til en af pigerne, det var nok den eneste han havde. Vi soldede den senere op på storebæltsfærgen. Men den tjener, der serverede for os, vil jeg gerne »mule« engang, for han gav os urgammel brød og lunken kaffe mod en stor betaling.

Hele natten og næste dag gik det med at nå til København. Og der gik det direkte til Vestre Fængsel. I Frøslev regnede man kun med dem, der havde været en tur i Vestre!

Vi kom tre kvinder i en enecelle (en mandlig fange var sikkert lige blevet kostet ud derfra). Øjeblikkelig startede vi en større omgang rengøring af den ved hjælp af neglebørste og toiletklud, og snart synes vi der var helt pænt. Jeg fik den eneste seng, der stod i cellem. Mine fangekammerater, Lilly og Marianne tog madrasserne. Vinduet sad meget højt og var spigret fast, og min eneste længsel i øjeblikket var masser af frisk luft, men det klarede den lille Marianne efter en kvalmende nat, ved at stå på Lillys skuldre og fik baksat det tunge vindue på klem. Jeg tager skylden, hvis det bliver opdaget, sagde Marianne, jeg er kendt her og jeg kan tåle det!

Næste dag, gårdtur, bare sølle 20 minutter i gårdgangen. Klokkeren halvtolv, lige som vi var faldet i søvn, raslede nøglen i låsen og en bøs stemme buldrede: Alle op og ned i hallen med »gepäck« om en halv time.

Så vidste vi, at det gik ad Tyskland til, for på Dagmarhus gav man nok ikke audiens på den tid af døgnnet. Nede i hallen samledes efterhånden 58 mænd og 11 kvinder, idet der var kommet en ganske ung pige til. »Stumpen« kaldte vi hende. Kl. tre om natten kørte vi i biler til Gedser. Vore vogtere var på hele transporten meget »menneskelige«. Ude i minefeltet i Østersøen trak de alle redningsveste på. Os fanger skulle selvfølgelig ingen have. I tror nok, at vi kan svømme bedre, så I må nok hellere skynde jer at trække i rustningen, så I ikke går hen og drukner, sagde vi spy-

digt til vor vogter. Han nølede lidt — det var en ældre soldat — og jeg tror han skammede sig. Jeg skal jo, ellers bliver jeg straffet, og så nænnede vi ikke at drille ham mere.

Koncentrationslejren Rawensbrück lå i Mecklenburg ca. 70 km nord for Berlin.

Det var den, vi ankom til en bælgmørk aften efter at have spadseret temmeligt langt. Dengang vidste vi ikke, ja, der var ingen, der kunne forestille sig, hvilket helvede på jord, denne lejr var.

Bagefter forstod jeg, at alle der sendtes dertil på forhånd var dødsdømte. Men først vil vi tappe dem for deres sidste blodstråbe og arbejdskraft, skal Hitler have sagt til Himmler. Og pine dem åndeligt og legemligt, skal han have tilføjet, for sådan var det nemlig. Alt blev taget fra os lige fra starten. Det eneste vi fik lov til at beholde, var et par strømper og et par sko. I stedet for vort eget tøj fik vi udleveret nogle få pjalter til at skjule vor nøgenhed med. Jeg fik syet en pose af et gammelt håndklæde, og denne pose blev mit eneste gemmested og bagage. Og den måtte med overalt ellers blev den stjålet.

Lejren bestod af 30 blokke eller huse om man vil. Det var kun bræddeskure, og ofte uden ruder i vinduerne. Udenom selve lejren var der en høj cementmur, spækket foroven med pigtråd. Store opslag med dødningehoveder fortalte os, at der var stærkstrøm i pigtråden.

Om der engang havde været det, ved jeg ikke, eller om det bare var et af tyskernes sædvanlige bluffnumre! der var i hvert fald ikke strøm i på nuværende tidspunkt, det ville have været en al for let død.

Zugänger-blokken, som vi levede i de første 14 dage, var som de andre blokke — utroligt navset — trods fangerne hæderligste anstrengelser med vask og vask og vask igen, og det foregik med koldt vand og uden sæbe, selvfølgelig. Vi levede 1.400 mennesker i den blok.

I hele lejren var der ved vor ankomst ca. 40.000 kvinder. Sovestederne var kasser, stablet i 3 etagers højde med

3-5 slået sammen i bredden, så der på den måde blev en gang til næste fjælerække.

Der lå vi som på hylder, stuuet tættere sammen end sild i tønder. Tæpper, spurgte vi. Findes ikke, I må stjæle hvis I vil have nogle, lød svaret. Men vi stjæler ikke i Danmark, så hellere fryse lidt.

Det frøs konstant fra vi kom, til hen i februar, mellem 15-20° celsius. Der var en lille ovn i det hjørne af barakken, hvor man kunne fyre, hvis man altså havde »organiseret« brændsel. Det hjørne var altid belejret af de førstankomne.

Maden. Nede foran køkkenet så vi en mængde store bunker af roer og grønkål, men det var mest roetoppe. Alt sammen var kørt sammen, som foran en stalddør. Og der blev trampet rundt i det, når det blev »forket« ind i køkkenet. — Det var vor middagsmand.

En af mine kammerater sagde en dag: — Jeg vil aldrig mere kunne se en ko i øjnene mere, efter alle de roer og roeblade, jeg har spist her. I liter kål- og kartoffelskrælde- vand var den varme middagsmad, d.v.s. de første dage fik intet. Vi kunne nemlig ikke få noget udleveret, før vi havde et blikkrus at få hældt suppen i. Og det skulle vi først organisere. Hvordan mine kammerater bar sig ad, var mig en gåde, men en dag stak en mig et krus i hånden, og så kunne middagen begynde. Når der var udlevering af mad, stod vi i lange køer og blev puffet og skubbet. Opøseren der blev brugt, var en drabelig slev, og den blev lige så ofte brugt til at dele lussinger med, som til at øse suppe op med. Alt skulle altid gå så stærkt, og vores hastighed kunne aldrig tilfredsstille vore vogtere. En time efter vi havde indtaget »måltidet« plagedes vi af en ulidelig tørst, og vi måtte ustandselig drikke vand fra hanerne.

De ældre og mere erfarne fanger, der så det, sagde: — I må ikke drikke af det vand, det inficeret, og alle der drikker af det, får dysenteri og tyfus. Da lod jeg tyskerne beholde deres suppe, og fik hverken dysenteri eller tyfus,

hvad de fleste andre, der spiste suppen fik. Indtil midten af januar fik vi desuden om middagen 2-3 kogte kartofler med skræl. Det var faktisk det eneste, der var uforfalsket, men dette kosttilskud hørte op, da der ikke var flere kartofler i Tyskland, ikke til os da!

Om aftenen fik dagens ration af tørt rugbrød. Den bestod af 3 skiver; senere var det halve af brødet, savsmuld som lå tørt indeni og udenpå. I begyndelsen hørte der også lidt »sovs« eller sort vand til, som gik under betegnelsen kaffe. Lørdag aften fik vi undertiden et stykke margarine, så stort som en tændstikæske og til tider et stykke ost af samme størrelse. Men det sidste var ikke ost, det lugtede bare ligedan. Mit spisekammer var den lille pose af det gamle håndklæde. Heri lå: toiletsager, tørreklud, evt. strømper m.m., brød, »ost« og blikkrus.

Appellerne var de værste. Dem vil jeg altid mindes som selve djævelens opfindelse. Kl. 4 om morgenen blev vi purret ud. Schnell — schnell, lød det hele tiden. Blok- og stueældste var forsynet med læderremme, og gik det ikke hurtigt nok, hvad det som regel aldrig gjorde, dansede disse på de stakkels menneskers kroppe.

Koldt vand var der til at vaske sig i, og det foregik i iskolde rum uden glas i vinduerne. Men jeg lærte at holde af dette kolde vand, udvendig. Disse afvaskninger om morgenen hærdede mig og rensede, selv om vi måtte trække i de samme snavsede pjalter efter vasken. Dette kolde vand har utvivlsomt været med til at hjælpe mig igennem.

Senere gik det bedre, da jeg fik organiseret skiftetøj. Var vi meget heldige, fik vi lidt varmt vand, — sort vand i krusene — og derefter blev vi alle drevet og pisket ud til appel.

På lejrgaden stod vi alle 40.000 kvinder opstillet blokvis, 5 i hver række. Blandt fangerne var der udtaget blok- og stueældste samt lejropoliti, og de skulle sørge for opstilling og optælling.

Langt om længe kom SS-kvinderne skridtede fronten af, og det foregik med skældsord, slag og stød. Der stod vi i

december og januar måned i 15-20 graders kulde lige til dagen gryede. Hvor var de timer ulidelige lange, og mange svage bukkede da også under.

Og det var jo også meningen, da der skulle udryddes et bestemt antal fanger hver dag.

At stå om morgenen og til tider langt op ad formiddagen på fastende og hungrende hjerte, ret op og ned er meget slemt. Blodet løber fra hovedet, og man har let ved at besvime. Har man ingen venner, der kan gribe fat i én, dejses man simpelt hen om, og får lov at ligge til man er stiv og død. Mange blev båret væk – døde – efter disse morgenappeller. Ofte og især om søndagen stod vi strafappel. Grunden hertil var f.eks. hvis en eller anden havde tilladt sig at dø i løbet af natten, og det skete så godt som hver nat – og derved ikke blev meldt – så skulle vi stå til appel i timevis.

En af disse søndage, stod vi fra kl. 4 om morgenen til kl. 14 om eftermiddagen, og dog havde vi danske vort humør i behold og kunne sige: – pyt vi tager det med.

Og vi havde kræfter og livsmod til at tørre de mange tårer, vi så liste sig ned af blege kinder hos vore kammerater. Søn- og helligdage kendtes kun på, at der skulle vi straffes. Alle uhyrligheder skete om søndagene. Og så var vi endda ikke kommet frem til det værste endnu, Jugenlageret, dødens venteværelse, forkammeret til gaskammeret. Der skulle vi opleve både det mest grusomme og det mest op-højede menneskelige.

En ting fra disse morgenappeller ser jeg gang på gang for mit indre øje, den lille russiske mor, der hver morgen satte sig på sin omvendte madskål, og mens vi andre trippede af kulde, sad hun stille og drejede sin rosenkrans og bad. Når hun endelig vendte hovedet op, så vi andre et dejlig rent, roligt og forklaret ansigt, som havde hun været inde for Guds åsyn. Og kulden havde hun sikkert ikke mærket.

Jeg forstår godt alle dem, der ikke vil vide af, at alt det der fortælles fra dengang er sandt, og som ikke vil tro på

alle de skrækindjagende ting, der foregik. Jeg havde det selv på samme måde i begyndelsen, og det var først, da jeg kom til Jugendlageret, at det for alvor gik op for mig, hvor frygteligt det var. Og jeg kan forsikre om, at det er sandt alt sammen, blot meget værre. For det værste kan man ikke fortælle om, det kan menneskeord ikke udtrykke.

Når mennesker føres ud i livets grænseland, må der ske noget med dem. Et af to. De må enten forhærdes – det er risikoen – eller de lutres til det ædle metal. Selve menneskelivet, hvor roligt det så end flyder, er vel en lutring. Men denne krig var en lutring så hård, at det måtte blive enten knald eller fald.

– Her tømmer Europas kvinder lidelsens bæger helt ud. Hvornår timen kommer ved alene Gud. Sådan skrev vor norske fangekammerat Sylvia Salvesen i sit digt om Rawensbrück. Og da man efter krigen spurgte hende, hvordan hun kunne holde det ud, svarede hun: – Fordi jeg levede i nuet og altid søgte at aftvinge dette nu noget godt, posetivt, og så min sætrke kristentro, og digtet slutter:

– Du Rawensbrück, helvede på jord, mon du skulle blive selve kærlighedens mor?

Det som vi andre aner mere og mere om, som dagene går, det så Sylvia Salvesen i et lysglimt allerede, men mørket lå over det hele. De, der har poesiens gave, har gerne også den sjette sans.

I lejren skulle vi arbejde og vi skulle arbejde hårdt. Det tog kun 5-6 uger med den kost og den behandling vi fik, at få et sundt og arbejdsdygtigt menneske bragt til at blive et vrag. Efter appellerne blev vi holdvis drevet ud til arbejde i den grå morgendæmring.

Det var til arbejde på fabrikkerne eller ved vejanlæg eller skovarbejde, og til tider ved regulær husbygning. Alt arbejde i og udenfor lejren udførtes alene af os kvinder. Først ved mørkets frembrud vendte vi hjem, ofte drivvåde og uden adgang til at kunne tørre tøj og fodtøj. Næste morgen trak vi i de fugtige klæder igen, for vådt var det, selv

om vi havde prøvet at tørre det ved at ligge på det om natten.

Den hule hoste, som om natten drev hen under loftet, fortalte at der var sygdomme på vej.

Nogle af mine kammerater fik arbejde på en ammunitionsfabrik 13 km borte fra lejren. Ved arbejdstids ophør kl. 19 måtte de i de sidste måneder, gå hjem. De ankom til lejren kl. 23 og skulle op igen kl. 4 om morgenen. Deres fødder var én blodig vabel, da Bernadottes mænd hentede os, men jeg hørte dem ikke klage på noget tidspunkt.

Røde Kors pakkerne var vidunderlige. Da fik tårerne frit løb, mens vi pakkede ud. Selv om tyskerne havde taget halvparten, så var de alligevel, som om vor mor havde pakket dem.

Hvor kunne de dog vide, at vi netop trængte til det og det, hvor er Danmark dog god mod sine børn, var alt, hvad vi kunne få frem mellem tårerne. Dette at mærke og vide, at der sad nogle mennesker derhjemme og tænkte kærligt på én, det gav kræfter, tillige med alle de rare ting, der var i dem. Nordmændene fik også Røde Kors pakker. De holdt liv i os, og uden var sikkert ingen af os kommet hjem. Hvordan andre folkeslag, der ikke fik pakker, kunne blive ved at overleve, er mig en gåde.

Juleaften 1944 vil jeg lade en af mine bedste kammerater dernede fra berette om. Efter hjemkomsten holdt hun et radioforedrag om denne aften, dengang ville hun gerne være anonym, men nu kan jeg godt afsløre, at hendes navn er Suneva Sandø:

Jeg sidder nu her og tænker på den juleaften, der blev den sidste jul før krigens afslutning. Jeg tilbragte den i Ravensbrück i Tyskland, sammen med vel 40-50.000 andre kvindelige fanger. De var blevet ført til denne lejr fra snart alle Europas lande. De var i alle lejre, fra alle samfundslag og var af de mest forskellige grunde indespærrede her, nogle siden 1933.

Kun ét knyttede os sammen, den dybe håbløse elen-

dighed. Og når jeg genkalder juleaften der, er der stadig en sætning fra juleevangeliet, der lyder i mine øren:

»Og der var ikke rum for dem i herberget.«

Denne sætning hæfter man sig jo ellers ikke sådan ved, men den blev så forfærdeligt illustreret hin julenat. Det er jo klart, at ingen af os havde haft noget, der lignede juleforberedelser eller juleglæder. Det var den kolde, mørke tide, hvor krigsfrontterne rykkede nærmere dag for dag, både fra øst og fra vest. Uvisheden om vor skæbne var vel nærmest en indrømmet vished om, at lejren med os alle, syge og elendige som vi var, ville blive tilintetgjort.

Af officielle juleforberedelser var der sket det, at der i de såkaldte »mønsterblokke«, det var dem, der var bestemt til at vise frem, var der ophængt adventskranse. Det var første gang, jeg oplevede en adventskrans.

Juleaften var nogle udvalgte fanger – revierarbejdere og andre – der arbejdede i administrationen, blevet tilsagt til at møde i revieret til juletræ. Det forventedes, at grupper fra de forskellige lande skulle synge et par nationale salmer og julesange. Det gjorde de vel også nogle af dem.

Vi, det var nordmændene og et par danske, vi ydede ikke noget bidrag, men tyskerne, fanger som fangevogtere, udmærkede sig voldsomt.

Det var en uhyggelig stemning. Vore tanker var ikke her ved denne forestilling og de var heller ikke hjemme hos vore familier. Verden udenfor lejren var så uendelig langt borte.

Nej vore tanker var ude hos nogle nyankomne fanger, kvinder og børn, der i flere dage og nætter havde ligget i terrænet i vinterkulden, der var ikke plads til dem i herberget.

Der var rejst et intermistisk telt, uden varme og uden halm, på jorden, hvor de ulykkelige mennesker lå. Mange døde af udmattelse og sult, men de er stadig derude alle sammen. Der var ingen til at skille de levende fra de døde. Store glubske hunde gik vagt om teltet.

Og se, det var vel nok det lille Jesubarn, der ville være

kommen til verden, om underet fra gamle dage, var sket i vor tid. Her var så mange Maria'er, der var blevet revet bort fra deres Josef. De hørte nemlig alle til »Davids hus og slægt«, ligesom dem vi synger om i salmerne, de fremmede, de hellige to.

Og kun fordi de altså var jøder, var de blevet slæbt bort fra deres hjem. Mange af dem var fra Budapest og de havde tilbragt dage og uger til fods på de åbne veje, og nu lå de her julenat, lidende og frysende, ikke under Bethlehems lyse, lune stjernenat. Deres eneste bøn var at få lov til at dø hurtigt og uden pinsler.

Vi forlod revieret, for resten uden at få hverken vådt eller tørt, og skyndte os hen til teltet. Nogle af os slap indenfor, og i mørket fandt vi frem til de enkelte der ikke endnu var døde. Vi havde nogle stykker sukker fra Røde Kors-pakken med, og dem fik vi stukket i munden på de klagende. Vi lagde et træt hoved til rette på en tøjbylt, vi hviskede et par venneord til dem og strøg dem over kinden. *Kis lanyom, kis lanyom, – lille pige, lille pige* – det kunne vi hviske til dem på deres eget sprog. Men åh, hvad ville vi ikke have givet for at kunne hjælpe dem ganske anderledes. Men vi havde intet, vi var selv elendige og udsultede.

Vi sneg os bort derfra, der var ikke mange vagter mere, de fejrede jul i fryd og gammen og spiritus.

Jeg gik ned til polakblokken, hvor de sidst ankomne danske var blevet anbragt. Jeg havde en lille grangren med – som jeg havde fundet – som julegave. Alle tanker om teltet og alle de menneskers nød der, måtte skubbes til side. Det var en livsbetingelse, her var hverken fortid eller fremtid, at leve i nuet, og at handle i nuet. Man måtte tage situationen, når den var der. Så derfor: *Goddag, goddag, glædelig jul og op med humøret gamle venner*. Her er et lille juletræ, og alting bliver jo snart bedre, og hvad man ellers kunne sige for at holde humøret oppe. Der måtte ikke siges ét eneste ord om nøden udenfor, ikke et eneste!

Disse kammerater fik i øvrigt julemorgen en oplevelse, som de aldrig glemmer.

Ganske stille havde de polske kvinder samlet sig om et lille bord med et hvidt broderet stykke tøj på, et krucifiks og et par lys, det hele organiseret, som kun polske kvinder kan gøre det. Her sang de deres fromme, skønne gamle salmer med gløden tændt i deres naive hjerter på deres milodiske sprog. Messen blev læst og sunget. Her synes at være tro og håb, ja, et skær af jul. Det er vel sådan, at alle begivenheder, alle oplevelser, som er gået os til hjerte, vil efterlade et spor i os. Hvad efterlod så denne jul os? Gav den os noget, som vi kunne leve med, og som vi kunne lade gå videre?

Ja mon ikke!

Bodil Kock sagde engang i en juletale i radioen, jeg citerer efter hukommelsen: *Synd gælder hele den menneskelige race*.

Og her er vel næppe tale om andres meget store synder, og så vores egne små, ja næsten uskyldige, medskyldige. Vi må alle tage ansvaret for, hvad der sker af ondt i verden. Vi må lære at give de små glæder, give et smil, et venligt ord, en håndsrækning.

Blandt de af mine venner fra den tid, der har tænkt længere end til den ydre nød vi led, kender jeg ingen som bærer et hadefuldt nag. Tværtimod har vi alle forstået den rigdom, der ligger i et venligt ord, en kærlig hvisken: – *Kis lanyom, kis lanyom, – lille pige, lille pige*.

Hollænderblokken

Lige efter jul flyttedes vi danske, alle 11, ind i hollænderblokken, hvor vi blev hele januar måned, og egentlig havde det forholdsvis godt. Men før vi kom der, måtte vi bringe to kammerater til sygeblokken, de rystede af feber om morgenen, men måtte alligevel ud til en 3-timers appel. Hvis ikke livet var helt udslugt, blev man pisket eller båret ud til appel.

Der var nu kun to tilstandsformer i lejren. Enten død eller arbejdsdygtig. En mellemtung tåles ikke længere. Men

det skulle jo se humant ud, og derfor var der revir eller sygeblok. Men det var næsten som den visse død at komme på en sådan én nu, for når man ikke var arbejdsdygtig, kunne man heller ikke gøre sig fortjent til mad og pleje og pleje var der ikke officielt, kun den de ulykkelige kunne give hinanden.

Jeg oplevede et revir! Jeg havde bronchitis og havde fået høj feber. Først stod jeg til appel, derefter 2-3 timers venten i kulden udenfor sygeblokken, så ind og atter ventetid, hvor jeg flere gange besvimeede. Endelig undersøgelse ... d.v.s. på et bord sad en kvinde (læge eller hvad) dinglende med benene og med hårde, kolde, stirrende øjne, der sagde: – tre skridts afstand.

Man blev bedømt og valget stod imellem om man skulle jages ud på arbejde igen eller på revir. Jeg kom på sygeblok, og igen lang tids venten. Endelig hen under aften blev jeg puttet ind på en hylde, som jeg skulle dele med en jødinde. Ingen mad og drikke, men den jødiske pige delte sin marmelade med mig.

Der var utroligt snavset, og vasket kunne vi ikke blive, for vaskehuset var fuldt af lig. På fjerdedagen kom lægen ind i blokken. Navne råbtes op, og mit var imellem. Jeg kom tidsnok til at se, lægen gå hurtigt bort, mens alle de ulykkelige slæbtes bort under gråd, bønner og protest ... hvorhen var jeg godt klar over ... gaskammeret!

Lægens job var at sortere de dårligste fra.

Jeg var klar over, at jeg hurtigst muligt måtte væk fra revieret, og jeg kom det, jeg kom over til de andre i hollænderbarakken.

Min første lille veninde fik jeg der. Hun hjalp mig, uvist af hvilken grund. Det var en tysk medfange, agerede sygeplejerske. Hun reddede min finger. Hun reddede mig fra dysenteri. Hun reddede Ellen og mig fra en lang transport.

Transporterne var vor største skræk i begyndelsen, for vi vidste alle at dem, der ikke kunne følge med, ubarmhjer-

tigt blev skudt ned. Transporterne foregik til fods. Mine kræfter var små allerede da.

Og hun reddede os, da vi skulle vaccineres mod tyfus. Vi vidste at det var skurkestreger, for i Frøslev var det forbudt.

Vor rare dr. Jes måtte dér i al hemmelighed vaccinere, da man mærkede, at tysklandstransporterne satte ind og senere tog til.

Men oftest var det her i lejren benzin man sprøjtede ind eller baciller eller i det mildeste fald – vand – og det var for at bluffe. Det er mine danske venner, sagde den lille sygeplejerske, da den kvindelige læge nærmede sig med sprøjten, og vi fik kun vand.

Uro i lejren.

Russerne nærmede sig. Vi fanger så alt i øjnene, tog alle muligheder i betragtning, også det at vor eneste frelse var, om russerne eller englænderne kom, så ville der blive kamp, men mange ville gå til. Vi havde aftalt, at så snart vi mærkede uro, skulle vi norske og danske mødes på et bestemt sted og se at slippe ud.

Tyske, ja selv danske aviser, mest Berlingske Tidende kom ind i lejren og i dem læste vi om tyskernes flugt for russerne. Men alt kan jo forvanskes, når det er propaganda. Der var ofte skrevet om den heltebedrift: at kunne flygte.

Evakueringen er planmæssig og ledes af Gestapo, der anviser enhver, hvor de skal tage hen.

Jugendlager

1. februar evakueredes alle vi ældre fra hollænderblokken sammen med andre ud til Jugendlager, en halv times gang fra Rawensbrück. Her er ingen senge, ingen tæpper, ingen mad, ingen vand, ingen ild, sagde de førstankomne. – Vi var kommet til tilintetgørelses-lejren. Til helvedes forgård.

Vi blev indstalleret på et drivvådt gulv. Stedet hvor vi skulle tilbringe i hvert fald natten var et nylig rejst materialeskur med gulv af nyfældede graner. Det vi skulle ligge

på var en våd madras. Vi var tre om hver madras og i flere dage og nætter forblev vi sådan stuvet sammen. Mad fik vi heller ikke i flere dage. Vand ikke i to dage. Vi havde selv lidt kartofler med, dem skrabe vi og prøvede på den måde at stille den værste tørst.

Den 8. februar lød det ved morgenappellen: Alle må aflevere deres overtøj og lægge det ved indgangsdøren.

Vi så rundt på hinanden uden at fortrække en mine.

Ellen hviskede: – Du, Johanne, der er foer og mellemfoer i, vi river det ud og gemmer det.

Som sagt, så gjort, og de andre fulgte vores eksempel. Gik det så gik det. Vi ligesom følte, at nu måtte vi selv tage hånd i handske med.

Vi tog foret indenfor tøjet og gik ind og »vatterede« bluse og nederdel og kom kækt prominere ud til næste appel.

Den 11., – 3 dage senere kom en ny ordre: Efter appellen skal alle tæpper afleveres.

Den aften ledte vi forgæves efter bare lidt til at komme over os.

Der var kommet bud fra Rawensbrück til Jugendlager: Der dør kun 300 om dagen, der skal dø 500 om dagen.

Derfor prøvede man at fryse os ud. Men underligt nok, hver gang de havde sådan en svinestreg for, blev det mildere i vejret. Februar var som maj herhjemme. Tøvejret satte ind omkring 1. februar og holdt sig, så vi sagde med et smil til hinanden: – Gud mildner luften for de klippede får.

Efter ca. 12 dages forløb kom Ellen og jeg sammen med fire hollændere, som vi tog på kost, d.v.s. vi delte vores Røde Kors-pakker med dem. Vi fik lov til at opholde os i den eneste opvarmede stue, der var i blokken. De to stueældste Erika og Grethel havde lov til at have varme, når de vel og mærket selv organiserede brændsel.

De skabte der i 14 dage det herligste hjem for os andre. Det var også nogle af de såkaldte bibelforskere, ældre glade koner, der sad for deres tro's skyld.

Aldrig vil jeg kunne glemme de to, de var så gode mod os.

Grethel var fra Danzig, ca. 60 år med en holdning som en officer og et humør så strålende, trods det at hun havde siddet i lejren i otte år. Erika var også tysker, lys og glad. Altid fortalte Grethel historier, og altid var Erika parat til at le af dem, selv midt om natten. Når vi sad og hyggede os ved kakkelovnen, glemte vi somme tider helvedet udenfor. Meine lieber kinder, ach kinder, var altid Grethels tiltale overfor os. Og hun betragtede os virkelig som sine børn. Hun skærmede os ved appellerne, kaprede mad til os og var i hele sin færden, ukuelig og især usælgelig overfor uretten. Især det sidste forstod vi at vurdere og værdsætte, fordi så mange bare bøjede hovedet og lod uretten florere, fordi det var det nemmeste. Men Grethel var ubøjelig, og vi følte os trygge. Senere en dag, så vi Grethel stille vandre ud af lejren, uden at sige noget til os om hvorhen. Og jeg har aldrig set hende siden. Rawensbrück var nu blevet forværelset til gaskammeret, og Jugendlager som vi opholdt sig i, var gaskammeret.

Hver dag, ja hver time oplevede vi de frygteligste situationer og ting, og hver gang synes vi ikke at vi kunne tage mere. Og alligevel kunne vi gøre det, vi kunne stå det igennem og måske fordi vi så det hele i et lys af herlighed på sin måde. Alt det onde som omgav os og som truede med at udslutte os, fik det bedste frem i os allesammen. Det er strengt at se mennesker trælle for selve djævelen, se dem bastede og bundne og hundeangst, for det var os fanger, der følte os frie i det forhold. Og medlidenhed havde vi næsten med vore bøddler. Men Gud var jo lige så nær som djævelen. Og det fik vi alle så mange beviser på i vor dagligdag. For os var alle de skranker og mure, mennesker stiller op, borte. Der var kun mennesker på godt og ondt tilbage. Og vi trængte alle til hinanden. Ingen tænkte på, hvem der havde en høj eller en lav stilling i det borgerlige liv. Og havde kun ét navn, det vi i dåben havde fået helt som vort eget.

Og det var meget betegnende at de, som havde den lave-
ste borgerlige stilling egentlig var dem, som havde mest at
undvære dernede.

Jeg husker jugoslaverne, da jeg en dag ville give en ung
hollandsk pige nogle kiks. Hun stod der med sit dejlige
sortkrøllede hår og stirrede på mine kiks, hendes øjne ville
ikke vige fra dem, de tiggede ikke, men i øjnene var der
sult og hunger, det glemte jeg ikke, hun skulle på revir.

Men vore andre hollandske kammerater holdt os tilbage,
og hun gik og kom ikke mere tilbage, og det pinte mig gan-
ske usigeligt.

Så næste dag da Ellen og jeg igen ville dele lidt ud til de
syge, blev vi igen holdt tilbage, men så skældte jeg ud og
sagde: I hollændere har lært noget af tyskerne, at blive
egoister. I Danmark har vi lært at vi skulle dele med andre
og være gode mod dem, der er syge og gamle og dem som
trænger.

Da rejste en ung jugoslavisk pige sig i køjen ved siden af,
og sagde: Vi jugoslaver er ikke egoister (så meget havde
hun forstået af det danske) og så ville hun give Ellen og
mig det dejligste tæppe, et uldent som hun trak frem fra
bunden af madrassen.

Grethel reddede Ellen fra gaskammeret en dag. Vi over-
værede den første transport dertil, hvori bl.a. tre af vore
bedste hollandske kammerater befandt sig.

Behandlingen var rå og brutal. Alt blev revet fra dem,
der hvor de skulle hen, behøvedes ingen drikkekrus, bril-
ler, sko eller trøjer eller krucifiks eller madpose. De blev
sparket og slået så de rullede hen ad jorden. Der kom en
vogter med et vandfad med farve og skrev fangens nummer
på venstre underarm. Derefter blev de lukket ind i et spe-
cielt rum, og der fik de ganske lidt suppe, men de var
hungrige som vilde dyr.

Et par sadistiske unge piger blev sat til at passe dem,
indtil det blev deres tur. De var udstyret med remme og
stokke. Vi hørte hvordan de slog dem om natten.

Den ene – en lette – fik vi til at blive en god pige, ved

delvis at true hende på dansk (så kunne hun ikke sladre),
og dels ved at være god mod hende med Røde Kors-pak-
ken. Til sidst var hun en af de bedste mod fangerne.

Men den anden, en lille rødhåret, pukkelrygget, tysk
pige, var lumsk og upålidelig. Hendes største fryd var, om
natten at stille sig bag træerne med sin læderrem og så
fare løs på de stakkels kvinder når de listede sig på toi-
lettet. På hende havde en energisk indgribning en øje-
blikkelig, men ikke varig virkning.

Når de udsete fanger havde været spærret inde i ca. 2
døgn blev de slæbt udenfor, og så stod SS-mænd og SS-
kvinder klar til at modtage dem med opløftede jubelskrig
af hån og spot og så selvfølgelig slag af alle mulige slags,
og så gik det af sted til gaskammeret.

I mørkningen blev de smidt på lastbiler, 51 kunne der
være på hver, de blev slængt op i og ovenpå hinanden,
smækken blev slået i og om der var et hoved eller et ben
imellem betød intet.

Vogterne satte sig op på bagsmækken og hujende kørte
de bort med deres bytte. Berusede var de oftest og råbte
på mere spiritus. Vi andre bed tænderne sammen for at
standse gråden og harmen.

Alle der var i Jugendlager blev dagligt stillet op, som til
et slavemarked. Og så gik SS-mænd rundt og udtog dem,
der skulle til gaskammeret. Og det skete tilsyneladende
helt tilfældigt. Men jeg troede nu aldrig at min tur nogen
sinde kom. Jeg havde hele tiden dernede en fast og urokke-
lig tro på, at jeg kom hjem. Det kunne ikke være anderle-
des. Det var ligesom det var en aftale mellem den gode
Gud og mig ...

En aften nærmede mændene sig os, og en af mine
hollandske kammerater sagde: – Du kender ikke til angst?
Nej, det havde jeg ikke tænkt på! Når vi har en Gud i det
høje, som vi stoler på, skal det nok gå sagde hun.

I det samme står tyskeren foran mig. Ich bin dänen,
slyngede jeg frejdigt ud. Ind i barakken med dig sagde han.
Og jeg forsvandt skyndsomt. Den aften havde Grethel

skjult Ellen. I skal ikke være bange, jeg putter jer ind i Zimmerdienster, sagde hun.

Men hvad jeg aldrig glemmer, var alle de ulykkelige hvis øjne flakkede rundt og bad i deres tavse sprog: — er der ingen der kan hjælpe os? Og vi kunne ikke frelse dem ud af dødens gab. Vi kunne støtte dem, men ikke mere, og det er der stadig piner mig. Kunne vi ikke have gjort mere?

Med kendskab til nazisternes mentalitet, grusomhed og fejhed, for de to ting hører sammen, opdagede jeg efterhånden at en bestemt rolig og frimodig optræden gjorde mig immun overfor deres ondskab.

De kunne kun håne, være djævelske overfor og træde på dem, de allerede havde fået ned i støvet, men så kunne de det også både legemlig og åndeligt.

Men de norske kvinder turde de ikke røre. De gik rene, rolige og selvbeviste rundt, de havde rejst sig i løbet af 1½ — 2 år. Kan i bare holde ud i 4-5 måneder, så kan i klare det, sagde de til os ved ankomsten.

Men meget afhæng af overfangerens mentalitet.

Personlig så jeg næsten kun gode overfanger, der gjorde, hvad de kunne for at lindre sorg og smerte.

I 5 uger fik vi ingen Røde Kors pakker ud i Jugendlager, og da fik vi hungerens kvaler at føle. Da vidste vi hvad det ville sige at have hunger i øjnene. Men godt at vi har prøvet det!!

Men da nøden var størst, var hjælpen også nær.

Tre små venner fra skrivestuen vil jeg aldrig glemme.

De kom med små papirspakker til Ellen og mig, med lækre ting i: flæsk, pølse, dåsemad, kiks m.v. Vi stod undrende og ville gerne give dem noget for det.

Men nej, vi skulle bare spise, for de så at vi hungrede og de skulle nok komme med mere, når de næste gang kom fra Rawensbrück, hvor der lå store pakker til os, men tyskerne havde forbudt at de kom ud i Jugendlager.

Stolte var de piger over at de kunne hjælpe os. Selv fik de ingen pakker, og vi havde svært ved at nøde dem til at tage noget af vores. De ligefrem vogtede over os: — Vi er

så bange for jer her, I må bort så snart I kan sagde de ofte. Vi har venner her omkring og det er snart ved at være slut.

De to af pigerne var tyske, den tredje polak. Fanger som os, men i kraft af deres intelligens og sprogkunskeper havde de efterhånden fået de største »fangestillinger« i lejren. Og de brugte deres stillinger til at hjælpe hvor de kunne.

Det var der også andre, der gjorde. En af dem var SS-søster Gerda Schrøder. Hun var en solstråle, hjælpsom til det alleryderste, allerede i lejren hemmelig kaldet »Rawensbrücks Engel«. Efter udfrielsen fik hun helt officielt denne hæderstitel, ligesom en anden tysk kvinde, Hilgunt Zassenhaus, blev kaldet »tugthusenes engel«.

Da hun i 1942 som 22 årig sygeplejerske af de nazistiske magthavere brutalt blev stillet overfor valget: enten til Rawensbrück som SS-søster eller dertil i stribet fangedragt (altså som fange) valgte hun det første, intet eller kun lidet anende hvor forfærdeligt det var. Og hun ligefrem stivnede og var en besvimelse nær, da hun første gang så de kronragede kvinder, mange af dem rene skeletter, en uendelig trist grå masse.

Søster Gerda nærmede sig hurtigt mere og mere de norske fanger. En dag sagde hun til Sylvia Salvesen, den norske konges livlæges hustru, selv fange og som havde udført et strålende arbejde for sine lidelsesfælder, at nu ville hun være en af dem, nu ville hun også være fange. Men Sylvia sagde: — Nej det må du ikke, så skyder de dig og så kan du ikke mere hjælpe os.

Og da besluttede søster Gerda, at hun ville sætte alt det gode hun havde formåede op mod det onde.

Og der var mange andre, der dernede satte det gode op mod det onde, og hjalp med fare for deres eget liv hvor de kunne. De var gode medmennesker. Nerverne kunne nok stå på højkant, men det havde intet med sindelag at gøre, for et øjeblik efter kunne de dele den sidste bid brød ud. Man kommer til et tidspunkt når lidelserne synes uudholdelige, hvor man kommer helt ud over sig selv og derved helt ind ved medmenneskelighedens kerne. Og så er det

som om man først rigtig kan se Jesus, og så bliver Jesus bud: »Du skal elske din næste« fuldbyrdet.

Kaj Munk siger i sin prædikensamling: »ved Babylons floder«: Ved Moses grundlagde Gud et lovens rige – atter skrev den eviges fingre på stentavlerne: Du skal ikke. Riget var grundlagt, lovens rige, kampen for dyr i en urskov, at skabe mennesker i et samfund.

Århundrederne gik. Atter fødtes et menneske der skulle opnå at tale med Gud.

Jesus.

Også han ville grundlægge et rige på jorden. Grundlægge det på noget han hentede ned fra himlen.

Et kærlighedens rige.

Grundlagt ikke på Guds retfærdighed, men på hans barmhjertighed.

Det slog ikke til for Jesus med disse: Du skal ikke, du skal ikke.

Der måtte et »du skal« til.

Det største »du skal« til alle ... Du skal elske.

Det var dette kærlighedsbudskab, der gik igennem det hele, dette at alle hjalp med livet som indsats. Og så viljen til at ville, den avler evnen til at kunne.

Transporterne steg i antal om dagen. Tyskerne havde travlt, alle skulle udryddes. Så kom en dag det uundgåelige. Ellen og jeg skulle på transport. Det var en dejlig solklar dag, vi stod i kø og ventede på at blive smidt op på bilen. Ellen græd lidt.

Pludselig hørte vi Græthels stemme: – Johanne, Johanne.

Hun fandt mig i rækken og fortalte, at der var kommet en privat pakke til mig. Hurtigt trak hun Ellen og mig ud af rækken og førte os ind i barakken for at jeg kunne åbne den. Det var en pakke fra Cille, og den nåede frem til mig på denne min sidste dag. Jeg stod som i en tåge, og delte ud af herlighederne og takkede den gode Gud for denne sidste hilsen. Da uddelingen var tilendebragt, opdagede vi at lastbilen var kørt. Vi var reddet.

Påskeugen var forfærdelig. Fra morgen til aften sendtes

ulykkelige af sted til gaskammeret. Langfredag synes vi ikke, at vi kunne bære. Men så var hjælpen igen nær. Påskelørdag havde vore kammerater i gammellejren: Rawensbrück fået sat igennem, at der blev sendt en tysk oversøster ud til os. Vore tre små veninder dansede jublende rundt og sang: Ikke forknyt, for dette er godt, og så kastede de fingerkys til os. For disse tre kvinders skyld, skal meget ondt tilgives tyskerne.

I Rawensbrück var der kun tilbage, unge arbejdsdygtige kvinder. Alle svagelige og ældre var væk. Ellen og jeg blev skjult i én blok om natten og i en anden om dagen, indtil vore venner fik fast arbejde til os, det var på en af Siemens fabrikker udenfor porten.

Arbejdet bestod i at sprætte gamle mugne uniformer op. Det var ligesom at komme tilbage til livet én gang til. Nu synes vi vi havde fået fodfæste og kunne arbejde os opad som de norske kvinder havde gjort.

Og lidelsen bandt os sammen, tusinde gange stærkere end lykke ville have gjort.

En solklar 7. april 1945 rullede de første hvide busser ind i selve Rawensbrück. Ellers havde de holdt udenfor porten. Nu vidste vi, at der ville ske noget godt.

En halv time efter mødtes alle danske og norske fire franske kvinder, hvoraf den ene var kusine til Dronning Ingrid.

Nu mødtes vi alle ved hovedindgangen med »gepack«, som ordren lød. Vi havde vasket og striglet vore klude, så vi kunne se anstændige ud, når vi skulle hjem. Instinktet sagde os noget om, at når opløsningen og håbløsheden begynder i det indre, ses det straks på det ydre. *Og vi ville hjem.* Vi citerede ofte til hinanden det norske vers: – Og ikke en eneste mand kom hjem, som kunne fortælle sine landsmænd.

Og så sagde vi: – Vi vil hjem og fortælle om dette rædselernes rige, så det aldrig gentager sig.

Den sidste nat i lejren opholdt vi os i badstuen. En sælsom nat; ingen sov, her var alle kammeraterne, alle os, der

havde tømt lidelsens bæger helt til bunds med hinanden.

Der var lille Karen, der sørgede så godt for os med varmt uldtøj, som nogen mor. Hun græd lidt den dag, da de tog hendes nye gode frakke, men hun snuppede den igen en dag, hun så den på lageret. — Det er min sagde Karen, og det var den visselig.

Der var Marianne, som altid havde noget at undvære ... Marianne, hvis største sorg nu bagefter skal være, at det er så svært at holde den moralske standard dernede.

Der var Dagmar, vor store stærke søster, som tog husvant for os dernede, så stærkt og tungt at det senere kostede hende livet.

Her var pigerne fra Odense: Karen Storm, Thora og her var den uforglemmelige Astrid Blumensaadt. I delte alt med os: tøj og madpakker. Suneva var der også, og Ellen var der.

Og alle de norske kvinder: Nelly Nissen, den unge norske jorunalist, som havde været så strålende mod alle dernede. Nogle træer har det sådan, at den sidste sommer før de pludselig går ud, har et usandsynligt væld af blomster, som en sidste jublende hilsen og tak til livet.

Sådan kan vi træffe mennesker på samme vis. Sådan var Nelly Nissen. I Ramløse fulgte hun mig til rutebilen, da jeg sammen med de andre syge skulle op til Smålands skove på rekreation. Når vi mødes igen, skal vi snakke, var hendes sidste ord.

Fire dage efter var hun død af tyfus, som hun havde bragt med sig fra lejren. De norske kvinder skrev i mindet om hende: Hun var ikke »mye«. Hun var N.N.-häftling. Fik ikke pakker. Hun havde det lidet, vi andre gav hende. Og dog havde hun altid noget at give, om ikke andet, så en liten hånd rundt om skulderen. Altid så vi hende på vej mellem barakkerne, altid ude at hjælpe, at trøste. Jøderne tilbød hende, franskmændene ligeså.

Det var Audhild, som redde nyt tøj til mig fra inderst til yderst, da lusene en dag var ved at gøre det af med mig, og derefter ikke kunne holde mig ren, og så var der kun én vej

tilbage, gaskammeret. Hun havde sagt: — Hvis det rigtig kniber, så send bud efter mig ...

Og jeg sendte bud. Og hun kom.

Der var Sylvia Salvesen, lige kæk og uovervindelig. Det var hende, som skrev: »Rawensbrück, helvedet på jord, mon du skulle blive selve kærlighedens mor?«

De svenske Røde Kors mænd var herlige. Den dags tur fra 6 morgen til 24 nat i Padborg den glemmer vi aldrig. Men underligt nok var vore tanker mere bagude, hos kammeraterne dernede, end de var fremad, eller hjemadvendte. Så stærkt havde lidelsen bundet os sammen.

Kom de alle ud? Hvad skete dernede?

De stod jo bag afspærringen og vinkede og jublede til os da vi drog af sted i de hvide busser.

Den 9. april kørte vi gennem Danmark i busserne, så musestille. Ingen vinkede. For hvis denne auktion ikke foreløb roligt og godt, kom der ikke flere ud af Rawensbrück, var vi blevet truet med.

Men Bernadotte og hans mænd var miraklet, der frelste mange tusinde mennesker fra døden.

Lidelsen og kampen i de fem onde år bandt danske, norske og svenske stærkere sammen end 100 lykkeligere år kunne gøre det. Om du vidste det, du Europa, som tror og lever efter det modsatte, som tror endnu, at blot mennesker får det bedre og bedre i de ydre kår, så bliver de så gode, så gode.

Nej lidelsen binder tusinde gange stærkere sammen end lykken.

Den 17. maj 1945 vendte Johanne hjem til sin skole, sit vandrers hjem og sit hjem på sit kære Als, og hun blev først og fremmest modtaget af sin trofaste Cille, der havde klarret alt i mellemtiden. Frygtelige måneder var overstået og hun havde klarret dem, stået dem igennem, og det skyldtes vel først og fremmest hendes handlingsmættede kristen-

dom. Der behøves ingen nøjere påvisning, i hvilken grad Johannes sind var optaget af trangen til handling; hun er af et stærkt aktivistisk temperament, der har holdt sig helt op i sin høje alderdom. Dådløshed eller bare begivenhedsløshed var hendes en pestilens; hun var en urolig sjæl, som ikke kunne undvære, at der bestandig skete noget.

For hende er kristendom noget aktivt, det at være kristen vil for hende sige, at udrette noget for Gud, at vise sin tro i livet og vidne frygtløs for verden om frelseren.

Men hun var ikke interesseret i at træde ind i den store, grå masse af handlingskristne, hun krævede den ekstraordinære handling af sig selv. Lige fra sin tidligste barndom havde hun det handicap, at hun skulle indfri meget store forventninger, som hendes omgivelser stillede til hende; og de fleste unge, der befinder sig i samme situation mislykkedes det for, men for hende var det noget helt andet.

Ikke nok med at hun indfriede forventningerne; men hun accepterede dem som noget helt givet og naturligt, og ved siden af forventede hun, at nye blev sat op. Jeg er sikker på, at netop det at der ustandseligt blev stillet krav, var en nødvendighed for hendes virkelighedsgørelse af den aktive kristendom.

Ved hjemkomsten var hun 55 år og hendes vægt var kommet ned på 70 pund.

Hun huskede de ord og løfter kammeraterne der havde givet hinanden, om ikke at ville bære nag og få dage efter hjemvendelsen, sammenkaldte hun sine medborgere i Volterup til møde i Ulkebøl forsamlingshus.

I en meget gribende og åbenhjertig tale gjorde hun opmærksom på, at nu gjaldt det ikke om at bære nag til de gamle fjender, tyskerne; nu var krigen vundet, men den sværeste del stod tilbage, nu drejede det sig om at vinde freden, og det kunne blive meget sværere.

Og hun læste dette smukke digt, der altid vil være lige aktuel:

De kan bygge fængsler af sten og grus
og stænge med bolt eller slå.
Men aldrig kan de stænge for tankens sus
og bønnen mod himlen blå.

Til afrunding af kapitlet om II verdenskrigs indflydelse på Johanne må det være på sin plads at nævne følgende:

Et stykke tid efter hjemkomsten fik hun fra Danmarks Frihedsråd tilsendt et beløb på flere tusinde kroner, som en erstatning fordi hendes skole havde været standset et stykke tid, mens hun havde været i nazisternes vold.

Med den næste post sendte hun de mange penge (som hun i sandhed selv havde så stærkt brug for) og da også fortjent, retur som en gave til Kong Christian den Tiendes mindefond, til gavn for andre som hun tænkte: nok havde mere brug for dem.

Og da hun ind under Jul 1968 til fri radighed fik tilsendt kr. 3:000 fra Dronning Ingrid's fond, sendte hun omgående Dronningens store gave videre til Flensborg Avis's fond, der lige var blevet oprettet i anledning af bladets hundredårs jubilæum, den 1. okt. 1969, for som hun skrev i brevet til chefredaktør Karl Otto Meyer: Så kan dronningens gave blive mange flere til glæde og velsignelse.

Sådan handler et menneske, der har bestået livets største eksamen: medmenneskelighedseksamen. Og den blev bestået under de mest vanskeligste forhold i helvedes forgård.

Og hun gik styrket ud af denne eksamen og hun bar det indeni sig senere og fremover, men også udvendigt, som den norske professor Francis Bull, en dag da han gæstede Johanne, sagde:

— Jeg kan se i dine øjne, Johanne, at du ikke har taget skade på din sjæl i alt det forfærdelige, du måtte igennem dernede.

Forord af

Arne Sørensen

Kære Johanne!!

Hvis Du ikke havde eksisteret – ville manges og herunder
mit liv have været ringere . . .

Arne Sørensen
(tdl. kirkeminister)

6. kapitel

Johanne

som taler og foredragsholder

Den store samfundsrevser blev Johanne aldrig, og jeg tror egentlig heller ikke, hun var interesseret i at blive anset som sådan.

For selv om hun altid havde været en stor forkæmper, når det gjaldt at ændre ting, som ikke er vort samfund værdigt, havde hun til enhver tid respekt for andres meninger, når de vel og mærke var dikteret af ærlig overbevisning og idealisme. Og her forstod hun at fremsætte sine egne meninger beskedent, men alligevel fyldestgørende.

Når et problem blev drøftet, enten i hendes eget hjem eller ude i forsamlingerne, sad hun stille og lyttede interesseret til, hvad de andre havde at sige; men når hun tog ordet tav de andre. Og når hun havde sagt, hvad hun mente om spørgsmålet, var diskussionen som regel slut. Hun ejede den evne at kunne være samfundsrevser eller snarere samfundsvejleder uden at sætte publikums sympati overstyr.

Der var tre ting, der var hovedtemaer i hendes taler, foredrag og artikler gennem årene: kvinder – litteratur – kristendom, men det kan ikke forbavne nogen, at det mest fremtrædende emne var og blev kvinden.

Hun har alle dage været rødstrømpe, men med omvendt fortegn. For hende betød kvindens frigørelse, som hun siger et sted: ikke kvindens frigørelse fra hendes opgaver i hjemmet, men den betyder at hendes menneskeværdighed ikke er bunden til en bedømmelse alene af hendes kvindelige opgaver, som moder og madlaver. Derfor må hun kunne håndtere sit arbejde så godt som muligt, så hun ikke bliver en slave af det, og hun derved kan få mere tid til at dyrke de »u-kvindelige« interesser. På et meget tidligt tidspunkt påpeger hun kvindernes ansvar og skyld i samfundsudformningen. Og hun kunne udbryde: – en kvinde forsumper altid åndelig når hun alene lever på det kvindelige.

Gang på gang blev hun hånet, ja til tider ligefrem forfulgt for hendes tanker og ideer. Derved beviste vi andre vores umodenhed overfor nye måder og metoder at tænke på.

Mange andre der havde fået en behandling, som blev hende til del, ville vel nok have resigneret og tiet stille, men det virkede på Johanne som en ekstra spore til fortsættelse.

Hun var en stor forkæmper for det lille samfundsbeståen, som hun helt rigtigt indså, var en livsvigtig betingelse for det store samfunds trivsel og vel nok også overlevelse.

Nu 20-30 år efter hendes første taler og foredrag om dette vigtige samfundsspørgsmål, er det ligesom om, det er ved at gå op for os andre. Den uhyre udviklede og tekniske tidsalder, som er ved at slå benene væk under os, kræver, hvis vi skal overleve, at vi bliver seende, og at vi sætter os det mål, at indhente maskinerne og gøre os til herrer over dem. Men det skal ske ved, som hun påpegede det allerede dengang, og hvor det var græsk for de fleste, et snævert samarbejde mellem kønnene. De skal indse, at det ene er ikke bedre end det andet, men at det er modsætningerne i forholdet, der skal være drivkraften i arbejdet. Et samarbejde, hvor begge køn erkender, at der er og altid vil være en kamp imellem dem. Og det er en kamp, eller spænding om man vil, der ikke kan tages væk, for den er sat ind som en drivfaktor for livet og derfor må den heller ikke misforstås.

Jo mere de sorte skyer trak sammen om Europa, des stærkere levede det nordiske håb op i hende, og dets ivrigere en talsmand blev hun for kraftig handling i den nordiske sag.

Som på alle andre felter, hvor hendes overbevisning var sikker, manglede den heller ikke når talen var om fædrelandet.

Hun var meget national, og allerede i sine første år i Sønderjylland talte hun ivrigt for sine meninger, og talte ved alle tænkelige lejligheder, fædrelandets sag.

I kronikker fra talerstolen, overfor eleverne på skolen, i Jylland og på øerne. Men hun holdt ikke af, at give sin overbevisning videre for penge. Når hun talte i Sønderjylland, nægtede hun pure at tage imod penge, og flere

gange var hun end ikke til at formå til at modtage rejsepenge.

Hun fik altid rejst en glødende overbevisning hos tilhørerne.

Hun indblæste dem mod og tro på det godes sejr, også i det nationale spørgsmål. Nationale møder bragte hende altid i godt humør, for ved sådanne lejligheder synes hun, at der var en særlig lejlighed til at gøre en indsats.

Hendes sorg var den holdning størstedelen af befolkningen havde overfor det gamle danske land syd for grænsen. Og hun havde gjort sine tanker om Sydslesvig, og flere gange udtalte hun sin frygt for at vi, hvis sejren blev for billigt købt, ville svigte vor forpligtelse overfor vore landsmænd syd for grænsen.

Mange gange efter II verdenskrigs ophør og også i de senere år, vendte hun sig mod den ånd, der herskede i Danmark, og hun sagde i sine mørkeste øjeblikke om det, hun og de andre modstandsfolk havde kæmpet for, og hvor mange ofrede deres dyrebare liv, var ofret værd.

Det er værd at bemærke, at den kamp hun udkæmpede, og hvor talerne og foredragene var hendes vigtige våben, ikke var en kamp, der var negativ. Den var først og fremmest positiv. En kamp for hvad der var skønt, ret og godt. Det var det helt grundlæggende for hendes virke. Det rent negative kendte hun ikke, dertil var hendes hjerte for fuldt af livets værdier, og hvor hun mødte det negative sørgede hun over det og bekæmpede det, thi også dette var et middel til at slippe udenom Guds tugt, udenom den menneskelige opgave. Hun kendte ikke til had, for hende var kærligheden opgaven.

Johanne elskede livet og alle dets ting. Hun var en helhjertet tilhænger af alt som lever, af alt som menneskets sanser og sind kunne fatte. Hun ligefrem berusede sig i jordens skønhed og rigdom, og hun kunne aldrig få nok. Livet var uudtømmeligt for hende. Hendes taknemlighed for hver dag var så stor, at hun faktisk ærligt sagde farvel til dagen og livet hver aften, hun lagde sig til at sove, for det

at sove var for hende en slags død. Kun i vågen tilstand levede hun, og hver morgen blev et lykkeligt og fornøjeligt goddag til livet igen.

Gennem årene fik hun kun få fjender; men virkelig mange venner. Og dem søgte hun ikke ensidigt. De var mennesker, hun mødte på sin vej, og måtte gå et stykke af den sammen med. Naboer, elever og lærerinder på skolen, vandrere, redaktører, digtere, fangekammerater, kollegaer. Venskabet bestod for de flestes vedkommende i, at hun var den ydende; hendes åndsevner gjorde det naturligt, men tilbedelse tålte hun ikke.

Hendes trofasthed var sjældnen, havde hun først givet sit venskab, kunne det praktisk talt ikke brydes. Og de mennesker, der opnåede det, havde en ufattelig lang line hos hende. Altid var hun tilgivende, altid parat til at finde en undskyldning hvis uret blev begået mod hende, men ikke sjældnen misforstod desværre hendes omgivelser hende.

Det betød knapt så meget, selv om det gjorde ondt, det vigtigste var at komme det menneske, der på det tidspunkt var ude at svømme, til hjælp, at få det sikkert i land og ind på rette spor igen.

Johanne var en stor taler, og hun virkede ved ordet alene. Der var ingen store hånd- eller armbevægelser, lille af skikkelse, som hun alle dage har været, ville det også have frembragt et komisk skue.

Hun benyttede sig ikke af skiftende stemmestyrke eller hastighed, men talte jævnt, klart og naturligt med sin melodiske stemme, der aldrig lagde skjul på, at hun stammede fra Fyn. Hun var sig udmærket bevist at tilhørerne var til stede, og at det var dem hun henvendte sig til, men hun hørte ikke til de talere, som direkte lægger an på kontakten med publikum. Det var snarere som om, hun stod helt for sig selv og talte med sig selv og til sig selv. Der var noget fjernt og fraværende over hendes ansigt og det kunne selvfølgelig ikke undgås, at dette indtryk kom stærkere

frem efter hendes syn svækkedes, men udtrykket, det varme, forblev i øjnene.

Hun var så opfyldt af det hun skulle sige, at de hun skulle sige det til, i en vis forstand forsvandt ud af hendes tanke. Hun virkede ved ordet og kun ved det, men det evnede hun så sandelig også at fremføre, så det greb tilhørerne eller læserne.

Hendes sprog var smukt og naturligt faldt ordene; til tider kunne hun virke famlende, ja endog usikker, men det skyldtes, at hun selv blev henrevet så tanken kom på flugt. Hun kunne springe i det og tit har jeg siddet med tærne krummet i skoene og tænkt: det her går aldrig godt. Men min tvivl blev hver gang gjort til skamme, hun bevarede fuld kontrol over sine tanker og de vendte hver gang tilbage til den vej, talen en gang var slået ind på. Når hun var færdig, var det hele bare naturligt og man kunne nu se nødvendigheden af disse åndelige krumspring.

Det er vel ganske naturligt at bruge tre ord på at fortælle på hvilken måde hun opfyldte sine medmenneskers ønsker om at høre hende tale, set udfra et transportmæssigt synspunkt.

I starten foregik befordringen pr. cykel og det skulle være meget langt væk, før toget blev benyttet.

På et tidspunkt får Johanne bil. En Plymouth, 2 persons med åben bagsæde, populært kaldet »kisten«. Det bevirkede at hun fik mulighed for at overkomme endnu flere besøg.

Johannes automobilkørsel var et helt kapitel for sig selv. Tidlig og silde suste hun af sted på landevejene. Og for hende var hastigheden den samme, om det var landevej eller markvej hun kørte på.

Gentagne gange hævnede det sig også og ikke så få lys eller telefonmaster har stået i vejen for den løbske vogn med den sprælske chauffør. For ikke at tale om grøfter, der syntes at have haft en særlig dragning på hende. Lykkeligvis var skaderne altid kun af materiel art. Benzinen var nok noget hun havde hørt tale om, skulle være en nød-

vendighed for at få hjulene til at køre rundt, men der er flere i dette land, der kan berette om, hvordan de en sen natte time efter at fornøjeligt møde med Johanne som hovedtaler, er blevet udkommanderet til at skubbe hende igang, hvor det viste sig at det eneste der var i vejen, var mangel på brændstof i tanken.

Krigen satte foreløbig stopper på automobilkørslen, og da måtte cyklen igen holde for.

De af Johannes foredrag og taler, som jeg har udvalgt til denne bog, er for de flestes vedkommende gengivet i uforkortet form, og i den rækkefølge de er fremkommet.

Læseren vil tydeligt kunne følge udviklingen hos hende, men også fastheden og den skarpe finhed i grundopfattelsen om det vigtigste for hende: livets grundtese, og dermed familiemønstret.

Tiden slår enten ind eller ud ..

Artikel i Als husholdningsskoles julehæfte 1932.

Det er et spørgsmål, der beskæftiger mange. Ofte former man det vel sådan: — Er det skumring eller gry? — For den overfladiske iagttager vil det vel nok se ud, som om tiden slår ud i forlystelsesyge, nydelsesyge og mange andre »syger«. Man kan vel heller ikke være blind for, at den også slår ind og det på det allerbedste, samfundspillere, og derfor varsler tiden nu alligevel mere om gry end om skumring.

Vi har aldrig haft en bedre ungdom på vore ungdomsskoler, derom er vist alle skoleledere enige. Kan hænde, der er forskel på ungdommen nu. Vi ser mulig de bedste, men de vejer også til. Og røsterne der løfter sig fra de bedste førere i alle lejre, varsler også godt. Det er tidens nød og sorg, der har slået ind og skabt sin egen lægedom. Vi må ikke ønske os fritaget for alt det, vi har været

med til at skabe, men vi skal bære over med hinanden. Ingen må bede sig fritaget for ansvaret for alt det, der sker for vi bærer allesammen skyld og ansvar.

Det er disse ord, der lyder til os fra førerne, og så er det første skridt til lægedom vel taget. Forstander Rosenkjær former det sådan: vi må ikke bede os fritaget for ansvaret for tiden, det ville ikke være godt og sundt. Men vi må bede os fritaget for *frygten* for tiden. Frygten lammer, og frygten avler had, siger Rosenkjær så stærkt.

Ja, så må frygten jo være i slægt med mørket, når det kan avle had. Og det kan det. Vi kender det fra dyrelivet og vi kender det fra menneskelivet. Kun kærligheden kan drive frygten ud. Kærlighed gør stærk, uovervindelig. Det er de gamle toner, som lyder igen, og som vi har brug for. Vi skal ikke frygte tiden, men vi skal holde af den, som vi selv har være med til at skabe, og vi skal holde af den, som vi selv har været med til at skabe og vi skal se at få noget godt ud af den, vidende at hver hindring kan vendes til en betingelse.

— Kristendom har hidtil været kun en menings- og følelseskristendom, nu trænger vi til en gerningskristendom og så siger biskop Berggrav, den unge norske mand der allerede har nået at udrette så meget.

Følelses- og meningskristendom er de to første led, men vi må ikke blive stående her; vi må have det sidste led med, det tredje: gerningskristendommen eller helligørelsen.

Ja man har villet sætte sine egne små meninger og sandheder i højsædet. Makværk, hjernespind, menneskepåfund og forfængelig. Hvem kender og fatter vel den hele, fulde sandhed om livet her og hisset. Vore hjerner, hvor fine og skarpe de end er, kan dog vel kun fatte en brøkdelen af sandheden; men så har vi her fællesskabet for at nå sandheden nærmere. Hvad den ene ikke fatter, fatter muligvis den anden. Herskesyge var denne meningskristendoms udslag; alle ville herske, ingen tjene og dog spørges der alle vegne

dog vel kun om tjenersindet først og sidst. Det er sindelaget, det kommer an på, hører man alle vegne fra.

— Kun sindelaget er vort eget, kun det kan vi tage med os over i evigheden, — siger psykologen. Sindelagets, personlighedens dannelse, som man nu lægger så stor vægt på, er vel kun dette, at ville tjene, — tjene hverandre.

— Vi har haft en følelseskristendom, — siger Berggrav, man ville ligefrem klemme følelser ud af folk, og man forvekslede ofte stemninger, nerverørelser og virkeligt liv. Derfor kunne møde- og forsamlingskristendom udarte.

Man følte sig grebet og troede der skete noget med én, og så var det blot nerverørelse, og næste dag var man den samme. Nej, Åndens gerning sker oftest der, hvor vi virker, har vor gerning, og oftest i den ringeste ting. Der fornemmes måske intet, men der sker noget; vi er ikke de samme som før.

— Hvor der er kristendom, må der ske noget, — siger Berggrav.

— Kristendom er bevægelse, liv og en sindsfornyelse, der må give sig udslag i al vor gerning. Mulig kan den samme, tunge anklage ramme mange af os, som den unge norske mand, uden at vide det, udtalte på en missionærs forbavsende spørgsmål om, hvordan slig en prægtig far, der kunne tale så hjertegribende, kunne have en så upåvirket søn. Jamen hans far er nu ikke slig hjemme som her i aften.

For mange år siden blev der skrevet en sang: — Der tales alt for meget og handles alt for lidt; derfor er troen bleget og synerne forslidt.

Nej for troen behøvede man jo knap, når man kunne mene, vide og forstå alt lige til enkelthederne. Hvor var præsten Kaj Munk dog truffet det klart i »ordet«.

Men så må der jo samtidig hos de unge ligge en længsel efter vor forældres ydmyge tro, ellers kunne en sådan bog ikke udkomme og ellers kunne ingen mennesker fremstille det så kønt og tilforladeligt og uden parodi.

Vi møder det samme mere og mindre famlende andre steder fra. Mange kirker i København står altid åbne alle

dage og hele dagen og hvad er vel mere rimeligt, hvis vi skal leve med kristendommen hvert minut og ikke bare mellem 10 og 12 om søndagen. Trinitatis kirke står også åben; det er onsdag, først på formiddagen. Enkelte besøgende går stille rundt. Da kommer en fattig arbejdsklædt mand ind; han ser ingen. Han føler sig vist helt alene med Gud, kun de to i rummet. Han er helt ude af sig selv; han står i knæfaldet, han beder.

Man kan se, han er kommet til det sted på sin vej, hvor han er kastet ud på de 70 tusinde favne vand, det sted som vel hvert eneste menneske må møde før eller senere. Mange mærker det mulig ikke eller vil ikke give sig over, opgive sig selv. Nu skal det vise sig om troen kan bære over og oppe. Men han har mærket det og han svarer mulig med andre ord, men dog de samme:

Nu må de bære mig, jeg kan ikke selv, men é kan jeg, jeg slipper dig ikke, før du velsigner mig.

Så findes der dog også tro, virkelig bærende tro blandt arbejderne i København.

Et par år senere begynder Johanne for alvor udadtil at beskæftige sig med den daglige kost og de unges opvækst.

Mange af de ting hun slår til lyd for, lyder som og er selvfølgeligheder, og alligevel er det nødvendigt at påpege dem igen og igen, og måske særligt i vore dage.

I julehæftet fra 1934 berører hun ganske kort hele det sønderjydske hovedproblem:

Om der nogen steder trænges til daglig medmenneskelig forståelse, så er det vel i et grænseland; her danner tre faktorer en trekant: sønderjyderne, vi nord fra og det tyske mindretal.

Tre forlignes dårligere end to eller fire, det er en kendt sag. Derfor må de mennesker, der gennem deres daglige færd og tale bringer mere og mere forståelse af os selv, de andre og selve livet, vel siges at være den allerbedste

grænsevagt. Alt virkeligt stort sker tyst, og det vokser ofte så langsomt for at blive så meget mere rodfæstet og afhærdet.

Et foredrag her bragt i forkortet udgave, holdt i 1934 beskæftiger sig med ernæringen, og det er gennemsyret af glæden ved at være husmor ...

Vor mad – De 4 vinduer i dag.

Der sker så sandelig noget i vor tid. Mangt og meget er i støbeskeen. Også vor kost. Ud over landet har vi huslige kvinder sikkert fulgt forhandlingerne og debatterne mellem de lærde.

Først lød den manende råst fra sessionslægerne: – det er galt med de unges rygge, særlig galt med landbougdommen.

Hvor findes fejlen? Er det kosten eller er det for strengt arbejde i voksealderen? Der var her, som alle andre steder delte meninger. Men dette at angribe vor kost virkede som et trompetstød i sygeværket. Nogle blev forargede, andre var det overhørig, det var det nemmeste. Men det er så vigtigt et spørgsmål, at det har ingen af os, der laver mad til børn og unge råd til at være overhørig. Vi må se at finde ind til sandheden.

En af vore lærde dr. Johanne Christiansen siger, at vor kost er dårlig, der er for mange kunstprodukter; ja hun siger, at vi er bleven så kunstige, at det ligger helt tilbage fra dyrenes fodring, som også er bleven kunstig.

Hun siger: – Jeg sender mit S.O.S. ordret således: Smør – Ost – Sild.

Det er disse gode gamle naturprodukter, vi har glemt og må have ind i vor kost igen. Smør kan jo erstattes af sødmælk eller skummetmælk med flødetilsætning i kaffe eller

te. Dr. Christiansen hævder, at vi skulle helst have 1 liter sødmælk daglig, dels som drik, dels tillavet. Og ost skulle vi lære at spise som sydlændingene i gode tykke skiver og ikke spindelvæv, som man kan se kirketårne igennem.

Sild har helt fra gammel tid været særegen dansk nationalspise. Hvert land har gennem tiderne sine nationalspiser, som nu passer til det folk og man gør klogt i at holde sig til det, for det er gennem sine bestemte forhold hvert land henter sin urernæring.

Hvidtøl til den der arbejder strengt legemlig og sveder, slog dr. Christiansen også til lyd for. Og kender man nogen herligere frokostspise end godt udvandede varme, kogte spegesild med smørrebrød og hvidtøl eller hjemmebrygget øl til? Nej, det er ikke noget man skal vænnes til, det smager os øjeblikkelig og viser, at det er god gammel dansk urkost.

Hvorom alting er, vi må have råd og vilje til i vort lille land at give især den opvoksende ungdom en god, sund kost, ellers bliver alt meningsløst. Enhver moder véd dog, at her træffer vi det allermest centrale, det er, som når man skal bygge et hus, bruger vi 1. kl. materiale, har vi alle dage et godt hus, sådan også med kosten. Fra den kommer de stoffer, der skal lægge celle på celle, bygge legemet op. Det *skal* vi have råd til og har det også.

Vor levelfod stiger jo daglig i alle andre retninger, skulle vi så ikke have råd til den daglige føde. Vi kender, at når vi er syge, er der kun ét, vi higer imod: at blive rask; alt andet er småting. Sådan skal en far og mor først og fremmest have råd til at sørge for, at der kan bygges op et sundt lille menneske. Lad så børnene og de unge gå med bare ben om sommeren, eller vend frakken eller kjolen en ekstra omgang. Hue og hat behøves jo endelig heller ikke. For ikke at tale om, at skolecyklen kan spores; kan hænde den har sin andel i de dårlige rygge.

Allerede i 1925 blev jeg nede i Schweitz opmærksom på, at man meget mere dernede end hos os talte om vitaminer og salte, ligeså meget som man talte om kalorier. Vi

ved også, at vi oftest får for mange kalorier og for lidt vitaminer og salte. Der er f.eks. ligeså meget kalk i skummet mælk som i sødmælk, men for at vort legeme kan få fat i den kalk, fordres A og D vitaminer, som ikke findes i skummet mælk, det findes i sødmælken og følger smørret, fløden og osten.

Ja, uha, der er så meget at sætte sig ind i!!

Først dette: hvor finder vi nu netop det bedste. Og her må vi vel sige, at det er individuelt. Det lille barn og den gamle skal ikke have det samme. Byboens og landboens kost skal mulig også være forskellig. Men det er ikke så svært at finde ud af endda. Dr. Begtrup siger: — smagen nu som altid vil være første faktor ved bedømmelsen og valg af mad. Instinktet kalder vi det ofte. Børn kan have en underlig smag og sære vaner; men går vi det efter vil vi oftest se, at der mangler nogle stoffer i maden, som de nu søger at skaffe sig på den for dem tilgængelige måde, der synes os andre underlig. Børn kan være helt sære efter gær og uskrællede kartofler; der mangler B og C vitaminer, og kosten er ofte for ensidig. Manglen på A vitamin giver jo engelsk syge, og det er ikke bare i den spæde alder den kan optræde; men der gives mange eksempler på Senracitis der misdannede ben, ryg, bryst og tænder. Vi må ikke glemme det gamle middel, levertran. Og man ser, at de børn som trænger til den, er helt tossede efter den. Det er instinktet. Tillavningen spiller også en rolle.

— Det er al den megen jævning, der feder, — siger de unge.

— Og det er al den megen opbugning, der giver mavekatar m.m. — siger lægerne. Vi mente jo, det var sammenbøgningen af mel og smør, der var tung fordøjelig. Nu siger dr. Begstrup, at der ved smørrets smeltning dannes spaltningssprodukter, som organismen ikke kan tåle i det lange løb. Dette synes at kunne undgås ved jævning med melballe eller meljævning. Og så er denne fremgangsmåde tillige den nemmeste.

Ja, vort huslige arbejde har egentlig 4 vinduer nu: *sma-*

gen, som dr. Begstrup til glæde for os der gerne vil glæde daglig, når vi sætter maden på bordet, siger altid vil være første faktor ved maden. Dernæst *indkøb*, beregning. Og hvor er det spændende her, at følge med og se hvad der bevirker de store svingninger, vi er ude for.

Og så det *hygiejniske, sundheds-* ernæringsmæssige, som bør have en meget større plads, ja det burde have førstepladsen. Dernæst sluttelig *tillavningen*; vort huslige arbejde skal også fungere; der skal være mening i det, det skal være planlagt, og vi må og skal arbejde hurtigere og nemmere end før. Tid er penge, også for os sindige, danske husmødre.

Ja, det er så spændende alt sammen. I morgen er der mulig et andet, vi skal tage standpunkt til. Det er bare morsomt, vort arbejde er så sandelig ikke kedeligt. Og der er rige udviklingsmuligheder. Det er det mest frie arbejde i verden, og vi skal nok vide at få åbnet nye døre, når nogle gamle smækkes i.

— — —

Lidt senere på året blev foredraget udvidet med følgende bemærkninger:

Hver tid har vel sit S.O.S. og hver opfatter det mulig forskelligt. Hver gang, når jeg skal sige farvel til et hold elever, har der meldt sig dette: hvilke ønsker skulle nu følge dem på vej?

Det er var mulig nok ønsket om, at de måtte klare sig godt i det nye pladser, det lå jo lige for. At de måtte blive gode dygtige mennesker med fremgang på det økonomiske også. Men ønskerne ville ikke standse, de gik videre. Jeg ville også ønske at de måtte blive lykkelige mennesker, hvis liv blev til velsignelse for dem selv og andre. Men hvordan kunne det tænkes, at de fleste fik del i dette som jo dog skulle være hvert eneste menneske beskåren, at bjerger livet og lykken og hjertefreden frem til gravens rand. Det synes sværere, som årene går. Men om vort S.O.S. måtte blive opfattet og forstået.

Få et andet livssyn, kunne vi jævne mennesker sige til

hinanden. Og det er dette, jeg kunne ønske alle børn og unge givet i vuggegave af deres forældre og opdragere: et nyt livssyn, en ny vurdering af tingene.

For at kunne leve livet, så det føles varmt og lykkeligt, må så meget frigøres og sættes i gang. Der er noget der skal trækkes op, sættes i gang. For eksempel mangler børn på store børnehjem trods al verdens videnskab, tabeller, skemaer, hygiejne m.m. dog noget, som den lille snavsede knægt har, der om aftenen tager mod sin mor ved lågen, når hun vender hjem fra arbejde, nemlig glimt i øjnene. Hos ham har moderens kærlighed trukket et livsværk op, som hos børnehjemsbørnene stadig slumrer, noget forkrøbles ofte hos dem. Og hele livet igennem skal der noget trækkes op, sættes i gang hos os; det er betingelsen for alt liv, alt virkeligt liv, at vi stadig er i bevægelse og vækst. Oftest er det andre menneskers kærlighed, der skal trække værket op, og livet vil med årene føles rigere og rigere. Derfor må vi leve i sammenhæng, i fællesskab, og aldrig blive os selv nok, for så går vi i stå.

Vi lever i videnskabens tidsalder, siger nogen. Og videnskaben har misbrugt sin magt siger andre; derfor må videnskaben gå under for en ny vurdering. Men mon vi ikke kunne nytte det nye og *vare* det gamle også her. Nytte det, videnskaben har bragt os, men ikke forglemme forrige slægtleds ærbødighed for alt, dengang mystikken endnu hvilede over mangt og meget. Ja, meget mere synes der nu grund til ærbødighed og undren, nu da vi kender lidt til, hvor vidunderligt alt i grunden er indrettet af skaberen. Daglig har vi det for øje i vort arbejde. Bare vi lægger mærke til, hvor den bedste næring findes, må vi undres; nemlig i de mest nøjsomme, lettest tilgængelige planter, og det vil vel sige, de der passer til os og vort klima. Om vi gennem dette kunne nå til, som den gamle taknemmelige kone at sige: — Jeg får såmænd nok det bitte lidet, jeg skal have. Trygheden og hjertefreden vil da komme af sig selv. Vi har grund til at sende vort S.O.S. ud, også med det spørgsmål, som fremkommer i Adam Homo — Hvad er det

at være, at leve? — Nogen vil vel sige, at det at være, at leve var, når tingene mit arbejde, tog mig sådan med undren, at jeg følte mig ført af stærkere kræfter, følte mig som tjener.

Det er vel dette som kan få unge til at sige: — Jeg forlanger ikke spor af mine forældres penge, eller ønsker at dem; jeg er dem så taknemmelig, blot fordi de gav mig livet, det herlige liv; resten skal jeg med Guds hjælp nok klare.

Og det er mulig dette som hjælper den gamle til at sige: — Jeg ønsker ikke at leve livet om, men for denne ene gang en inderlig tak.

I det næste foredrag mærker vi for første gang rigtigt Johannes utvetydige meninger om kampen mellem kønne, og hun langer gevaldigt ud efter kvindebevægelsen, som hun ikke mener vil føre til den store lykke for kvinden. Hun slår til lyd for samarbejde mellem kønnene, et samarbejde som er helt nødvendig for at finde lykken. Men hun kommer sine betrængte medsøstre til hjælp.

Foredraget bringes uforkortet, og personlig anser jeg det for et af hendes bedste.

Vi samler ...

Foredrag fra 1935

Jeg har i de sidste år samlet på mennesketanker om livets mening.

Først var der fru Buckdal, som talte så kønt om kunst og kultur, om hvordan vi for at forstå vor egen tid, skulle dukke helt ned til det 13. århundrede. Al kultur bevæger sig i perioder, vi er allerede i halvfjerdserne, begyndt en ny kulturperiode. Omslaget mærkes først i åndens og kun-

stens verden, hvor man mere bedømmer og ser med det indre øje. Derfor kan vi almindelige mennesker ikke ret forstå os på det første stadium.

Fru Buckdal sagde endvidere: — I den kulturperiode vil kvinderne få stor betydning, fordi de er følelsesbestemte; de forstår måske knap så godt som manden med den kolde, klare forstand, men de aner bag om tingene og ind i fremtiden.

I den kulturperiode vi nu skulle have afsluttet, havde først kirken i middelalderen misbrugt sin magt, og måtte af den grund bukke under. Og nu har kapitalen misbrugt sin magt. Der var engang en tid, hvor det ansås for synd, at tage renter af sine penge. Det lyder for os, som et skønt eventyr. Pengenes magt ligger vi alle under for. Vi kan hver dag have nødtigt at sige og mindes Carlyles opråb til sine landsmænd: — Jorddrotter (vi kunne her sætte penge-mænd i stedet), se jer i spejlet på den franske revolution, lad jer ikke binde af penge, for intet kan trælbinde som dem, så man til sidst ikke kan høre livets pulsslag, men kun den hårde metalklang.

Det skulle være dejligt, om den af fru Buckdal, bebudede tid, hvor menneskene ville leve lykkeligere og trygge og barneglade, fordi de så Gud og Guds styrelse i alt. Om den snart ville komme. Og dog, bare vi får lov at bygge med på den, bare vi fik den forvisning om, at det bærer opad mod den, så kunne alt bæres. Og meget tyder på det, trods alt.

Så var der Jørgen Buckdal, som sidste vinter ved indvielsen af »Kvindernes Hus« i Vejen, talte så forstående om kvindegerning. Som altid forstod han at bygge bro fra fortiden over nutiden ind i fremtiden. Han fortalte om, hvordan husholdningsarbejdet på Askovegnen havde rod og sammenhæng med det landbrugsfaglige arbejde helt tilbage fra det kongelige landhusholdningsselskab af 1769 — en oplysningstid, der så på det praktiske og dygtiggørelsen — som vejen frem til sand samfundslykke.

Romantikken og højskolerne forandrede ikke grund-

retningen og ånden i dette arbejde, der randt op af noget af det bedste i enevældens og oplysningstidens samfundssyn. Men de skænkede arbejdet et nyt initiativ, satte et nationalt og folkeligt mål op over de faglige og stand-nyttige.

Efter 1864 var landboforeningerne med til at vinde indtil, hvad der udadtil var tabt. Og mænd kom til, der af højskolerne og ved Grundtvig havde lært, at ånden skal bestå sin prøve i virkeligheden, og at vækkelse og begejstring aldrig duer som løbske heste, men som trækraft i hverdagen – altså til sidst må vise sig i menneskets forhold til det praktiske.

Det er praktisk opdragelse og dygtiggørelse, der i første omgang gælder. Det rent kulturelle og åndelige kommer i anden række, som det større formål, der giver det praktiske mening, ud over den rene nytteværdi.

– Thi, siger Jørgen Buckdal – hemmeligheden ved den praktiske dygtiggørelse ligger ikke alene i resultatet, den nytte man får ud deraf, men i selve den viljeanspændelse, der ligger i at tilegne sig de praktiske færdigheder. Der er en karakterdannelsens moralsk værdi i dette: at opdrage et menneske inddirekte ved at beskæftige det med tingene, lære deres natur at kende og beherske dem, er altid en bedre opdragelse, end den direkte formanings-teoretiske.

En kvinde må begynde med huslige sysler, og hun må lære at beherske dem. Ingen kvindesag kan føre bort fra hjemmet og kvindernes naturlige opgave dér. Thi kvindefrigørelse betyder ikke kvindens frigørelse fra hendes opgaver i hjemmet, men den betyder, at hendes menneskeværdighed ikke er bunden til en bedømmelse af hendes kvindelige opgaver som moder og madlaver.

Her er vi ved kvindesagen og dens vældige indsats i den sidste menneskealder. Den moralske basis ligger ikke ude i striden for en ligeberettigelse med manden m.h.t. samfundets stillinger. Dette er en naturlig følge af en idévirkninger.

Men ideen er et menneskeværdighedsbegreb, der ræk-

ker ud over kønsforskellen, og kampen går ud på at hævde det menneskelige i kvinden, som det, der skal ydes en social og politisk ret, uanset om det er bundet til et hjemms opgaver eller ej.

Kvindesagen er ikke alene en sag for de selverhvervende kvinder, men også for de gifte kvinder og husmødre. Kvinden er nok moder og madlaver, men det er hendes opgave at hævde sin menneskeret overfor sin kvindepligt. Thi en kvinde forsumper altid åndeligt, når hun vil leve på det kvindelige alene.

Hun har et personligt liv at varetage, ofte imod sine rent kvindelige interesser. Selv om husmoderforeninger og kvindeforeninger ikke har noget med hinanden at gøre, fordi de hver for sig vender mod sit mål, så er der dog den forbindelse, at den kvinde, der er dygtig til sit praktiske arbejde, har lært at beherske og overskue det, hun vil heller ikke blive slave af det, ikke bruge det til at beruse sig i, eller for at tale moderne psykiatri: at afreagere i.

Hun kan netop spare tid til at pleje, om jeg så må sige, de ukvindelige interesser; den personlige vækst, der løfter hende op over arbejdet og den kvindelige naturs selvtilstrækkelighed.

En kvinde, der vil beherske sit hjem, må altid have et arkimedisk punkt udenfor, en interesse der kun gælder hende selv og hendes egen vækst. Jeg kender en ung kone, der efter at have været gift i flere år og fået flere børn, kom på den tanke, at hun ville på højskole for at få sine interesser plejet og nye grundlagt. Og hun virkeliggjorde tanken. Der er få ting, jeg har beundret mere.

Thi ingen kvinde kan leve på huslig lykke alene.

Også her gælder et arkimedisk punkt: menneskelykke er større end kvindelykke. Så vidt Jørgen Buckdal, og man må beundre hans fine forståelse af kvinder og kvindearbejde. Man har så godt af, at kigge udefra, indad sine egne vinduer, og agter man det ikke selv, kan man lære af andre.

Menneskelykke er vel det, der får den unge til at juble

over — glæden for intet og glæden for alt, glæden over bare at være til.

Menneskelykke er vel det, der får den, der står midt i livet til at sige: — Stort har jeg mistet, men stort jeg fik, så du skal have tak, Gud.

Ribbede bliver vi alle, men dagene går, men vi vil altid noget bedre i stedet, om vi da vil tage imod det. Og menneskelykke er vel det, der får den gamle til på sin livsaften at sige: — Jeg ønsker ikke at leve livet om én gang til, én gang var mig nok, og for denne ene gang en inderlig tak.

Ja, menneskelykke er ikke bundet til ejendomsret over noget bestemt materielt, den kan derfor intet henede frage os, og i modsætning til alt, hvad der er guld og ler: — jo mere den deles, des mere bliver der.

Spørgsmålet om kvinden som samfundsmenneske er et meget vanskeligt spørgsmål. Først er der den modsætning, som altid findes i et land, hvor kvinderne har politisk valgret. Ligesom mændene deler kvinderne sig i politiske partier, der indbyrdes bekæmper hinanden, mens visse spørgsmål gøres til direkte kvindespørgsmål, hvor de forskellige partiets kvinder går sammen om en protest eller en udtalelse eller en aktiv indgriben. Kvinderne ønsker ikke en inddeling efter køn, hedder det undertiden. Mand og kvinde er som samfundsborgere ligestillede og bør deltage side om side i samfundsarbejdet. Denne opfattelse møder man ofte, men samtidig siges det, at kvinden udfylder manden, at hun ønsker at rette visse misforhold i samfundet, at hun ønsker at varetage sine interesser som kvinde, at hun bør være solidarisk med andre kvinder. Således går hun altså i høj grad med til at betragte sig selv fra et kvindesynspunkt, og denne sidste opfattelse er egentlig den eneste naturlige.

Det er ganske frugtesløst ad de politiske veje at kunne bane sig frem til de høje mål, som mange kvinder har sat sig, når de tager deres samfundsopgave alvorligt. For det første kræves der ofte så lidt af indre personlig udvikling og fordybelse at tage aktiv del i det politiske liv, ja, det

kan tilmed kræve opgivelse af etiske værdier, man som enkeltmenneske går ind for. Det er givet, at man ikke må unddrage sig medvirkning til, at det nuværende samfundsmaskineri fungerer; det er også givet, at man bør gøre alt for at bidrage til værdige former for det politiske liv, og fremfor alt har kvinderne mulighed for at påvirke deres partier, således at disse optager de hygiejniske og sociale spørgsmål, som de anser for forsømte, samt at medvirke til, at de bedste bliver opstillet som kandidater.

Alt, hvad der er muligt for dem at gøre for at formindske spændingen mellem de politiske partier, er også et skridt frem mod bedre forhold, men lige så sikkert er det, at den indsats, som jo bør kræves af hvert medlem i et demokratisk samfund, må fra begyndelsen tages alvorligt og blive en mere umiddelbar præstation. Det mekaniske og stærkt organiserede i vore dages samfunds- og næringsliv kan kun neutraliseres af et rigere og mere nuanceret privatliv og en mere venlig og forsonlig forbindelse mellem de forskellige grupper og individer i samfundet.

Ved siden af at opfylde sociale og politiske forpligtelser virker kvinden på to måder i samfundet, nemlig i hjemmet og omgangen med de forskellige mennesker, hun mere eller mindre kommer i berøring med. At tale om kvindens indsats i samfundet ved den indflydelse, hun har på familiemedlemmerne i hjemmet, kan synes et fortærsket emne. Det er fremhævet for lidt, og for at gøre en indsats så skal det have nogen værdi for samfundet, fordres der visse kvalifikationer.

Inderst inde bliver det altid en viljesag, om man ønsker at give sit hjem og sit liv et ideelt præg. Men derfra og så til at udøve sin indflydelse i samfundet, gennem sine børn, er et stort skridt. Jeg tror, at vi her i Norden udvikledes til demokratiske samfund uden nogen dybere tanke for de forpligtelser, dette medførte.

Man tænkte for lidt på, at både hjemmet og skolen på en måde måtte omformes, da den almindelige valgret og

senere den kvindelige valgret indførtes, for at kunne ud-danne bærere af det nye samfund.

Og dette har bidraget til parlamentarismens anseelse. Det gælder om at studere og forske tiden og ydmygt søge sin plads i tiden. Hjemmets kvinder kommer ikke længere frem med blot praktisk arbejde og nedarvede, moralske begreber.

Men — vi må opbygge en uddannelse, som for det første uddyber hjemmearbejdet og giver det en teoretisk bevæggrund. Derfor må hvert dannesarbejde begynde med ens eget arbejde, hvor beskedent det end er, men dernæst burde der på de huslige kvinder lægges en del af det almindelige arbejde, som de stærkt specialiserede nutidsmennesker har skudt til side. Vi må ikke miste forbindelsen med den fortidskultur, hvor vi har vore rødder, og hvorfra vi gennem århundreder har hentet kraft, glæde og skønhedsværdier.

Men nu er det vanskeligt at få mennesker ind i et dannesarbejde, og der er heller ingen velsignelse ved en humanistisk dannelse, der ikke modtages som et middel til at gøre livet rigere. Vi må håbe på, at der må skabes en ny mentalitet, der efterhånden fortrænger den stærkt overdrevne interesse for klæder og madspørgsmål, der tit på en dårlig måde udfyldes ved en omfattende læsning af underholdningslitteratur.

Her tænkes ikke på de hårdt arbejdende husmødre, som knap har tid til det aller nødvendigeste. Derimod må der lægges mere vægt på kundskaber og kulturinteresser, der giver indsigt i de store spørgsmål, som drøftes rundt omkring og beskæftiger tiden og de vågne mennesker.

Jeg har tit tænkt på, om vi ikke alt for længe holder vore børn på et miljø, der passer bedst for småbørn — sagn, eventyr og bibelske historier — idet børn, i særdeleshed drenge, elsker virkeligheden.

Og man bør tidligt indrette sig på at gøre virkeligheden så lig de smukke sagn og eventyr som muligt.

Historien viser, at mange unge mennesker har tålt virke-

ligheden og de store spørgsmål så godt, at de, når de blev stillet overfor dem, selv har udført storværk. Det gælder om, at man i hjemmene oversætter de almindelige politiske spørgsmål, som debatteres, til menneskelige velfærdsspørgsmål, som de jo inderst inde er under den politiske skal. Ellers er det bedre at holde børn og unge udenfor det politiske liv. Der findes næppe noget så nedtrykkende som at høre børn og skoleungdom slå om sig med partipolitiske fraser og slagord, at se dem ubevidst indsuge klassefordomme og forudfattede meninger i en alder, da de burde have deres sind åbne og spørgende mod livet. Det er en karrikatur af et barns opdragelse til ansvarsbevidst medborgerskab. Det er en fornægtelse af det første og sidste, vi har givet vore børn i arv, den højeste arv, vi selv har modtaget fra Østerland og Vesterland, fra Kristus og Sokrates: — den personlige sandhedssøgen.

Kunne vi blot udvikle den personlige sandhedssøgen i vore hjem, ville vi gå lykkeligere politiske tider i møde. Men over alt møder vi vanskeligheder, når vi søger at virkeliggøre det idealskabende hjem.

Mennesker og børn trives bedst, hvor de jævne, menneskelige instinkter blomstrer som græsset på marken, hvor intuition og fantasi gør hjemmet forskelligt fra alt, hvad de møder uden for hjemmet. Derfor burde vi forlange hos den moderne huslige kvinde et udviklet fantasi- og følelsesliv. Gjaldt det tidligere om, at søge indtryk for at stimulere sin fantasi, så gælder det næsten i dag om at modvirke indtryk, for at ens eget fantasiliv kan leve.

Det er i almindelighed ikke selve resultatet af fantasilivet, som for et menneske selv er det væsentlige, men selve udløsningsprocessen, som får det til at fyldes af livets løfter, at skabe. Således også med de religiøse oplevelser.

Intet har religiøs værdi, hverken kirke eller lære, som ikke kan sættes i forhold til egne oplevelser.

Af fantasi ejer menneskene i almindelighed kun begrænsede mængder, men fantasien kan udvikles. Det er opmuntrende, at skolerne er begyndt at lægge vægt på bar-

nets kunstneriske fantasi. Den kan siden synes at forsvinde, men den gør det ikke; den kan udvikles og komme frem under nye former, men den kan også misrøgttes og dø til sidst.

Det er vanskeligt at fordele egenskaber på mænd og kvinder, f.eks. at sige, at mændene er mest intellektuelt udviklede, og kvinderne har det stærkeste følelsesliv. Men når vi slår fast, at det er mere fantasi og følelse, vi har brug for, så er der ikke andet at gøre end først at appellere til kvinderne.

Vi har for lidt af den velvilje i vort samfundsliv, som alene er produktiv, for lidt af den mystiske godhed og forløsende humør, som skaber usynlige forbindelser mellem menneskene, for lidt af det, vi kunne kalde Frans af Assisis ånd. Det ligger ikke for vort nordiske sindelag, siges der. Men her kan de forskellige folk lære af hinanden. De nordiske kvinder er kommet videre i organisation og socialt arbejde, men sydens kvinder er kommet videre i venlig, naturlig omgang med hinanden, og det gælder også mændene.

Men hvad vi her savner, kunne vi lære, om vi agtede mere derpå. Vi regner overhovedet for lidt med, at alt, som er uvenligt, surt eller bare ligegyldigt, er uproduktivt og hæmmende, at de bedste menneskelige institutioner og foranstaltninger bliver negative og værdiløse, om de mennesker, der leder dem, ikke er produktivt gode og velvillige.

Hemmeligheden ved den hellige Frans' uhørte indflydelse var hans produktive godhed, venlighed, medfølelse og humor. Hans ånd vil stadig og altid leve i vesterlandsk kultur i mindet om det mest geniale, som nogen sinde er præsteret i omgang med mennesker. Det siges, at han påvirkede sit lands økonomi gennem den bølge af retfærdighed, som fulgte i hans fodspor. Derfor blev det så let for menneskene at blive gode, åbne, ærlige, når de kom i nærheden af ham. Det højeste i livet er den geniale godhed, sådan som Kristus åbenbarede den, og som den hellige

Frans i en enklere og mere letfattelig form levede den i daglig omgang med mennesker.

Vi går nu tilbage til vort udgangspunkt. Et kulturfolk skal ikke forenkle sine problemer for at kunne beherske dem, men skal forstå, at netop i vanskelighederne ligger rigdommen. Det er måske vanskeligt at forene mandens og kvindens opfattelse i samfundsarbejdet, men den helhed, som man tilkæmper sig, gør også resultatet rigere og mere menneskeligt.

Findes der ikke ved siden af kvindens indsats i det politiske og sociale liv en mere virkningsfuld og dybere form for en særlig kvindelig indsats, som vi ønsker at tilføre samfundslivet? Det politiske og sociale nydannelsesarbejde, som foregår i et hurtigt tempo, behøver et supplement, om ikke menneskene skal lide ilde. For samtidig med, at man radikalt stræber efter at reformere samfundet, savner man politisk forståelse eller endog muligheder for at udvikle de egenskaber, der kræves hos menneskene for lykkeligt at virkeliggøre de nye idealer, man kæmper for. Det højeste ideal vil dog altid blive at påvirke, at forandre selve menneskene til lykkeligere og sandere skabninger, mere levende, åbne og forstående overfor de menneskelige omgivelser.

Vi lægger så megen vægt på at lære menneskene at arbejde; vort opdragelsessystem går mest ud på at udvikle den fuldkomne arbejder, men vi gør mindre for at lære menneskene at leve, skønt vi er et kristent folk og Kristus dog blot lærte menneskene at leve.

Her er der brug for lærere og mestre. Findes der sådanne, er det som oftest mennesker, som kun har lidt anelse om den høje kunst, de ubevidst udstråler. Kunsten at leve et rigere liv enkeltvis og i fællesskab er noget, vi må ane os til med fantasi og følelse, leve os til ved at nedbryde alle hæmmende bånd og grænser, ved at udvikle det produktive gode, og i hjemmene forberede samfundslivet, og ved altid at være beredt til at give os selv, også i de simpleste daglige forhold.

Således at vi dybere og dybere føler den menneskelige sandhed, som Kristus så underfuldt har udtrykt i ordene: — den, som giver sit liv, han skal vinde det.

Dette års største rigdom for mig har været at samle på mennesketanker. Når livet, som det kom oftest til os gennem bladene, synes så mørkt og meningsløst, tyede jeg ind i mit skatkammer og følte, at der også gaves en anden verden derude, en verden fuld af gode, lyse tanker, som man kunne tænke sig Guds mening engang og — mon ikke alle deres bønner og stærke, lyse tro er stærkest og engang vil sejre?

Ja, lad os tro det og hjælpe dem.

Krigen var nået til Danmark, og befolkningen trængte til håb og det gav bl.a. Johanne dem, gennem hendes artikler og taler. I krigens år blev det ikke til foredrag om praktiske færdigheder, men derimod mest i taler, der flammede op, satte i bevægelse og som skulle ende med aktiv modstand. Johanne fik ikke noget tale- eller skriveforbud, og kunne derfor både fremkomme med sine egne tanker, men også viderebringe andres, der var underkastet forbudenes spændetrøje.

... vi er i støbeskeen

Tale fra 1941

At forstå sin tid og holde af den, er livskunsten, især i dag. Før september 1939 var vi mange, der ænsteelig spurgte: — Er det Vesterlandenes undergang? Har Spengler ret? Er der ingen vej udenom?

I dag aner vi, han ikke har ret — ja vi ser endda en lysning forude!

En østriger, Egon Fridell, har skrevet en verdensberømt kulturhistoriebog, i hvilken han ikke alene fortæller om en 500 årig kultur, men det der gør den særlig værdifuld for os, er, at den viser os, at disse sidste 500 års europæiske historie, er historien om en sygdom af hvilken verdenskrigen fulgte, som en nødvendig, uundgåelig katastrofe. Men i modsætning til Spengler mener han, der er en krise, der fører mod helbredelse — mod nyt liv; kristenliv.

Fridells kunsthistorie begynder således:

— Gennem verdensrummets uendelighed vandrer talløse stjerner, Guds lysende tanker, salighedens instrumenter, som skaberen spiller på; alle er de lykkelige, for Gud vil have verden lykkelig. Een eneste blandt dem deler ikke skæbne med de andre, thi på den blev menneskene til. Hvoraf kom det? Glemte Gud den stjerne? Eller har han skænket den luvets krone; har han stillet den frit, for at den selv skal kunne tilkæmpe sig saligheden? Vi ved det ikke ...

Og så forsøger Fridell i sin kulturhistorie, der er på tre tykke bind, som han selv siger: — at fortælle en lille bitte brøkdal af denne lille bitte stjernes historie.

Om Spengler siger han bl.a. følgende: — At skrive kulturhistorie er i sig selv et kulturhistorisk fænomen, som må gennemgå de samme livsfaser, Spengler har konstateret i sin barn-, ung-, mand-, og alderdom:

I barndommen lever mennesket negativt og skriver derfor på dette trin ingen historie. I ynglingealderen ser det på verden med poetiske og undfangede øjne og skriver historie i digterisk form.

I den modne manddomsalder ser det på tilværelsens mål og med, i handling og skriver her politisk historie og i oldingealderen begynder det endelig at forstå, men nu livstræt og resignerende.

Derfor er Spenglers værk ved sin blotte eksistens det sikreste bevis for rigtigheden af hans historiske konstruktion. Endemålet af den vesterlandske udvikling, som Spengler ser den, er civilisationsmenneskets nervøse og

disciplinerede åndsstyrke, verdensbyernes beboeres illusionsløse kendsgerningsfilosofi, skepticisme og »historicisme« er med et ord: Spengler.

Han er en forklædt materialist. Han tror ikke på universets mening, på det guddommelige i universet.

Fridell fortæller os om, at middelalderens mennesker var endnu fri for den moderne overtro, at den menneskelige tænkings- og forsknings hovedformål er at trænge ind i og beherske erfaringens verden.

Hvad brød man sig den gang om at vide besked med? Kun to ting:

– Deum et aninam – Gud og sjælen, siger Augustinus med en bestemthed, som ikke er til at misforstå, er det eneste, jeg ønsker viden om. Intet mere? Nej slet intet andet! Fysik er for ham læren om Gud. Hvad den ellers kan lære os, kan vi godt undvære, det fører ikke til frelsen ...

Og trekvart århundrede senere, da middelalderen står på sit højeste, erklærer Hugo af Sankt Victor: – at videnskab står på sit højeste, såfremt den tjener til opbyggelse. At vide noget, blot for at vide det, er hedensk.

Han tilføjer, at forstanden ikke er noget velegnet middel til at finde sandheden med. Men dette kan kun undres os så længe, vi ikke husker på, at kristendommen ligesom sandheden er hævet over fornuften, uden derfor at stride mod fornuften.

Men fra midten af det fjortende århundrede betræder en ganske anden mennesketype, scenen, eller rettere udtrykt: en mennesketype, som bærer spiren til en anden i sig ... man vil nok blive ved med at søge, men man vil også finde ...

Rørelser vil der findes i tiden, men ikke mere blot i dybet. En tragisk kultur giver plads for en borgerlig, en kaotisk kultur for en organisk og til syvende og sidst – endog en mekanisk.

Verden er fra nu af ikke længere et mysterium af Guds vilje, men en virkelighed, skabt af mennesker.

Det var begyndelsen til vor tid, vor kulturtid, hvor

Spengler ligesom var den tragiske afslutning af materialismen og mekaniseringen.

Fridell skriver: – jeg har den fordel af skrive efter Spengler. Han mener, at en dag vil menneskene blive seende, og han tror, de vil indhente maskinen og gøre sig til herre over den, over mekaniseringen. Men hvorfor tør han ikke leve længere, den dag tyskerne rykkede ind i Østrig?

Dog kulturhistorie, om man vil, fortsætter Kaj Munk frejdigt, med begge ben plantet dybt i jorden, som den arter sig i dag.

Han tør og kan ... For hans øjne har aldrig sluppet stjernerne, derfor kan foden stå fast på jorden.

Han er mere end kulturhistoriker, mere end profet; han er Vorherres sendebud til os, og den rigeste forjættelse om, at Gud ikke har sluppet os. Så må Vorherres kærlighed, langmodighed og barmhjertighed være uendelig. Og vi vil dag og nat bede om, at det ikke må gå som med Jerusalem, at det ikke blot er viljen, det er galt med, men at vi også har mistet evnen til at se, hvad der i dag tjener fred – det er ikke et spørgsmål om flyvemaskiner, penge, tanks, krigere og menneskemod – det er måske midlerne, men målet er menneskene, deres, vor egen frivillige hengivelse i tro, den tro, der kan få lov at flytte bjerge.

Skimter vi det ikke allerede på vej? sjælenes verden, Guds verden, som er den egentlige?

Det vort øje ser, er kun skallen, mekanismens skal. Det er ikke i radioen, der bestemmes og det foregår, men et helt andet sted.

Kaj Munk har skrevet en bog – en prædikesamling: – Ved Babylons floder. Det er den mest vidunderlige bog, der har set dagens lys i den sidste menneskealder. Det er, som om han har lyttet til hvert eneste menneskehjerte, og det ved vi – kan kun Gud. Derfor må han være Guds sendebud til os. Trøst og hjælp har han til hver eneste af os, til dem der har mistet deres kæreste: – ved du, om ikke Gud har flyttet din kære hæn på den aller nærmeste

stjernestol? – ved du, om ikke netop det skulle blive endnu bedre for dig?

Og han står der, så fast i dag med hjælp og trøst for alt det, der kan møde os i dette liv. Han ser det alt sammen.

I sin prædiken: – jeg er den gode hyrde, den gode hyrde sætter sit liv til for fårene, siger han. – Han er den gode hyrde, han står foran sin hjord endnu, han fører sin kamp mod ulvene, som han har ført den i årtusinder. De har dræbt ham engang, og det var hans hellige offer. Den sejr, der grundlagde den store fold i himlen – hos Gud.

Men her på jorden kæmper han videre i sin menighed. Der er får i hans folde, der gør parti med ulvene, og forbandelsens mærke træder frem og skinner rødt på deres pande, og fortabelsens dyb åbner sig bag dem. Men der er også dem i hans folde, der fyldes helt med hans ånd. Som fårene slår kreds om lammene, når ræven nærmer sig og stamper og gør front mod angriberne, således slår de kreds og gør front og vil hellere lade sig rive ihjel, end forære røveren adgang til folden. De giver sig ikke i underhandling med ulven, de lader sig ikke narre af, om han viser tænder og kalder det et smil.

Sådan ser vi martyrerne i deres sidste stund. Når de blev drevet mod muren, følte de, at den store hyrde havde gået vejen før dem, og at han kom til dem nu og gik sammen med dem, fremover slagtepladsen, ind i sejrfolden på paradisetts enge.

Derinde fanger vi et glimt af dem, når han en sjælden gang, salver vore øjne til at se så højt. Derfra skinner solhvidt over evighedens rumløse fold. Og de er samlet alle derinde, alle, den store hvide flok. De første dages forfulgte, sammen med de sidste. Katolikker, protestanter, missionsfolk, grundtvigianere, mennesker der har fundet fred i hinandens tanker, og mennesker, der i misforstået iver har mishandlet hinanden for troens skyld. Inkvisitionens ofre sammen med deres bødler, lyksalige ved nu, at have fundet frem til hinandens tilgivelse og samhu.

Små lemlæstede børn springer rundt med hele lemmer,

soldater knæler i tak for at have fået deres blodskyld tvættet af. Den ædle hedning, der først her har fundet sandhedens dybeste kildevæld. Synderinden, hyrden selv i yderste øjeblik bjærgede ud af fordærvsens krat. Helte, småfolk, sportsmænd, krøblinge, de er der alle – alle – og selv sidder hyrden på Golgatas banke, som nu er en blomstrende lynghøj. Han ser ud over alle sine.

På englene og salighedsfloden, og da løfter han sin fløjte og spiller den dejligste vise: – én hjord, én hyrde.

Men angsten og tvivlen er over Kaj Munk, som der er over os alle.

I sin prædiken over lignelsen om den rige bonde siger han:

– Hvad venter der vort land forude?

Ikke blot hjertekneb, men mavekneb, ikke blot samvittighedsnag, men også omvendelseskval.

Kan vi undgå det? Kan vi tage os sammen nu? Skal vi bede om en ny vækker i Danmark? Hvad svarer ånden os: – I har Grundtvig. I har Wilhelm Bach, I har stormænd af ånd, som kun få folk i verden. Tror I dem ikke, så tror I heller ikke, om jeg lod føde en åndshelt blandt jer!

Og vi må give ånden ret. Der er talt til os så ofte, så varmt og myndigt, at vi aldrig kan klage over, at vi ikke vidste bedre. Vi må tilstå, at vi ligger som vi har redt.

For vi har spillet bold med alle livsværdier, vi har strøget ordet – hellig – af vort sprog. Vore kirker står tomme, fordi vi tillod vore præster at tale uden ild. Vi vidste ikke, vi havde et fædreland. Vi kaldte dem idioter, dem der lod sig styre af den tro, at liv betyder offer. Vi mente, at vi i stedet for at kæmpe skulle debattere.

Ak, Herre, vor synderegning er stor.

Har evangeliet da intet trøstens ord til os i dag? Nej, det har det ikke! Så strengt er det. Findes der nogen trøst, da ligger den i tavsheden i, at der ties med den rige mands skæbne. Blev han i dødsriget, i pinen til evig tid? Det er ikke skrevet ...

Og sådan er det jo også med vor kvælende uvished og angst for Danmark. Er det døden dette?

Uigenkaldelig døden denne gang? eller er der mulighed for en opstandelse? Vi ved det ikke. Og dette blev den kværkende spænding for dette danske slægtsleds liv.

Stærkest, mest forjættende, profetisk virkende virker hans prædiken: — Vorder barmhjertighed, ligesom eders fader er barmhjertig.

I den siger han bl.a.: — Kristenhistorien fortæller os, at der er to mennesker, der har talt med Gud, som det ene menneske til det andet. Først Moses. Det var ham, der hentede samfundet ned til jorden. Han ville grundlægge et rige på jorden — ordenens rige. Han ville sprænge jungleloven, i hvilken den stærkeste har retten, han ville sprænge dem med sit almægtige — *Du skal ikke*. — Du skal ikke lyve; du skal ikke høre; du skal ikke stjæle; du skal ikke ihjelslå.

Men da han efter mødet med Jehova, forløst og lykkelig og udmattet kom skridende ned af bjerget, slog lyden af vellystig strengeleg ham i møde. Det var Aron, Moses broder, der havde fået folkene til at danse omkring guldkalven.

Da knuste Moses tavlerne med den evige skrift og straffen kom; døden kom; angren kom; Guds barmhjertigkom og forsøget blev ikke gentaget.

Atter skrev den evige finger stolt: — du skal ikke.

Riget var grundlagt, lovens rige, kampen for af dyr i en urskov, at skabe mennesker i et samfund.

Moses nåede aldrig ind i det forjættede land, han nåede kun at kigge derind.

Og århundreder gik. Atter fødtes et menneske, der skulle opnå at tale med Gud. — Jesus.

Også han ville grundlægge et rige på jorden. Grundlægge det på noget, han hentede ned fra himlen.

Et kærlighedens rige.

Grundlagt — ikke på Guds retfærdighed — men på hans

barmhjertighed. Det slog ikke til for Jesus med disse: — Du skal ikke — der måtte et: du skal — til.

Du skal elske. Elske Herren din Gud af dit ganske hjerte og din næste som dig selv. Og Kaj Munk gør op.

— Hvordan er det nu gået med disse to grundlæggere af storriger? Har de haft succes?

Moses berømmelse har overstrålet Arons — men realitetsmæssig set har Aron ingen grund til at klage, han har ikke stået i skyggen af sin bror. Årtusinder har danset deres »can-can« med vor snurrende klode, og dansen om guldkalven har fulgt takt. Jungleloven var af et sejgere stof end som så. Men Moses og Jesus, det er dog de eneste to, hvis navne stjernelyser over slægten i dag. Ved dem er menneskenavnet trods alt hædersnavn. Det sker for dyrene i junglen, at der en nat går en tone gennem urskoven. Nogle af dem løfter hovederne og lytter. Det er stjernernes fjerne morgensang. Og der er iblandt os, dyr, hvis hjerter kommer til at skælve i længsel. Og Kaj Munk slutter med sin mægtige forkyndelse: — ar er der altid nogen, at vil der altid være, som der **hidtil har** været nogen, om så aldrig så få hernede i junglen, i hvem stjernesang lever til kamp og håb — så vil det ske engang.

De store — skal ikke — vil omdanne os mennesker, og det mægtige — skal — vil fuldbyrde lovens værk.

I 1942 udkom en bog i Sverige, der satte sindene i bevægelse derovre, og efter oversættelse til dansk, det samme her i Danmark.

Den inddragede kraftigt kvinderne i samfundslivet, og Johanne greb dens tanker og ideer med kyshånd, og uddybede dem overfor sine tilhørere og læsere.

En artikel i skolens julehæfte fik titlen:

Ilden overlever natten

Det er titlen på en bog, der er udkommet i Sverige i foråret, skrevet af Elin Wägner. På svensk hedder den »Väkarkloca«.

Den har vakt røre i Sverige. Herhjemme satte to kvinder sig hen og oversatte den til dansk, så vi kunne blive delagtiggjort i dens tanker. Det var fru professor Hal Kock og fru Margot Lading.

Bogen er en bekræftelse på det, som flere kvinder her, i Norge og Sverige har talt og skrevet om gennem de sidste år.

Men den er mere end en bekræftelse, den er en åbenbaring af kvindeverdenen. Den er begyndelsen til en ny tid. Det er ikke alene franskmændene, som i mange år har spurgt: — hvor er kvinden? — Nej det har man på mange måder spurgt efter i hele den civiliserede verden. I denne bog findes svaret.

Forordet af fru Bodil Kock er gribende i sin enkelhed. Også hun fattede som 100% kvinde det store i bogen. Jeg vil gerne gengive hele forordet, som indledning til denne artikel:

— For nogle måneder siden vidste alle landets aviser, at fortælle om en tre års dreng, som var faldet i en brønd ude på en mark, mens moderen lugede roer et stykke vej derfra.

Alle dagens kendte lyde var gået i ét for denne moder. Vognrummel, menneskestemmerne på vejen, køernes brølen, blæstens jævne sus i pilegærdet og drengens småpludren med stene, træer og jord, ja end ikke de fremmede flyvere, der som store, støjende fugle duvede henover hovedet på hende, forstyrrede freden og arbejdsroen.

Vi ved jo alle, at krigen hører med til menneskelivet, som arbejdet gør, og glade må vi være, så længe kun dens

skygger falder ind i vor lille verden. Men da barnets stemme gled ud af dagens lydharmonier, vågnede moderen til en barsk virkelighed, der lå hinsides hendes erfaring, men også til uanet beslutsomhed og kraft.

De få minutter der var givet hende, brugte hun ikke til at jamre og klynke eller til at hente hjælp. Men derimod så hun øjeblikket an og stemte ryg og ben mod brøndens sider og hentede selv sin søn op af dødens favn.

Se det var forsidestof af første skuffe. Der var lange beretninger og fotografier af den »lykkelige familie« ved kaffebordet — af sølvtallerkenen, som en kendt forfatterinde skænkede til minde om begivenheden, og hvad ved jeg.

Men selve handlingen lod hånt om sensationsmageri og skød frem gennem det hele, og selvfølgelig som en naturlov og monumental som kæmpehøjen ved landevejen. I de dage sad jeg netop og læste »Väckarkloca« og der eksisterede ikke meget andet for mig end denne bog. Derfor er hin mor og denne bog smeltet sammen til et symbol.

I Elin Wägners ser jeg kvinden, hvis instinkt siger hende, at livets tone er ved at forstumme i dagenes lydbillede. Nu gælder det kun ét, at kalde livet til live og drage det op af den vanviddets og håbløshedens brønd, hvori det er faldet. I Elin Wägners bog fornemmes ørnens vingeslag, der løbes det karske løb, og jordens kilder åbner sig påny. Lad os stå og friste løbet. Lad os stå på hvert sit sted og forny vor kraft.

Citat slut.

I bogen fortælles der om, hvilken betydning det har for det enkelte menneske gennem livet — at mindes, mindes at kærlighedens, forståelsens og tilgivelsens principper engang har været levende virkelighed i dets liv.

— Det er kun en tanke, siger Elin Wägner — man trøster og opmuntrer sig med, for ikke at fortvivle. Men hver eneste familiemoder ved nok uden at have læst psykologi, at der skal mere til end kærlighed, kaffe og tilgivelse. Dette

noget, er en vågen vilje, der aldrig slapper af og aldrig glemmer et eneste medlem af familien. Hun ved, at hun aldrig må være optaget af arbejde og bekymringer på en sådan måde, at hun glemmer at se efter, hvordan familiens medlemmer reagerer overfor dagens hændelser og hvordan de opfører sig imod hinanden.

Hun må ikke lukke øjnene for de synlige eller usynlige virkninger hendes opførsel fremmaner. Hun ved der behøves uendelig forsigtighed, ikke blot overfor ømtålelige husassistenter, men også overfor en bøffel af en søn og en opsætsig datter. Ellers ophobes der misforståelser og mismod kan tære sig ind i nervesystemet.

Men de fleste familiemødre erkender også overfor sig selv i oprigtige øjeblikke, at deres handlinger ligger dybt under deres viden. De foresætter sig måske, at de skal passe familien bedre, men fejler snart igen; thi den menneskelige enhed, de skulle have tilsyn med, er spredt og flygtig.

De savner tid, ro og myndighed til at holde så meget sammen på den, at de når at blive fortrolige med alle disse enkelte sjæle med deres forvandlinger, udflugter og forklædninger.

Husmoderen kan ikke få takten i den moderne, spændte og hektiske tilværelse med, for det er ikke hende, der bestemmer den. Hun vil gerne finde ud af, hvorfor det er begyndt at rykke i venstre kind på den store dreng, men inden hun ved et ord af det, er han forsvundet sammen med de andre familiemedlemmer. Hvorfor blive hjemme, når der er foredrag, dans og biograf? Og måske sidder drengen med de nervøse trækninger i kinden, i en studiekreds og lærer, at de tekniske opfindelser, der har sprængt familiens sammenhold, har forvandlet hele jorden til en enhed.

Men jorden bliver ikke en enhed, bare fordi man kan sende varer, bomber og propaganda over hav og land.

Nej, teknikken, der arbejder i store enheder, har ikke erstattet den menneskelige kontakt, men teknikken vanske-

liggør den. Samlivskrisen gennemtrænger nu hele den menneskelige folkefamilie.

Tænk på hvordan unge mennesker, som vi har sendt ud i livet med mindet om kærlighedens, tilgivelsens og forståelsens principper, må føle det, når de opdager, hvordan disse principper betragtes ude i verden.

Honorine Hermelin har engang sagt: – at vi ældre har svært ved at se ungdommen i øjnene.

Ja, det har vi i sandhed.

På hvilket område vi end prøver os frem, finder vi en modsætning mellem hjemmene og det system, de er blevet sat ind i. Konflikten kan løses for en tid ved, at hjemmene giver efter, som de nu gør over hele linien, og lader sine virksomhedsområder og sin myndighed slippe fra sig og forpupper sig.

Men hvis frihed og demokrati ikke kan bestå, uden mange små levende virksomme enheder, og hjemmene under de nuværende forhold ikke kan være disse enheder, så er det nuværende system ikke noget godt system, og vi må erklære det krig.

Når mødre selv er blevet løst fra deres isolering og bundethed, så kan de hjælpe med at løse samlivskrisen – men ikke før.

Altså: – Udviklingen har medført, at hjemmenes kvinder uafbrudt er blevet sat fra det ene virkefelt efter det andet: produktion, opdragelse, undervisning, omsorg for mennesket. Den mangel på balance, der præger udviklingen, vil blive genoprettet, hvis kvinderne genvinder deres indflydelse og ansvar.

Kvinderne er blevet afskåret fra deres fortid, men de er begyndt at komme på sporet af den. Der er blevet sat grænser for dem i deres hjem, men de har muligheder for at udvide grænserne og bane sig vej ud til samfundet. De er blevet forvirrede i en verden, hvor de ikke hører hjemme. Kvinderne er blevet delt i forskellige lejre og har ladet politikens planløse spil bestemme, hvor deres front skal gå.

Kvinderne har ladet sig påtvinge en livsform, hvor livet ikke vil blomstre, og nu sidder de passivt og venter på en livsfremmende befolkningspolitik. De må hjælpes af mændene for at finde den livsform frem, hvor livet vil blomstre.

Vi må have ønsker for fremtiden og for nutiden.

Det er ikke nok at være sammen med dem, man holder af, man må også kunne tale om, hvad man vil med dem.

Ønsker har, som de gamle vidste, en sælsom kraft. Eventyr, der i sig selv er gamle, fortæller om endnu ældre tider, de ønsker hjælp. Men hvorfor hjælper de ikke mere?

Hvordan går det til, at ønskekræften forlader et slægtsled?

Uafbrudte små angreb fra individernes vitalitet sætter utallige slukningsprocesser i gang. Der sker en hel del med mennesker, der undgår spræng- og brandbomber. Ja, der må have bredt sig et mismodets mørke i sjælene, længe inden dette væsen begyndte, ellers havde det ikke fået lov at ske.

Vi behøver en vision af en verden med mening i, for at ønskekræften igen skal leve op. Den vision skabes, når menneske efter menneske gennemlyses af overbevisningen om, at den nuværende tingenes tilstand er en forvildelse, der ikke indgår i verdensordningen som en nødvendighed. Vi må lære at spørge på en helt anden måde. Det store spørgsmål er ikke længere: – hvad tjener til min sjæls bedste, end ikke, hvad tjener til menneskehedens bedste.

Men hinsides og udover denne begrænsede stræben – hvilken opgave skal dette mit liv varetage i Guds store og hemmelighedsfulde husholdning.

De, der spørger således, når de bager eller bryder brødet, når de lægger frøet i mulden, eller bjerger høsten i ensomhed eller i sællesskab, ved dagens begyndelse eller dens afslutning, de har uanede kræfter på deres side. Tilsyneladende kan de have alt imod sig, og alligevel bæres de af tidens egen uimodståelige bevægelsesretning.

Vi springer nu nogle år frem, nærmere betegnet til 1945, før det næste officielle livstegn kommer fra Johanne. Der er da også unægtelig sket ting i mellemtiden, der gør at hun er lovlig undskyldt.

Nu var det ikke sådan, at hun slet ikke oplod sin røst eller lod sin pen arbejde, men jeg har ment, at det har været rigtigst at springe frem til 1945, først og fremmest for ikke at afbryde denne udviklingsgennemgang af hendes litterære arbejder, og desuden for ikke at komme til at lade Johanne gentage sig selv.

Tiden fra 42 til 1945 var en usandsynlig hård tid for skolen på Als, og der blev kæmpet hårdt for i det hele taget at eksistere, og jeg har fået oplyst, at Johanne i disse år gik meget tidligt i seng, og prøvede så godt det kunne lade sig gøre for spekulationer og nerver, at få så meget søvn som vel muligt. Hun sagde flere gange, at det hun havde indladt sig på i det illegale arbejde, ikke kunne blive ved med at gå godt, og hun regnede med som en sikker sandsynlighed, at de en dag ville hente hende, og så var det ikke godt at vide, hvornår man fik søvn i øjnene. Og på en eller anden mærkelig måde, kunne hun sove på forskud, eller hun troede hun kunne, og det var også lige meget, hvad hun nu gjorde, hovedsagen var at hun samlede kræfter til de forestående prøvelser.

Hjemkomsten fra de rædselsfulde måneder i Tyskland og med befrielsen som udgangspunkt var det klart, at det var den næste generation, der optog hende mest af alt, de bar fremtidens kim, og de skulle sørge for, at det grufulde ikke skete igen. Og i den forbindelse indtog kvinden en helt central rolle i påvirkningen af børnene og de unge. Og hun mente ikke, at der kunne tales og skrives nok om det, og vi ser da også, at i de næste fem år, er det dette emne, der har førsteprioritering i hendes taler og artikler.

Kvindernes stilling i dag

Tale fra 1945

Hvor står vi i dag? Hvad har vi lært? *Har* vi lært noget? Ja, vi lærte vel sammen med mændene, at når vi gør, hvad vi kan, er alting nok.

Vi lærte, at forsømmelsessynder er lige så slemme, som det at gøre ondt. Vi lærte, at det altid kan nytte at gøre noget, bare vi gør det! Og nu skal vi bygge freden og fremtiden op.

Hvad skal vi så? Det er fristende at bruge Kristoffer Jansons ord:

Hvad skal vi så,
hvad skal vi så?

Alt, som kan bringe os højere at nå!

Et venligt smil og en munter sang.

En kærlighedsgerning af hjertets trang,
det skal vi nå.

Dernede i Tyskland lærte vi for alvor, hvad et venligt smil betød. Det kunne, sammen med en halv skive tørt brød, redde dagen for os, så vi synes, der lå solskin over den.

Nordens kvinder er bleven så dygtige i organisation, men vi kunne lære af sydens kvinder, noget om den mystiske humor og usynlige godhed, der binder mennesker sammen, er engang udtalt.

Ja, aldrig må vor faglige organisationstrang sætte sig på det menneskelige. Imellem kan man blive bange for den, også for centraliseringen. Man ser oftest for sent faren for ensretningen og dermed lidt diktatur. Når man samler på mennesker, må man også vide, hvad man vil med dem. Hvad man kan give dem. Hvad målet og midlerne er.

Vi må give det en fast form. Vi må erkende, at efter et sådant ragnarok må der en utrolig bestemthed og kærlig-

hed til. Bestemthed med hensyn til vejene og midlerne. Vi må igen nævne tingene med det rigtige navn.

Det at skabe et godt hjem *er, var og vil altid* være kvindernes egentlige hovedopgave, her må vi aldrig svigte, for »en minister kan nemt erstattes, men aldrig en husmoder!«

Men vi må også forstå, at hjemmene ikke mere er disse isolerede fæstninger, de var før. Meget har strakt sine fangarme derind, helt ind i hjertet af hjemmene. De har ikke mere den absolutte magt og tiltrækning på børnene og de unge.

Teknikkens tidsalder sprængte hjemmets helhed. Vi vil værne om de sidste rester, og så er det ikke nok at være i defensiven. Vi må ikke føre forsvaret fra en krog i hjemmet.

Nej, vi må ud i det, vi er bange for, til angreb, så er vi stærkere. Derfor må alle voksne kvinder nu interessere sig for alle samfundsspørgsmål. Med andre ord: vi må blive politiske. Jeg ved godt, at jeg her nævner et grimt ord, men hvad er politik andet, end alle de forhold, der binder os sammen til et folk. Altså det største og vigtigste, også for det lille samfund – hjemmet.

Det har en del kvinder forstået nu. Bl.a. fru Lauridsen, Ankerhus. Lige ungdommelig, varmhjertet og impulsiv er hun. Altid brænder hun for en sag. Aldrig tænker hun på sig selv, men netop derfor kan hun få tid til at tænke på alle de andre. Og denne gang har hun gjort så utroligt meget for at få kvinderne vakte politisk. Ud i kampen for hjemmene og alt hvad hjemmenes er.

Det har altid været kvindernes opgave at sørge for opfostringen og opdragelsen af den unge slægt, og sørge for de gamle og syge. Det må vi ikke lade glide os af hænde.

Og vil mændene ikke tage tilbørlig hensyn der, så må vi ud af vor hybel, og ind midt imellem dem, ind på tinge.

Hjemmene er i fare, men hvor er egentlig faren?

Her som overalt, hvor man hejser S.O.S., faresignalet, er redningen kun den ene: tilbage til den danske og kristne almuearv, som endnu findes enkelte steder i de gode, gamle

hjem, hvor livet leves for Guds ansigt, med Gud som øverste autoritet og dommer.

Tilbage til kristendommen, så vil alt det andet blive os givet.

Ærbødighed for livet, vort eget og andres, vil komme af sig selv, når man forstår, at vi alle er skabt i Guds billede.

Ærbødighed for hinanden, ansvaret for hinanden. Engang vil pengene, vor guddom nu, miste sin magt over menneskesindene, overfor kristendommens lysende, søgende, brændende kæрте.

Engang vil alle menneskene forstå, hvorfor vi lever livet hernede, forstå, at dette liv kun er forberedelsen til det egentlige.

Hvornår det sker, kommer an på én selv. Men det sker, når længselen er blevet så stærk i menneskers hjerter, at det *må* ske.

Vi tror, at Gud under os sådan en fremtid. Vi fik den frie vilje på godt og ondt, som vort adelsmærke, at vi selv skulle kæmpe os frem til Gud.

Ja, livet er en kamp, livet er ansvar, også for de andre. Vi lever i en sammenhæng.

Hvad vil jeg med dette?

For lyriske drømmerier er ikke nok!! Jeg vil stemple alt det som negativt, der viser bort fra Gud, og jeg vil stemple alt det som positivt, der viser hen til Gud.

Kvinder med den sjette sans er i mere umiddelbar forbindelse med livet og dets kilder. Lad os komme til at præge vort offentlige liv sammen med mændene.

Kvinder forstår sig på børne- og ungdomsopdragelse, det har vi medfødt. Kvinder forstår sig på økonomi. Kvinder har hjemmets uskrevne love i sig. Lad dem komme til at gælde, også ude i det store hjem, staten. Husk, alles øjne hviler på mændene og kvinderne på tinge. Deres idealer bliver ungdommens idealer, de former på den måde, fremtiden. Lad os få mænd og kvinder med syner og tro ind på tinge.

Vor tid – og vor fremtid

Foredrag fra 1947 (forkortet af forfatteren)

Følg ej med strømmen,

men følg med tiden,

om du vil holde dig frisk i striden.

Hvis strømmen ta'r dig, så vil den sluge dig,

men – går tiden fra dig, kan den ej bruge dig.

Det nytter os ikke noget, om vi er nok så utilfredse med tiden nu, for vi får ingen anden at leve i; den er vor, og så er det klogt at finde rede på den. Det kan være svært, men ihukommende det gode gamle vers, »den har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær«, så begynder vi der, at tiden er jo selve livets pulsslag, og livet, det forunderlige dejlige med alle dets muligheder, ansvar og krav, fald og oprejsninger, det elsker vi jo alle. – Og så går vi løs på det.

Tiden og livet – alt levende – må bevæge sig, stille kan det ikke stå. Men der er noget, der er strøm – overfladebevægelser – og der er noget, der er tid eller liv, den stille, glidende understrøm, som bærer det hele. Så gælder det at skille de to ting ad i bedømmelsen.

Der er noget, der som et spejl viser os tidens ansigt, det er noget, man også kalder kulturfaktorer. Hver tid har sine. Produktet af dette er noget, man giver i arv. Ordsprogene i forrige slægtled var sådanne testamenter, livserfaringer, som gik i arv fra slægt til slægt, dengang flertallet hverken kunne læse eller skrive. Så blev det mundtlig overlevering. Det var livssandheder i en nøddeskal.

Nu skrives der så meget; nu kan alle læse og skrive, men – en højskoleforstander har for en tid siden sagt, at det var lige meget, om man lærte at læse, for det meste, man læste, var dårligt. Det var lige meget, om man kunne skrive, for det meste, man skrev, var dårligt. Det var lige meget,

om man lærte at regne, for nu regnede man ikke, man regnede den ud.

Slet så galt er det vel ikke. Men der er lang vej mellem de fleste af vor tids skribenter, for forfattere endsige digtere vil vi ikke kalde dem, og til mænd som f.eks. Bjørnson og Henrik Ibsen.

Når den sidste siger: — at digte, det er som at holde dommedag over sig selv, så er det dødens alvor for ham og forpligtende.

Digterne var før seere, som viste vej. De vidste, at litteraturen skulle gå foran i et folk, give syner, drømme og længsler. Man har også sagt, at de gamle forfattere skrev muligt dårligt, men de skrev om noget godt. — De nyere forfattere skriver godt, men de skriver om noget dårligt.

Hvorfor? spørger vi.

En af grundene, siger man, skulle være den, at de unge efter forrige verdenskrig følte sig bedragede, ribbede for alle illusioner.

Det tager så hårdt på ungdommen, når den første gang møder den hårde virkelighed. Og så besluttede de at afdække alt hykleriet, som de kaldte det; de ville helt ind til sandheden. Man sagde, de blev realitetsbestemte.

Og så blev det et kapløb om, hvem der kunne bringe det værste til torvs, afdække mest. I den nyere litterære verden hørte det ikke med til god tone at lade to mennesker fuldføre et ægteskab, helst skulle det gå i stykker flere gange. Det var uanstændigt, at lade en ung mand kæmpe sig frem til en karakter, helst skulle han gå i stumper og stykker.

Men, alt imens dyrkede man alligevel mennesket, som kunne alt selv.

Vi husker Käthe Fleurons bog: »Afsporet ungdom«.

Er vor ungdom sådan? sagde vi til hinanden med forfærdelse.

Det var fortsættelsen af bevægelsen: Hvem bringer det værste til torvs. Vi måtte som svar herpå sige: — Ja, de findes måske og vil altid findes, men vi ved også, at der fin-

des flere gode, virkelig gode unge med renhed og idealer i behold. Og vi ved noget andet og mere. Vi véd, at dette er sygt og abnormt. »Støt og beskyt de svage, men dyrk kun det, der er karskt«, formaner Nis Pedersen os engang.

Det er det vi skal. Ved vi noget, om dette syge, abnorme i vort folk, så tier vi med det, for at smitstoffet ikke skal brede sig.

— Lad os tie med det, så får det ingen magt, sagde de kloge ældre kvinder før.

En god mor kan ikke vidt og bredt fortælle om sit barns dårlighed, så er hun stedmor. Hun tier og handler. Sådan må vi også.

Og så dyrker vi det karske, fortæller om det, så det bliver de syner, længsler og drømme, vi nedfælder i børnenes og de unges sind, det, som en dag vil bære frugt.

Vi ældre har det tunge, tunge ansvar for det, vi er bange for i tiden. Vi har ladet os overlister, levet på slap line, givet op. Kamp må der til, skal livet gro, ej kamp for dagligt brød, men kamp for frihed i liv og tro, thi evig stilstand er død.

At leve tiden uden at kende den, skulle være noget af det mest skæbnesvangre. For hvordan end tiden er, så er den vor, vi får ikke nogen anden. Og »får man ikke den, man elsker, må man elske den, man får.«

Tiden er også livet, det levende pulsslag, og enten vi vil eller ej, har vi andel i den, bliver krævet til regnskab for den engang.

Og vi elsker jo alle livet, det forunderlige herlige, de dage, vi fik tilmålt hernede. Når vi bliver ældre, bliver vi så karrige på hver en ny dag. Hvorfor så dog ikke fortælle om det, Juble det ud, mens vi kan det.

Men — vi spørger stadig — hvorfor?

Hvorfor står vi her, hvor alt ligesom vil flyde ud for os i en grå meleret ens trist blanding?

Ja, hvad fik vi i arv fra vore hjem? Hvad syntes de — mine forældre, jeres bedsteforældre — var det egentlige, ti-

den, livsarven, der *mätte* gives videre — livsvisdommen, de brugte et helt liv til at samle?

De viste os noget om, at ansvaret ved at have en stor børneflokk var ikke så meget, om de kunne give dem fine klæder, fin mad, fine stuer, lade dem gå i statsskole m.m. Nej, det, der kunne tynde forældre, var dette: magter vi at opdrage dem til gode samfundsborgere, magter vi at vise dem vejen op til Gud.

De vidste nok ikke så meget om legemets røgt og pleje, vitaminer og ydre hygiejne; men så vidste de desto mere om legemets, sjælens renhed og rankhed. De vidste noget om, at vi har en sjæl, og at den også skal plejes og have næring. Og de vidste noget om, ja en hel del om: karakteruddannelse.

Uden at have læst noget om psykologi, så vidste de en hel del om tankernes magt. De vidste, at det er her alt begynder, at tankerne bereder et menneskes vej, skaber karakteren, er sjæleføde. Ordet vil vel andre kalde det, om end i en anden betydning.

Tankerne er produkt af alt det, som kommer ind gennem de ydre sanser, alt, hvad vi ser og hører. Alle forældre vil gerne se deres børn pyntede og pæne udvendig. Det ville man også før, men havde endnu mere opmærksomhed henvendt på, at de også var rene og pæne indvendig — i deres tankeverden — d.v.s. at produktet af, hvad de hørte og så, det var kun kønt og rent, ikke smudsigt og slibrigt og råt.

De forstod deres store ansvar for de mindreårige, forstod at disse ikke kunne skelne mellem sort og hvidt, løgn og sandhed, før de var kommen til skelsår og alder, d.v.s. var 18-19 år.

Derfor beskyttede de dem mod alt det grimme, holdt det borte fra dem. Derfor forstod de deres ansvar i agtpågivenhed, når børnene stødte på alle de små valg, fristelserne. Forældrene var der altid til vejledning. Det var, hvad de forstod ved opdragelse — drage opad. Ikke så meget kundskabspåfyldning som en lugen ukrudt bort, og samtidig hæge om de fine spirer til livet og lyset. Smudsigt

litteratur blev holdt borte fra dem — grimme ord ligeledes. Han ville så gerne, at grunden, der blev lagt i sjælen — af tankerne, at den var af det rigtige stof og lys og ren — den havde de ansvar for. Man vidste noget om, at børn og ganske unge er som svampe, der suger alt råt ind. Man vidste noget om en masse tomme rum i hjernen, som skulle udfyldes, og fyldtes de ikke af noget godt, så fyldtes de af noget dårligt, for fyldes skal de.

Det at bande eller sige en usandhed betragtedes som vederstyggelig og menneskeligt uværdigt. Man forstod instinktivt uden lærde professorer, at karakteren er grundlagt, før børnene kommer i skole.

Vi lever i Kolds og Grundtvigs fædreland, har alle de herlige frie ungdomsskoler, især vil jeg minde om dem, der særlig tager sigte på at fortsætte det, som forældre begyndte, vise vej hen til kilderne for det fine og skønne i livet, give sjælenæring, drage opad. Her har vi efterskolerne og højskolerne, hvis betydning i et folk ikke kan vurderes højt nok. I andre lande f.eks. i Holland nu, er man klar over det og begynder helt fra bunden af med at fortælle så grundigt om Kristian Kolds og Grundtvigs liv og virke i det danske folk, begynder med at opbygge deres ungdomsskoler på det.

Lad os da selv aldrig glemme det. Hvad betyder de penge, det koster mod alt det, de får del i der, noget, som kun kan blive til stor velsignelse, ja give deres liv den rigtige retning i de unge år, sætte dem i gang, så de aldrig går i stå. Alle forældre vil jo gerne give deres børn det bedste. Så er det kun en vurdering af, hvad det bedste er: om det er fine klæder bare, eller om det også er noget, de kan leve på.

Men det er ikke nok, at hjemmene er gode, skønt det så vist er det vigtigste af alt. Det er heller ikke nok, at vi har og bruger vore gode ungdomsskoler. — Hjemmene er sprængt siges der. Selv om det nu ikke er helt sandt, så er der den sandhed, at industriens tidsalder brød mange isolerede vægge ned, mulig flyttede hjemmets indflydelse ud,

ud i sognet — ud i klubben — foreningen. Det er *strømmen*, der ikke må sluge os, d.v.s. gøre os bange og magtesløse. Nej, nu må vi kende det nye ved vor tid og både hjemmets ansvar og indflydelse flytte med, så sognet bliver et stort hjem, hvor alle forældre er ansvarlige for, hvad der sker, for, hvad børn og unge møder der.

Og sognet skulle udvides, til hele landet, det er hvad Thorkild Gravlund, ville kalde, at almuefællesskabet er bleven til virkeligt folkefællesskab.

Af de 4 store kulturfaktorer, man i dag regner med, er litteraturen afgjort den, der sætter dybest spor, fordi den har bedre tid til at fæstne sig, sætte spor efter tankerne.

Derfor leder vi med lys og lygte, venter spændt lyttende efter forårstegn herfra.

Har alle de fra koncentrationslejrene nu ikke snart ladet det bundfælde, levet længe nok med det selv — eller har de glemt, hvad der bar dem oppe?

Har vi glemt, hvor jublende glade vi var for at få skænket livet én gang til?

Jeg indrømmer, disse to år har været svære, men det er vor egen skyld. Havde vi ikke lovet os selv, at af alt det smålige mere skulle forgifte os. Hvorfor lod vi os så igen fange ind i alt det små, bedsteborgerlige...

Men — de sidste breve da — dokumenterne, testamentet — arven fra alle disse vore bedste unge, som gav deres liv for at vi kunne leve videre som frie, i Chr. U. Hansens sidste breve, Kim Malthe Bruuns sidste breve, og mange andre. Kan de ikke inspirere, blive vendepunktet, værbedere i vor litteratur. Det må være den realistiske sandhed, så langt et menneske kan nå. Forstår man da ikke, at de havde nået højdepunktet af frihed, frigjorthed og tryghed, de stod for alvor der, hvor livet har sejret over døden, fordi de var lydige. De og deres liv og gerning vil lyse i litteraturen til fjerne tider, for de har bragt våren ind til os og forpligtet os, så vi for alvor besinder os på, hvad der er strøm og hvad der er tid. Hvad vi vil leve på og give videre til arv til næste slægt.

1948 var et godt år for Johanne. Efterhånden var de onde år ved at komme på afstand og de fysiske prøvelser der, skjultes mere og mere af hjerteligt samvær med kammeraterne fra dengang; men også opgangstiderne for skolen i Vollerup var stærkt medvirkende til, at de onde drømme blev fortrængt.

Både elever fra Sydslesvig, Norge, og fra Island fulgte kurser på skolen, og det var en ting, som ikke kun Johanne var glad for.

I påsken havde hun Dansk Røde Kors kursus. En naturlig fortsættelse af hendes humanitære arbejde.

Men i Danmark begyndte skilsmissestatistikkenes kurve at stige med faretruende hastighed. Johanne blev rendt på dørene med opfordringer til at sætte ind mod denne gal-skab i hendes tale og foredragsvirksomhed, og hun lod da heller ikke disse opfordringer stå upåttalt hen.

August — tryghed?

Foredrag fra 1948

En af mine gode gamle venner skrev forleden dag til mig: — Hvorfor er så mange kvinder så trætte — så nervøse — og hvorfor er der så mange skilsmisser, så mange knuste menneskeskæbner i dag? Kan du ikke forklare det.

Hun skrev videre: — vi andre var da ikke så trætte, vi kunne da mere gøre de nu for meget ud af det?

Og så skildrede hun, hvordan den og den måtte rejse fra det hele, fra små børn, mand og hjem hen på et hvilehjem. Ligeledes fortalte hun om, hvordan hun på et hvilehjem havde truffet så mange kuldsejlede husmmødre, og de var ikke fra små hjem. Og så kommer jeg her i første omgang til at tænke på alle mine gamle piger, mon de kan klare det?

Frihed fra frygt, det var det statsmændene ved Atlan-

terhavsdeklarationen i 1943 lovede at efterkrigsmentes- skene skulle få.

Tryghed er næsten det største i menneskelivet. Manglen af det har nok skabt nerverne, der slider verden i dag. Men trygheden – den ægte – hører nok mere sjælens end legemets verden til.

Tryghed forlanger det lille barn først og fremmest.

Fornylig skrev en forfatter om, hvordan han pludselig dumpede ned på en ø i Stillehavet, hvor han undrede sig over at ingen, hverken store eller små mennesker dér kendte til nerver, angst eller uro.

Alle var så forunderlig trygge og glade. Hun undersøgte leveforholdene og fandt ud af, at denne sjældne livsindstilling kom helt fra den spæde alder. Om det var bevidst eller ubevidst vides ikke; men alt gik ud på at knytte forældre og børn så tæt sammen som mulig.

Mødrene fødte deres børn med smerte vidende at så – efter smerten – bliver jublen så meget større, og vidende at det som koster kamp og smerte bliver os voksne så meget dyrebarere.

Mødrene ammede børnene til disse var 2-3 år, det gav den store afhængighed, tilknytning og tryghed. Mødrene var nødt til at blive hjemme eller have børnene med sig. Senere fik et af de største børn som speciel opgave at passe den lille, så kom på den måde et ansvars- og afhængigheds- og tryghedsforhold også mellem dem indbyrdes. Men altid var der nogen bestemt, som gav den lille tryghed. Aldrig blev; *det* overladt til fremmede.

Forfatterinden Anna Koch Schiøler fortalte os om noget lignende, og det var i vort eget land i året 1938.

Hun skildrede en rejse fra København til en lille by nord for Limfjorden.

Vi gik under neonlysene og dirrede som rædde mus ved alle avisopslagene, hele krigsangsten, der dengang red os som en mare.

Vi lagde Storebælt bag os – det hjalp lidt på uroen. Ver-

den stod jo endnu. Lillebælt gled forbi. Nu Jylland, opad, fremad. Vi syntes menneskene var roligere.

Vi kom til den lille limfjordslandsby og undrede os. Den lå der så rolig og klippefast med den hvide kirke højt på bakkens top som naturligt midtpunkt, og som det der gav sammenhængen. Vi gik ind og ud i hjemmene, som var pyntelige og rene med en masse blomster i vindueskarmen og mange børn var der. Men mødrene var alle så støtte og rolige, børnene ligeså, det gik næsten som af sig selv. Vi hørte børnene på gaden synge salmer, det lærte de nok derhjemme. Vi var på besøg i en gård, hvor enken klarede at styre det hele alene. Vi så – og så, at alt klappede, alt var rent, roligt og trygt. Men jeg har jo så mange gode hjælpere, sagde enken, afledende opmærksomheden fra sig selv.

Og vi kørte i rutebil. Den chauffør glemmer vi aldrig. Alt det han kunne have i sit hoved vel, fordi han kendte dem alle. De var én stor familie. Kan du købe mig pyn-teknapper – røde – og så store som en 5 øre. Jo, det skal ske. Alt kunne han.

Anna Koch Schiøler ender med at finde ud af, at det er her ude i et lille limfjordssamfund, balancen findes den dag, det ramler for os andre. Ja, *tryghed* er livsnerven i alt menneskelig, stort som lille. Tryghed er der hvor der er kærlighed, medmenneskelighed. Og hvor der er tillid og tro, men disse tre ting er så uløselig knyttet sammen.

Tryghed trænger skolebørnene til, og tillid og tro.

Ja, *skolen*. Nu kommer snart korsvejen, hvor børn deles og skilles, oftest ubarmhjertig, og vor gode folkeskole står tilbage snart som en slags proletarskole eller skole for svagtbegavede børn, endda synes vi, den følger godt med.

Herfra kommer også noget, som kan blive en katastrofe for kvinder senere hen.

Lad de få læse videre og videre, som virkelig føler det som et kald. Men at det er aldeles nødvendigt at have real- eller studentereksamen for at kaldes et dannet og skikkeligt menneske, det kan jeg ikke fatte.

Lærdom er ikke af det onde! men denne læsen videre og videre kan forhindre utallige unge piger i at få oplæring i det huslige arbejde, og det kan ofte ikke indvindes. Kunne de da så ikke bryde af 1 eller helst 2 år og få lidt grundig oplæring i husvæsen? De nåede såmænd nok det andet alligevel. Og de ville have godt af et pusterum både legemlig og sjælelig, de vinder livserfaring og kunne fortsætte læsningen, om de ville. De ville aldrig glemme den huslige oplæring, hvad man i ungdommen nemmer, men aldrig i alderdommen glemmer. Med hensyn til lærdomme burde jo hele livet være én lang skoledag, hvor man kan tage for sig af retterne.

Desuden har vi vor gode aftenskolelov, den mest demokratiske vel af de mange, hvor alle – i alle aldre – kan øse af kundskabens og arbejdets kilde, når de trænger til de.

Det er ofte meget bedre end kraft- og overfodring én gang for alle. Men nu vil jeg ikke snakke udenom længere, men gå lige til sagen.

Jeg *tror*, at den den klarer sig bedst i livet og arbejdets skole, som er opvokset mellem mange søskende, af mange grunde, de bliver selvhjulpne, de klager sig ikke for lidt, de har lært det nødvendige samfundssind i det lille samfund.

Og jeg tror, at de der meget tidlig vænnes til at have pligter og arbejde, virkeligt arbejde, klarer sig bedst senere.

Den almene indstilling overfor arbejdet i almindelighed er mig en gåde, det er her tampen brænder.

Ved man da ikke, at forbandelsen som til Adam lød, kan bære velsignelsens frugt.

Ved man da ikke, at arbejdet er opdrager, karakterdanner, livsfornyende og det sidste både i legemlig og åndelig henseende. Og derimod lediggang er roden til alt ondt.

Når eksamensjageriet i vort lille land er nået til det

næsten latterlige, hænger det vel sammen med, at slagordet: Kundskab er magt, har sat sig fast.

Det vil sige, at det er hjernemennesket vi dyrker, mens hjertemennesket anses for småtosset.

Når Hitler kunne dominere en hel verdensdel så længe, hang det sammen med, at vi alle har en gnist af den mentalitet: magten sat forrest. Før hed det: ånd er magt; men man satte lige så stille kundskaber i stedet.

Kære tilhørere! I giver mig sikker ret i, at det er en ulykke om hustruen ikke kan sine ting, men bare møder til ægteskab med viden om alt andet måske end netop, hvad der hører hendes verden til, hendes kongerige.

Det kan vist være meget morsomt at brillere med alt det andet; men hverdagen står urokelig med sine krav, og man kan ikke nyde aftenerne, når man snyder fra sine pligter, det hævner sig en skønne dag.

Det er trist at se at man fra landet ofte med store afsavn sender sine piger og drenge i byskolen til eksamensjageriet, bort fra hjem og jord og alt det, der kan binde slægterne sammen.

Hvorfor gør man dog det?

Mener man at kunne sikre lykken for sin dreng eller pige med en eksamen?

Ved man da ikke at frihedsbegrebet det overvintrer derude hos landmanden. Sætter vi det til der har vi i grunden ingen.

Skal det være finere med en eksamen? eller i en modeforretning eller på et kontor eller fabrik?

Hvad er finhed?

Kaj Munk gav os også her et ord med på vejen. I sin prædiken lige efter at han har begravet sin mor i Lollands jord, fortæller han først om sit barndomshjem, hvor hun stred. Og så siger han: – og derfor elsker jeg alle små hjem i Danmark, fordi jeg ved, hvordan I kæmper og arbejder for hinanden, er gode ved hinanden. Og derfor hader jeg neglelak og luksuskvinder og alskens pralende kræft.

Den som er opdraget ved husligt arbejde eller ved ar-

bejdet med jord og dyr, kan altid bedre klare sig under livets omskiftelser. Det er en kendsgerning; disse arbejder gør selvhjulpne, fordi de er så alsidige, tager alle evner og kræfter i brug. Og så også fordi man har lært at have respekt for håndens arbejde.

Men grunden til at de unge sendes bort fra det naturlige på landet, det at gå i fars og mors fodspor og tage arven op, det hænger dybest inde sammen med at materialismen har besat os alle, at vi kun tror på penge, forsikringer og alt det ydre glimmerstads.

Det eneste som virkelig kan binde de unge på en god måde, er eksemplet det, at vi ældre viser de unge at vi er glade ved og stolte af vort arbejde, hvor det så end er.

Først da kommer det frigjorte, kongelige eller dronningeagtige over én og arbejdet. Det kommer nemlig indfra. Men selvfølgelig skal der øvelse til, først når man rigtig behersker arbejdet, kommer det frigjorte.

Men så længe vi ældre ikke kender til glæden og stoltheden over arbejdet med hjem, jord og dyr, men bare klynker og klager ja, så længe jager vi de unge bort fra det.

Det er inderst inde ikke et spørgsmål om penge og frihed, så materialistiske er de unge ikke, ikke før vi måske har påtvungen dem den vurdering og mening. Derfor må vi begynde med os selv. Og alt det andet bliver os givet i tilgift.

Hvordan skal vi blive glade ved det? Ved at beherske det lære det at kende helt til bunds, praktisk og teoretisk.

Jeg agiterer ikke for mig selv har aldrig gjort det, men for alle de gode, stærke, dygtige hjem og husmødre.

Men skulle nogen få lyst til at komme til os, vil vi følge den linje. Lige nu har jeg læst i avisen om en kvindediskussion, hvor en ældre husholdningslærerinde hævdede, at vi — husholdningsskolerne — var for fuldkomne, det var ordene. Hver fortolke dem, som det kan. Jeg fortolker dem derhen, at hvis vi tager os at belære menneskene om den store forskel, der mellem det, *vi har*, og det, *vi kan få* af materielle goder, så skaber vi utilfredse

sind og usund higen og materialisme i renkultur, og så skader vi i stedet for at gavne. Det var den ene side af sagen: mangel på virkelig dygtiggørelse! Men den anden side af sagen er måske alligevel den vigtigste: vi mangler indre tryghed.

Og det føles særlig katastrofalt, når det er en mor eller husmor det gælder. Efterhånden, som vor situation tilspidses, skal det nok vise sig klarere: at kvinderne regnes for det svage køn, men er dog det stærkeste i både åndelig og i legemlig henseende.

Jeg lærte i hvert fald dernede i Tyskland at beundre kvinderne for det. De norske kvinder siger, at en god husmoder skjuler sorger og bekymringer, som sin egen dybeste hemmelighed, ellers kan hun ikke stå som den faste støtte, alle dér i hjemmet ty'r til og trænger til.

Se derfor er det katastrofalt, om den sidste skanse, kvinden, husmødrene, moderen, kuldsejler, det *må* ikke ske.

Men den virkelige tryghed, den der holder til al fare og al angst, den får vi kun, om vi kender og erkender og tyr til den magt, der ligger i vort gudsforhold, at *det* bliver den største virkelighed. Jacob Knudsen lader i sin bog: — den gamle præst — denne sige: Det blev for mig den største virkelighed og sandhed om Guds eksistens det, at jeg fik lov at sove, når jeg bad om det.

Prøv det alle i som er ængstede, modløse og søvnløse af så mange årsager. Vi er kommen så langt bort fra selve livets kilde, derom alene beror vor katastrofe.

Men jeg tror om kvinderne, at de kan finde den igen.

De første år af halvtresserne var store rejseår for Johanne og hendes elever. Udlandet blev gennem-travlet på kryds og tværs, i bus og med tog, og der blev ikke tid til taler og foredrag, men i 1954 begyndte hun igen.

Hvad giver vi vore penge ud til?

Foredrag 1954 (forkortet af forfatteren)

I et ugeblad læste jeg fornylig: — Hvis man rejser i en fyldt sporvogn eller jernbanekupé, kan man rolig regne med, at hver 12. passager har været under offentlig forsorg på ét eller andet tidspunkt. Hvad koster det?

På vore drenge- og pighjem regner man med 7-10.000 pr. barn pr. år. Nogle anslår det til mere. Et tal med modsat fortegn fortæller os også noget. Det er husmoderafløversagen, som er ret ung — ca. 4 år gammel. På landet, hvor man kan se hinanden i øjnene, er man mere varsom med andres eller det offentlige penge. Der var en kamp med vore sognerødder. Men de tørre tal overbeviste dem: — en hospitalsseng koster 30 kr. pr. dag, hvem der så end skal betale den. — Børnene kommer på børnehjem; det er heller ikke billigt. Manden må spise ude, det koster også ekstra. Og hjemmet er opløst. Den offentlige forsorg med husmoderafløversere holder sammen på hjemmet og betyder en besparelse for det offentlige. Det kunne mændene forstå.

Vi har fået alle de nye skoler — dyre er de — ofte gjaldt det om at overgå hinanden i pragtudfoldelse, og hvor man kun målte værdien i de tørre tal. Jo dyrere, desto bedre. Nu, de skal til at fungere, vil resultatet så vise sig. Frugterne, hvorpå træet kendes, bliver da det: — får pigebørnene mere lyst til husligt arbejde? Bliver de dygtigere end jer? For det må man kunne forlange — for alle pengene. Men dyr er denne undervisning, som før foregik ganske gratis i hjemmene, ja den var endog produktiv — og lystbetonet.

Lærer Stokholm fra Ragebøl sagde for et par år siden: — Det er mærkeligt, for i min skoletid var der ingen håndgerningsundervisning og dog var pigerne ikke til at formå til at lege i frikvartererne, for de hang som burrer over sy-

tøjet. Nu, da vi har lovpligtig håndgerningsundervisning, er de næsten ikke til at formå til at sy.

— Det får mig til at mindes forstander Arnfreds ord: Når børnene kommer i skole, er de sprængfyldte af spørgetrang. Hvis de så, når de går ud af skolen, er tavse, er færdige med at spørge, så er det den hårdeste dom over vor folkeskole, nu får vi se resultaterne ...

Vi har gennemlevet en tidsalder, hvor man troede, at menneskene kunne alt, også forsikre sig selv lykke og tryghed til og resultatet blev det modsatte.

I Carl Evalds bog: »Min lille dreng«, siges der: — Vi vil gerne gøre livet så grønt for vor lille dreng, vi vil gerne gøre hans øjne store til at se det og hans hænder stærke nok til at gribe det — men vi føler os magtesløse over for al den nøjsomhed og tålsomhed og snæverhed, som prædikedes fra kælder til kvist, fra skole og kirke, og som kan være godt nok til at lette en gammel mand de sidste par skridt, han stavrer mod graven, men som er en lumpen løgn for en ung.

Netop så nøjsom er vi i vor unge slægt i dag: et pænt lille hus, en pæn lille kone, et par pæne børn, en pæn lille indtægt, en pæn lille pension. Det er det ideal, der fylder realskolerne i dag, for så står vejen åben til statsbanerne, ja helt ind i postetaten, og højere kan ingen nå, men så har man også sikret sig og »sin lille Hassan med de skæve ben«.

Ungdomsskoleforstandere mødes én gang om året for at drøfte arbejde, gerning og fremtiden. Det vigtigste spørgsmål på dagsordenen var egen forsikring, pensionsspørgsmålet.

Gymnasielærerne mødes også til årsmøde, og så læser vi det samme: højere løn til os selv.

Vi lever i pensionisternes tidsalder. Vi har givet op overfor udviklingen. Kan nogen se, det er den gale retning, taber de hovedet og tror, det er for sent at bremse. Det kunne se ud, som om det, det gælder om, er at lette en gammel mand de sidste par skridt, han stavrer mod graven.

For nylig stod at læse et interview med Arne Sørensen, da han står og skal flyve til Amerika: — Pas på undergangsstemningen her i Europa. Prøv at tænke og handle i andre baner. — Vov noget — tænk noget stort — noget fandenivoldsk. — Der er da vel jyder endnu i Danmark.

Og med et stort bredt jydsk smil forsvandt han i skyerne til den fjerne verdensdel, hvor friheden er det største for menneskene — hvor de ikke har glemt, hvordan deres forfædre forlod Europa for frihedens skyld, begyndte med at falde på knæ og takke Gud for frelsen over havet, og så tog de fat med de bare hænder.

De ved noget om, at håb og tro vokser og trives kun i frihed. Og de ved noget om den livsvisdom, de gamle ord-sprog gav os.

For eksempel det:

Penge tabt,
noget tabt.
Æren tabt,
meget tabt.
Modet tabt,
alting tabt.

Mod og tro går hånd i hånd, de hører sammen.

Arbejde, leg, opdragelse, dygtiggørelse, undervisning gik alt hånd i hånd i hjemmene før. Man vidste, hvad man ville — havde kun ét mål for øje: — at opdrage børnene til gode samfundsborgere, der hver havde sin indsats at svare til.

Gennem leg og arbejde udvikledes det samme som i gymnastiksale og ved sport: — beslutsomhed, mod, fair play overfor de andre.

At så det hele var produktivt og oftest lystbetonet, fordi man følte nytten bagved, det er en anden ting og var en bi-ting. Til livsvisdom hører også det, at så længe vi tror, vi kan, så kan vi også. Begynder man at tvivle, så mistes evnen og kræfterne.

Der fortælles om humlebien, at den anatomisk er skabt sådan, at den ikke skulle kunne flyve, men den tror, den kan flyve, og så kan den gøre det.

Men det, vi gør i dag, er det modsatte: — Vi gør livet gråt, fordi vi ikke selv tror på det. — Man forsikrer og pensionerer sig imod det og tror, at det først begynder med pensionen. Tro og mod udvikles ikke i gangkurv og under barnepige.

Vort ansvar for hinanden i dag er først og fremmest at indgyde hinanden mod og tro.

Arne Sørensen sagde endvidere nu ved afrejsen i interviewet: — Men det er Guds mening, at menneskene ikke skal være udstyret med styremekanisme som ræve. Uroen er at være skabt i Guds billede. Og der er én ting endnu, jeg kunne have lyst til at sige. Det er noget om den over-skudsånd, det gåpå mod, som præger Amerika, og for øvrigt også Sovjet, langt stærkere end os europæere. Vi må komme ud af tvivlen og mismodet. Vi føler os som de gamle, der blot skal spare, indskrænke, vige og konsolidere vore stillinger. Vi må ud af den, blive ufornuftige, vitale, opfindsomme.

Har alt dette nu forbindelse med hjemmene? — Ja, det har!

For det kunne se ud, som om vi havde glemt at uddanne bærere af demokratiet. Og dette må ske i hjemmene. Vort fortravlede samfundsliv har ikke tid til det.

Det er vor situation i en nøddeskal, og der er ingen vej udenom, enten man så kalder vor tid for udviklingens eller indviklingens tid.

Jeg ved nok, at de fleste har givet op overfor det kolosale pres af mekaniseringen og industrialismen og siger, at vel er det galt, at moderen går fra hjemmet, men hun er nødt til det.

Nej, når vi stadig hævder, at samfundets grundpiller er hjemmet, så må der også være en mor, som er hjemme dér.

Når det kan siges med rette, at en af ens medpassagerer

har hver tolvte været under offentlig forsorg, så skyldes det i første omgang hjemmenes svigten.

Når lærerne siger – vi må bruge 2/3 af skoletiden til at skaffe ro og 1/3 til at putte kundskaber ind – så skyldes det hjemmenes svigten i opdragelse til at høre og koncentrere sig. Evnen til koncentration er dog en første betingelse til dygtighed.

Og det var de gode hjem. Så har vi al vor ungdomskriminalitet. En stor del af ansvaret må lægges også her på hjemmene. Så kan hjemmene igen lægge ansvaret udenfor, men det bliver en anden historie, og det er netop derfor, kvinderne fik valgt, for at følge med ud i det store hjem – staten.

Før var ansvaret for at have en stor børneflokk den, om man – forældrene – kunne magte at opdrage dem til gode samfundsborgere. Børnene måtte gerne mærke, at det kunne tynde.

Grundlaget i opdragelsen var: – Hvad du vil andre skal gøre mod dig, det gør du også mod dem.

Man vidste, at børn måtte opdrages eller karakteren dannes.

Og man vidste det, som Esther Malling Pedersen en gang gav udtryk for: – Jeg kan ikke sige, at mellem kl. 9 og 10 sætter jeg mig hen og opdrager min datter!

Hun ved nemlig, at opdragelse er overvågelse og tilstedeværelse altid, fordi at fristelser, ukrudt og fine gode spirer kommer og går i barnesindet som i en have, når de vil, og så må der være en mors fine øje til at luge og hæge.

På håndtryk, blik og mæle jeg kender danske ven – skrev en af vore digtere. – Ja, håndtryk, blik og mæle røber altid, hvad der bor dybt i mennesket.

Et gammelt ordsprog siger: – den hånd, der rører vuggen, styrer verden – men det har kun gyldighed, hvis hun – moderen – bliver om børnene under hele opvæksten, og hvis hun du'r.

Men vi ser ambulancen rykke frem, fordi hun svigtede. Vuggestuer, børnehaver, fritidshjem, børnehjem skyder op

– og man tror, det er udvikling, fremskridt. Og det er næsten det værste. Lad gå med, at vi er nødt til det i en teknikkens overgangstid.

Det er en gal kurs, hvis vi vil vedblive at være virkelige demokrater. Og så er det dyrt. Hertil går mange penge, der lægges på fødevarer som inddirekte skatter, hvad mærkeligt nok de færreste tænker på, og på os som direkte skatter, dem vi sukker under.

Man kan nemt stille et virkeligt regnskab op og bevise, økonomisk kan det ikke betale sig for en husmor i et hjem med børn, at tage arbejde udenfor.

For det første smuldrer disse penge, når man skal færdes ude. Det kender vi vist alle – fra rejser – og så er der skatten, som den udearbejdende mor må betale ekstra for at få sine børn passet og opdraget. Og vi andre betaler vort part af det, for det er en samfundsopgave – ja, men vel dog først og fremmest en hjemmets opgave og kære pligt. Men indenfor hjemmets vægge kommer kvindernes særegne egenskaber helt til sin ret – og det er først og fremmest sansen for småting, som kvinderne har fremfor mændene. Ligesom man ikke bliver rig, hvis man ikke holder på 1 og 2 ører, sådan smuldrer alt, hvis man ikke regner med småtingene.

Men det er utroligt, hvor sådan en dygtig husmor kan trylle med alt – hjemmets udstyrelse, klæderne, hun syr selv og holder vedlige – og maden. Og så er hun i hjemmet, den faste støtte, som alle kan søge råd hos. Kun mor ved råd for alt, sagde en norsk ung pige engang. En glad, ferm mor er charmen og livet i huset. Og gennem eksemplet fra hende lærer børnene glæden ved at glæde andre. De kan ikke lære det andre steder. Og kun en mor ved, at det er noget af det bedste, børnene kan lære. Alt kan glippe, men ikke glæden ved at glæde andre.

Vi er så langt ude i det modsatte, hvor enhver er sig selv nok. Det ses tydeligt, hvis man i bil ramler sammen med en anden bil. Det er ikke bulen eller skrækken som chokerer én, men det er den måde, manden reagerer på.

De er ikke mere medmennesker, men umennesker. Choket skræller hurtigt det tynde lag kulturfernis af og bagved er brutalitet og altid et forsøg på at lyve sig fra skyld, selv over for en kvinde, ja, vel særlig over for en kvinde.

Det er mest dette, der har åbnet mine øjne for, at der er noget galt i vor lovpriste kultur. Og jeg lægger meget af skylden på hjemmene eller de manglende hjem. Der var nok ikke en mor til at holde dem fast første gang, de prøvede at lyve.

Sindets indstilling tæller uhyre meget med i vor livsoplevelse. Med en lille barnehånd i sin, kan man næsten ikke blive træt. Det er rigtigt at det er senere end vi tror. Men livsoplevelsen er dobbelt dyrebar.

Vor videnskab med konsulenterne i spidsen er så bange for ikke at ligge i spidsen med alt det nye indenfor husholdningsafdelingen og derfor har de i lang tid med al kraft forberedt sig på den nye maskintid.

Dette kan måske gælde industrien, men derfor behøver hjemmets kvinder ikke at svigte hjemmets arne – vel?

Jeg vil gerne som motto over dette sætte: – Hvis man tager ansvaret og friheden fra mennesket, går det i opløsning.

Er det, de vil – kvinder oprør?

Artikel 1960

Ind imellem udsendelserne fra radioen, hører jeg kvindernes halve time.

Det hedder: – Kvindernes oprør.

Det er jo det lige overståede valg, der gærer i sindene, og ordene fra debatten ruller gennem radioen til os. Det er det, vi hører mellem ordene, der vejer til og vi kommer i hu ordene fra sønderjydernes kampsang: Det har slet ingen hast for den, der tror.

Ole Bork har så vidunderlig god tid og forbliver stadig rolig og afventende, da de ivrige damer og herrer fratager ham det givne ord, fordi han ikke er et ekko af dem, og da de endelig kommer i tanke om ham, er det med smittende ro han fremsætter sin mening om kvindernes oprør.

Han gør det fint og nænsomt, som den gør det, der ved sig sikker i sin sag. Han siger noget tidløst om, at kvindens plads er så naturlig i hjemmet, noget om, at her kan ingen erstatte hende. Det er ikke en tilbagevisning til hjemmet. Nej, det er en god mands røst i ørkenen og en bøn om, at kvinden må kende sin besøgstid nu, mulig i den elvte time, inden klokken falder i slag.

Han ville dybere ned, ned under atombomber, nedrustning, passiviteten, politik og mands- og kvindekampen.

De andre, flest kvinder, men desværre også mænd, bevægede sig barnligt uvidende på egocentrisk kampområde endnu. De må have levet med skyklapper på indtil nu, vel sagtens i ly af velfærdsstaten Danmark. De sluttede også med den velkendte serenade: – man skulle bare vide, hvor megen kamp, det havde kostet de få kvinder, der havde nået en topstilling. Nå, tænkte jeg, der slap det ud, trods de favre ord; det er en topstilling, det endnu gælder. Arme, små barnlige kvinder, ved i endnu ikke, at klokken er falden i slag, det hørtes dog over hele vesten ved valget i Danmark, den 15. november, men vi vil håbe og tro, at der endnu er fem minutter i tolv – så længe der er liv, er der håb ...

– *Hvad skal vi så – hvad skal vi så?*

Finde os selv og vore egne ben, kære medsøstre. Ole Bork har ret, og før ham har en anden god mand sagt, at kvinderne havde mere politisk indflydelse, inden de fik valgret. Den største indflydelse øver de nemlig lige så stille i hjemmet ved bare at *være*. Et gammelt ord siger, at den regerer bedst, der regerer mindst. Kvinden er af naturen altruist og har sin lykke ved at tjene og se det blomstre og gro om sig.

Kan nogen stå frem og påvise, at samfundet er blevet

lykkeligere ved, at kvinderne kom med ud i samfundsstyret?

Hvis man er ærlig, vil man nok sige som de nordiske statsministre i svar til Erik Rostbøll: — Se alt har vi givet dem, det er blevet velfærdsstaten Danmark, men se om de er lykkelige, nej, hvad er der i vejen?

Ja, nu er det timen, hvor kvinden skal tjene livet, men menneskelivet, at kunne leve som menneske, skabt i Guds billede, fribåret, det er her valget i dag står, intet mindre. Men er vi klar over det? Damerne i radioen var visse ikke.

Kvinderne med deres intuition og sjette sans ved bedre end mændene, hvad det drejer sig om. Vil vi kæmpe for den kultur og de idealer, som vor vestlige verden har levet på siden kristendommen blev vort bærende fundament? Eller vil vi sælge denne vor førstefødselsret for en ret linses eller med andre ord for vellevned, selv om det koster vor frihed? Har velfærd allerede fået os til at glemme de tidløse ord, at kamp skal der til, om livet skal gro, ej kamp blot for det daglige brød, men kamp for frihed i liv og tro, thi evig stilstand er død.

Vi vil glemme folketinget nu og trøste os med de ord Stærmosen sagde i en mistrøstig stund, da han sad derinde i det høje ting: — Det er jo ikke herinde det sker, her sker egentlig slet ikke noget, det egentlige sker ude i folket.

Jeg vil nu sige, at det egentlige skal nu ske i hjemmene.

Nu er der ikke tid eller råd til at slås med mændene om taburetterne. Det er heller ikke viden og kunnen, det nu gælder og ser det end sådan ud flygtigt.

Nej, det er sindelagsændring, det nu går ud på, nu må vi standse op i den vilde jagt efter mere velfærd, mere luksus og spørge, om det bragte lykken.

Vi må spørge om, om flugten fra arbejde og ansvar bragte lykken. Vi må spørge om, om det at vi fik så mange love og så meget papir bragte mere ordnede forhold i vort samfundsliv og i hjemmet.

Jeg vil spørge kvinden, om hun blev mere lykkelig ved at

arbejde udenfor hjemmet, jeg vil spørge hende, hvorfor hun gør det.

Jeg vil spørge hende om hun ved, hvordan hjemmet er blevet, siden hun svigtede det.

Lærere og vi på ungdomsskolerne kan fortælle, at vi ser præcis på de unge, om moder har været hjemme og været rigtig mor og husmor. Det skulle lyde ud fra hjemmene som i den gamle skolemesters sang i visen: — Det går atter hjemad til den lille by, hvor vor skole ligger lunt i ly og hvor han siger til den verden, hans børn nu, skal ud i: — Vil I møde dem med den samme strength, mildhed og fremfor alt kærlighed som jeg. Hele vort velfærdsvesen med tip top skoler, en viden, der tager pippen fra os og vel også er bestemt dertil for at få ro fra os, ja, hele den skinverden har taget pippen fra hjemmene og det er sandelig på tide hjemmene finder sine egne ben igen og det er her, kampen skal stå.

Far, men mest dog mor, må være hjemme for at retlede og vejlede de små, danne deres sind til at tjene og være medmenneske og vise dem et mål udover vellevned, sikkerhed, pension og andre sikkerhedsforanstaltninger.

Det bedste i livet gives betingelsesløst i tro, håb og kærlighed. Mens der endnu lever det menneskelige adelsmærke, at det givne ord har mere vægt end nok så mange papirlapper, så skal vi bygge videre på dette. Det gibber i os, når vi ikke kommer udenom at skulle sige dette blotte ja eller nej. Vi kan høre, hvordan alle med en dårlig samvittighed vrider og vender sig med mange ord for at slippe for at skulle sige dette ene ord: — ja eller nej. Så megen samvittighed er der da i de fleste. Jeg mener, at alle kan bedømme en sag ud fra dette — er der omsvøb eller et klart ja eller nej.

Hjemmets uskrevne love skulle være et mønster for samfundets love. Og så må det blive kvindens aller vigtigste opgave at leve og elske dette ind i børnenes sind, så de ikke alene kan efterleve dette, men også gå ud med det til de andre.

Hvis vi elsker vort hjem, vil vi kæmpe for det. Det samme gælder vort fælles hjem, Danmark. Og ud derfra kan vi bedst forstå de andre.

Vi må nu kæmpe for at få livsholdning og værdighed; for meget af dette har vi sat til i akkordgåen for at opnå materiel fremgang.

Det var vort legeme og dets krav, vi stadig tænkte på, og de blev store, men sjælen havde vi glemt. Vi har kun regnet med, at vi ligesom dyrene havde fem sanser, og dog har vi hele ni sanser, de fire har vi frem for dyrene. Det er sanserne for det skønne, det rette, det gode og det religiøse.

Det kan vi finde i Sibberns breve, og det er denne de fire sidste sansers verden, vi skal bringe vore børn. Og kvinderne forstår det og vil så gerne. De er blot i de sidste år blevet vildledt til at tro, at det skete derude ...

Men det store spørgsmål ligger endnu åbent efter debatten i radioen i dag: – Hvem har mest skyld i, at verden ligger så ond i dag? Mænd eller kvinder?

Vi har ikke i dag hverken tid eller råd som Eva og Adam at skyde skylden på hinanden, for selvfølgelig har begge parter skyld.

Jeg har hørt sige, at når mændene er så stolte og glade for deres materielle fremgang og deres opfindelser, så stod der kvinder bagved her som alle steder. Det var for at glæde kvinderne, de gjorde det. Er det sandt, så har vi mest skyld, for så har vi ønsket det. Lad os ransage dette. Hvad var vor inderste higen? Hvorfor vil kvinderne gerne have de fine hjem?

Hygiejne? Nej, her havde vores mødre og deres mødre før dem mere med ærligt sæbevand og desinficerende kalk m.m. større baljer til opvasken. I nogle husmødres øjne har jeg læst, at det var for at gøre det mere lunt for børn og mand og dem, der var betroet i deres tjeneste. Og det var gode øjne.

Men i andre øjne har jeg læst, at det var for at ærgre deres medsøstre og det var ikke gode øjne. Og så kom kappestriden og de føjelige mænd var redskabet.

Fra hjemmene kom det, og did det fører, synger Bjørnson. Står der også kvinder bagved det store spil om rigerne? Ja, der gør, direkte eller indirekte.

Da en svensk biskop for nogle år siden blev fradømt bispekjole og stilling for at have skrevet anonyme breve for at skade sin rival til bispestolen, da skrev en norsk forfatter en bog for at fortælle om, hvordan han nu troede, det var gået til.

Det er en gribende bog, som går helt dybt ned i menneskesindet, akkurat som vi er nødt til at gøre det i dag, om vi kunne redde vestens lande for den undergang, der triner frem i det fjerne. I denne bog er det kvinden, der kæmper for mandens sjæl og samtidig kæmper for at bevare idealet, hun giftede sig med. Det må være en helstøbt mand. Han må kende sit ansvar overfor alle dem, han kan præge. Det og kun det, er det, hun kæmper sin kamp for. Og det er, hvad kvinder ville sige, hvis de standsede op i jaget efter lygtmænd.

Og forstår mændene det, at det er alvor – ja, så vil de følge.

Der står kvinder bagved alt, hvor der sker noget, ondt eller godt. Det er et spørgsmål nu, om vi tør leve frie og glade i en tilsyneladende urolig verden i den faste tro på, at atombomben er fastgjort i Vorherres højre hånd.

Vi har en Nis Pedersen og en Kaj Munk og en Martin A. Hansen til at vise vej. Lad os ty til dem, når vi er modløse. Og jeg kender sidste krigs modstandskampånd. De efterlevede, hvad de havde fået af livslove i deres hjem. De havde storsindet, men kan bygge en verden op på. I skal aldrig tro, når man prøver at sværte dem, som vi undertiden hører det i radioen. Det er, fordi så mange slap så let, og nu prøver de at døve samvittigheden ved at sværte dem. Javel er vi småfolk alle, også de, men de gjorde, hvad de kunne, og så skal det som bekendt være nok.

Hvor der handles, der må der spildes; det er den margin, vi må give hinanden. Sofamennesket kan sagtens sidde ørkesløs og kritisere. Og så kære medsøstre og alle mænd:

— til arbejde'. Læs biskoppens bog og indse, at vi skal hellere dele sult og arbejde, end gå på akkord med sin samvittighed. Ja, så bliver livet det, det skulle være: — et menneskeliv under Guds varetægt.

Men det haster. Klokken har ringet over aftenlandene, over vesten. Det skete også ved vort valg nu. Åbent står spørgsmålet i de kommende dage: — Vælger de frimandskår i kamp mulig, eller går du udenom som Per Gynt og vælger genvej og snar gevinst, for afsavn og sober sigt. Kan vi bevare kristendommen og dens kultur, så vil der også være en fremtid for os og vore børn.

Jeg kan høre græsset gro ...

med undertitel: Har højskolen fulgt med tiden og ikke med strømmen? Artikel fra 1961

Det fik vi svar på en søndag på en højskole ved vinter skolens åbningsmøde. Disse yngre højskolemænd har en egen stilfærdig måde at tale på, stilfærdig i tonen og ordene. Det giver en egen stemning af redelighed og personlig medleven. Det var en dyb alvorlig tale, der førtes, men det var intet mindre end et budskab, de to mænd havde at give os. Der er meget, der har fænget i vort sind, har sat os i gang, har fået os til at føle, at der er så meget, der venter på os, noget vi må gøre og gøre snart. Det er samtidig noget, der gør os glade og trygge, for det er jo blot tilskuerne, sofamenneskerne, der har tid til at føle frygt. Det lærte vi af de finske lotter under den finske vinterkrig, at når blot børnene blev aktiviserede, fik hver deres lille hverv, så var de aldrig bange, så tænkte de blot på at være med til at hjælpe.

Det var Ester Amundsens radiotale en septemberdag, og det var åbningstalerne ude på Danebod Højskole.

Det var nu reaktionen i folkene over den fængslede jugoslaviske modstandsmand i München. Jo, retfærdssansen

er gud ske lov lige så levende som på Dreyfusses tid. Så er der håb for os. Det var ikke hævn og had, men det var en ung slægts retfærdige harme. Men samtidig ved vi, at så trænger Tyskland endnu til hjælp. Hjælp til omvurdering af menneskelivet. Hvordan kunne vi også tro, at det kunne gå så rask efter at Hitler i næsten 20 år havde stillet alle menneskelige værdier og retfærdsbegreber på hovedet. Men vi må samtidig huske, at der var mange gode og retfærdstænkende tyskere, og at der virkelig også var en modstandskamp, også i Tyskland. Jeg glemmer således aldrig tugthusenes engel: Hildegund Saxenhaus og slet ikke vor Rawensbrücks engel søster Gerda Schröder fra Bad Oyenhhausen, så lidt som den tyske fangevogter i min første arrest i Åbenrå, som organiserede dejlig mad, oksefilet med spinat, brunede kartofler m.m. Og bagefter kom med Bjørnsons bog: På Guds veje. Og den var på dansk. Men han sagde stille: — Put den, hvis han kommer.

Jeg kunne nævne flere tyske mænd og kvinder, der strøede lidt solglimt på min vej i de mørke dage under besættelsen. Jeg tror, at græsset også gror dernede.

Der er noget om forfattere af 1947. Det er unge forfattere, der har siddet i allieret krigsfangenskab under sidste krig, og der fået lov til at gøre op med sig selv og det tyske folks indstilling og mentalitet. Vi må håbe, at de må få lov til at gennemsyre ikke alene det tyske folk, men også alle vi andre, for de har bud til os alle.

Som budskab kom også et lille blad ind ad døren en dag i forsommeren. I dette stod: Ungdommen i Sovjet består ikke af ringere menneskemateriale end vor ungdom. I længden kan den ikke nøjes med en ringere ration frihed og menneskeværd end den ungdom, der i Europa rejste sig i trods mod diktaturet i 1940'erne. Ethvert system, som lader hånt om friheden, sandheden og retten, vil gå under, for ingen ungdom vil i længden nøjes med ufrihed, propaganda og magtdemonstrationer.

Det er en anklage mod vesten, at vi har undervurderet de kommunistiske landes ungdom. Vi har dømt dem til at

være ringere mennesker end vi, der kunne affinde sig med den totalitære stat og kommunisme som livsindhold. Det er tragisk, i det lange løb katastrofalt, at den eneste kontakt med det russiske folk, den russiske ungdom, i dag er enten officiel, på delegationsbasis eller formidlet af vestlige kommunistbevægelser, herunder socialistisk folkeparti.

De vestlige kommunistpartier forråder den russiske ungdom ved at holde med systemet imod dette i forår, som i disse år, tøvende og angst, men med stigende kraft, bryder frem i opposition til systemet.

Når højskolelæreren på Askov ved tilslutning til Aksel Larsen og andre kommunister støtter det kommunistiske system, skal de vide, at de forråder en ungdom i øst, hvis tanker i dag er nærmere grundtvigske, Nis Pedersen og Kaj Munk end Marx, Lenin og Aksel Larsen.

Når ungdommen i Sovjet kan skrive om den unge russer: Vi vil leve i tillid og tro. Vi vil tale i fred og ro med hinanden, uden at skele til skumle, lukkede døre. Uden at spørge: — Kan nogen mon høre ...? Vore hjerter skal blive sande og hele, eller som Jevgenij Jevtushenko: — Jeg talte, da jeg havde burdet tie. Jeg tav, da sande ord var mere end brød. Uden sandhed er der ingen lykke og ingen talte drømme uden ret.

Så er det en hån og et forrædderi imod den ungdom, når højskolelærere i Danmark bliver kommunister. Vi skal ikke, fordi vort eget system er ufuldkommet og har svagheder og skampletter, gøre kommunismen, eller den mere moderne, men ganske tilsvarende folkesocialisme, til vor livsanskuelse.

Fra vikingetiden har frimandsret, troen på det enkelte menneskes værdighed, og det kristne evangelium levet i det danske folk. Gang på gang har vi mishandlet, gang på gang har vi sveget det syn, men det er altid brudt frem på ny, atter og atter er der på dette bygget en indsats, der var fornyende, befriende, skabende. Det ville være uendelig tragisk, om nogle af vore bedste unge skulle svigte det syn,

netop som det for alvor er ved at bryde frem hos den russiske ungdom.

ASKOV — VÅGN OP.

Kaj Munk kom i sin tid med et budskab til os. Det var ikke blot hans store vækkergerning til national bevidsthed under besættelsen, der gav det store savn ved hans bratte død. Nej, han havde givet os meget mere, han gav os et overskud af hans store barnlige enfoldige kristentro, så det var skelsættende.

Han sagde bl.a.: — Så skulle der gå næsten 2000 år, før vi forstod, at Kristus var kommet til jorden med et nyt budskab. Før hans komme havde de gammeltestamentlige moralbud: — Du skal ikke. Du må ikke — været lovens bud. Men Kristus kom med kærlighedens bud: — Du skal, du skal elske din Gud og din næste.

Vi sørgede ved Kaj Munks død og tænkte: — Hvem skal nu bringe dette kærlighedsbud videre i vor kristendomsforkyndelse?

Svaret kom nu forrige søndag gennem radioen af Hall Kock, endda mere afklaret og varmt end Kaj Munk havde sagt det: — Kristus forargede naturligvis de lærde og skriftkloge med dette nye budskab, der brød med deres lære og leveregler, og ved også at omgås toldere og syndere, men, sagde Hall Kock, — Når Kristus ved sin lidelse og død har sonet vore synder, så har vi kun ét at gøre; dette at tage imod i tro og kærlighed, og det gør vi ved at forstå med vore hjerter. Så bliver der tilbage for os en så stor glæde og livsfølelse, at vi ikke har lyst til at gå tilbage. Vor glæde og livsfølelse skal vi bringe videre til vore medmennesker. Hall Kock sluttede: — Vi har slet ikke andet at gøre end at tage imod Guds kærlighed, og så være hjemme, når vor næste kalder. *Vort snobberi* for titler og eksperter kan blive dødsensfarligt for vor demokrati og folkestyre.

Jeg hørte lige nu disse ord ud gennem radioen og den nærmere definition. Stemmen sagde: — Jeg var forleden dag til møde om ungdommens opdragelse og ville gerne som far tage del i debatten. — Æh, øh, hvad er Deres stil-

ling. Jeg sagde, at jeg ingen stilling havde eller ville opgive, jeg kom bare som mig, som far, – æh, øh.

Det var nok længe siden, det var forekommet i denne forsamling, at en almindelig, menig mand af folket havde bedt om ordet. Jeg så rundt, jo det var en forsamling af professorer, doktorer, advokater, psykologer m.m. Vi almindelige mennesker er bange for at blive til grin, bange for at dumme os, når vi ikke er dus med det akademiske sprogs snørkler og udenlandske ord. Vi kan ikke undvære specialisterne og de lærde, men de kan heller ikke undvære os med den tillevede livsvisdom, vi, der står midt i det til daglig.

Virkeligheden er alle tings prøve.

Jeg klappede lidt og sagde – hørt til denne stemme, som hed noget med Jørgensen. Ja, så må alle vi almindelige mennesker op fra sofatilværelsen og give vort besyv med, når det gælder noget så vigtigt som vor ungdoms opdragelse.

Ja, alt dette har jeg lyttet mig til i året og været glad for, derfor vil jeg gerne dele det med jer, kære læsere, for så er det dog gry, vi går imod, og ikke skumring.

1961 var et af de mange trængselsår for Johanne. De store forandringer i samfundets struktur kunne selvfølgelig heller ikke undgå at sætte sine spor på hendes skole.

Og trods alt var hun jo efterhånden gået hen og blevet en dame på 71 år. Men der mangler ikke kamplyst hos hende, og der skal ikke meget til at tænde gnist i hende.

Den næste artikel er et glimrende bevis på dette.

Der kom et budskab, der tændte lys

Artikel fra 1961

Det var den 4. september, for solhedt, lummer var luften. Livsmodet var i kælderens, skulle man opgive for materialisme, egoisme, uretfærdighed. I radioen trusler om udrydelse af hele menneskeheden. Var der på væggen skrevet dette: »Mene, mene tekkel, ufarcehn«?

Og så kom denne meddelelse om eftermiddagen, at der ville komme en udsendelse af medicinaldirektør, frk. Esther Amundsen. Foredraget hed: »Kommentarer til Selma Lagerlöfs valgretstale i Stockholm i 1911.

Det var den sidste, der interesserede, ikke sådan Esther Amundsen. Og så blev det dog hende, der tændte et lille lys her i vor lille skole, hun kom med et budskab, så vi alle i den følgende samfundstime følte, at der var så meget, der lå og ventede netop på os derude i samfundet. Jeg håber, at flere har lyttet den dag.

Det, vi kvinder har ventet på, er nemlig, at nogen har brug for os. Vi er ikke magtstræbere i den forstand, i hvert fald ikke de rigtige kvinder.

Julius Bomholt har jo sagt det på sin egen hjertevarme måde for år siden, men det skulle nok være en kvinde, der kunne få kvinderne i tale. Hvad sagde hun da?

Jeg fik kun det allersidste, men det var nok. Hun talte om Selma Lagerlöfs store intuition og indføling med fremtiden, så hun i 1911 kunne profetisk sige: – Når kvinderne får valgret nu, så er det fordi, der er brug for dem ude i mandens store hjem, staten.

De love, der gælder i det lille hjem, er ikke gældende ude i det store hjem, staten. Derfor må kvinderne derud til hjælp.

Esther Amundsen siger, at i Rusland er de 80% af lægerne, kvinder. Men da vi stadig mener, som Selma Lagerløf i hendes tid, at kvinderne, den gifte kvinde i hvert fald først og fremmest må blive i hjemmet, så kan der ikke hos os blive så mange kvinder i topstillingerne. Nu bliver vi også færre og færre, der bliver flere og flere unge kvinder, der gifter sig, når de er 18 år, så det bliver ikke nemmere fremover at opnå den indflydelse i staten, som Selma Lagerløf efterlyste.

Hun sagde engang: – Vær først og fremmest forvisset om, at det var nødvendigt, kvinderne kom ind alle vegne, var ved hånden alle vegne, om staten engang skulle blive elsket som et hjem. Vær sikker på, sagde hun, at din arbejdskraft, som nu er så ringeagtet, snart vil blive skattet og søgt, ja beslaglagt over evne, vær vis på, at ligesom lægen ikke mere kan klare sig uden sygeplejersken, vil præsten og fattighusforstanderen søge hjælp hos diakonissen. Fabriksherren hos den kvindelige inspektør, vær vis på, at vi snart vil være at træffe alle vegne, i de afsides egne som i de store byer, i mange nu ukendte erhverv, alle arbejden- de for det fælles mål.

Her indskyder Esther Amundsen de ord: – Er det ikke meget fremsynet. Hun fortsatte: – Når Selma Lagerløf her rådede kvinderne til at gå ud i erhvervene, så var der én ting, hun ikke kunne vide, hun kendte kun et hjem med masser af tjenestefolk, tanter, bedstemødre, onkler og børn, kusiner og fætre, som mere eller mindre deltog i hjemmets arbejde.

Hun forudså ikke, at tjenestepigerne ville blive sygeplejersker, og tanter og arbejdersker ville blive fabriksinspektører, eller andre ting. Som hun også nævner, ja at sågar bedstemødre også ville bestille noget, eller at de ville være så svage, at de selv ville trænge til hjælp.

Selma Lagerløf troede, at et hjem ville vedblive at være som hun kendte det, ville vedblive ligesom at gå af sig selv. Og det gør det jo ikke nemmere i dag, at den enkelte husmoder er ladt så alene med sit hjems drift, mærkeligt at

Selma Lagerløf ikke kunne se dette, når hun ellers var så fremsynet. Måske var der også et større kvindeoverskud dengang, der var stor børnedødelighed, og det gik mere ud over drengene. Hun tænkte sig dette kvindeoverskud ville vedvare, så der var kvinder nok til at passe det lille hjem og det store – staten. – Men, sagde Esther Amundsen, – jeg tror, at hvis Selma Lagerløf kunne se op nu, så ville hun sige, at det trods alt, trods vanskelighederne alligevel er et bedre samfund, vi har i dag, 1961, end det, vi havde i 1911.

Det lille mesterværk, hjemmet, skabte kvinden ved mandens hjælp, det store mesterværk, den gode stat kan kun skabes af manden, når han for alvor tager kvinden til sin hjælp: – Er det ikke smukt, slutter Esther Amundsen med sin charmerende stemme.

Ja, det var de få ord gennem æteren, der satte så meget i gang hos os kvinder her på vor lille skole, fordi de har bud fra et rigt, begavet varmtfølende menneskesind. Ja, kvinderne og deres verden har mere end noget andet været i støbeskeen, især i de sidste år. Derfor gælder det om at finde vor plads og udfylde den. Det er næsten det tristeste syn at møde mennesker, der i stædig konservatisme klammer sig til det forgangne. De er altid kun i defensiven i forsvaret, aldrig kommer de i offensiven og er med i skabelsen af det nye, som må komme hver eneste gudskabte dag. De forstår ikke, at alt liv er bevægelse.

Og vi kvinder er af naturen konservative, af angst, fordi vi er bange for alt nyt. Derfor trænger vi især til lygtetændere, budbringere, som Esther Amundsen. For 2 til 3 år siden var jeg modstander af, at kvinderne vandrede ud af hjemmene. For 1 år siden indså jeg nødvendigheden af, at de fik en uddannelse på linie med mændene. I dag er jeg varm tilhænger af, at de unge piger får al den uddannelse, de ønsker, fordi jeg ser, hvor de bliver målbevidste, så de ikke går og drysser rundt på må og få. Deres liv får mere indhold. De kan bedre blive deres mands kammerat, men først og sidst er jeg glad, fordi der nu åbnes de muligheder,

der er kvindens største og første fordring til livet, nemlig den, at der altid er nogen, der trænger til hende, er afhængig af hende.

Selma Lagerlöfs profeti er allerede gået i opfyldelse. Der er nu bud efter kvinderne allevegne fra. Deres arbejdsevne er skattet ude i samfundet, men især vel deres særlige evne som kvinde. Og dette må vi holde fast nu på korsvejen, ellers kan vi let tage fejl af vejen, vi skal gå. Kvindernes styrke ligger i intuitionen, følelsen, den sjette sans, alt, hvad der har med hjerteomløbet at gøre, at hjernen også må være med, er en selvfølge.

Mændenes styrke og verden er mere præget af hjernen, forstanden og logikken, den bliver gerne deroppe i toppen og når ikke hjerterødderne. Det har særligt præget vestens verden, og derfor ligger vi, som vi gør og må have østens folk til at mægle og bringe menneskelig forståelse, om det da ikke er for sent, men så længe der er liv, er der håb. Vi må forene os med østens livsvisdom i dette, og det er nok mere oplysning, der tiltrænges, men først og fremmest menneskelighed og næstekærlighed, der tiltrænges ude i samfundene.

Det er nok industrialiseringen, der har bragt det skæve i samfundet, men det er også mandens fallit i denne, der har skabt nødråbet efter kvindernes hjælp ude i staten. Esther Amundsens appel kom i tide, hun har sat et højere mål over vor kvindevirke og verden. Tak får hun tifold for dette.

Kvindernes frigørelse er fuldendt i dag. Tilbage står vi med dette: Hvad så? Vi kan så let tage fejl bestik.

Om kvinderne alene lader sig drive af magtbegær, så vil de ende med tomhed, goldhed, de vil sidde ensomme og bitre tilbage. Derfor er det en fordel, at vi ikke har Ruslands topstillinger. Nej, det er en virkelig tjenergerning, vi stræber efter, det er heller ikke egen fordel, vi egentlig efterstræber, nej, blot dette at se det grø og blomstre om os og i vort spor.

Det er kvinderne, der skal bringe livsfaklen videre fra

slægt til slægt, gennem børnene, både i fysisk og åndelig forstand ved mandens hjælp.

Det er også kvinderne, der skal få livsfylden, livsglæden til at gro fra slægt til slægt uden hensyn til kårene, der gives os. Her er vi ved livshemmeligheden og kvindens store opgave, netop i dag, da livsfylden og livsglæden er i fare. De store digtere har fortalt det gennem slægterne, men problemerne i dag er ved at formørke det, fordi udviklingen er gået så hurtig, at det kneb med at få tid til at efterleve det. Vi har godt af at tænke på historien om Livingstones indfødte bærere, der en dag i junglen nægtede at gå videre, de måtte have et par dages hvil, fordi, som de sagde, deres sjæl kunne ikke vinde med legemets hurtige gang, og nu måtte de vente og få sjælene med.

Vi Nordens kvinder kunne lære meget af sydens kvinder om den mystiske kærlighed, og usynlige humor, der bandt mennesker sammen. Vi Nordens kvinder havde mere af organisation, vor opbygning af vore foreninger. Jeg mener, at det slev slig, fordi det var mandens opbygning og organisation, der blev vort ideal. Vi kendte ikke vor egen værdi og styrke. Læg mærke til alle små og store samfund, hjem, arbejdspladser og skoler. Der hvor den mystiske kærlighed og usynlige humor råder, der sker der noget. Der udvikles evner og kræfter, der er godt at være. Alt glider så legende let. Grundtvig har sagt, at den har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær. Og vismanden Høffding har sagt, at det, man lærer med lyst, vil opbevares i hukommelsen, medens det, der læres med ulyst, vil man skubbe fra sig, ikke opbevare i erindrungen.

I vor børneverden er vi forlængst begyndt her, nu må vi følge det op i de voksnes verdem og ude på alle arbejdspladser, i alle små og store samfund.

De gamles verden er i dag vor allesammens hovedpine. Men vi må her se med Selma Lagerlöfs øjne, hvor hun siger, at de gamle må have en hædersplads, som det tilkommer dem efter et langt liv. Selma Lagerløf mente som noget selvfølgelig, at denne plads måtte være i hjemmet,

det var det naturlige dengang og må vel blive det fremover, om et hjem skal blive helt, for så må der tre slægtled til.

I dag har materialismen vendt op og ned på alle livsbegreber, og så må vi redde stumperne for de gamle til bedre tider. Bomholt har jo erkendt det, da han sagde, at de jo mente det så godt med de store alderdomshjem, men de tog fejl, det var ikke alt. Forsorg var ikke alt, der måtte også omsorg til, så mente han, at det kunne kvinderne bringe. Dette er sandt, men ikke som ambulancen, der rykker frem. Nej, nu må kvinderne også være med i formningen af de gamles hjem. Der må ikke rokkes ret meget ved deres vante tilværelse og vaner.

Man opdrager børn, men ikke ældre. Det var en gammel leveregel, at i et godt hjem var gæster og gamle værnet mod kritik. Nu finder man frem til små aldersrenteboliger, eller at de gamle kan forblive i hjemmet og få lidt kvindelig hjælp. Disse kvinder finder nok selv ud af, at det først og fremmest er glæde, tryghed og livsmod, de skal have med til de ældre.

I ernæringspsykologien vil kvinden kunne fortælle de mandlige lærde noget om, at sindets indstilling især under måltidet har meget at sige. Glad må mennesket være, glad og god. Og gode mennesker er næsten altid glade, de har det altid godt, for de har sindets taknemmelighed.

Det vil ikke alene blive fabriksherren, der vil sende bud om hjælp hos de kvindelige inspektører, nej, det vil lyde fra alle og store og små arbejdspladser: — Kom og hjælp os med at skabe tryghed, arbejds- og livsglæde. Ja, hvor må kvinderne få travlt herefter, hvor er der meget, de må se at lære.

Og hvad så med vore skoler, beregnet på det huslige? Er vi overflødige?

Nej, og atter nej, netop i dag er der for alvor brug for os. Men vi må betænke, at intet er kostbarere end tiden. Det må vi have med i hver eneste time på dagen. Her må vi følge med tiden og se fremover. Vi må nøje overveje, hvad de

unge piger af i dag trænger til, og hvad de har tid til. De må uddannes til både at være hjemmets og samfundets hjælp og støtte.

Esther Amundsen dvælede særlig ved dette de få minutter, der var levnet hende i radioen, at kvinden, måtte have tid til at opdrage sønnerne til forståelse af den nye tid, så de forstår, at mænd og kvinder er fælles om både det lille og det store hjem, staten. Det er sikkert rigtigt, at her må der begyndes, og derfor var Selma Lagerlöfs ord i 1911 tidløse, da hun sagde: — Jeg stiller mig foran Rembrandts billede af den gamle borgerinde, hende med de tusinde rynker i det gamle, kloge ansigt, og så spørger jeg hende om, hvad hun har levet for.

Svaret læser jeg i hendes kloge, milde smil, der svarer mig: — Jeg har levet for at skabe et godt hjem.

Og, fortsætter Selma Lagerlöf, — det er, hvad kvinderne vil svare mig, om de stod op af graven, slægt efter slægt, million efter million, de ville svare alle som én, at de havde levet for at skabe et godt hjem. Dette må, hvad der så end sker, være vor grundpille, vort grundsyn, det primære i kvindens verden. Den hånd, der rører vuggen, styrer verden, det er også en tidløs sandhed, og den bærer lykken i sig for kvinderne.

Så kommer det næste krav, at vi skal ud til hjælp i staten. Der var engang en højskoleforstander, der pålagde sine egne børn, at når de søgte en livsstilling, eller noget rykkede i dem efter det derude, så skulle de nøje undersøge, om det var et kald, var det det, så skulle de slå til, om de ikke havde én eneste øre på lommen til at begynde med. Arbejdet er de voksnes leg, har en mand sagt i en festtale. Dette rummer en stor livssandhed, en livslov, som vi skulle lytte mere til i dag. Hvis barnets naturlige anlæg og lyst ledes i rette baner, kan barnelegen glide over, lige over i arbejdet, og så er menneskelivet naturligt.

Vi har nok skolepsykologer og erhvervsvejledere, men de er surrogater for hjemmene. Hvem kender vel bedre børnene end en far og en mor, eller i hvert fald en kvinde?

Her må kvinderne være at finde i hjemmet og på arbejdspladserne. Alt skal foregå naturligt så alle er i harmoni og sindsligevægt, så først kommer alt og alle til fri udfoldelse, mange af os ældre har vist været ude for en svær omskoling for at forstå dette. Men livet har lært os det.

Det var nødvendigt, hvis vi ikke ville sidde sure tilbage. Esther Amundsen kom med et budskab. Hun tændte et lille lys i mørket.

Nu er mit håb og min bøn, at der er levnet os tid til at efterleve dette budskab til os kvinder.

Og så til arbejdet mand og kvinde, der er en verden at tabe eller vinde!

Et budskab til en verden i skred.

Artikel fra 1964

Når disse tanker er fremme i litteraturens verden, så ved vi, at de vil vinde frem og skabe gry og ikke skumring. Det var ordet skaberglæden der vækkede mig. Denne prøver at få os til at fatte meningen med et menneskeliv. Skaberglæden er altid drivkraften i menneskelivet. Digteren forsøger gennem billeder at bevise dette, her reduceres mennesket ud af dets miljø. Hvis skaberglæden dræbtes, da må mennesket finde surrogater for skaberglæden. Og det er dette, mener digteren, der er ved at ske i vort menneskesamfund. Surrogatet er sex. Vi føler, at her blev fingeren sat på pulsen. Her er sandheden, der satte punktum for alle de lange diskussioner.

Nis Pedersen berømte digt: seeren rinder os i sinde: — Om jeg ved råd, ved en baglæns vej for den, der glemte lovens bud.

Nej, råd ved vi ikke, men vi tror på en nyskabelse i menneskesindet, især hvis vore digtere vil gå foran og vise vej. Og vi tror, at bl.a. Martin A. Hansen forpligtede sine

samtidige digterkammerater, så de forstod, at det var en misforstået godhed at tage kampe og besværligheder ud af menneskelivet. Om årsagen til vor ungdomskriminalitet ikke kunne findes her. I lande med størst velfærd er den størst.

Mon ikke alle disse unge er bundet så stærkt af omsorg, forsorg og alle livets goder, så der ikke er brug for eller plads for deres egne vågnende evner og kræfter, og så må de finde udløsning ved at lave ballade.

Mere politi, siger de kloge i radioen. Er det ikke overfladebehandling? Skal vi ikke hellere rodbehandle?

Skal mennesker ikke igen virkeligt stilles frit overfor deres ansvar, når de er kommen til skels år og alder, indtil da må forældre og værger have ansvaret og tage straffen.

Jeg tror, man i kunstens og den virkelige digtnings verden er på rette vej her. Og det gør én så rolig og glad, for der viser det nye og fremtiden sig først.

Der var en aften efter aftenpressen en udtalelse af en digter. Han sagde: — Her er noget meget livsvigtigt. Han talte om skaberglæden som den største drikraft i mennesket. Tager man denne skaberglæde ud af mennesket og dets verden, dræbes det virkelige menneskelige, og det er ude med menneskets herskerstilling, og så er det på dyrets stade. Så må Arne Sørensen og Poul Sørensen betænke, at der må allevegne levnes plads for denne skaberglæde.

Ja, om vi fastholdt nu, at skaberglæden er livsnerven i menneskelivet. Betænker man det ved erhvervsvejledningen, det nye, der er kommen til og er altdominerende i dag. Mon forældre, lærere og vejledere står hinanden bi, når de skal hjælpe de unge her i det mest afgørende — at finde en livsgerning. Eller overlader de det helt til skolepsykologen?

Ved de, at de her må lægge nøje mærke til barnets legen, fantasi og drømme, inden andre blander sig i det, for her er de medfødte anlæg. Og får barnet og den unge lov til at fortsætte med dette ind i arbejdet og pligterne, kan arbejdet blive de voksnes leg. Dette må da være det mest

vidunderlige, skaberglæden vil stadig være med, så der er plads til drømme, poesi og digtning.

Hvad er vel penge, forsikring eller glans mod dette. Kan vi dog ikke se det, mens det endnu er tid?

En anden side af tilværelsen

Tale fra 1966

En anden side af tilværelsen er den mere åndelige eller livgivende side. Og her vil jeg også sige, at *kun den, som kan digte, kan leve livet.*

Vi ved, at hos små børn begynder det med *efterligningen*. De små efterligner først far og mor og så de ældre søskende og kammeraterne. Her har eksemplet sin store magt. Dernæst kommer hos de små, drømmene, fantasien og digtningen. Jeg tror, man før gjorde galt, når man alt for tidligt standsede denne drømme- og fantasiverden. Hvorfor skal kun de få udvalgte have lov at få navn af digtere, forfattere og kunstnere og få lov helt fra barnealderen at bruge det værktøj, man kalder overdrivelse eller fabuleringen, som man siger er kunstnernes værktøj, og som de derfor har lov at bruge i hele den udstrækning, de nu vil. Nu, da man mener, at der kan bo en kunstner i ethvert menneske, blot de får lov til fri udfoldelse, hvorfor skal det så ikke gælde i drømmenes, fantasiens og digtningens verden?

Jeg husker især to mænd, der ikke lod sig kue af noget som helst, men bevarede denne evne livet igennem, nok ikke som digtere, men derimod i hjemmets snævre kreds, og derfor kunne de give denne evne i arv til slægten, så den kastede solskin og livsmod også over deres bane.

Af de to mænd var den ene forstander Godfred Hansen, Rens Efterskole, som jeg husker som manden med al den indestængte livsglæde, som ikke noget eller nogen kunne

tage fra ham. Det strålede som ud fra det store maleri, han som ung på valsen havde fundet langt sydpå. Maleriet forestillede en ung moder siddende i en kornmark med sit lille barn ved brystet, — der strålede noget overjordisk lykkeligt ud fra billedet. Vi husker også, når Godfred Hansen citerede Helge Rodes ord:

Med pennen i hånd har jeg ofte nølt,
og tanken til ord er ej blevet,
for de skønneste tanker har mennesker følt,
dem har digtere aldrig skrevet.

Og Godfred Hansen tilføjede: — Der kan være tanker så varme og store, at der ikke er ord for dem, men så kan man læse dem i hinandens øjne.

Da han forlod Rens Efterskole, fik han måske den mest lykkelige og velsignelsesrige gerning ved børneskolerne i Sønderborg, for her kom hans fantasi og fortællekunst rigtig på sin rette hyld i de åbne modtagelige barnesind. På skolen skete det oftest, at de mindre børn, efterhånden som hans stilling skred frem, nærmede sig mere og mere og til sidst sad på hans skød. På gaden havde han oftest nogle små ved hånden. Han var sit hjemms faste midtpunkt, og hans ånd og livsfylde lever ubeskåret videre i alle hans børns liv.

Den anden mand var min egen far. Hos ham og sammen med ham var arbejdet, selv det hårdeste i mark og lade, en leg; for midt i det nok så hårde arbejde så han altid livets og naturens forunderlige skønheder og ikke alene så dem, men fortalte os om dem. Han tog så nænsomt på dyrene, som var os mennesker betroede, han så skønheden og fylden i naturens rigdomme, han tog alt som gaver. En solnedgang kunne betage ham aldeles, så jeg husker hans stille sorg, når vi indimellem i vor travlhed ikke havde tid til at komme ud at se den. Han smånynnede gerne, når han sad stille i tankernes verden. Da vi blev ældre, sagde han ofte ved vore familiesammenkomster. — Skal vi så have en opsang. Det var så typisk for far, at han ikke sagde sang, men opsang, for det var ligesom hele hans liv stræbte

opad, og når talen kunne svigte, så vidste han, vi havde så mange dejlige sange, som så mere neutralt kunne udtrykke dem. Det var først Max Hansens sange, så Bjørnsons, Hopstrups og Mads Nielsens sange.

Og en sang, som vi egentlig sang hele året rundt, var den, som far måske mest holdt af, den, som egentlig er en julesang:

Der er noget i luften, jeg ved ikke hvad.

I de gode gamle hjem sagde man gerne, når der var noget mørkt og uhyggeligt: – Lad tie med det, så får det ingen magt.

Derimod var luften og talen i hjemmets stuer gerne lys, glad og stuere. Jeg tror, at virkelige forældre dengang følte, at det var deres største ansvar, at alt det, der kom udefra og ind til børnene var, som de gerne ville have menneskelivet: Lyst, kønt, rent og godt.

Fra KZ-lejr tiden ved jeg noget om, at de mennesker, som kunne udvikle disse menneskelige egenskaber: tie med det mørke og tunge, og hvis det var nødvendigt, så også kunne digte noget lyst, muntert og kønt frem. De blev kaldt rygtesmede. Jeg vil kalde dem solskinsbørn. Det er jo her ude på livets grænseland, det skal vise sig, hvad der dur i mennesket, og hvad der kan bære, når det for alvor kniber.

Jeg ved om den franske kvinde i modstandsbevægelsen, Madeleine Perrot, at da hun blev fanget, og tyskerne havde brændt hendes hjem og slået hende selv til blods, at da de kommanderede hende op i vognen, så lo hun til dem, for at de ikke skulle se, at hun var bange og hun troede også selv, at hun nok skulle klare den.

Og da tyskerne i Frøslev ved min sidste domsafsigelse sagde, at jeg skulle til Tyskland og der hænges, da husker jeg også, at jeg lo og tænkte, at det var vi da to om, og det skulle jeg nok klare.

Og da professor Ehlers for ca. 14 år siden sagde til mig: – Jeg er fortvivlet over at skulle fortælle dem om deres øjensygdом, da husker jeg også, at jeg smilte og tænkte, at

det skulle jeg nok klare. Jeg ved i hvert fald, at vort største ansvar som medmennesker er aldrig at tage det mindst gran af mod og livsmod fra hinanden, men tværtimod at styrke den. Der står et sted i skriften: velsignede er de fodtrin, som bringer glædesbudskab.

Vi havde i sommer besøg af en mand, som havde været med Peter Freuchen på hans lange rejser i Grønland. Vi mærkede alle, hvor han holdt af Peter Freuchen. Og denne mand fortalte os, at Peter Freuchen som ingen anden og uden spiritus, en hel aften kunne underholde et helt selskab, så de glemte tid og sted. Peter Freuchen havde jo nok bevaret og udviklet barnets evne til at drømme og fantasi-flugt opad.

I mellem kunne en af selskabet pludselig sige: – Jamen Peter, det passer jo ikke hvad du siger. Peter Freuchen gik blot videre eller han så medlidende på manden og sagde: – Passer det ikke, det gør det vel nok. Og så gik han videre i fortællingen.

Digteren Johannes Jørgensen har flere gange sagt, at et menneske kommer derhen, hvor han inderst inde vil.

Mon jeg nu ikke har gjort det klart, hvad jeg gerne vil have med i denne tale: nemlig, stille menneskelig og digtning, især før første verdenskrig, men også til op lige efter sidste verdenskrig, stille det op imod den nyere digtning og kunstopfattelse, som vi i dag ser skride fremad. Jeg ser den nemlig tage sigte *nedad* i stedet for *opad*. Og jeg spørger mig selv så ofte, *hvorfor?*

Professor Tage Ellinger sagde forleden i et foredrag i radioen i forbindelse med hans opfattelse af de forskellige kulturer, at da vestens landes gamle kristne kultur gik rabundus, da mistede vi vor tro, og uden tro på noget som helst kan intet menneske eller folk leve.

Han sagde i samme forbindelse, at når en kultur går til grunde, så hugger man så helt og hårdt over til alt det gamle, intet må blive tilbage. Er det det, vi skal opleve nu, hvor ligesom alt i digtningens og kunstens verden går nedad. Det gælder om, hvem der kan afdække og afsløre

mere og mere uhyggeligt i menneskesindet og menneskelivet; hvor man finder det fra forstår jeg ikke, det må var i fantasiens verden. Men jeg tror på, at der er meget godt og kønt og rent i menneskelivet. Der er en verden udenfor Valby Bakke, og her må vi finde sammen og stemme op imod den onde strøm og cirkel. Der er hårdt brug for at kunne digte livet opad, som børnene gør det, når de vågner med et smil om munden, og som vi kunne allesammen livet igennem, hvis vi kendt og opøvede den kunst, virkelig at digte livet opad.

Det kommer ikke an på, hvordan man har det, men hvordan man tager det, og menneskene er nu en gang sat til at være hersker og herre over jorden, og alt hvad der kommer til os gennem livet.

Jeg har lært, efterhånden som mine øjne blev dårligere, at kunne jeg ikke andet, så kunne jeg gå rundt og være glad, det var en viljesag, for der er altid noget at sige tak for, når vi leder efter det. Jeg lærte i sommer af mine unge, glade lærerinder, at når det så allersortest ud, så havde de måske en lille smule trods til at begynde med, når de satte tonen og humøret op, så vi mærkede, at det var en viljesag, og de sagde også, at hvis vi tager det tungt og gråt, så kan det slet ikke gå.

Det var ganske utroligt, derimod hvad et muntert ord, en glad bemærkning, kunne sætte humør og mod opad, så dagen faktisk blev reddet, trods alle vanskeligheder.

Efterhånden blev vi klar over, at det kommer ikke an på, hvad der møder os af vanskeligheder, men at vi er sat til og har fået evner til at kunne redde det alt sammen blot med lidt godt humør. Jeg hørte så ofte i sommer disse par små muntre ord: – det klarer jeg. Disse ord gav ekko på en vidunderlig livsgivende måde.

»der er en konge og en sjover i os alle«

Det er vist en sandhed vi må regne med. Her ligger vort store ansvar for hinanden i dette, at hvad man kalder på hos hinanden, kommer frem. Kalder vi på kongen, kommer denne frem, og kalder vi på stodderen, så kommer denne

frem. Der er også sagt, at vi har alle vilddyret slumrende i dybet af os alle, eller sagt på en anden måde, at det onde er lige om hjørnet, og vort ansvar er, at vi hverken får vilddyret eller det onde frem, men at det får lov at slumre.

Jeg har før syntes, at festtalerne ved fester som bryllup og sølvbrullop, runde fødselsdage eller familiesammenkomster kunne være for højstemte. Men det synes jeg ikke nu. I det daglige har vi jo alle mere og mere travlt med vore gøremål og med at stille krav til andre, så der bliver ligesom mindre og mindre tid til at være stille og tænke sig om og få sagt de gode ord og takken til de nærmeste og vennerne. Her har vi så festerne, hvor alt ligesom stemmer sindet opad, og vi leder efter, om der ikke var noget godt ved vedkommende og noget at sige tak for, og det vil der, selv om vi er nok så realitetsbetonede, jo altid være. Der bliver glæde på begge sider, og vi bragte måske hinanden et stykke opad.

Hvis du har varme tanker, spar ej på gode ord, giv mange, giv i blinde, husk på du skal forsvinde så snart fra denne jord.

Skal vi slække på kravene til os selv?

For nogen tid siden hørte vi om det røre, som pastor Sandbæk skabte ved at sige og siden forsvare i radioen, at nu gjaldt de 10 bud ikke mere. Hans begrundelse var, at kravene var så store, at de ikke passede ind i nutiden, man kunne ikke overholde dem, og så måtte man hellere så bort fra dem i menneskelivet.

Og lige nu den 5. nov. hørte jeg i radioen i et interview med en kvindelig spejderfører, at hun mente det var på tide, at man omformede spejderbudene i spejderløftet; der var jo nu gået over 50 år, siden englænderen Baden Powell formede dette spejderløfte, og nu syntes vor lille spejderfører ikke de passede til nutidens ungdom. Hun gentog i radioen alle budene i spejderløftet, og spørgeren spurgte så, hvilke bud hun syntes, der måtte forandres. Hun sagde, først er der det bud, der siger: – en spejder må være sparsommelig og ordentlig. Her mente hun ikke, at ordet spar-

sommelig kunne sættes ind i vor velfærd. I stedet for ville hun hellere, at der skulle stå: — en spejder skal være fornuftig i pengesager. Det andet bud, hun ville have forandret, lyder således: — En spejder møder vanskeligheder med godt humør. Hun mente, at det var for langt, men at man i stedet for skulle sætte: — En spejder møder vanskeligheder med mod.

Jeg forstår ikke, hvordan dette er kommet ind, som er ligemodsat det, vi andre lærte, og som livet lærte os dette: at vanskeligheder er til for at overvindes, og ikke alene det, men de er et springbræt og et middel til at bringe os videre fremad og opad.

Den gamle vismand, Fejlberg, skrev levelærens ABC, som er tidløs og hvori der står, at hvis menneskeheden bliver ved at gå fremad i luksus og bekvemmeligheder, så vil de komme til at lide af alverdens spleen, det vil sige, at de kan have det nok så godt, men der er dog altid noget i vejen. Det var i 1890'erne, at Fejlberg skrev dette.

Han skrev videre, at vore forfædre som kæmpede med elementerne og vilde dyr, var ganske anderledes glade og livsfulde (det viser jo også malerierne, man har fundet i de ca. fyrreogtyvetusinde år gamle klippehuler i Pyrenæerne). Fejlberg begrundet det med et billede han siger: — En ganske ung mand i 15-16 års alderen, hvor de endnu er lidt bange, er sendt ud i et ærinde en mørk, stormfuld og regnvåd aften; han er lidt bange, det er mørkt, og vejen er lang; hårene rejser sig ligefrem på hans hoved, men han sætter hele sin vilje ind på, at han vil frem til vejs ende med sit ærinde.

Og da han kommer ind i stuen ved vejs ende, synes han at aldrig har nogen stue været så lys og festlig, og aldrig har nogen mennesker været så glade og gode som disse. Fejlberg siger, at det er den viljestrøm, han stemmer op der, når der ikke mere er brug for den, går over på det sjælelige og skaber nyt liv og nyt mod til næste gang, hvor kravene og anstrengelserne kommer. Det er på den måde, og kun på den måde, at menneskene kan blive gladere og

gladere og lykkeligere, jo længere de lever. Der tales så meget i dag om målsætning.

De 10 bud er vel den største menneskelige målsætning, og vi ved at vi ikke kan opfylde dem helt nogen sinde, og det er vel heller ikke meningen, men vi må have et højt mål også for stadig at holde os levende medmenneskeligt set.

Vi ved godt, at vi aldrig en hel dag til ende slår til, kan opfylde alle de krav; men vi giver ikke op, men vedbliver næste dag og næste dag igen og således alle dage med at stile efter det, kun det alene kan sætte os i en virkelig medmenneskelig kontakt.

Vor fod må aldrig slippe jorden og vort øje aldrig stjernerne.

En artikel i skolens julehilsen fra 1967, som er skrevet med den samme varme, som alt andet hun har skrevet, er ligesom en litterært opsamling bygget over hendes tanker gennem et halvt århundrede. Hun gør ligesom op med hele sit liv, og teknisk set kan det ikke undgås, at der kommer adskillige gentagelser.

Men jeg har ment at det ville være rigtigst ikke at forkorte i artiklen, der for mig står som et stort menneskes tak for et dejligt, rigt, til tider hårdt, men alligevel helt igennem lykkeligt liv.

Den sidste bid af kagen er den bedste

Artikel i skolens julehilsen 1967

Det er vismænd lige fra Sokrates til Goethe, som har påstået dette, sagt med andre ord: — Hvis man får lov at blive ældre, så er de sidste dage de bedste. Det er altså et privi-

legium at blive ældre. Og nu i dag hvor vi virkelig bliver ældre, kan det være nødvendigt at tage det op til undersøgelse, om det virkelig passer. Far sagde imellem, at livet er som en skole, når man endelig er blevet kloge nok, så slipper man ud, og andre skal begynde forfra at lære. Det er også sagt, at det er med mennesker som med vin, at de, der duer, bliver bedre, jo ældre de bliver, men de, der ikke duer, bliver sure. Imellem får jeg også nu brev fra gamle venner, der skriver: »Vi kæmper for, at de sidste dage skal blive takkens dage og ikke sukkenes dage.«

Jeg husker i Ry på husholdningsskolen der, at der imellem kom en munter og interessant mand, en forstander Henriksen på besøg. Han var den første forsorgsmedhjælper i Danmark og ansat ved Nyborg Statsfængsel. Han fortalte gerne om sine drenge der, og man mærkede, at de havde hele hans hjerte. Nu bad vi ham en morgen om at fortælle lidt til vore unge elever.

Jeg husker, at han begyndte med at sige, idet han så ud over hele pigeflokken: — I tror nok, at I er kønne, men I er bare grønne. Nej, gamle koner, de er kønne. De unge piger smilte og mente nok, at det var en god vittighed. Men han fortsatte alvorligt: — Hvorfor tror I, at malere fortrinsvis maler gamle koner og mænd? Det er selvfølgelig fordi, at der er noget at male, hver lille fure i ansigtet fortæller sin historie om livsoplevelser. Det er som med kornet på marken, at når det er grønt, så er det grønt og kun det, men når det er modent på marken, så er det smukt, og det fortæller, at ligesom det skal have ikke alene solskin, men også regn og storme, for at kernen kan udvikles rigtigt, sådan er det også her i menneskelivet.

I Askov levede i 1890'erne en vismand ved navn Fejlberg. Han skrev noget, han kaldte, levelærens A B C. I den skriver han, at hvis menneskeheden vil vedblive at gå frem i luksus, bekvemmeligheder, velfærd, vil de en dag komme til at lide af alverdens spleen. Han siger også, at vore forfædre, der kæmpede mod naturen og de vilde dyr, var helt anderledes glade, end vi var.

Han belyser det med et ganske simpelt eksempel: En ung mand i 15-16-års alderen, hvor man er lidt bange og utryg, er sendt et ærinde ud en mørk, sludfuld aften. Det er mørkt, og han er bange, men han sætter alt ind på ikke at give op, men nå til vejs ende. Og da han endelig når bestemmelsesstedet, så synes han, at aldrig har han set så rare mennesker og så hyggelig en stue. Fejlberg siger, at det er den viljestrøm, han har sat ind på at nå frem, der nu, da der ikke mere er brug for den, ikke er borte med blæsten, men den går over på det sjælelige og skaber nyt liv og kræfter. Det er den måde, at vi mennesker vokser og modnes og bliver gladere gennem kampene.

De gamle fyndord og valgsprog fortæller noget lignende: f.eks. »Lykkeligst at hvile på er fuldendt gerning«. Og: »Hvad du har begyndt fuldend, i fald du vil kaldes en ærlig svend«.

Som kornet på marken også skal have regn og storme, må vi også tage imod kampe og storme som et plus eller et springbrædt, der fører os fremad.

Bjørnson skriver også i et lille vers: »Jo større tag, des tyngere tag, men desto større sejr«. Det kommer ikke an på, hvordan vi har det, men hvordan vi ta'r det. Det, det gælder om, er, at vi gennem det alt sammen bevarer vor livsholdning og vor værdighed. Vi må aldrig appellere til medlidenhed, det vil sige, at vi mister lidt af selvagtelsen, og de andre mister lidt af agtelsen for os. Vor ydre og vor indre rankhed er så sammenkoblet og afhængig af hinanden, at de ikke kan skilles ad.

Vi kan tage det ydre først. Det skifter gennem tiderne, og især nu er der også her strukturændring, men der er noget, som gennem tiderne er tidløst og står fast. Her må jeg lige fortælle en belysende historie fra en flygtningelejr. Jeg hørte således i radioen: — Vi kom ind i barakken med den brede, hvidskurede midtergang og værelser til begge sider. Vi så, at der skråt over fra den anden side til den anden var ligesom en lidt mere hvidskuret gang, og vi fulgte den og kom ind til en lille velsoigneret kvinde. Vi fulgte

gangen til den anden side og kom ind til en mand, der så så velsoigneret ud, som om han skulle til parade, ligesom sengen og hele værelset bar det samme præg. Han fortalte os, at han var flygtning af 3. generation, altså fra 1. russeropstand.

Han fortalte os, at hans far havde fra sin far fået den livsvisdom, som skulle til for at klare sig som flygtning, og at han af sin far havde fået disse råd:

1. Når du kommer til et fremmed sted og vil fæste bo der, så sørg for inden 12 timer at have beskæftigelse, enten som arbejder eller nogen du kan hjælpe.

2. Så må du hver dag soignere dig, som om du skulle optræde til parade, lige som din seng og dit værelse må være i samme orden.

3. Hans far fortalte ham en lille historie om en familie i flygtningelejr, den 12-årige søn kom en dag med en kniv, han havde »fundet«. Faderen forstod straks, at nu var tiden kommet, hvor han måtte fortælle sin dreng om »mit« og »dit«.

I Martin A. Hansens fortælling: »Agerhønen«, finder vi det samme: Familien i det lille hjem har det strengt, der er arbejdsløshed og kulden bider ude, der er smalhans. Naboerne kikker jævnlige derind, og deres øjne søger forskende rundt, men de konstaterer med tilfredshed, at der er holdt rent, og der er ren halm i træskoene, d.v.s. de har endnu ikke givet op.

Der er også en historie fra sidste verdenskrig om general Montgomery. Da han med sin hær af tyskerne var drevet ned gennem Europa over Middelhavet ned i Afrikas ørken, besluttede han en dag, at nu ville han ikke længere; så lå han der ved El Alamain med den tyske hær og dennes general Rommel nogle km. fra sig med enkelte små fejder.

Men hvad gjorde Montgomery? Han trænede hver dag sine folk, tvang dem til hver morgen at stille som til parade, velsoigneret. De brummede i begyndelsen, for de ville hellere slappe af her i ørkenen. Men Montgomery vidste, at han gennem denne disciplin og selvdisciplin kunne

få styrket deres selvtillid og få mandfolk ud af dem. Da det var sket, gik han på den tyske hær og drev den nu foran sig den vej, de var kommet over Middelhavet, op gennem Italien og videre nordpå.

Krigslykken havde vendt sig, og vi sang herhjemme stolte en sang: »Så rullede de Rommel ud«. Det var Heimdal-studerter, der sang den for os her på skolen. Den kan synes så lidt, men så lang tid vi ikke opgiver i det ydre, har vi heller ikke opgivet i det indre. Vi ved fra KZ-lejrene, at gode kammerater hjalp hinanden allerbedst ved at tvinge hinanden til at tage laserne af hver morgen og for åbne vinduer i 15-20 graders kulde, vaske sig over hele kroppen med det iskolde vand. Så lang tid, man overholdt det, havde man ikke givet op. Når vi begynder at blive ældre, og det begynder at gå baglæns, må vi især passe på her ikke at give op i det ydre.

For ældre er kosten også et stort spørgsmål, især i vort velfærdssamfund, der har råd til at holde festmåltid hver dag. Fordi vi har haft råd til at spise, hvad vi ville, er det nok særligt blodkredsløbet og dermed hjertet og forkalkningen, som er det store spørgsmål. Vi må helst kun have højst 2 æg om ugen, vort gode smør må erstattes af margarine og helst majsolie, mælk i form af mælkesyrnet, som ymer og kefirmælk med de dejligste mælkesyrebakterier. De holder fordøjelsen i orden og forhindrer forklækning. På Balkan, hvor befolkningen, der er meget fattig og derfor må leve meget af planteprodukter gemt hen i mælkesyregæring som saurkraut, bliver de meget gamle, over 100 år er ret almindeligt, og de har ikke vor forkalkning.

Planteprodukter og grøntsager må indgå i stor mængde i kosten, det hvide sukker må helst undgås, kun det mørke puddersukker, men helst honning bruges som sødemiddel. Af mel og brød kun det grove mørke, især grahamsmel og -brød. Så har vi i naturen en masse planter, hvis blade og bær ikke alene er den bedste føde, men også medicin.

Far sagde, at hylden var vor Herres medicinskab, og så plantede han hyld rundt om gården. Bladene så vi blive

brugt ved sår mod betændelse, vrangen af bladene trak bakterierne ud, og retten af bladene lægte tilsidst. Hyldeblomsterne blev tørret på loftet og brugt ved forkølelse om vinteren. Selve de modne hyldebær er jo så kendte. Der er lindeblomsterte og kamillete, som drukket om aftenen sødet med honning beroliger hele nervesystemet og giver en god, sund søvn.

Der var derfor, at professor Kaarsberg i sin tid skrev: »Hvis kvinder kendte kamilleblomstens værdi, ville de nej, hver gang de gik forbi en kamilleblomst«.

Til den rigtige ernæring hører også ilt, man regner det ikke rigtigt, fordi luften er gratis. Men mange, især kvinder, har sangerindeåndedræt, d.v.s. de ånder kun med det øverste af lungerne, lungespidsene og ikke den brede nederste del, hvor luftsiftet er størst. Her skal man lære de rigtige åndedrætsøvelser.

Vore huse må vi også tænke på. Sten og træ er absolut de bedste bygningsmaterialer. Man skal helst sky boliger, hvor der er brugt de nye hårde materialer, plastik, termoglas til vinduerne og gulvtæpper af kunststoffer og teaktræ. Alle disse ting danner statisk elektricitet og giver torde- luft i stuerne og tordenstemning.

Tillige er man ved at gå for vidt med isoleringen, så der næsten ikke kan komme en smule luft ind. Ligesom træ og sten er det bedste bygningsmateriale, således er hør, bomuld, uld og natursilke bedst til vor beklædning, der beskytter på en god måde uden at danne statisk elektricitet, hvad derimod selvuldstoffene gør, det, der har så mange navne: nylon, og alle de stoffer, der udspringer af nylon.

Vi må lære fra naturen og se, hvad der er lagt der til menneskeføde og menneskeklæder, for det er det bedste. Jeg tror, man igen vil ty tilbage til de gamle huse af træ og sten og være glad, hvis det bare trækker lidt. Motion og gymnastik må vi ældre dyrke, vi må ikke slappe for meget af.

Det var det ydre. Der er nogen, som ikke forstår, hvad det er at blive ældre. Børnene forstår det umiddelbart,

men de midaldrende forstår det ikke, fordi de ikke har prøvet det endnu, og man forstår kun livet efterhånden, som man lever det. Men de midaldrende forstår i hvert fald, hvordan det er at være barn, for det har de prøvet, og nu skal de jo netop genopleve det med deres egne børn, deres problem er børnene og de unge. Og her kan vi fortælle dem, at ældre har de samme problemer som børnene, det er bare med omvendt fortegn. Børnene kæmper med, at de er utrygge, lidt bange, fordi de ikke behersker alt det, de skal i gang med. Og sådan også med de ældre, når de mærker, at de ikke slår til mere, at kræfterne begynder at svigte, så bliver de som børnene småsindede og nærtagne, tager småtingene for tungt.

Her kan vi hjælpe på samme måde, som man hjælper børnene og de handicappede ved at være *velvillig og accepterende*, d.v.s. tage det hele naturligt og roligt.

Vi ved også, at når børnene begynder med dette: *jeg kan selv.*, så skal man understøtte det af al magt, for det er begyndelsen til dannelsen af personligheden og til dygtiggørelsen.

Man må ikke i misforstået godhed hjælpe for meget, så man »sætter sig på dem«. Det er det samme, der gælder ældre, det er blot det, at nu skal legemet nedbrydes, mens det før skulle bygges op. Her må de andre ligesom ved børnene opmuntre og styrke dette: »Jeg kan selv«, så længe, det er muligt, fordi at så længe dette, jeg kan selv, er der, har man noget af den gamle livsholdning og værdighed.

I dag gøres der så meget for de ældre, men der kan også gøres for meget, så man næsten sætter sig på dem.

Et menneskeliv, når det er rigtigst, er vel som det er udtrykt på en af herrestene for hedeboenderne på Hjerl Hede. Slutningen i et lille vers er disse linier: »Ungdomslængsler mod dåd og virke – evighedslængsler mod Kristi kirke«.

Vi vil gerne, at det skal kunne ses, at vi har levet på jorden. I 1933 var jeg en søndag til gudstjeneste i Leksand kirke i Dalarne, og jeg husker, at præsten talte om ordene, tro og taksamhet.

Han sagde: — Når takken stiger opad, daler troen nedad, taksamhet er vejen til tro.

Hvis man leder efter det er der altid noget at sige tak for.

Og så vil vi opdage, at den sidste bid af kagen kan blive den bedste, for vi vil vel aldrig blive så svage, at vi jo ikke kan sige de gode ord og sige tak. Vi husker Rosa Abrahamson, at da hun lå hjælpeløs af børnelammelse, bad hun en dag om at blive rullet ned på gaden, for hun holdt så meget af mennesker, men da hun så så, at de gik hende kolde og udeltagende forbi, fordi hun virkede ubehagelig på dem, så bad hun om at komme bort fra gaden, idet hun tænkte: — I skulle bare vide, hvor meget jeg har lært gennem lidelsen, hvor glad jeg er blevet. Hvis man har det i tankerne daglig, så kan det blive, som der står i det lille vers: »Lær mig o skov at visne glad«.

Vi ved, at når skoven er grøn, så er den grøn og køn, men når den skal til at ældes og miste sine blade, idet den trækker alle næringsstofferne fra bladene ind i sig til opbevaring, så får bladene alle disse vidunderlige, mangfoldige smukke farver, så er den smuk, men husk på, at den får kun alle disse smukke farver, hvis den har fået frost.

Det er et billede af menneskelivet. Vi må også have disse frostdage, for at de sidste dage kan blive de bedste.

Johanne har alle dage haft det med at overraske, og det fornægtede sig heller ikke i den sidste julehilsen, der blev udsendt fra Als Husholdningsskole, da hun kunne holde 40-års jubilæum som skoleleder. Der stod en lille kort, men bestemt fyrrig og rammende artikel:

Vi overvinder alt

1968

Både velfærd og ufærd og alskens anden færd, for vi tror, at der er stærke gode kræfter i vort folk, men det synes, som om det nu er på tide, at disse rejser sig og taler Roma midt imod; fordi videnskab og teknik bragte os så megen velfærd, behøver vi da ikke at kaste vrag på alt det, som fædrene har bygget på og bygget vort gamle land op på igennem århundreder.

Det er den kristne kulturarv, vi skal bygge videre på, hvis der skal være en fremtid for vesterlandene, men det haster.

Der er sagt så meget herom, så det behøver jeg ikke at gentage, I kender min stilling hertil, og grundtonen forandres ikke. I det ydre vil jeg være med i strukturændringen, men ikke i livets grundregler og love. I Henrik Ibsens skuespil: »Et dukkehjem« siger hun til ham: — Skal vi to skibbrudne vedblive at drive videre hver på sin vragstump, kun tænkende på os selv, eller — skal vi ikke hellere slå os sammen og tænke på hinanden, jeg på dig, og du på mig?

H.C.Andersen skriver i to små vers:

Enhver kun tænker på sig selv,
den sandhed er os givet.
Der går en kærlighedens elv
igennem jordelivet.

Det hele er så bittesmåt,
en vrang har hver side.
Der sker så meget stort og godt,
som verden knap får vide.

Det er som al digtning, film og dramatik kun handler om det negative i de første linier i versene. Hvorfor er der ingen, der tør skrive og tale om det positive i menneskelivet,

det, som i de to sidste linier i versene giver udtryk for, og som er lige så sandt og realistisk som det negative. Der er en konge og en stodder i os alle, og hvad vi kalder på, det kommer frem af menneskesindet. Og dette er vort store ansvar for hinanden. Hvorfor giver man ikke de unge et virkeligt ansvar i frihed i stedet for mere og mere at tage dem under armene og give dem barnepiger og penge og flere penge?

Det er vist egentlig det, deres oprør er imod. Hvis det er politisk magtkamp om de unges stemmer eller det er et forretnings spørgsmål for at få fat i de alt for mange lompepenge, de har, så er det stor dødssynd mod menneskesjæle, og så var det bedre, om en møllesten blev hængt om vor hals, og vi blev kastet i havet.

Ja, det er tunge ord, men det har også for mig føltes så tungt de sidste år netop med ansvaret for de unge, det synes, som om mange onde kræfter er sluppen løs for at ødelægge menneskeheden.

Men vi kæmper videre, og den, der kæmper, sejrer til sidst. Jeg tænker nu så ofte på, hvordan disse unge, yngre og midaldrende, der nu ikke nægter sig nogen nydelse, mon ville føle det, når de bliver ældre.

Der står i de islandske sagaer:

Vel født er vel en dyst,
men bedre vel opdragen.
Vel gift er livets lyst,
vel død er hele sagen.

Vi skrev i vore poesibøger:

Kan du igennem dit liv og din dåd
redde dit barnlige sind til det sidste,
da har du regnbuen over din gråd,
da har du glorien over din kiste.

I dag gælder det mere end nogensinde om at hjælpe hinanden med virkelig at leve – at være.

Johannes sidste offentlige litterære ting er en kronik i Kristeligt Dagblad, torsdag den 29.11.1973.

Hun ville gerne sige tak til alle sine venner og elever rundt om i landet, tak for 43 års troskab mod hende og hendes skole og vandrehjem. Kronikken havde samme overskrift som titlen på denne bog, og jeg synes at det er en glimrende afslutning på kapitlet som taler, foredragsholder og skribent.

Jeg har båret lærkens vinge:

N. Rosings dejlige sang har gennem mange år hørt til én af mine allerkæreste sange. Jeg har sunget den med alle eleverne i de år, jeg drev husholdningsskole, og den dag i dag synger vi stadig 1. og 2. vers som indledning til vore måltider.

Og hver gang giver de mig en dejlig oplevelse. Hør engang ordene:

Jeg har båret lærkens vinge
Jeg har sunget højt dens sang.
Jeg har følt, jeg skal mig svinge
ind i paradiset engang.

Jeg har følt, jeg har kun hjemme,
der hvor sang og glæde bor.
Genlyd af min ungdoms stemme
altid følger mig på jord.

Er er noget mere livsbekræftende end en lærketrille? En varm sommerdag, så kan man glemme for en tid, problemer, smålig kævl og hvad vi mennesker ellers gør mod hinanden for at vanskeliggøre tilværelsen for hverandre.

Gud ske tak for vor lærke, uanselig af vækst og ud-

seende, men med en vitalitet og styrke, en uforfalsket renhed, der bebuder paradys for os.

Gud ske tak for vor lærke, der er symbolet på ungsom, som fortæller os, at vi har grund til at synge, synge, fordi vi eksisterer, fordi vi kan føle og fornemme, fordi vi kan give og modtage kærlighed, synge fordi vi kan opleve vores børn, være retfærdige og ærlige. Fordi vi kan engagere os og arbejde for hinanden, fordi vi kan yde en indsats og være tro.

Men lærkens sang er spinkel og fin, for at høre den kræves der ro og stilhed hos os, både omkring os og indeni os.

Al for tit bliver den overdøvet, og da synger og triller den til ingen verdens nytte. Da bliver vi fattige, da mister vi vore følelser. Da kan vi ikke give, ej heller modtage kærlighed. Vi mister vor retfærsans og ærlighed. Da bliver vor verden styret af et kraftigt »overjeg« og vi svigter vor livsgrundlag og vore idealer.

Der er stunder hvor vi i et øjeblik står overfor så store problemer, sorger eller vanskeligheder, at det er uhyre svært for os at skelne skarpt, det gode fra det onde. Det er én af betingelserne for at leve. I netop de situationer er det, at vi har allermost brug for den lille fugl. Da er det at vi koncentreret må arbejde på linje med problemerne, sorgerne og vanskelighederne, for at finde den rigtige vej igen.

Selv om øjet er blindet af gråd. I de situationer er det vores tro på vore medmennesker kommer på prøve. Da skal det vise sig ikke bare om vi har omløb i hovedet, men også om vi har omløb i hjertet. Det sidste er den allerstærkeste drivkraft i al menneskelig virken, og i alt fællesskab menneske og menneske imellem.

Vi skal være til velsignelse for hinanden, holde af hinanden og hjælpe hinanden. Og ikke kun skal vi have viljen og evnen til det, men vi skal sætte os selv ind på at gennemføre det.

Jeg kommer til at tænke på en lille historie om nogle skolebørn, drenge der skulle forlade skolen. Deres gamle

lærer sagde farvel til dem med spørgsmålet: – Hvad vil du så være – til hver enkelt.

Og svarene fulgte: fra flyver over fyrbøder til skorstensfejer, alle meget drastisk og sagligt motiveret. Kun én svarede ikke. Han sad meget forsagt nede bag de andre. Og du min ven. Jeg ... jeg vil ... bare ... være til velsignelse. stammede han. Bare til velsignelse, hvad ligger der ikke af rigdom bag disse ord?

Det var lærkens sang, der lød for den gamle lærer og alle kammeraterne.

Vi skal i vor tid, hvor der er så meget, der prøver på at overdøve den lille lærke, sørge for at den får ørenlyd, og vi skal gøre det nu, inden det er for sent.

Aldrig har vi haft så meget brug for den som nu.

Denne verden er vokset frem af kristenheden og havde sine dybeste rødder i den kristne tradition, og så meget des strengere er den blevet dømt. Den vildfarelse har til syvende og sidst været at tro, at mennesket kan frelses ved sin egen kraft, og at menneskeheden historie skrives uden gud.

Der sker hver dag overgreb. Både korporlige, såvel på åndelige plan. Og Lærken synger, men vi hører den ikke.

Og det er altid de små, de forarmede det går udover, og mange gange viser det sig, at netop det er de små, de forarmede, de som andre ser ned på og ikke regner med, at det alligevel er dem, der kommer frem og bliver til noget fordi de har noget inde i sig, der er mere værd end ydre pomp og pragt.

Og hvis vi springer 1973 år tilbage i tiden. Da fødtes af en fattig kone i en lille by, en lille dreng som blev lagt i en krybbe i en stald. For der var ikke plads i herberget.

Det var en meget beskeden begyndelse for den lille Jesus, der dog skulle blive verdens frelser.

Og hvem tog han sig af? det var børnene, de syge, de forarmede, dem der på en eller anden måde led nød. Dem velsignede han, helbredte og trøstede. Dem der bildte sig

ind at de var gode og stærke nok, at de selv kunne klare alting dem kunne han ikke hjælpe.

De hørte ikke den lille lærkes sang og det var dem, der var de egentlige fattige. Vi skal i dag passe på, at vi ikke i vor stræben efter jordisk lykke, bilder os ind at vi er stærke nok, at vi er kloge nok og at vi er gode nok. Vi skal passe på at vi ikke tror, vi kan klare os selv, at vi i vor iver efter at være »gode«, ikke umyndiggør hinanden og tager den helt naturlige og uundværlige kamp ud af livet.

Den kamp der sætter det gode op mod det onde, og som er så vigtig for vor videre beståen, som den højest udviklede gren af dyreriget.

Vi skal passe på vort demokrati. Vi skal passe på at det ikke efter forgodtbefindende bliver ændret, det demokrati, som generationer af mennesker har lidt for og håbet på.

Det gælder ikke om at finde et nyt demokrati, men at finde dets virkelige væsen og realisere det. Det gælder om at komme fra det borgerlige demokrati, som er tørret ud ved sit hykleri og sin mangel på evangelisk ånd over til et menneskeligt demokrati. Det gælder om at komme frem til det virkelige demokrati.

Vor tids problem er at genfinde kristendommens levendegørende kraft i det dette liv og samtidig gøre ende på en bølge af antikristen barbari og antidemokratisk slaveri, der har overskyttet os.

Begge steder kræves der en radikal omformning en genopstandelse af de åndelige værdier et nyt ridderskab.

Vi skal give ud af vor rigdom, den rigdom der hedder os selv. Vi skal høre lærkens sang vi skal vide at vi skal svinge os ind i paradiset engang. Det paradiset som altid står åben for os, det paradiset der kan rumme alle der vil det.

Lad min hilsen til dette blads læsere være disse to sidste vers af den sang, jeg indledte med:

Lad kun mit øje blinde.
Har min sjæl sin vinge blot,

skal jeg atter vejen finde
til min ungdoms lyse slot.

Når jeg frem med hævet pande
syngende i mørket går,
ved jeg, at i dødens lande
springer atter ud en vår.

Dette kapitel som jeg har bestræbt mig på, skulle stå som Johannes eget i kraft af hendes egne ord, er som hendes liv at betragte som en lang og broget film.

Men hvad man end læser af hende og hvem man end taler med om hende, formår man kun at fremdrage enkelte billeder af denne film.

Denne bog er et forsøg på at samle alle disse enkelte »spots« til en helaftefilm, men alligevel, selv om man synes at det lykkes ganske pænt, vil der alligevel være noget tilbage, som måske aldrig kommer frem af hendes ufattelige og store væsen.

Men den kan give de mennesker, der søger sandheden om hende og måske ganske særligt de unge, som søger et ideal, trang til at søge videre blandt de mange vidnesbyrd, der eksisterer om Johanne Hansens liv og gerning, fra hendes egen og andres hånd.

Disse vil undertiden i deres søgen og læsning af hendes tanker og ideer finde hendes polemik hensynsløs. Dertil kan jeg sige dette, at det stod imidlertid i nøje forbindelse med hendes ubændige trang til sandhed og rene linjer og hendes inderlige foragt for hulhed og løgn. Hun siger som Kaj Munk: Livet er selvedfoldelse, hvor den der mest uforfærdet går ind under risikoen, har mulighed for at nå højest og længst.

På de følgende sider har jeg forsøgt at udarbejde en bibliografi over hendes samlede produktion. Det er vanskeligt at være helt sikker på om alt er kommet med, da den er spredt over så mange felter.

Hvis dette skulle vise sig, beder jeg om tilgivelse for mangelfuldheden.

Et par ord om bibliografien.

Som skrevet før har jeg anset det for rigtigt, at de i tilslutning til kapitlet: Johanne Hansen som taler og fore-

dragsholder bliver bragt en bibliografi over hendes samlede produktion.

Jeg kan fortælle de læsere, der er interesserede i at sætte sig nøjere ind i hendes foredrag og kronikker, taler og artikler, end denne bog af pladshensyn kan medvirke til, at disse kan med et godt resultat endda sætte sig i forbindelse med Landsarkivet i Åbenrå, der ligger inde med expl. af de julehilsener, der i årenes løb blev udsendt fra Als Husholdningsskole.

I disse hæfter er de fleste af Johanne litterære ting optrykt. Og for at være behjælpelig, har jeg i de forskellige afsnit, som bibliografien omhandler, henvist til julehilsenernes årgang og side nr.

Bibliografien er inddelt i 10 afsnit. Men da flere af Johannes værker er vanskeligt konkret at rubricere, har jeg ladet den samme artikel gå igen indenfor flere grupper.

Bibliografi . . .

I. Betragtninger:

Grænsevagt

(optr. i juleh. 1934, side 3 fgl.)

Funktionalisme

(optr. i juleh. 1934, side 13. fgl.)

Tidens ansigt

(optr. i juleh. 1934, side 32. fgl.)

Et hjem

(optr. i juleh. 1935, side 31. fgl.)

Der blæses til samling

(optr. i juleh. 1936, side 12. fgl.)

Jeg skulle hviske til dem –

(optr. i juleh. 1938, side 6.)

Og der gik bud –

(optr. i juleh. 1938, side 9. fgl.)

Guds time

(optr. i juleh. 1939, side 5. fgl.)

Vil I løse mine hænder, så jeg kan bede Fadervor

(optr. i juleh. 1939, side 14.)

Far

(optr. i juleh. 1940, side 8. fgl.)

Jul

(optr. i juleh. 1941, side 3. fgl.)

Fatter et andet sind

(optr. i juleh. 1941, side 31. fgl.)

Minderne – Arven

(optr. i juleh. 1943, side 4. fgl.)

Bethel

(optr. i juleh. 1945, side 5. fgl.)

Jeg kan ikke sove, hvis du er vred på mig

(optr. i juleh. 1946, side 28. fgl.)

Det begynder derhjemme – det ender derhjemme

(optr. i juleh. 1948, side 27. fgl.)

Livsangst

(optr. i juleh. 1949, side 19. fgl.)

Glem ikke din mors formaning og forlad aldrig din fars lov

(optr. i juleh. 1950, side 23. fgl.)

Demokrati

(optr. i juleh. 1951, side 12. fgl.)

Hvor er kvinden?

(optr. i juleh. 1955, side 13. fgl.)

Hvor er kvinden?

(optr. i juleh. 1956, side 8. fgl.)

Hvad de gav os

(optr. i juleh. 1960, side 15.)

De er hurtige og har omløb i hovedet

(optr. i juleh. 1962, side 33. fgl.)

Politik er noget af det fineste

(optr. i juleh. 1963, side 13. fgl.)

De store bud, tag dem væk, slet dem ud, de er så besværlige

(optr. i juleh. 1966, side 5. fgl.)

Moder, hvor er du?

(optr. i juleh. 1966, side 13. fgl.)

Vi overvinder alt

(optr. i juleh. 1968, side 16. fgl.)

II. Om personer

Noget af det bedste, jeg fik i øje i årets løb (om Arne Garborgs bog:

(Den fortabte fader«)

(optr. i juleh. 1932, side 3. fgl.)

Småtingenes betydning (Jørg. Buckdal)
(optr. i juleh. 1937, side 15. fgl.)
Vi trænger til mænd og kvinder
(Biskop Noack)
(optr. i juleh. 1939, side 16.)
Horsørød fidusbank
(højskoleleder Åge Møller)
(optr. i juleh. 1943, side 13. fgl.)
Vore helte (Inga Gerner Nielsen)
(optr. i juleh. 1945, side 3. fgl.)
De 14-18 årige (adjunkt W. Hellner)
(optr. i juleh. 1946, side 20. fgl.)
Karen Blixen – og højskolen
(optr. i juleh. 1952, side 11. fgl.)
Genforeningsslægtsledet (Hans Eriksen,
Danebod Højskole)
(optr. i juleh. 1952, side 7. fgl.)
Chr. Nielsen, Vollerup
(optr. i juleh. 1953, side 3.)
Anne Dorthea Kjær
(optr. i juleh. 1955, side 20.)
*Mennesket skabt i Guds billede er
for kostbart at bruge som middel:*
(Erik Røstbøl)
(optr. i juleh. 1957, side 7. fgl.)
*Hvad skal vi læse (om professor
Arnold Toynbee og hans bog:
»Verden og vesterland.)*
(optr. i juleh. 1957, side 30. fgl.)
En heltinde fra 1. verdenskrig
(sygeplejerske Edith Cavell)
(optr. i juleh. 1958, side 11. fgl.)
*Der blev så koldt og tomt (i anled-
ning af Godfred Hansens død.)*
(optr. i juleh. 1958, side 21.)

*Den, der står op med gryet, får
lov at se bjergene blane*
(Nis Petersen)
(optr. i juleh. 1959, side 14. fgl.)
*Det er ikke en hersker, de trænger
til, men en tjener*
(Albert Schweitzer)
(optr. i juleh. 1960, side 26. fgl.)
Catchpool
(optr. i juleh. 1962, side 15.)

III. Kronikker

Tiden slår enten ind eller ud
(optr. i juleh. 1932, side 29. fgl.)
Vor indstilling overfor arbejdet
(optr. i juleh. 1935, side 35. fgl.)
Ilden overlever natten
(optr. i juleh. 1942, side 6. fgl.)
Tryghed
(optr. i juleh. 1947, side 12. fgl.)
*Den, der står op med gryet,
får lov at se bjergene blane*
(optr. i juleh. 1949, side 22. fgl.)
Kvinder
(optr. i juleh. 1950, side 6. fgl.)
Hvorfor vi haster – jager?
(optr. i juleh. 1952, side 15. fgl.)
Nej – nu må det ud!
(optr. i juleh. 1953, side 6. fgl.)
Gud prægede i hver sjæl et billede
(optr. i juleh. 1955, side 4. fgl.)
Er det, de vil – kvinders oprør?
(optr. i juleh. 1960, side 9. fgl.)

Jeg kan høre græsset gro
(optr. i juleh. 1961, side 4. fgl.)
Der kom et budskab, der tændte lys
(optr. i juleh. 1961, side 8. fgl.)
Livsvisdom i en nøddeskal
(optr. i juleh. 1963, side 4. fgl.)
Den sidste bid af kagen er den bedste
(optr. i juleh. 1967, side 17. fgl.)
Jeg har baret Lærkens vinge
Kristeligt Dagblad, 29.11. 1973.

IV. Foredrag

Vor mad – de 4 vinduer i dag
(optr. i juleh. 1934. side 5 fgl.)
Vi samler
(optr. i juleh. 1935. side 14 fgl.)
Vi er i støbeskeen
(optr. i juleh. 1941. side 8 fgl.)
Er det svært at være husmor og huslig pige i dag?
(optr. i juleh. 1941. side 19. fgl.)
Vore hjem i støbeskeen
(optr. i juleh. 1943. side 5 fgl.)
Vor tid – vor fremtid
(optr. i juleh. 1947. side 5 fgl.)
August – tryghed
(optr. i juleh. 1948. side 6 fgl.)
Hvad giver vi vore penge ud til?
(optr. i juleh. 1954. side 9 fgl.)
Hvad er det, der holder et folk i live?
(optr. i juleh. 1959. side 19 fgl.)

Har husholdningsskoler ikke den placering i folket som høj- og landbrugsskoler?
(optr. i juleh. 1960. side 6 fgl.)
Nye metoder i husholdningsundervisningen
(optr. i juleh. 1961. side 12 fgl.)
Husholdningsforeningerne
(optr. i juleh. 1966. side 16 fgl.)

V. Taler

Kvindernes fritidssyssel
(optr. i juleh. 1932. side 17 fgl.)
De 4 store B'er
(optr. i juleh. 1938. side 16 fgl.)
Norden
(optr. i juleh. 1940. side 14 fgl.)
Kvinderne – Hjemmene
(optr. i juleh. 1941. side 14 fgl.)
Folkelig lægekunst (28. maj 1894)
(optr. i juleh. 1941. side 26 fgl.)
Kvindernes stilling i dag
(optr. i juleh. 1945. side 7 fgl.)
Vi har ansvar for hinanden
(optr. i juleh. 1950. side 16 fgl.)
Nu er gryet der
(optr. i juleh. 1951. side 3 fgl.)
Litteraturen i dag
(optr. i juleh. 1954. side 17 fgl.)
Hjemmet
(optr. i juleh. 1958. side 6 fgl.)
Jo, vi skal hjem
(optr. i juleh. 1961. side 21 fgl.)

Husmoderdag på Rens
(optr. i juleh. 1962. side 19 fgl.)
*Er det vesterlandenes undergang –
eller er det en udfordring*
(optr. i juleh. 1963. side 18 fgl.)
Et budskab til en verden i skred
(optr. i juleh. 1964. side 17 fgl.)
Den anden side af tilværelsen
(optr. i juleh. 1966. side 20 fgl.)
*De var uovervindelige, for der
stod kvinder bag*
(optr. i juleh. 1968. side 15 fgl.)
Hverdagsfolk med grove hænder
(optr. i juleh. 1968. side 19 fgl.)
Smørrebrød er ikke mad
(optr. i juleh. 1968. side 24 fgl.)
*Hertil kommer en række nationale taler om sønderjydske
forhold.*

VI. artikler vedr. uddannelse.

*Hvorfor er strikning, hækling, knip-
ling og vævning nervehelse?*
(optr. i juleh. 1932. side 11 fgl.)
Timer på landbohøjskolen
(optr. i juleh. 1932. side 13 fgl.)
Nej, der skal være hjem
Det tredje Standpunkt dec. 1938
side 54-57
De stille i landet
(optr. i juleh. 1938. side 8 fgl.A)
Hjem – Husgerning – Skole
Det tredje standpunkt, maj 1938
side 104-106

*På den internationale
husholdningskongres*
(optr. i juleh. 1939. side 19 fgl.)
Det faglige
(optr. i juleh. 1946. side 29 fgl.)
Nogle tips
(optr. i juleh. 1948. side 36)
*Vi styrker hjemmelivet med en
kaffetår*
(optr. i juleh. 1955. side 15 fgl.)
Stueplanternes hemmelighed
(optr. i juleh. 1955. side 17 fgl.)
Fra vor faglige verden
(optr. i juleh. 1955. side 18 fgl.)
Der må og skal være hjem
(optr. i juleh. 1962. side 32)
*Hvem har ansvaret? Forældre
eller samfund*
(optr. i juleh. 1963. side 21 fgl.)
Vore husmoderforeninger
(optr. i juleh. 1964. side 6 fgl.)
*Kun den, som kan digte, kan
lave mad*
(optr. i juleh. 1966. side 7 fgl.)

VII. artikler om Sydslesvig

Jøderne og Sydslesvig
(optr. i juleh. 1947. side 20 fgl.)
Husk Sydslesvig
(optr. i juleh. 1947. side 37 fgl.)
Genforeningsslægtsleddet
(optr. i juleh. 1952. side 7 fgl.)

*Til vore tidligere elever fra
Sydslesvig*
(optr. i juleh. 1953. side 23 fgl.)
Sydslesvig og Jaruplund Højskole
(optr. i juleh. 1955. side 16 fgl.)
Sydslesvig – vi overlever alt
(optr. i juleh. 1960. side 21 fgl.)
*Måske kommer vi hjem til
Sydslesvig*
(optr. i juleh. 1962. side 11 fgl.)
Vore husmoderforeninger
(optr. i juleh. 1964. side 6 fgl.)
*De var uovervindelige, for der
stod kvinder bag*
(optr. i juleh. 1968. side 15 fgl.)

VIII artikler om II verdenskrig.

Vore Finnegutter
(optr. i juleh. 1945. side 16. fgl.)
Bethel
(optr. i juleh. 1945. side 5. fgl.)
Vore helte
(optr. i juleh. 1945. side 3. fgl.)
Vore norske kammerater
(optr. i juleh. 1945. side 9. fgl.)
*Blev ikke de ti reddede, hvor er
da de nu?*
(optr. i juleh. 1945. side 12. fgl.)
*De danske kammerater i
Rawensbrück*
(optr. i juleh. 1945. side 17. fgl.)
Det kunne bære
(optr. i juleh. 1945. side 22. fgl.)

Rawensbrück
(optr. i juleh. 1946. side 15. fgl.)
Frøslev- og Rawensbrückkvinderne
(optr. i juleh. 1948. side 20. fgl.)
Norske kvinders Sanitetsforening
(optr. i juleh. 1952. side 27. fgl.)
Vort store forbillede- Montgomery
(optr. i juleh. 1958. side 13. fgl.A)
*Velsignet er de fodtrin, der
bærer glædesbudskab*
(optr. i juleh. 1964. side 9. fgl.)

IX artikler om vandrebevægelsen.

Alle de mennesker vi mødte
(optr. i juleh. 1949. side 32. fgl.)
Catchpool
(optr. i juleh. 1962. side 15. fgl.)

X rejseskildringer

Norgesturen
(optr. i juleh. 1947. side 11. fgl.)
Oberammergau
(optr. i juleh. 1950. side 11. fgl.)
Ørslev Kloster – eventyret
(optr. i juleh. 1953. side 18. fgl.)

*13 dages tur til Holland –
Belgien – Frankrig – Schweiz og
Rhinen*
(optr. i juleh. 1954. side 30. fgl.)
13 dage i Norditalien
(optr. i juleh. 1955. side 20. fgl.)

6 dage i Holland
(optr. i juleh. 1956. side 28. fgl.)
Lüneburg Hede (besøg i Bergen-Belsen)
(optr. i juleh. 1961. side 29. fgl.)
På lejrskole til Mallorca
(optr. i juleh. 1966. side 14. fgl.)

7. kapitel

Epilog

Et stykke hende i arbejdet med denne biografi stod det mig klart, at den skulle afsluttes med en epilog. Ikke fordi det skulle se fint og »moderne« ud, men simpelt hen af den grund, at jeg kom til det resultat, at selve bogen skulle være Johannes egen. Alle andres meninger, — lige undtagen mine egne konklusioner og forbindende tekster, — skulle anbringes sidst i biografien, for jeg ville ikke risikere de skulle komme til at virke forstyrrende i den beskrivelse af Johanne, som hendes udtalelser og gerninger skulle være hovedstammen i grundlaget derfor.

Helt har jeg dog ikke kunne følge den beslutning, jævnfør de taler, som er bragt i nogle af kapitlerne, fordi jeg mener de er værdifulde i beskrivelsesforløbet.

Mange forskellige mennesker har i årenes løb udtalt deres mening om Johanne, — såvel offentligt som privat, og det kan vist ikke undre nogen, når jeg siger, at de for de allerflestes vedkommende har været af uhyre positiv karakter.

I forbindelse med Johannes 75 års fødselsdag redigerede nu afdøde redaktør ved Flensborg Avis, — Chr. Refslund — et lille hæfte, som han havde givet titlen: Troens stærke kvinde.

I dette hæfte havde en række personer givet udtryk for deres syn på og følelser for Johanne. Nogle af disse indlæg bringes i uddrag i denne epilog:

Sylvia Salvesen, Oslo:

Imellem fødes der et menneske, en ildsjæl med en vilje og en evne til at gøre det gode, til at nå det sublime, til på enkleste og naturligste måde af verden at forandre tilværelsen for alle i sin nærhed — gøre den bedre og lettere for dem. Et menneske, hvis godhed er så stor, at den smitter over på alle, hun eller han kommer i nærheden af, — et sådant menneske er Johanne Hansen.

Vi følte det som en sitren i luften rundt om hende i koncentrationslejren, og vi oplevede det efter krigen, hvor hun med sin godhed nåede og hjalp hundrede, som trængte til

hende. I Norge oplevede vi, at hun intensivt gik ind for at hjælpe til med dannelsen af et rekreativshjem »Solhögda« ved på den naturligste ting i verden at væve alle gardinerne til hjemmet og alt stof til møblerne; og hvilke gardiner og hvilke stof! de dejligste farver, de letteste og skønneste former for stof.

Alt præget af en sikker smag og et varmt hjerte.

Derfor er det svært at finde de rigtige ord, når man skal udtrykke sin tak til hende — til min højt, elskede, danske ven — Johanne.

Suzy Rozendaal, Holland:

Under sidste krig har jeg lært dem at kende — de danske kvinder, og jeg ser dem for mig i tankerne, som jeg så dem komme til Rawensbrück, og der uden at beklage sig accepterede en skæbne, som en usvigelig patriotisme og et eksemplarisk mod havde bragt dem.

En af dem, Johanne Hansen, personificerede Danmark. Hun repræsenterede det levende og reelle brodersind, båndet, som forenede dem alle ud over afstande og situationer. Johanne var her den rene og gavmilde flamme, og da de mørke timer kom for hende og hendes kammerater med eksilet — den berøvede frihed — lidelser og død, var de stadig stolte og værdige og skabte respekt gennem deres noble holdning overfor de største ulykker.

Mindet om hendes noble holdning, hendes mod og hendes selvfornægtelse er blevet den danske nations arv; en kraft og et lys, som vi bør give videre til dem, der kommer. I den periode med ulykker, som vi har tilbragt, har en uvurderlig rigdom åbenbaret for os det venskab, som blev født, midt i elendigheden. Et uforgængeligt bånd. Jeg er stolt over Johannes venskab.

Nancy Gjersest, Oslo:

Mit første møde med Johanne var i en sygeblok i Rawensbrück i foråret 1945.

En morgen stod der en lys og glad dansker med en kop

havresuppe ved min køje i 2. stock. Det var Johanne, og der strålede fra hende en varme og godhed ind i mit frosne sind. Mens Johanne fortalte om, hvordan hun var blevet reddet ud af »Jugendlager« efter at hun var stået af lastbilen, der skulle have ført hende til gaskammeret, fyldtes jeg af tryghed og vished om, at vi skulle blive befriet og reddet. Og ikke længe efter vort første møde, kom virkelig den forunderlige dag, da vi danske og norske blev hentet af Bernadottes ekspedition. Vi kom af sted i de hvide busser, men stoppede efter et stykke tids kørsel i en skov. Lederen havde hørt, at der skulle findes dansk-jødiske børn i lejren og var kørt tilbage for at undersøge sagen (det var ikke tilfældet).

Da kom Johanne ind i sygebusen til mig med en buket hvide anemoner — levende, duftende, hvide anemoner. En herlig buket. Og det var virkelighed, duftende virkelighed. Vi drog mod livet, mod skønhed og godhed. Det fortalte Johanne med sine blomster. Og sådan fik Johanne lov til at sprede glæde og varme omkring sig. I sommeren -64 havde jeg den glæde at besøge hende på Als og fik lov til at opleve hende som det strålende midtpunkt i det miljø, som hun har skabt sig i Sønderjylland.

Tusind tak kære Johanne fordi du er til og dine utallige venner til glæde.

Gerda Schröder, Bad Oeynhausen, Vesttyskland

En uforglemmelig oplevelse blev for mig det besøg, som jeg, sammen med Nancy Gjerseth, aflagde hos Johanne Hansen på Als Husholdningsskole i sommeren 1964. Dér i de rum, der ser så megen ungdom komme og gå, ungdom, der medtager nye kræfter til livets strid, dér holder hun trådene i sine hænder. Hun er det samlende midtpunkt; overalt sporer man hendes personligheds ånd, der har skabt et livsværk.

Glædestrålende står hun i døren og modtager os med en hjertevarme, der straks får os til at føle os hjemme. Hvis man 20 år før, i Rawensbrück ville have fortalt mig, at jeg

engang ville blive budt velkommen som gæst af lejrens fanger i deres eget fædreland, ville det for mig have været lige så ufatteligt og fjernt, som afstanden mellem himmel og jord. Og hvor uendelig fjern var himlen ikke fra den jordstump, Rawensbrück, som menneskehænder havde forvandlet til et inferno?

Dér kunne begreber som tro, retfærdighed, menneskelighed tabe deres mening; der så øjnene på et år mere lidelse end en olding ville have været i stand til at iagttage i et helt liv. Intetsteds har jeg så stærkt oplevet magten bag den voldsmentalitet og den vilkårlighed, som mennesker blev underkastet; men heller intetsteds har jeg oplevet så megen menneskelighed, storhed, stadig truet af dødens og uhyggens skygger!

I dag — 20 år senere — stiller nutiden med al dens jag og uro os overfor nye opgaver. Tiden har nu fået meget til at blegne, men mange minder er alligevel uudryddelige; især minder, der binder os til mennesker, som har haft afgørende indflydelse på vort eget liv. Mennesker kan blive som skytsengle for os — det er — som om de er i stand til at rive os ud af den malmstrøm, begivenhederne omkring os er ved at kaste os ud i ...

Jeg tænker med dyb agtelse og beundring på alle de kvinder fra 21 nationer, der ved deres holdning, deres tro, deres gudhengivenhed blev til de lysende forbilleder, og jeg tænker på dig, Johanne, der gav mig kraft midt i tvivlen og den bitreste erkendelse. En dyb sandhed ligger i Marie v. Ebner Eschenbachs ord:

— Det er de mennesker, for hvem vi har været en støtte, der giver os selv styrke i livet ...

Emilie Ipsen (tidl. tilsynsførende ved Als Husholdningsskole)

Jeg har fulgt din skole fra den første begyndelse, da der måtte fyres i kakkellovne og komfurer og alt var anderledes primitivt end nu om dage, — men altid havde du det store

mod. Men når man har set din skole blomstre op til at blive én af de bedste, da tænker man: — hvad skyldes det og hvad er grunden — og da står for mig tre ord: tro- håb- og kærlighed.

Du har en klippefast tro på dine medmennesker, tror på alt det gode i dem. Du har håbet, og du lader det aldrig kuede, og din store og tilgivende kærlighed til alt og alle har bragt så megen velsignelse til dit store livsværk, — kære Johanne — så du har kunnet give alle de unge piger en god og sund start ud i livet.

Afdøde tidl. postmester i Sønderborg, M.O. Ræder.

Blandt de mange udmærkede mænd og kvinder, jeg har lært at kende i de 45 år, jeg efter genforeningen har boet i Sønderborg, står Johanne Hansen så ubestridt i forreste række. Lysbringeren, idealisten, der med livet som indsats stod vore modstandsfolk bi og måtte tage de bitre konsekvenser i Rawensbrück.

Sin livsopgave — at dygtiggøre unge piger til virke i deres kald — har hun løst på fremragende, dygtig måde. Side-løbende hermed har hun bibragt den kendskab til grænse-landets særlige atmosfære — til grænsens sang. Mange er de gange, da Johanne i spidsen for sine piger er draget til Dybbøl, for at de kunne blive gjort bekendt med dets historie og nyde den skønne udsigt udover Als og Sundeved.

Afdøde tidl. præsident for den internationale vandrebevægelse: E. St. John Catchpool.

En samtale med Johanne Hansen er noget man aldrig glemmer. Hun har elsket meget og lidt mere end de fleste. Tre gange under II verdenskrig, nede i Rawensbrück, stod hun ansigt til ansigt med gaskammeret, og hun bar denne prøvelse med aldrig svigtende mod, og selv tyskerne syntes tilbageholdende med at aflive hende. Hendes ånd rejste sig stolt, hvad de så end fandt på at knække hende med. De lidelser hun var udsat for, såvel på legeme som på sjæl, ville utvivlsomt have knækket en svagere vilje; men Jo-

hanne levede og bragte kærlighed og mildhed til alle, hun mødte.

Også unge mennesker fra mange lande som har nydt godt af hendes gæstevenskab under ophold på hendes dejlige vandrehjem, vil af ganske hjerte sige tak derfor.

Gud være takket for alt, hvad Johanne har været for os. En tak til dig skal lyde, for det du har været for mig. Da jeg i 1928 kom til Als Husholdningsskole som elev, var hovedformålet det, at lære at lave noget go' ma', som man siger på Fyn. Det fik jeg også lært, men det var ikke den største værdi, jeg hentede dér. Den største værdi — det var mødet med dig. — Det var, at vi ganske unge, almindelige piger mødte dig, som forstod os, holdt af os og ikke mindst troede på os. Det betyder så meget for unge, i stedet for kritik, at møde nogen, som tror på dem.

Og sådan kunne jeg blive ved at gengive udtalelser fra nær og fjern. Men det skal jo ikke være meningen, og jeg synes også at disse her er yderst fyldestgørende.

Som tidligere omtalt gav pressen hende tilnavnet »Danmarks Johanne«, helt fortjent, ingen tvivl om det. Jeg kunne nu godt lide, at denne benævnelse blev udvidet til det bedre dækkende: »Danmarks smilende Johanne«. For er der noget der kendetegner Johanne, så er det hendes smil. Og det er ikke noget påtaget eller krukket eller forlorent smil, men et dejligt mildt, afvæbnende og livsbekræftende smil. Jeg har spurgt Johanne, hvordan hun bærer sig ad med at være så smilende, hendes svar kom omgående: »Peter, er du ikke glad for at leve, at eksistere, at være sammen med mennesker, at have mulighed for at kunne gøre noget for andre, at beundre Guds underværker hver dag, at kunne kæmpe din kamp?« Det kunne jeg jo kun svare bekræftende på. Og hun sagde videre: »Så kan man kun smile og være jublende glad.«

At skrive om Johanne er som at omgås et stykke fint

kinesisk porcelæn imens man blader i Danmarks melodibog. At være sammen med hende er, — som ét af mine børn så slående udtrykte sig: som at føle på et par nystrøgne fløjsbukser. Man bliver i umanerligt godt humør, og følelser, som man ikke troede sig i besiddelse af, kravler langsomt ind i én.

At jeg har opnået den lykke at komme til at kende Johanne, og yderligere fået den store gave, at have fået lov til at skrive om hende, er simpelt hen noget af det bedste, der er sket mig.

Johanne udtalte flere gange under mit ophold hos hende i eftersommeren 1973, at Gud havde sendt mig til hende. I begyndelsen kan jeg huske, at jeg syntes det var sådan lidt romantisk sludder, udtalt af en ensom gammel dame. Men jeg er glad for at kunne bekende her, at jeg i dag er af

samme mening. På et tidspunkt vi mødtes for første gang: den 14. juni 1973 havde vi begge brug for et andet menneske. Og med Gud som mellemmand, var vi i stand til at opfylde hinandens ønsker. Og hvis jeg bare har kunnet hjælpe hende en brøkdels af, hvad hun har hjulpet mig, vil jeg være lykkelig.

Som afslutning på denne biografi skal stå en linje fra én af Selma Lagerlöffs bøger: *Køresvenden*. Det er et ønske fra Johanne, som jeg er glad for at opfylde:

Det er køresvendens nytårsbøn:

»herre lad min sjæl komme til modenhed, før den kræves af mig.«

Fra fotoalbum...

– på fars knæ (ca. 1890)

»Hedenlund« i Fangel (Johanne's fødested)

– den unge lærerinde

– klar til at gå i byen

*– sammen med faderen,
Niels Hansen uden for
døren på »Hedenlund«*

– og i Vollerup

Ry Husholdningsskole

Als Husholdningsskole

Hovedbygningen
(foto fra ca. 1960)

»thesalonen«

Elevernes opholdsstue

*– et af de mange elevhold gennem årene, – th. for
jordens lykkeligste forstanderinde ses CILLE*

maskindemonstration i »Forsøgsgården«

Køkkenforklaring

*– et kig i vævestuen
(den tidl. rejsestald)*

*Johanne på vej til en
time i en husmoder-
forening
(bemærk oppakningen)*

*Johanne åbner det
årlige »fætrebal«*

– med skovl og hakke. –

H. C. Andersen-stuen (det tidl. vaskeri)

– på fottur til Dannevirke (1930)

Indvielse af »Forsøgsgården«

– der er ingenting, der maner . . .

ved siden af Johanne, hendes bror, Anders

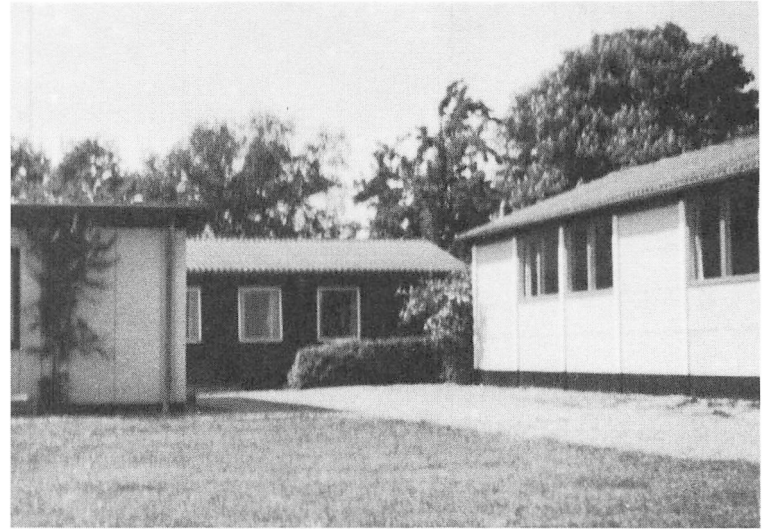

en glad Johanne byder velkommen (1962)

Hovedbygningen (foto fra 1975)

Fra vandrerhjemmet

»Caritas« tv. »Heimdal« midten »Forsøgsgården« th. (1975)

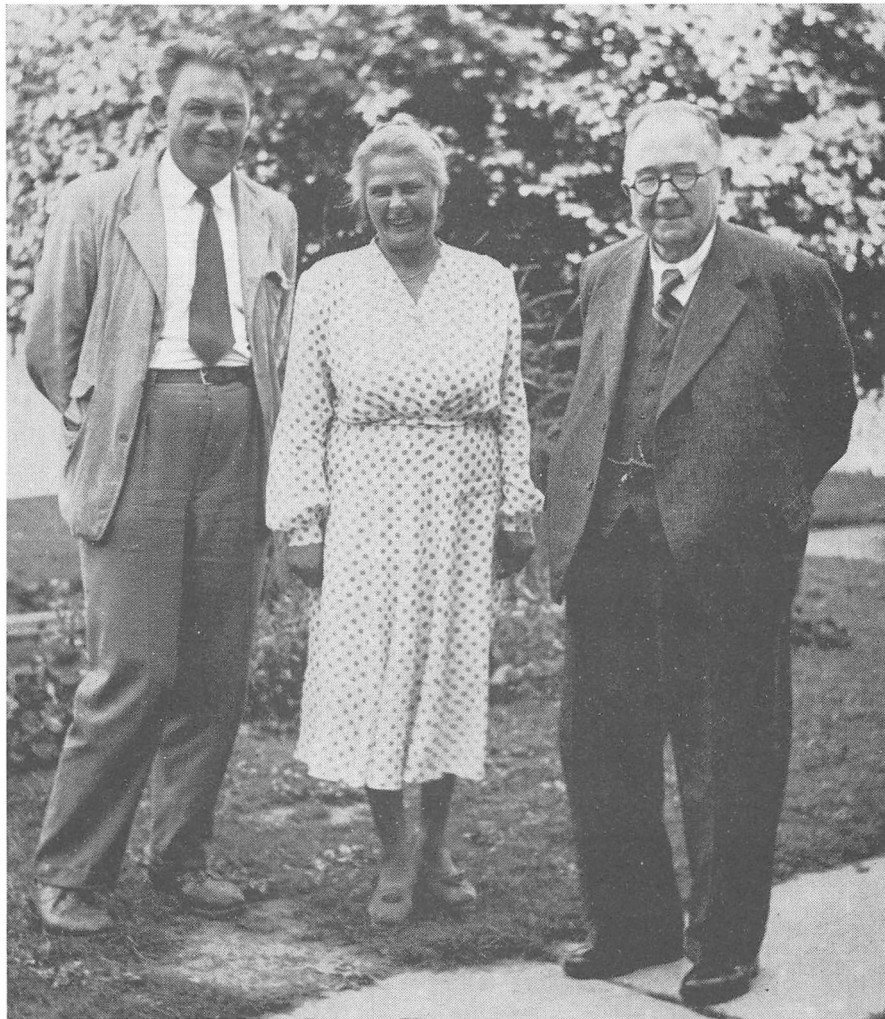
»Yrkegården« (1975)

»Abildgården« (1975)

– lige hjemkommet fra Rawensbrück (17. maj 1945)

– med Arne Sørensen tv.

Johanne nedlægger krans i Mindelunden, som æresmedlem af Foreningen af allierede danske våbenfæller (11. nov. 1964)

*– norske brigadegutter har
det dejlgt hos Johanne
i tiden 1948–54*

tale på Dybbøl

– så dejligt er det at blive 60 år

- og 75 år -

- og 85 år

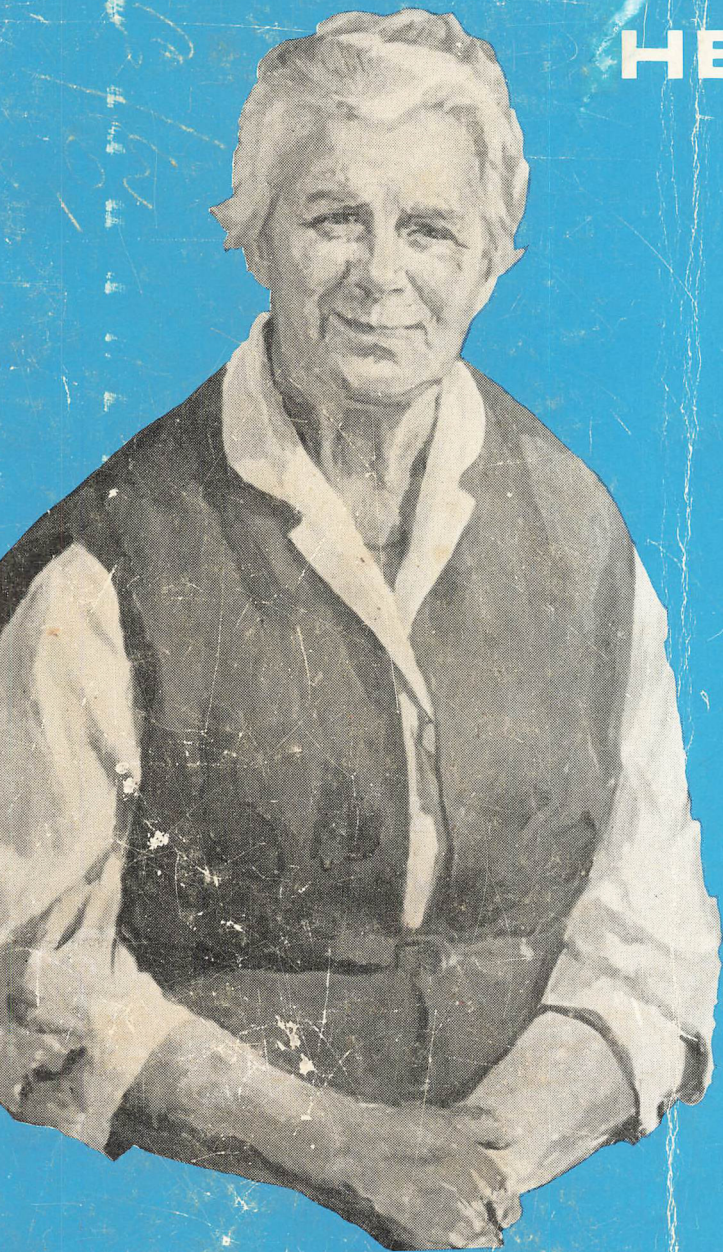
– nyslået ridder af Dannebrogordenen (1965)

*Dronning Ingrid på besøg i
1973. Th. for Johanne ses
naboen, Gunhild Schmidt
og Cille
(foto: Vestkysten)*

Johanne og forfatteren (1973)
(foto: Vestkysten)

HELE DANMARKS JOHANNE

blev Johanne Hansen kaldt af pressen, tv og radio i årene efter 2.verdenskrig.

Hun blev landskendt, da medierne berettede om hendes indsats i modstandskampen og det tvungne ophold i koncentrationslejren »Rawensbrück«

Om dette sidste fortæller hun selv i denne biografi, der desuden blænder op for de mange andre brikker i Johanne Hansens livs-mosaik- hver for sig et eventyr:

Als husholdningsskole
vandrerhjemmet »Abildgården«
foredrags- & talervirksomheden
arbejdet for Nordens sam-
hørighed og for grænselandet

En magtfuld skildring af en
fynsk pige, der af sønderjy-
derne fik hæderstitlen:

»du er een af vore«

lede efter maleri udført i 1963
den sønderjydske maler Viggo Kragh-Hansen

ISBN 87 7329 000 9 (hft.)

ISBN 87 7329 002 5 (indb.)